

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

**ZƏNGƏZUR
FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ**

II CİLD

BAKİ - 2022

LAYİHƏ RƏHBƏRİ:

Muxtar KAZIMOĞLU-İMANOV
akademik

**TOPLAYIB TƏRTİB EDƏN,
ÖN SÖZ, LÜĞƏT, İZAH VƏ
QEYDLƏRİN MÜƏLLİFİ:**

Etibar TALIBLI
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Səhər ORUCOVA
filologiya elmləri doktoru, professor
Əfzələddin ƏSGƏR
filologiya elmləri doktoru, professor
Sərxan XAVƏRİ
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Kəmalə İSLAMZADƏ
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Hikmət QULİYEV
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Səfa QARAYEV
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

SÖYLƏYİCİ:

Nailə İMANLI

ISBN 978-9952-556-30-8

Zəngəzur folklor örnəkləri. II cild. Bakı: Elm və təhsil, 2022, – 432 səh.

4602000000 – 495 qrifli nəşr
N-98-2022

REDAKSIYADAN

Hazırda Azərbaycan folklorşünaslığı qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri tarixi Azərbaycan torpaqlarının, o cümlədən qədim Azərbaycan yurdu olan Qarabağ və Zəngəzur bölgəsinin folklor örnəklərinin toplanılması, kataloqlaşdırılması, təsnifi və ən ümdəsi isə müasir nəzəri-metodoloji baxışlar əsasında peşəkar tədqiqidir. Bu bölgələrlə bağlı qeyd olunan istiqamətlər üzrə toplama, tərtib və tədqiq işlərinin həyata keçirilməsi peşəkar folklorşünaslıq baxımından əhəmiyyətli olmaqla yanaşı, Qarabağa və Zəngəzura Böyük qayıdışla əlaqədar dövlət tərəfindən həyata keçirilən siyasət baxımından da mühüm ictimai əhəmiyyət daşıyır. Məlumdur ki, hazırda işğaldan azad olunmuş ərazilərdə, o cümlədən Şərqi Zəngəzurdə bərpa-quruculuq işləri dövlət siyasətinin mühüm prioritetlərdən biridir. Bir məsələni qeyd etmək lazımdır ki, Böyük qayıdış maddi olaraq dağıdılmış infrastrukturun bərpası ilə yanaşı, mənəvi olaraq zədələnmiş xalq yaddaşının rekonstruksiyasını da zəruri edir. Çünki sosisumun yaşadığı coğrafi məkan və mənəvi yaddaş bir-biri ilə sıx əlaqədədir. Onların uzun əsrlər ərzində bir-biri ilə qarşılıqlı kontaktı etnomədəni mühiti formalaşdırmış, coğrafi məkanı “Vətən” adlı müqəddəs varlığa çevirmişdir. Bu mənada coğrafi məkanın – Vətənin xalq yaddaşındakı mənəvi kodlarının reaktuallaşdırılması hazırkı şəraitdə xüsusi ictimai əhəmiyyətə malikdir. Uzun illər ərzində öz doğma torpaq-

larından ayrı yaşamağa məhkum edilmiş xalq mənsub olduğu bölgənin mənəvi xəritəsini öz yaddaşında dolğunluğu və sistem bütövlüyü ilə qoruyub saxlamışdır. Hazırda maddi infrastrukturun bərpası prosesi ilə yanaşı, həmin coğrafi və mənəvi xəritələrin yenidən vəhdətinə də nail olmaq lazımdır.

Bu mənada Şərqi Zəngəzur bölgəsinin Qubadlı rayonunun zəngin folklor örnəklərini özündə əks etdirən bu kitab həm müasir folklorşünaslıq, həm də milli maraqlar baxımından xüsusi ictimai əhəmiyyət daşıyır. Toplu bölgənin bir rayonunu əhatə etməsinə baxmayaraq, növ və janr rəngarəngliyi baxımından olduqca zəngindir, demək olar ki, folklorun əksər janrlarını ehtiva edir.

Toplunun bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Onlardan birincisi bu kitabda əks olunan materialların toplanılma özəlliyi ilə əlaqədardır. Adətən, müəyyən bir bölgənin folklor örnəklərini özündə əks etdirən materiallar həmin bölgəyə məxsus çoxsaylı informatorlardan toplanılır. Bu topluda isə materiallar bir şəxsdən – toplayıcının “Nailə ana” adlandırdığı Qubadlı rayonunun Qayalı kənd sakini Nailə Məmmədrza qızı İmanlıdan qeydə alınmışdır. Bu cəhət müasir folklorşünaslığın diqqət mərkəzində olan bir sıra məsələlərin müşahidəsi üçün unikal imkan yaradır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda folklorşünaslığın inkişafı kontekstində folklor materiallarının toplanılması və tərtibi prinsiplərində xeyli dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, folklorşünaslığın meydana çıxdığı ilkin dövrlərdə toplayıcının bir neçə mətn variantını birləşdirərək və yaxud üzərində müəyyən “düzəlişlər” edərək məqbul hesab etdiyi variantı ortaya qoyması geniş yayıldığı

halda, bu gün akademik folklorşünaslıqda bu təcrübə, ümumiyyətlə, məqbul hesab edilmir. Təsadüfi deyildir ki, hazırda ayrı-ayrı folklor janrlarının toplanılması ilə bağlı fərqli yanaşmalar və prinsiplər meydana çıxmışdır. İndiki çağda sosial ünsiyyət sahəsinin genişlənməsi, İnternet folklorunun meydana çıxması folklorşünaslığı bir sıra nəzəri fundamental problemlər, o cümlədən, folklorun necə toplanılması ilə bağlı suallar qarşısında qoymuşdur. Virtual kommunikativ mühitdə yeni texnokulturoloji şəraitdə meydana gələn folklor nümunələrinin tezlik və kəmiyyəti folklorun əhəmiyyətli və variantlıq prinsiplərini nəzərə almaqla toplama və təhlil üçün yeni yanaşmaların sintez edilməsi zərurətini ortaya çıxarmışdır. Cari sosial proseslər zəminində “ıldırım sürəti” ilə yaranan, yayılan və gündəmdən çıxan internet folkloru nümunələrinin toplanılması və analizi, heç şübhəsiz ki, yeni bir rakursdan yanaşma tələb edir. Belə bir şəraitdə əhəmiyyətli və yaxud “klassik” folklorun sosial-antropoloji prinsiplər əsasında toplanılması, nəzəri baxışlar işığında tərtib edilməsi folklorşünaslığımız qarşısında dayanan ən mühüm vəzifələrdən biridir. Bu baxımdan müasir dövrdə sosial-antropoloji istiqamətdə aparılan tədqiqatlarda fərd və kollektiv münasibətlərinin öyrənilməsi mühüm prioritetlərdən birini təşkil edir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, folklorun emosional-ekspressiv mahiyyətinin, etik, estetik dəyərlərinin və sosial dinamikasının müəyyənləşdirilməsində kollektiv maraqlarla yanaşı, fərdi dünyagörüş də aktiv şəkildə iştirak edir. Bu baxımdan təqdim olunan kitabdakı materialların məhz bir şəxsdən toplanılması özünəməxsus baxış bucaqları müəyyənləşdirir ki, onları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür:

1. kollektiv düşüncənin fərddən görünən mənzərəsi;
2. kollektiv düşüncə və stereotiplərin qadın dünyagörüşündən ifadə olunan mənzərəsi;
3. kollektiv dünyagörüşünün ağbirçək sosial statusundan təqdim olunan mənzərəsi;
4. kollektiv düşüncənin “qaçqın-köçkün” emosiyalarından görünən mənzərəsi və s.

Təqdim olunan topluda sosial-antropoloji baxımdan bir məsələ də diqqətdən kənar saxlanılmamalıdır. Belə ki, kitabda yer alan folklor faktları qadın söyləyici və kişi toplayıcı ünsiyyətinin məhsuludur. Burada əks olunan mətnlərin etik-estetik səciyyəsi, məzmun mündəricəsi bu amillə də ciddi olaraq şərtlənmişdir.

Qeyd olunanları nəzərə aldıqda aydın olur ki, folklorşünaslığımız üçün yeni bir tədqiqat rakursunu özündə ehtiva edən bu kitab qədim Zəngəzurun mənəvi mirasının fərdi yaddaş prizmasından – kollektiv düşüncənin fərdi performativ akt səviyyəsindən qavranılması, maddiləşməsi, ən nəhayət, müxtəlif janrlar üzrə mətn formatında təqdimatının sistemli təzahürüdür.

Folklorun davamlılığının təmin olunmasının ən mühüm şərtlərindən birini müvafiq kollektivin sabitliyi, mühitin zaman və məkanla şərtləşən dayanıqlığı təşkil edir. Qədim Azərbaycan torpağı olan Zəngəzur bölgəsinin ermənilər tərəfindən işğalından sonra bu regionun folkloru onun yaşaması üçün həyati əhəmiyyətə malik olan iki şərtədən məhrum olmuşdur. Birincisi, *sosium* ənənəvi kommunikativ mexanizmlərə məxsus kollektiv ünsiyyətdən; ikincisi, məkana bağlılıqdan. Bu isə ciddi olaraq onun mövcudluq halının deformasiyaya uğramasına gətirib çı-

xarmışdır. Lakin folklorun birbaşa olaraq cari sosial proseslərlə əlaqədar olması onun yeni bir məzmun kəsb etməsinə səbəb olmuşdur. Bu baxımdan erməni təcavüzünə məruz qalmış ərazilərdən toplanılmış folklor faktlarında həmin hadisələrin doğurduğu emosiyaların, ağrı-acının, vətən həsrətinin, qürbət dərdinin daha çox qabardığının şahidi oluruq.

Nailə İmanlıdan toplanılmış folklor materiallarının məzmun-mündəricəsi onu deməyə əsas verir ki, uzun müddət doğma el-obasından uzaqda yaşamasına baxmayaraq, onun yaddaşında məhz folklor vasitəsilə müvafiq məkana və kollektivə bağlılıq öz canlılığını qoruyub saxlamaqdadır.

Topluda əks olunan mətnləri müşahidə etdikdə məlum olur ki, burada Qubadlı bölgəsinin etnoqrafik mənzərəsi, məişət həyatının ayrı-ayrı detalları, etik-estetik dəyərləri, kulinariyası və s. barədə zəngin materiallar mövcuddur.

Bu topludakı folklor nümunələrinin toplayıcısı folklorlarla, onun aktual problemləri ilə ardıcıl məşğul olan, ötən əsrin 80-ci illərindən Bakı Dövlət Universitetinin auditoriyalarında Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatını tədris edən folklorşünas-pedaqoq, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Etibar Talıblıdır. Etibar Talıblı çağdaş Azərbaycan folklorşünaslığının zəhmətkeş və məhsuldar bir nümayəndəsi kimi tanınır. BDU-da “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı”, “Azərbaycan dastanları”, “Folklorşünaslığın tarixi”, “Folklorun janr sistemi” və b. fənləri tədris etməklə yanaşı, bu fənlərin əyani vəsaitlərini də - “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” metodik vəsaitini və proqramını, “Folklorşünaslığın tarixi və metodologiyası” proqramını tərtib etmişdir. Bundan əlavə, alim folklorun nəzəri

problemlərinə həsr edilmiş çoxsaylı elmi-nəzəri məqalənin müəllifidir.

Etibar Talıblının tədqiqatçılıq fəaliyyəti folklorla yanaşı, yazılı ədəbiyyatı da əhatə edir. Elmi mühitə 1987-ci ildə müdafiə etdiyi "Hüseyn Cavidin "Xəyyam" pyesi və tarixi dram məsələsi" mövzusunda namizədlik işi ilə qədam basmış alim sonralar Səməd Vurğunun yaradıcılığına müraciət etmiş, şairin zəngin arxiv mənbələri əsasında elmi bioqrafiyasını (B.Vahabzadə ilə birlikdə) monoqrafik səviyyədə (2001) nəşr etdirmişdir. Alimin Bəxtiyar Vahabzadənin bədii yaradıcılığı ilə bağlı araşdırmaları da maraq doğurmuşdur. Etibar Talıblının folklor sahəsindəki elmi araşdırmalarına gəlicə, qeyd etmək lazımdır ki, o, xalq gülüş mədəniyyəti, bu mədəniyyətin aparıcı janrlarından olan lətifələrlə bağlı xüsusi tədqiqat üzərində çalışır.

Etibar Talıblılı folklorla yalnız nəzəri səviyyədə deyil, həm də praktiki səviyyədə məşğul olan professional folklorşünaslardandır. Onun praktiki səviyyədə həyata keçirdiyi toplayıcılıq fəaliyyətinin uğurlu nəticələrindən biri Qubadlı bölgəsi ilə bağlı bu topludur.

Topludakı folklor mətnləri peşəkar folklorşünaslıq prinsiplərinə əsaslanan mükəmməl təsnifat modelində təqdim edilmişdir. Toplayıcı bəzən bir sıra janrlara məxsus müştərək xüsusiyyətləri özündə əks etdirən, nəzəri janr tələblərindən daha çox, yarandığı sosial situasiya ilə şərtlənərək biçimlənən formaları sistemli şəkildə tərtib etməyə nail olmuşdur. Belə ki, toplayıcı xalqın yaşam tərzilə bağlı olan müxtəlif mərasimlərin tərkib hissəsi kimi özünü göstərən folklor nümunələrini haqlı olaraq, "etnoqrafik mətnlər" çətiri altında ümumiləşdirmişdir. Xıdır Nəbi və Novruz bayramları ilə bağlı mətnlər, yeni doğulmuş uşaq-

la bağlı adətlər, toy, yas adətləri, eləcə də köç, yaylaqla bağlı qəlib davranış modelləri topluda peşəkarlıqla sistemləşdirilmişdir.

Topluda əks olunan etnoqrafik mətnlər bölgənin həyat tərzini, mövsümi dəyişikliklərə kollektivin reaksiyasını, onun sosial dinamikaya olan münasibətini, həmçinin ünsiyyətin janrlar üzrə müəyyənləşən tipologiyasını ehtiva edir. Həmin mətnlər üzərində müşahidələr onu göstərir ki, onlar estetik funksiyanı yerinə yetirməklə yanaşı, funksional olaraq bölgənin sosial qruplararası münasibətlərinin tənzimlənməsi və sosial özünütəşkilində də mühüm rol oynamaqdadır.

Topluda əks olunan mifoloji mətnlər, əfsanə və rəvayətlər, nağul və lətifələr regionda mövcud olan epik düşüncə və onların aktuallaşma situasiyası barədə zəngin informativ yükə malikdir. Bu mətnləri ayrı-ayrılıqda gözdən keçirdikdə bölgənin etnopoetik koloritini, yumorunu, rişxənd və istehzasını, qəzəb və nifrətini, arzu və yasaqlarını, linqvopoetik və metaforik-simvolik düşüncə təzi ilə ifadə olunan kollektiv münasibətini aydın şəkildə izləmək mümkündür. Şübhəsiz ki, Qubadlı folkloru mətnlərində əks olunan həmin məzmun və mündəricənin daha dərinədən araşdırılması, gizlin mənalарının üzə çıxarılması tədqiqatçıların üzərinə yeni vəzifələr qoyur.

Qeyd edildiyi kimi, toplu janr və növ rəngarəngliyi baxımından xüsusilə fərqlənir. Bu rəngarənglik içərisində burada bölgənin etnolinqvistik koloritinin sistemli olaraq nəzərə alınması diqqəti xüsusilə cəlb edir. Məlumdur ki, elin yaddaşı bütün tarixi təcrübəsi və sistem bütövlüyü ilə dilin yaddaşında yaşayır. Bu mənada topluda bölgəyə məxsus olan paremioloji vahidlərin, xalq deyimlərinin,

frazeoloji birləşmələrin izahlı lüğətinin, o cümlədən, dialekt sözlüyünün verilməsi folklor və dil probleminin gələcək tədqiqatlarda ələ alınması üçün kifayət qədər zəngin material verir. Eyni zamanda bölgənin paremioloji vahidlərinə bu səviyyədə yanaşma, linqvopoetik olmaqla yanaşı, mifosemantik baxımdan da xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, topluda xalq deyimlərinin peşəkar folklorşünas təfəkkürü ilə izahı bir çox hallarda folklorik vahidin mifosemantikasına nüfuz edir və son nəticədə, bölgəni təmsil edən etnosun mifoloji dünya modelinin bərpası üçün geniş imkanlar yaradır. Qubadlı frazeoloji birləşmələrinə etnolinqivistik yanaşmadan görünən mənzərə ondan ibarətdir ki, bu deyimlərin təmsil etdiyi dünyagörüş lokal çevrədə Qayalı kəndinə, onun daxil olduğu Qubadlı rayonuna, bu rayonun aid olduğu Şərqi Zəngəzur bölgəsinə, həmin bölgənin daxil olduğu ümumtürk folkloruna məxsusdur. Beləliklə, bölgədən qeydə alınan bu paremioloji vahidlər xalqın dünyagörüşünü, etik-estetik baxışlar sistemini, psixologiyasını, mental dəyərlərini özündə funksional olaraq yaşatmaqdadır.

Beləliklə, topluda yer alan Zəngəzur bölgəsinin Qubadlı rayonuna aid folklor materialları istər növ, janr və poetik xüsusiyyətləri, istərsə də semantik özəlliklərinə görə ümumtürk və ümumazərbaycan folklorunun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi özünü göstərir. Heç şübhəsiz ki, bu materiallar yalnız Qubadlı rayonunun deyil, bütövlükdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur folklorunun, tarixi mədəni yaddaşının bərpası və öyrənilməsində mühüm rol oynayacaqdır.

FOLKLOR - MİLLİ YOLA DÜŞƏN İŞIQ VƏ O YOLUN ÖZÜDÜR

Folklor bir işıqdır... Millətin keçdiyi tarixi və keçəcəyi gələcək yolu aydınladan işıq... Folklor bir nurdur... Milli-mənəvi yaddaşı nurlandıran, milli ruhu diri tutan nur... Folklor bir enerji qaynağıdır... Oğuz Xaqanı, Dədə Qorqudu, Qazan xanı, Koroğlunu yaşatmaqla, unutmamağa qoymamaqla millətə güc verən qaynaq... Folklor bir tarix kitabıdır... Xalqımızın etnik varlıq kimi meydana çıxmasından millət kimi formalaşmasına qədər keçdiyi təlatümlü yolun izlərini əks edən bir kitab...

Folklor həm də o yolun özüdür... Milli ruhumuzun, etnik kimliyimizin, mənəvi-əxlaqi dəyərlərimizin yaşadılmasını, nəsilbənəsil ötürülməsini təmin edən yol... Bu yolun yolçularının varlığı, onlardan əldə edilən informasiyaların yazılı mətnə çevrilərək yenidən paylaşılması, kitablaşaraq gələcək üçün qorunması həmin yolun bitməzliyi deməkdir...

1. Söyləyici portreti yaxud Qayalının nağıl gəcələrindən Nailə ananın dəyirmi masasına

Azərbaycan türklərinin etnoqrafiyası, folkloru və xalq danışığı dilinə aid burada təqdim edilən mətnləri 2015-2019-cu illərdə Nailə İmanlının dilindən yazıya almı-

şıq. Bir kitablıq materialın yalnız bir söyləyicidən toplanması elə də çox təsadüf edilən hadisələrdən deyil. Milli-mənəvi sərvətimizi yaşatmaqda, çağdaş nəslə – bizlərə çatdırmaqda əvəzsiz xidmətləri olan Nailə xanım kimdir? Onun şəxsiyyəti, dünyagörüşü, maraq dairəsi haqqında; repertuarı, söyləyicilik xüsusiyyətləri, söylədiklərinin elmi dəyəri haqqında nə deyə bilərik?

Nailə Məmmədrza qızı İmanlı (1934-2022) Qubadlı rayonunun Qayalı kəndində anadan olmuşdur. Bakıda ali təhsil almış, uzun müddət Qubadlının müxtəlif kəndlərində müəllim işləmişdir. Riyaziyyat-fizika müəllimi. Rayonun ermənilər tərəfindən işğalından sonra köçkün kimi Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. Təqaüdə çıxana qədər sevimli peşəsini Bakı məktəblərində davam etdirmişdir.

Nailə ana yaddaşında və nitqində xalq danışığı dilinin zənginliyini – onun şirinliyini, təbii obrazlılığını böyük mühafizəkarlıqla qoruyub-saxlamış el ağbırçəyi idi. Hər görüşümüzdə onun “biz tərəfdə belə deyilir”, “anam belə deyərdi” sözlərindən sonra sanki bir sehrlı boxça açılır, elin folklor və dil yaddaşında hifz olunmuş tükənməz bir xəzinə ilə tanış olurdun. Bu xəzinədə mifoloji təfəkkürün izləri, mərasim folklorundan parçalar, maraqlı nağıllar, yanıqlı bayatılar, tərəkəmə-elat həyat tərzini əks etdirən etnoqrafik materiallarla qarşılaşırdın. Diqqəti ən çox cəlb edən isə onun atalar sözü və məsəlləri, xalq deyimlərini – müxtəlif frazeoloji ifadələri gözəl bilməsi və nitqində çox işlətməsi idi. Heyrətlənməmək olmurdu ki, bu qədər nümunəni bir insan yaddaşında necə saxlaya bilər. Bunun səbəblərindən biri, fikrimizcə, odur ki, Nailə ana doğma yurda, doğma dilə, milli adət-ənənələrə böyük sevgi bəsləyir-

di, onlara ürəkdən bağlı və fövqəladə dərəcədə sadıq idi. Məhz bu sevgi və sədaqət imkan vermişdir ki, yaddaşını daim təzələsin, özü ilə müntəzəm həsb-hal etsin. Yuxularında Qubadlıni, Qayalı kəndini, yaylaqları görəni nisgilli Nailə ana təbiətən və düşüncə, davranış etibarilə tərədən-dırnağa bir elat xanımı idi. Kübarlığı, qonaqpərvərliyi, sadəliyi, təbiiliyi, səmimiliyi, abır-həyanı qadın üçün başlıca meyar hesab etməsi, ailə və cəmiyyət həyatında kişinin roluna böyük dəyər verməsi – bütün bunlar bu xanım-xatın qadının ana cizgiləri idi.

Uşaqlığından gördüyü hər hadisəni, eşitdiyi hər maraqlı əhvalatı, sözü xatırlayan, danışmağı sevən bu xanım ana sanki bu yolla elini, yurdunu, torpağını, əcdadlarını unutmadığını, yaşatdığını, onlara az da olsa, mənəvi borc qaytardığını düşünürdü.

Nailə ana ilə beş il ərzində müxtəlif fasilələrlə (bu fasilələr bəzən bir neçə gün, bəzən bir neçə ay çəkmişdir) çoxsaylı görüşlərimiz olmuşdur. Bu görüşlər üst-üstə səksən saatlıq səs yazısı ilə – müxtəlif folklor janrlarına aid mətnlərin əldə edilməsi ilə nəticələnmiş oldu. Aradakı fasilələrdə Nailə ana da bəkar dayanmamış, yadına düşənləri məktəbli dəftərlərinə yazmışdır. On dəftər də belə ərsəyə gəlmişdir.

Uzunmüddətli təmasımıza, davamlı söhbətlərimizə, müşahidələrimizə əsaslanaraq, onu qətiyyətlə qeyd edirik ki, Nailə ananın söylədiyi atalar sözləri, məsəllər və digər janrlara aid folklor nümunələri, onun ali təhsilli olmasına baxmayaraq, kitab mənşəli deyil. Söylənmiş nümunələr informatorun müəliəsindən deyil, ata-analardan, nənə-babalardan eşitdiklərinin yaddaşında mühafizə olunma-

sından gəlir. Söhbət burada sırf şifahi ötürülmədən gedir. Çoxsaylı görüşlərimizdə “bunu kimdən eşitmişən” və yaxud “harada eşitmişən” suallarımıza yadında qalanlardan konkret adlar çəkməklə cavab verib, xatırlaya bilməyəndə “yadımdan çıxıb e...” deyərək üstündən keçib. Anasından, dayısından, Gülüş bibisindən, Əliquluuşağı kəndində işlə-yərkən (1957-1965) oradakı yaşlı qadınlardan eşitdikləri var. Doğulduğu Qayalı, sonralar yaşadığı Mahmudlu kəndində istinad etdiyi adamlar var. Məsələn, bəyənəmzliyin sərt ifadəsi olan *“İtdə tamırım var, onda yox”* (tamır – nəfs, tamah mənasındadır) məsəlini Nailə ana Mahmudlu kəndində oğlu qız qaçırmış bir qadının dilindən, “Bir keçilik gəlin” rəvayətini, “Hüsü də kişidi” lətifəsini Əliquluuşağı kəndində Sayad adlı “ahıl, savatsız, ama çoxbilmiş qadından” eşitdiyini bizə təfərrüatı ilə danışmışdır. Belə misalların sayını artırmaq da olar.

Lakin, bir söyləyici kimi, Nailə ananın danışdıqlarının əsas qaynaqlarından biri anası Fatma xanım olmuşdur. Nailə ana uşaqlıqda anasının söylədiyi nağılları çox dinləmiş, nağıl gecələrinin iştirakçısı olmuşdur. Özü çoxuşaqlı olan anası qonşu uşaqlarını da başına yığıb axşamlar nağıl danışarmış.

Nailə ananın xatirələrindən. Bir dəfə Nailə anadan işlətdiyi: *“Nağıl-mağıl, dur başımdan dağıl”* – deyimini, yəni nağılın sonunda istifadə edilən formul haqqında izah verməsini istədikdə o, bunları söylədi: *“Bını anam deyirdi. Uşaxlar yığışırdılar gecə başına. Qonşu uşaxları. O vaxt heş nə yox idi də. Deyirdilər ki, Fatma xala, bir nağıl da de, bir nağıl da de. O da deyirdi, deyirdi, yorulurdu. Axırda deyirdi, a bala, bəsdə!*

*Fındıx ilən qoz,
Bu söhbəti poz.
Durun, gedin siz,
Durax yatax biz.*

Onun dalınca da deyirdi ki,

*Nağıl-mağıl bilmərəm,
Bilsəm də, demərəm.
Nağıl-mağıl,
Dur başımnan dağıl!"*

Yeri gəlmişkən, kitabda verdiyimiz nağılları söyləyici anasından eşitdiyini qeyd edir. Ümumiyyətlə, Nailə İmanlının bir folklor söyləyicisi kimi formalaşmasında söyləyicilik ənənəsinin, xüsusilə, qadın söyləyicilik ənənəsinin mühüm rolu olmuşdur. Onun söylədiyi mətnlərin çoxunda qadın psixologiyası, qadın dünyagörüşü, qadın maraq və mövqeyi əhəmiyyətli faktor kimi iştirak edir, sezilir. O özü də həmin ənənənin layiqli davamçısı olmuşdur. Nailə ananın həyatının son üç onilliyi Bakı şəhərində keçmiş, həyat tərzi də şəhər mühitinə xeyli uyğunlaşmışdı. Bu dəyişim, adaptasiya ananın timsalında söyləyicilik prosesindən də (institutundan da) yan keçməmişdir. Biz artıq bu prosesin qırılma, institutun tənəzzülü mərhələsindəyik: sənəsi söz-söhbətlə dolu baba-nənələrimizin dünyalarını dəyişməsi, ənənəni yaşadacaq varislərin – yeni nəsil dinləyici auditoriyasının yoxluğu yaxud seyrəkləşməsi gerçəkliyi ilə üz-üzəyik. Artıq nənəsinin dizinin dibini kəsdirən, onun şirin nağıllarını böyük maraqla dinləyən, üzüyola

kənd uşaqlarını yeni tip dinamik uşaqlar (Onlar gələcək folklor söyləyiciləri də ola bilərdilər!), mənəvi-intellektual-informasiya tələbatını internet dünyası ilə ödəyən yeniyetmələr nəslə – internetləşdirilmiş yeni nəsil əvəz etmişdir.

Nailə ana söhbətçil olduğu üçün özünə həmsöhbətlər cəlb edə bilirdi. Onun öz auditoriyası vardı. Bakının Nərimanov rayonunun Montin deyilən sahəsində qızının ailəsinin, həmçinin Nailə ananın özünün də yaşadığı beşmərtəbəli binanın həyətində skamyaları, stolu olan kiçik köşkdə ahıl və orta yaşlı qadınlar xoş havalarda yığılıb oturur, söhbət edirdilər. Bu qadın məclisinin baş qəhrəmanı isə Nailə ana idi. Öz söhbətləri ilə, danışdığı maraqlı əhvalatlarla digər qadınları bir yerə toplayan, başına yığan da o idi. Hava şəraiti və səhhətinin imkan verdiyi vaxtlarda Nailə ana orada olurdu. Onunla görüşlərimdə bir neçə dəfə həyətə yığılmış qadınların zəng edib onu gözlədiklərini deməsinin şahidi olmuşam. O isə nəzakətlə: “Qonağım var” və ya “İşim var, bu gün gələ bilməyəcəyəm”, – deyər cavab verirdi. Qadınlardan birinin oğlu zarafatla onların oturduğu köşkü “Nailə xanımın kruqlıy stolu” (yəni dəyirmi masası) adlandırmış, bu ifadə bina sakinləri arasında yayılmışdı.

Nailə ananın hərəkətləri, davranış normaları, bir qayda olaraq, milli adət-ənənələrdən qaynaqlanırdı. Düşüncə tipi, hər hansı hadisələri qiymətləndirmə tərzini də folklor-yana idi.

Ananın başqa bir xatirəsindən. Kənddə yaşamış, aran-yaylaq köç həyat tərzinin, elat həyatı və etnoqrafiyasının bilavasitə iştirakçısı olmuş bu ağbirçək məlum hadisələr zamanı Bakıya köç etdikdən sonra bir gün küçədə bir

qadının qucağında soyuqdan qorunmaq üçün qiymətli parça ilə beli səliqə ilə bürünmüş kiçik zərif iti gördükdə təəccübünü gizləmir: *“Bax ha! Özün tazı olasan, çulun məxmər, bu, yaman oldu!”* Bu sözlərdə köçkünlüyün özü ilə bərabər gətirdiyi kədər, narahatlıq, diskomfortla heyvancığaza göstərilən qayğı, yaradılan komfort arasındakı təzaddan doğan acının əks olunduğunu sezməmək mümkün deyil. Məsələ ondadır ki, bu, bir el ağbirçəyinin konkret situasiyada dediyi sözlərdir. Onun öz *“yaradıcılığı”*dır. Lakin düşüncə-təfəkkür tipinə görə təpədən-dırnağa xalq-folklor düşüncəsi məhsuludur. Nailə ana düşünür ki, bu ifadəni – məsəli o anda o yaradıb. Lakin əslində şüuraltı qatda və ya folklor yaddaşında yaşayan *“Eşşək olasan, çulun məxmər?!”* məsəli konkret anda ananın köməyinə çatmışdır: folklor daşıyıcısı və improvizator-söyləyici olan Nailə ana obyektin və situasiyanın dəqiq işarələnməsi üçün özü də fərfinə varmadan məlum məsəlin yeni variantını yaratmışdır. Hər bir atalar sözü, məsəl və ya onların yeni variantları, görünür, zamanında analoji şəkildə meydana çıxmışdır: hər hansı bir müdrik, hazırcavab insan konkret hadisəni, vəziyyəti yaxud predmeti orijinal şəkildə spontan dəyərləndirir. Bu dəyərləndirmə zamanı şüuraltı qatdakı folklor yaddaşı da öz işini görür, deyilən fikir ifadə tərzinə görə folklor ənənəsinə əsaslanır. Və deyilən söz, öncə, söz sahibinin yaxın çevrəsində təkrar işlənməyə başlayır, zaman ötdükcə işləklilik dairəsini genişləndirdikcə isə folklorlaşır. *“Hər oxuyan Molla Pənah olmaz”* kimi bir çox məsəllərimiz, atalar sözlərimiz, yəqin ki, belə bir yolla yaranmışdır.

Daha bir xatirə. Bir dəfə Nailə anaya dəftərdə qeyd etdiyi bir cırnatma barədə sual verdim. Cırnatma belə idi: *“Ayağındakı çarıxdı, dabannarı cırıxdı”*. Cavabını olduğu kimi qeyd edirəm: *“Elə-belə sözdü, işdənirdi... Çarıxdan qabax çustum (çust, yəni ayaqqabı – topl.) varıydı. Bizim yerdə sarı palçıx yer var, yapışqan kimi olur. Sarı yal deyilən yerdi. Yağış yağdı. Biz də məktəbdən gəlirik. Bir kəndən o biri kəndə. Mənim çustumun altı qopdu. Çustun altı qaldı zığın içində. Uşaxlar gülüşdülər: “Nayilənin çustu var, altı yoxdu, üsdü var”. Heylə həməşə uşaxlar onu deyirdilər. Onnan sora dedim maa çarix tikin. Çarıxların altı qopmur ha”*. Söhbət 1940-cı illərin əvvəllərindən gedir. Burada da ani deyilən sözlə ənənəvi folklor düşüncəsi, deyim tərz, dili arasında bağlılıq, yoldaşlarının kiçik Nailəyə sataşmaları ilə qeyd etdiyimiz cırnatma arasında eyni yaxınlıq aydın duyulur.

Nailə ana deyirdi ki, *“mənim onsuz da nitqim yoxdu”*. O öz danışığında xalq deyim və ifadələrinə geniş yer verməsini, loru, bəzən də vulqar söz-ifadələri işlətməsini öz nitqi üçün qüsurlu sayırdı. Lakin bizim nəzərimizdə bu nitq, xalq düşüncəsini, etnik yaddaşı dildə qoruyub saxlamış misilsiz bir qaynaq, informasiya mənbəyidir. Onun dediyi bəzi ifadələrinin üzərində dayandıqda, sual verərək kökünü getdikdə, özü də dediklərinin daşdığı semantik yükün ağırlığına, dərinliyinə, əhəmiyyətinə heyran edir, təəccüblənirdi. Bəzən də *“nə bilim, belə deyilir, belə deyirdilər”* kimi cavablar verirdi.

N.İmanlı, bir folklor söyləyicisi kimi, mətnə sadıqlıq və improvizatorluq keyfiyyətlərini özündə birləşdirmişdir. Zahirən bu iki keyfiyyətin bir söyləyicidə təzahürü bir qədər qəribə yaxud məntiqsiz görünə bilər. Lakin Nailə ana-

da bu, həqiqətən, belədir. Bəzən söylələn epik mətndə süjet qırıqlığı, hadisə boşluğu və ya bir atalar sözündə nəse yarımçıqlıq, çatışmazlıq hiss etdikdə sual verir, yönləndirici fikirlər söyləyirdim. Bu zaman belə sözlərlə qarşılaşdığım hallar da olub: *“Yox, mən yalannan heç nə deyə bilmərəm”*. *“Etibar məlim, bağışda, yadımnan çıxıb e”*. Budur mətnə sadıqlıq. İmprovizatorluğunu isə daha çox bayatılarda hiss etmişik. Ənənəvi məhəbbət bayatılarının yaxud ağılarnın yurd nisgili, qaçqınlıq-köçkünlük ağırları ovqatında yenidən təqdimində görmüşük.

Ananı heç vaxt tərək etməyən yurd nisgili və ağırları onun söylədiyi alqış, qarğış, bayatılarda və xatirələrində daha çox duyulur.

Mən təəssüf edirəm ki, Nailə ana ilə gec tanış olmuşam. Amma, atalar demişkən, gec olsun, güc olsun. Nailə ana nə qədər yaddaşından gileylənsə də, çox şeyi unutduğunu söyləsə də, onun yaddaşına və o yaddaşın hifz etdiyi informasiya zənginliyinə ananın hər bir yaşdaşı həsəd apara bilərdi.

2. Milli folklor və etnoqrafiyanın Qubadlı layı

Artıq, qeyd etdiyimiz kimi, təqdim olunan kitaba daxil edilmiş etnoqrafik materiallar, folklorun müxtəlif janrlarına aid mətnlər, xalq danışığı dili örnəkləri Qubadlı bölgəsinin yetirməsi Nailə İmanlıdan yazıya alınmışdır. Qubadlı adı bizim üçün nəyi ehtiva edir? Şuşamız, Laçınımız, Ağdamımız, Ağdərəmiz, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Zəngilan, Füzulimiz kimi, Qubadlıdan da söz açanda duyğusal olmaq olmur.

Qubadlı – Azərbaycanın tarixi Zəngəzur və Qarabağ mahallarının qovuşduğu ərəzilərdə yerləşən rayon!

Qubadlı – Şərqi Zəngəzurun qiymətli bir parçası!

Qubadlı – hər daşının altında bir tarix yatan müqəddəs torpaq! Qayalarında Səlcuqların, Atabəylərin, Ağqoyunluların, Qızılbaşların, Qarabağ igidlərinin odlu qılınclarının səslərinin daşlaşdığı məkan!

Kitabda təqdim olunan materialları hələ bir-bir qeydə alarkən Qubadlı haqqında duyğularımız nisgilli, kədərli, dərdli, kövrək idi... Çünki o zaman:

Qubadlı – müvəqqəti olaraq əlimiz yetməyən, övladlarının isti nəfəsi üçün qərubsəyən bölgələrimizdən idi;

Qubadlı – çörəyi dizinin üstündə olan xain düşmənlərin tapdağı altında qalmağın ağrı-acısını yaşayan, ulu çinarlarının boynubükük qaldığı, bulaqlarının qız-gəlinlərin məhrəm söhbətlərinə sirdaşlıq edə bilmədiyi obamız idi;

Qubadlı – körpələrinin onsuz və ondan uzaqlarda dünyaya göz açdığı; yeniyetmələrinin onunla ağsaqqal və ağbirçəklərin – böyüklərin söhbətlərində qiyabi tanış olduğu ürəyiqübarlı bir Ana idi!

Atalar deyib ki, *“hər gecənin bir gündüzü var”*. Nailə ana da deyirdi ki, *“hər qarannıx gecənin bir nurru səhəri var”*. 2020-ci ilin payızında baş vermiş tarixi hadisələr – 44 günlük İkinci Qarabağ savaşı Azərbaycanın çağdaş tarixinə şanlı səhifələr yazdı. İşğalın qarannıx gecəsini Azadlığın nurlu səhəri əvəz etdi. Dövlətimizin əzmkarlığı, xalqımızın birliyi və fədakarlığı, müzəffər ordumuzun misilsiz qəhrəmanlığı, qazilərimizin şücaəti, şəhidlərimizin Vətən yolunda tökülən qanları hədəv getmədi: Qarabağ və Şərqi

Zəngəzurda erməni işğalı altında olan torpaqlarımızın böyük hissəsi, o cümlədən Qubadlı da işğaldan azad olundu.

Artıq bu gün:

Qubadlı – yavrularını öz yuvasında qoynuna almağa hazır olan bir Anaya bənzəyir;

Qubadlı – vüqarını və əzəmətini bərpa etmiş, övladlarının baxışlarındakı qürur və sevinci məmnunluqla izləyən, eyni zamanda igid övladları ilə qürur duyan, qəlbi yaralı olsa da, xoşbəxt bir Anadır;

Qubadlı – yaraları sarılan, intensiv bərpa-quruculuq işləri görülən, Böyük qayıdışa hazırlıq aparılan dinc fəaliyyət meydanıdır.

Şərqi Zəngəzur və Qarabağın digər rayonları kimi, Qubadlıda da erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış infrastrukturun və maddi-mədəni abidələrin bərpası qədər, bölgənin milli-mənəvi yaddaşının bərpası da olduqca mühüm vəzifələrdəndir. Bu baxımdan bölgənin yaşamını hələ də mühafizə edə bilmiş folklor örnəklərinin toplanıb yazıya alınması, nəşr edilməsi və tədqiqi ciddi əhəmiyyətə malikdir.

Qubadlı özünəməxsus zəngin regional folkloru olan, yüz illərin arxasından gələn adət-ənənələri, mərasimləri ikinci minilliyin sonlarına qədər yaşada bilmiş bölgələrimizdən biridir. Qubadlı torpağının övladları olan folklorçularımız Bəhlul Bəhcət, Əhliman Axundov XX əsrdə bölgənin folklor və etnoqrafiyasına aid toplama və araşdırma yolunda əhəmiyyətli işlər görmüşlər. Hər ikisinin Qaçaq Nəbi ilə bağlı topladığı materiallar folklorşünaslara yaxşı məlumdur. Ə.Axundovun iki cildlik “Azərbaycan folkloru antologiyası” kitabındakı materialların bir çoxunun məhz

Qubadlı bölgəsindən yazıya alındığı şübhə doğurmur. Xalq yazıcıları Süleyman Rəhimov və Əli Vəliyevin nəsr əsərlərində onların doğma yurdu Qubadlıda eşidib-öyrəndikləri qiymətli folklor, görüb-şahidi olduqları etnoqrafik həyat, müxtəlif mərasimlər ustalıqla əks olunmuş, istifadə edilmişdir. 1980-ci illərin sonlarında AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutunun Şərqi Zəngəzura təşkil etdiyi folklor ekspediyası zamanı Vəli Nəbioğlu, Muxtar Kazımoğlu və Əfzələddin Əsgər tərəfindən dəyərli folklor mətnləri toplanmışdır. Əldə edilən materialların böyük bir qismi Qubadlı rayonu sakinlərinin dilindən yazıya alınmışdır. Bu materiallar “Bu yurd bayquşa qalmaz” kitabında (1995), daha sonra isə “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın XII cildində (2005) nəşr edilmişdir. Qubadlılılardan yazıya alınmış maraqlı folklor örnəkləri həmçinin Folklor İnstitutunun nəşr etdiyi “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın XIX cildində (2009); “Qarabağ: folklor da bir tarixdir” (2012-2018) çoxcildliyində müəyyən qədər əks olunmuşdur. Bu zənginlik, təbii ki, Nailə İmanlıdan toplanmış materiallarla tükənmir. Görülən işlər bu kitabla tamamlanmır, bitmir. Bu kitab yolun davamıdır, sonu deyildir.

Kitabdakı etnoqrafik materiallar həcmcə çox yer tutmasa da, mövzuya əhatəlidir və bayramlar, mərasimlər, adətlər, köç-yaylaq həyatı, milli mətbəx və s. haqqında zəngin etnoqrafik informasiya daşıyır. Bu materiallar, əsasən, son bir neçə görüşümüzə yazıya alınmışdır. Əslində etnoqrafiya söhbətlərimizin əsas obyektı deyildi. Nailə ananın: “*Xıdırnəbi xəşilinə döndü*” – cümləsi diqqətimizi çəkdi, ardınca sual, onun ardınca söyləyicinin əslində çox gözəl bələd olduğu yeni mövzu ətrafında söhbətləri...

Novruz adətləri, oyunları, yas adətləri və s. haqqında böyük həvəs və nostalgiya duyğusu ilə danışdıqları...

Yenidən qayıdaq "Xıdırnəbi xəşili"nə. Aydın olur ki, söyləyici Xıdırnəbi bayramını, mərasimini görməyib. Deməli, artıq 1930-40-cı illərdə bölgədə (ən azı söyləyicinin kəndində) bu mərasim keçirilmirmiş. Onun Xıdırnəbi bayramı haqqında məlumatları öz nənəsindən eşitdiklərinə əsaslanır. Diqqəti çəkən odur ki, mifoloji köklərə malik olan mərasim tamamilə yoxa çıxmır: onun konkret elementini bildirən söz, ifadə frazeologiyaləşərək dilin yaddaşında yaşayır, beləliklə də, arxaikləşmiş mifoloji ritual barədə informasiyanı kodlaşdıraraq bacardığı qədər hişz etmiş olur.

Əldə edilən folklor mətnləri arasında rəvayətlər, nağıllar, lətifələr də mühüm yer tutur. Nağılların arasında bir sehrlı nağıl vardır: "Mələk və Qaraquşun nağılı". Digərləri didaktik məzmunu ilə seçilən məişət nağıllarıdır. "Yazıya pozu yoxdu" ənənəvi süjetə ("Taledən qaçmaq olmaz") əsaslanır. Lətifələrin bir qismi janrın poetikasının tələblərinə tam cavab verən maraqlı regional örnəklərdir. Məsələn, "Səni yandırməsın, məni yandırmaz", "Ye öz malın kimi", "Anam qoymadı" kimi lətifələr. Bölmədə əks olunan örnəklərin bəziləri isə olmuş, lətifəvari əhvalatlardır.

Rəvayətlər müxtəlif mövzulara həsr olunmuşdur. Tarixi, didaktik, məişət və s. mövzularda olan bu rəvayətlərin bəziləri məlum nümunələrin müəyyən dərəcədə fərqli variantlarıdır, bəziləri isə yeni qeydə alınmış orijinal rəvayətlərdir. Aralarında gəlin-qaynana münasibətlərinə həsr olunmuş yumoristik məzmunlu məişət rəvayətləri daha maraqlı doğurur.

Burada qeydə aldığımız bütün janrların üzərində ayrıca dayanmaq istəmirik. Diqqəti söyləyicinin repertuarında və təqdim olunan kitabda xüsusi yer tutan atalar sözlərinə, bayatılara və xalq deyimlərinə yönəltmək istəyirik.

3. Atalar sözü – sözlərin gözü

Bu kəlam Nailə ananın özünə məxsusdur və onun janra verdiyi qiymətdir. Atalar sözü və məsəlləri Nailə anadan necə topladıq? Bir qismini məhz bu mövzuya həsr etdiyimiz söhbətlərdə qeydə aldığımız. Atalar demişkən, söz sözü çəkər. Bir qismini söyləyici özü yadına düşdükcə dəf-tərlərə yazmışdır. Bunları da sonradan onun özünə bir daha söyləmiş, səsinə yazmışdır. Bir qismini isə danışdığı nağıl, rəvayət, əhvalat, xatirə mətnlərindən seçmişik. Ümumiyyətlə, Nailə ana, təhkiyəsində atalar sözü və ya məsəllərdən istifadə etməyi, danışdığı əhvalatı, epik nümunəni onlarla tamamlamağı xoşlayır. Bu onun söyləyicilik tərzinə xasdır. Bu zaman *“necə deyirlər”*, *“belə yerdə deyiblər”* kimi formullardan da istifadə edir.

Nailə anadan qeydə alınan atalar sözləri və məsəlləri işləklilik dərəcəsinə, müvafiq toplularda nəşr olunub-olunmamasına görə, şərti olaraq, belə qruplaşdırmaq olar: 1. Ümummilli folklor örnəyi kimi geniş yayılmış və əsas nəşrlərdə əks olunanlar; 2. xalq arasında məşhur və məlum olsa da, əsas toplulara düşməyənlər; 3. məlum atalar sözü və məsəllərin fərqli ekvivalentləri yaxud variantları; 4. regional-lokal səciyyəli orijinal örnəklər.

Oxucu və tədqiqatçılardan onu nəzərə almağı rica edirik ki, Nailə ananın atalar sözü yaxud məsəl kimi söylə-

diyi mətnlərin təxminən yarısını bu kitaba daxil etməmişik. Müəyyən seçim olmuşdur. Kitaba daxil etmədiyimiz nümunələrin çoxu məlum nəşrlərə düşmüş, çox yaygın olanlarıdır. Düzdür, onların burada verilməsi folklor atlasının tərtibi baxımından əhəmiyyətli olardı: konkret mətnin konkret bölgədə işlənməsinin təsbiti və təsdiqi olardı. Lakin kitabın həcmi və müəyyən mülahizələri nəzərə alaraq onları burada verməməyə çalışdıq.

Qeydə aldığımız atalar sözləri və məsəllər arasında elələri var ki, çox məşhurdur, bəllidir, işləkdir. Lakin əsas atalar sözləri nəşrləri ilə¹ tutuşduranda aydın olur ki, onlar nəşrlərə düşməyib. Məsələn, *“Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi”*, *“Hər şərdə bir xeyir var”*, *“İgidin adını eşit, üzünü görmə”*, *“Tora həmişə qızıl balıx düşməz”*, *“Burda Kərəmi ağlaşmax tutdu”* və s. Bu bir daha onu göstərir ki, xalqımızın yaşayan paremioloji fondu olduqca zəngindir və örnəklərinin qeydə alınması işini heç vaxt bitmiş saymaq olmaz.

Söyləyicidən məlum atalar sözü və məsəllərin maraqlı variantlarını da əldə etmişik. Bir neçəsinə diqqət yetirək. Məsələn, *“Qarğa nə vaxtdan qırğı olub?”* Variant həm ifadə tərzini, forma baxımından, həm funksional baxımdan, həm də kontekst baxımından nəşrlərə düşmüş *“Qarğadan qırğı olmaz”* (ƏH, s.183) variantından fərqlənir. Semantik çaları da müəyyən qədər dəyişir. *“Qarğadan qırğı olmaz”* variantında bacarıqsız, layiqsiz hər hansı bir şəxsə bacar-

¹ ƏH – Atalar sözü. Toplayanı: Ə.Hüseynzadə, tərtib edəni: H.Qasımlı, B.: Yazıçı, 1985; CB – Atalar sözü. Tərtib və ön sözün müəllifi: C.Bəydili (Məmmədov), B.: “Öndər nəşriyyat”, 2004; MY – Atalar sözləri. Tərtib edəni və ön sözün müəllifi: M.Yaqubqızı, B.: “Nurlan”, 2013

mayacağı yüksək, pozitiv bir işə uyğunluğuna inamsızlıq hökm şəklində ifadə edilir. “*Qarğa nə vaxtdan qırğı olub?*” variantında isə, belə bir inamı ifadə edənlərə təəccüb və etiraz əks olunur.

“*Yağ yanmasa, iyi çıxmaz*”. Məşhur atalar sözünün fərqli ekvivalentini eşidirik Nailə ananın dilindən. “*Od yanmasa, tüstü(sü) çıxmaz*” (ƏH, s.521; MY, s.328); “*Od olmasa, tüstü çıxmaz*” (CB, s.191) variantlarında olduğu qədər fikrin sərrast, obrazlı ifadə olunduğunu görürük. Hər ikisində səbəb-nəticə əlaqəsi, “səbəbsiz heç bir hadisə yoxdur” yaxud “hər hadisənin bir səbəbi vardır” müddəaları xalq müdrikiyinə xas lakonik, mənalı tərzdə, mükəmməl bədii biçimdə təqdim edilmişdir.

“*Döyər-söyər ərim yox, yel aparən evim*”. Topplularda bu məsəlin müxtəlif variantları nəşr edilmişdir: “*Döyən, söyən ərim yox, yel aparən unum var*” (ƏH, s.283); “*Döyən, söyən ərim yox, yel aparən yunum var*” (CB, s.95). Son ikisinin arasında fərq çox cüzidir, yox dərəcəsidədir. *Un // yun* sözlərinin deyil, *ev* sözünün iştirak etdiyi nümunə əslində digərlərindən ciddi şəkildə fərqlənir. Bu variantda mətnin ifadə etdiyi semantika fərqlidir və o fərqli situasiyada işlənir. Nəşr olunmuş variantlarda o nəzərə çarpdırılır ki, danlayacaq ərim, kimsəm yoxdur, lakin itirə biləcəyim müəyyən şeylər (yun, un) var. Mətnaltı qatda itirmək ehtimalının yaratdığı narahatlıq ifadə edilir. Nailə ananın söylədiyi variantda o vurğulanır ki, mənim itirəcək heç nəyim yoxdur: nə ərim, nə evim. Ona görə də “məsəl müəllifi” heç nə üçün narahat deyil, azaddır, sərbəstdir, ən əsası heç kimdən çəkinmir. Bu məsəl uyğun vəziyyətdə və ovqatda olan insanlar tərəfindən işlədilir. Söyləyicidən

semantika, kontekst eyniliyinə və ifadə yaxınlığına malik olan başqa maraqlı bir nümunə də yazıya almışıq: “*Xoruzum yoxdu bannıya, ərim yoxdu dannıya*”.

Belə bir atalar sözü var: “*Əzizim əzizdir, canım ondan əzizdir*” (ƏH, s.321). Nailə anadan qeydə aldığımız variantda deyilir: “*Əzizim əzizdi, tərbiyəsi onnan da əzizdi*”. Fikir verin, variantda bir sözün dəyişməsi atalar sözünün funksional-semantik yükünü nə dərəcədə dəyişir. Məlum nəşrlərdəki variantda o vurğulanır ki, hər hansı bir can yandırdığım yaxın adamım mənim üçün nə qədər əziz olsa da, özüm daha əhəmiyyətliyəm. Bu atalar sözü əziz bir adamı üçün həyatını təhlükəyə atmamaq, canını əziyyətə salmamaq fikrinin ifadəsi kimi də yozula bilər. Qeydə aldığımız variantda isə tərbiyə məsələsi önə çəkilir. Övladı, uşağı nə qədər sevsən, əzizləsən də, tərbiyəsi daha mühümdür. Yeri gəlsə, o, danlanmalı, hətta cəzalanmalıdır ki, həmişə düz yolda olsun.

Məlum atalar sözü və məsələnin qeydə aldığımız variantlarından bəziləri məntiqi model, strukturun formalaşma tərzini, ifadə edilən semantika, işlənmə situasiyası, konteksti mühafizə olunmaqla **metaforik törəmə** yolu ilə, yəni sadəcə müqayisə obyektini – bənzədilən dəyişməklə meydana çıxır. Nümunələrə baxaq. Heç bir işə yarımayan, bivec adam haqqında tənqidi-istehzal tərzində deyilir:

Nə altda undur, nə üstə kəpək. (ƏH, s.503)

Nə coraba yamaqdır, nə tumana bağ. (ƏH, s.509)

Nə tüfəngə çaxmaqdır, nə dümbəyə toxmaq. (ƏH, s.509)

Nailə ananın təqdimində:

Nə üsdə aşdı, nə altda qazmaq.

Başqa nümunələri də müqayisəli gözdən keçirmək olar.

Məlum olan və ya nəşr olunanlar:

1. *Nə diriyə hay verər, nə ölüyə pay.* (CB, s.187)

2. *Qazan deyir, içim qızıldı, qaşığı deyir bulayub çıxmışam.* (MY, s.277); *Qazan deyər: dibim qızıldır, // Çömçə deyər: bulanmışam, çıxmışam.* (CB, s.160)

3. *Təzə kuzə suyu sərin saxlar* (ƏH, s.599).

4. *Arvadı bəd olanın saqqalı tez ağarar.* (ƏH, s.67); *Arvadın deyingəni kişini tez qocaldar.* (CB, s.38)

Söyləyicinin dedikləri:

1. *Haylıyana hay verməz, ağlıyana pay.*

2. *Çömçə deyər yandım, yandım, // Qazan deyər bəs mən necə dayandım?*

3. *Təzə süpürgə yaxşı süpürər.*

4. *Arvadı yanşağ olan kişi tez qocalar.*

Məlum olduğu üzrə, atalar sözü və məsəllərin formalaşmasında, üslubi fiqurlardan biri kimi, sintaktik paralelizmdən geniş istifadə olunur. Sintaktik paralellər mətn-yaradıcı vasitə olaraq janrın strukturunu müəyyən edir, mətndə ahəngdarlıq, ritm, obrazlılıq yaradır. O, eyni zamanda semantik baxımdan fikri qüvvətləndirir, hökmün məntiqilik dərəcəsini artırır. Sintaktik paralel şəklində olan paremioloji mətnin komponentləri ya öz aralarındakı semantik yaxınlığı analogiya yolu ilə ifadə edir, ya da semantik qarşılaşdırma, təzad yaratma yolu ilə əsas fikri qarşılaşdırır. Nailə anadan qeydə aldığımız atalar sözü və məsəllərin arasında belə nümunələr çoxdur. Məsələn:

Axşam bəzəyi – yar bəzəyi, // Səhər bəzəyi – çöl bəzəyi;

Həvəs gedər, gələr, // Nəfəs gedər, gəlməz;

Adam var gıjdıǵınnan duzaǵa düşür, adam da var bıjdıǵınnan və s.

Sintaktik paralellərin atalar sözü və məsəllərin variantlaşma prosesində də mühüm rolu vardır. Əldə etdiyimiz örnəklər bu barədə söz açmağa imkan verir. Sintaktik paralellər vasitəsi ilə atalar sözü və məsəllərin variantlaşmasının üç yolunu qeyd edə bilərik:

1. sintaktik genişlənmə;
2. sintaktik daralma;
3. komponentlərdə dəyişiklik edilməsi.

Sintaktik genişlənmə dedikdə, sintaktik paralelizm şəklində olmayan hər hansı bir paremioloji mətnə ikinci komponentin artırılması vasitəsi ilə sintaktik paralel formasında yeni mətnin törənməsini nəzərdə tuturuq. Nümunələrə diqqət yetirək:

*Allah daǵına baxar, qar verər.*² Nailə ananın söylədiyi: *Allah daǵına baxar, qar verər, baǵına baxar, bar verər.*

Can candan ayırır. (ƏH, s.678) – *Can kannan ayırır, heç kəs bilməz kim nə çəkir.*

Bayquş xarabalıq sevər. (CB, s.52) – *Bayquş xarabalığı, yarasa qarannığı sevər.*

Çay görməmiş çırmanır. (ƏH, s.668) – *Çay görməmiş çırmanır, arx görməmiş hoppanır.*

Sintaktik daralma dedikdə, siktaktik paralelizm şəklində olan hər hansı bir paremioloji mətndə komponentlərdən birinin (çox zaman ikincisinin) ixtisarını nəzərdə tuturuq. Bu zaman mətn sintaktik paralellikdən çıxır. Bu proses əslində dilin daxili qanunauyğunluğu, nitqin yığ-

² H.Zeynallı. Azərbaycan atalar sözü. B.: "Elm və təhsil", 2012, səh.164

camlaşma meyli ilə əlaqədar təbii bir hadisədir. Yenə miflərə müraciət edək:

Haynan gələn huynan gedər, selnən gələn suynan gedər. (MY, s.205) – *Haynan gələn huynan gedər.*

Günah öləndə olar, öldürəndə yox. (CB, s.120) – *Günah öləndə olar.*

Bayramalısız toy olmaz, Qəmbərsiz düyün. (CB, s.52) – *Bayramalısız toy olmaz.*

Qız qapısı – şah qapısı, mini gələr, biri razı gedər. (ƏH, s.198) – *Qız qapısı, şah qapısı.*

Bir çox hallarda isə atalar sözü və məsəllərdə variantlaşma zamanı sintaktik paralelizm qorunur, **komponentlərdə dəyişiklik edilir**. Bu dəyişiklik özü müxtəlif tərzdə təzahür edə bilər. Ya ikinci komponent bütövlükdə eyni semantik yükü daşıyan başqa bir ifadə ilə əvəzlənir. Məsələn: *Allah dəvəyə qanad versəydi, uçurmadığı dam-daş qalmazdı.* (ƏH, s.55) – *Allah dəviyə qanad versə, aləmi kor qoyar.* Ya da komponentlərdən birində və ya hər ikisində müəyyən söz, ifadə dəyişikliyə uğrayır. Məsələn: *Verdin – doydur, vurdun – yıx.* (ƏH, s.165) – *Versən doyunca, vursan ölünəcə.* Yaxud: *Uşaqsız ev – məzar, uşaqlı ev – bazar.* (MY, s.396) – *Uşaxlı ev – gülüstan, // Uşaxsız ev – zımbistan.*

Qeydə aldığımız atalar sözü və məsəllər arasında müvafiq toplularda təsadüf etmədiyimiz, lakin məna və məzmun siqlətinə, poetik təqdimatına görə mükəmməl olan örnəklər az deyil: *Adam tamahına tüt deyər; Çox fət iş görüb, hələ bir bərəkalla da isdiyir; Dana başına bir çatı? Özünü gedirdi yolunan, əcəli gəldi kolunan; Vur ölüm, qanımin bahasını ver! Töş deyirəm getmir, hoş deyirəm dayanmır; Atın su icənə qədər qamçını ver mənə; Ay bərəkallah, sizə dərbəntdilər, həş-*

dat adam bir putu tərəttilər; Əyağa dururam başıma vırır, otururam əyaxlarıma və s.

Bunların bir qismi ola bilsin ki, lokal səciyyə daşıyır, yalnız regional folklor mühitində işlənilir: Qubadlı bölgəsinin, yaxud bir qədər geniş dairənin – Qarabağ və Zəngəzurun insanların folklor yaddaşında yaşayır, nitqində funksionallaşır. Onların və ya variantlarının başqa regional folklor mühitlərində də mövcudluğu istisna edilmir. Milli folklorun regionlar üzrə toplanıb yazıya alınması işinin davam etdirilməsi, atalar sözü və məsəllərin regional variantları üzərində xüsusi araşdırmaların aparılması gələcəkdə konkret hallara aydınlıq gətirə bilər.

İndilik bəzi örnəklərə diqqət yetirək. Xəsislər və xəsislik haqqında xalq müdriklərinin yaratdığı müxtəlif deyimlərlə çox qarşılaşmışıq. Bildiyimiz kimi, pulunu xərcləməyə, malını işlətməyə qıymayan, bu səbəbdən də ehtiyacı olan birinin ondan hər hansı bir maddi istəyi, təmənnası olduqda imtina edən adamlar xəsis sayılır. Nailə anadan qeydə aldığımız nümunədə xəsis adamlar haqqında deyilir: *“İlan öldürənə çomax verməz”*. Məsəldə iki obraz var: ilanı öldürmək üçün çomaq istəyən şəxs və çomağın xəsis sahibi. Burada əks olunan miniəhvalatda iki cəhətə fikir verək. Birincisi, çomağı istəyən şəxs olduqca çıxılmaz vəziyyətdədir: çomaq ona ölüm-dirim problemini həll etmək, həyatını xilas etmək üçün lazımdır. Bu, susuzluqdan ölmək üzrə olan birinin bir qurtum suya ehtiyacı ilə müqayisə oluna bilər. İkincisi, xəsis çomağını istəyənə bir anlıq verməklə heç bir maddi itki ilə üzləşməyəcəkdi. Bu, xərclənəsi pul, korlana bilən əşya, yeyiləsi yemək deyil. Digər tərəfdən, ilanın yaxınlığında olan xəsisin həyatına da təh-

lükə yaranmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, o, “ilan öldürənə çomaq vermir”. Deməli, xəsislik düşüncəsi və vərdişi bu şəxsi insanlıqdan, humanizmdən uzaqlaşdırdığı kimi, normal, pragmatik düşüncədən də məhrum etmişdir. Bu məsəldə xəsisliyin ifrat təzahürünə uğurlu tərzdə verilən obrazlı qiymət poetik tapıntı sayıla bilər.

Başqa bir örnək: *“Saxla evini təmiz – qəfil qonağın gələr, // Saxla özünü təmiz – qəfil ölümün gələr”*. Müdrik bir nəsihət kimi səslənən bu atalar sözünün Bakı və Şəki folklor mühitlərində də işlənməsi məlumdur. Yəni bölgədən yazıya alınmış nümunələrin arasında elələri var ki, ilk dəfə qeydə alınsa da, onların digər bölgələrdə də işləndiyi müşahidə olunur. Bu mətnlər yalnız bir bölgə ilə bağlı olan lokal mətnlər deyildir. Belə müqayisəli yanaşma regional folklor örnəklərinin yayılma, işlənmə dairəsini aydın təsəvvür etməyə imkan verir. Yeri gəlmişkən, onu da deyək ki, yeni toplanmış folklor mətnlərinin, konkret halda atalar sözü və məsəllərin əvvəllər hansı nəşrlərə düşməsindən asılı olmayaraq, regional folklor toplularına salınması elmi araşdırmalar üçün çox əhəmiyyətlidir. Bu halda hər bir mətnin yayılma arealını daha dəqiq müəyyənləşdirmək mümkündür.

Digər tərəfdən, onu da nəzərə alaq ki, buradakı atalar sözü və məsəllərin bir çoxu əsrlərdən gələn türk-oğuz həyat təcrübəsinin ifadə olunduğu, XXI əsrə gəlib çıxan, yaddaşlarda obrazlı təfəkkürlə qovuşaraq daşlaşan, qəlibləşən xalq aforizmləridir. Təsadüfi deyil ki, müasir atalar sözü toplularında görmədiyimiz nümunələrin bəzilərinin qədim izlərinə orta çağ əlyazmalarında rast gəlirik. Bu baxımdan Oğuz atalar sözü və məsəllərindən ibarət olan “Oğuznamə” (XV-XVI əsrlər) maraq doğurur. Bir neçə ör-

nəyin "Oğuznamə"dəki arxaik və bizim qeydə aldığımız müasir regional variantlarına müqayisəli nəzər salmaq yerinə düşər:

"Düşü görəndə degil, yorandadır".³ – "Yuxunu görənnən dəyil, yozannan soruş".

"Zəman şimdi yüzüzündür".⁴ – "Zamana arsız-gorsuz zamanasıdır".

"Eşəgün yoğ isə, güyəgün də mi yoq?"⁵ – "Allaha şükür, eşşəyin olmasa da, kürəkənin var!"

Yeri gəlmişkən, sonuncu ilə bağlı onu qeyd edək ki, atalar sözü və məsəllərimiz arasında kürəkən, yeznə, bacanaq, qayınana, baldızlar haqqında zarafatyana söylənən belə nümunələr var və onlar xalq gülüşünün folklordakı təzahürü kimi qiymətləndirilə bilər.

Müqayisələrə qayıtsaq, görürük ki, qeydə aldığımız atalar sözü və məsəlləri (ən azı buradakıları) sadəcə və yalnız regional folklor nümunəsi kimi qiymətləndirmək olmaz. Qədim və müasir variantlar arasında müəyyən dil təzahürü fərqlərinin olduğunu da görürük. Məzmun fərqi olan başqa nümunələri də misal göstərmək olardı. "Oğuznamə"dəki nümunələri müasir paralel vahidlərlə müqayisə etmiş prof. S.Əlizadə fərqlərin səbəbi haqqında haqlı olaraq yazırdı: "...bunun səbəbi etnik təfəkkür deyil, dilin (nitqin) fərdiləşməsi və müəyyən dərəcədə differensial-tarixi inkişaf yolu keçməsidir".⁶

³ Oğuznamə. Çapa hazırlayanı: S.Əlizadə, B.: Yazıçı, 1987, səh.102

⁴ Yenə orada, səh.111

⁵ Yenə orada, səh.65

⁶ S.Əlizadə. Müdrikliyin sönməyən işığı // Oğuznamə. B.: Yazıçı, 1987, səh.10

4. Dilin yaddaşı: xalq deyimləri və dialekt sözləri haqqında

Kitabın bir bölməsi “İzahlı xalq deyimləri” adlanır. Bildiyimiz kimi, xalq deyimləri geniş anlayışdır: daha çox paremioloji vahid termininə uyğun olub, onun termin qarşılığı kimi başa düşülür. N.İmanlıdan qeydə aldığımız deyimlər arasında atalar sözləri, məsəllər, frazeoloji ifadələr çoxluq təşkil edir. Qeyd etdiyimiz bölmədə xalq frazeologiyası nümunələrini verməyə çalışmışıq.

Söyləyicinin nitqindən yazıya aldığımız deyimlərin çoxu Azərbaycanın əksər bölgələrində işlənən, dilimizin paremioloji fondunda möhkəm yer tutan ifadələrdir. Bu da təbiidir: deyimlər bütövlükdə Azərbaycan türkcəsinin tərkib hissəsinə daxildir. Qeydə alınan nümunələrin müəyyən qismi isə az təsadüf edilən, yalnız bölgədə işlənən dil vahidləridir.

Bir neçə kəlmə xalq deyimlərinin tərtib və təqdim prinsipləri haqqında. Kitabda deyimlər əlifba sırası ilə, izahlı lüğət prinsipi ilə təqdim edilmişdir. Cümlə formasında olan deyimlər böyük hərflə, söz birləşməsi formasında olan deyimlər isə kiçik hərflə başlanır. Xalq deyimlərinin izahlarında onların semantikasını, yaxud işləndiyi konteksti dəqiqləşdirməyə çalışmışıq. İzahlar Nailə xanımın fikirlərinə əsaslanmaqla bərabər, “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” (4 cildlik, 2006) və “Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti” (2015) ilə tutuşdurularaq hazırlanmışdır.

Materiallar bu ardıcılıqla təqdim olunmuşdur: 1. xalq deyimi; 2. deyimin izahı; 3. söyləyicinin nitqindən mətn parçaları. Söyləyicinin nitqinə aid mətn parçaları

kursivlə fərqləndirilmişdir. Məsələn: **balaxəndəyə bir şey atmax** – nəsə yemək: *Balaxəndəyə bir şey atmısan?* Və ya: **axmırasını ... üsdünə tökməh** – deyingənliyi, ah-vay etməsi ilə başqasını bezdirmək: *Axmırası camaatın üsdünə tökmə.*

Bir sıra hallarda deyimin birbaşa leksik anlamını, semantikasını deyil (bu heç də həmişə mümkün olmur), onun kontekstini – işləndiyi məqamı, situasiyanı, işlənmə tərzini izah etməyə, yəni konkret ifadə nə zaman işlənir, kimlərə xitabən deyilir, hansı tərzdə, aspektdə işlədilir? – kimi sualları cavablandırmağa çalışmışıq. Məsələn: **Ağlaa cəyən əkim. // Ağlaa kül əliyim. // Kül ağlaa.** – Axmaq məsləhətlər, yersiz təkliflər verən, mənasız fikir yürüdən adama müraciətlə deyilir. İfadədə ərk, qınaq və zarafat da duyulur və s.

Əldə edilən deyimlərin bir çoxu, üzərində müşahidə aparmağa, ətrafında dil, folklor, etnoqrafiya, mifologiya baxımından söz açmağa, haqqında müxtəlif elmi fikirlər söyləməyə imkan verir. Məsələn, bizə “dədə” sözünün iştirakı ilə düzələn və çox işlək olan “*dədəsini yandırmaq*”, “*dədəsinə od vurmaq*”, “*dədəsini dalına şəlləmək*” frazeoloji ifadələri məlumdur. Ümumən hamısının semantikasında az, ya çox dərəcədə “cəzalandırmaq” mənası durur. Qubadlıda həmin mənada və həmin “dədə” ünsürünü qorumaqla deyimin belə bir variantı da işlənir: **dədəboyu verməh** (*Bizə dədəboyu verirsen?*)

Başqa bir misal. Sırr saxlamağı bacarmamaq, eşitdiyini dərhal başqalarına söyləmək, yaymaq mənasında işlənən bir çox frazeoloji ifadələr məlumdur. “*Ağzında söz qalmamaq (durmamaq, saxlamamaq)*”, “*hülqumu olmamaq*”,

“ağızdanboş olmaq”⁷ bu qəbildəndir. Bu birləşmələrin az işlənən regional variantına, yaxud ekvivalentinə Nailə ananın dedikləri sırasında rast gəlirik: **ağzında su ilinməməh** (*Ağzında su ilinmir*). Nə qədər uğurlu ifadədir. Ümumişləkliyə, dilin əsas leksik fondunda yer tutmağa nə qədər haqqı çatan bir deyimdir. Müqayisə, analogiya, məcazlaşma, obrazlaşma elə ustalıqla həyata keçirilmişdir ki, sanki qüdrətli bir şairin istedadının məhsuludur. “İlinmək” – “ılıq olmaq” deməkdir.⁸ “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”nə düşsə də, ümumişlək deyil, məhəlli səviyyədədir. İfadənin, öncə, həqiqi mənasına baxaq. İstər isti, qaynar su olsun, istər soyuq su olsun, insan içərkən onu ağzında bir anlıq, azacıq saxlayır ki, su azca ılıqlaşsın, içilməsi mümkün olsun. Suyun ağızda ılıqlaşması cüzi, çox cüzi zaman istəyir. Ağızda suyun ilinməməsi belə bir anı zamanın gözlənilməməsi deməkdir. İfadə məcaziləşərək eşitdiyini başqalarına dərhal yayan adamın belə kiçik bir anı da gözləməyərək, öz vərdişini həyata keçirməsini ifadə edir.

Daha bir misal. “Ara qarışdırmaq”, “aravuranlıq etmək” mənasında işlənən “**atı torbasıynan döyüşdürməh**” deyimi. Söyləyici ifadəni belə izah edir: “*Araqarışdıran adam haqqında deyilir ki, atı torbasıynan döyüşdürəndi, atı torbasıynan döyüşdürür*”. Yenə deyimin mahiyyətinə baxaq. At və onun torbası çox yaxınlığı əks edən sözlərdir, ifadələrdir. Hətta at və onun sahibi, minicisi arasında olan yaxınlıqdan da fiziki anlamda daha yaxınlığı bildirir. Arpa

⁷ Məhərrəmli Q., İsmayılov R. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti. B.: “Altun kitab”, 2015, səh.17

⁸ Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə, II cild, B.: “Şərq-Qərb”, 2006, səh.530

ya qeyri yem tökülmüş torbanı atın başına keçirirlər ki, yeyin. Buradakı fiziki yaxınlıq göz qabağındadır. Digər tərəfdən gərəklilik baxımından da burada bir yaxınlıq var. Bu yaxınlıq çox dəyərlidir. İçində yem olan torba at üçün həyatını, bioloji varlığını təmin edən çox əhəmiyyətli bir nəsnədir. Yəni bunlar o qədər yaxındırlar ki, aralarında konflikt qeyri-mümkün görünür. Deyimin semantikasında o qabarıq nəzərə çarpdırılır ki, “atı torbasıyan döyüşdürən” adam, sadəcə adı aravuran deyil, bir-birinə bütün mənələrdə (qohumluq, dostluq, hörmət, etibarlılıq, etimadlılıq və s.) çox yaxın, çox əziz olan insanları belə bir-birindən incik salmağa qadir bir şəxsdir. Şərh etdiyimiz hər iki nümunə haqqında “Əhsən bu deyimi yaradan müəllifə – xalqa!” deməkdən insan özünü saxlaya bilmir.

Bəzi deyimlər özündə əski türk mifoloji düşüncəsinin, yaxud islam mifologiyasının izlərini yaşadır. Deyimdə mifoloji informasiya pərdələnmiş, yeni semantikaya transformasiya olunmuş, lakin öz ilkin mahiyyətini də qorumuş bir vəziyyətdədir. Məsələn: “*hal aparmax*”, “*hal cınsı*”, “*qərmət basmax*”, “*cinnəri başına yığışmax*”, “*qaraçuxası yatmax*”, “*Xıdırnəbi xəşilinə dömməh*”, “*İsrafil zır düdüyün çalanda*”, “*damdabaca görməh*” kimi deyimlər kifayət qədər mifoloji informasiya yükü daşıyır.

“**Hal aparmax**” ifadəsinə diqqət yetirək. “Türk mifoloji sözlüyü”ndə qeyd edildiyi kimi, “Hal anası Azərbaycan türk inanışlarında ən geniş yayılmış olan mifoloji varlıqlardan biridir... Xtonik demon olan Hal anası xalq demonoloji təsəvvürlərinə yerin altında yaşayan cinlərin anasıdır. Hal anası bu mənada yeraltı dünyanın, ölümlər səl-tənətinin stixiyası ... ilə bağlanır... Hal anası boylu qadınlara

rın düşmənidir, özü də gəlin ciyərinə yeriklər”.⁹ Etnik yaddaşın daşıyıcılarından olan söyləyici də öz şərhində deyimin mifologiya köklərinə və çağdaş semantik transformuna diqqəti çəkir: *“Hal aparmağ ölümüdür. Əsasən, təzə doğuş vaxtı qadınlarda olur. Qan aparır. Həkim də bilmir, hədixçi də bilmir. Qan o qədər gedir ki, qadın ölür. O vaxtı keçmişdə deyirdilər hal aparmax. İndi kişilərə də, qadınlara da deyillər səni hal aparır? Yəni özünü nə itirmisən?”* Beləliklə, deyim müasir xalq danışığı dilində “bayılmaq”, “huşunu itirmək”, “çaşbaş qalmaq” kimi mənələrdə işlənir.

“Hal cinsi” ifadəsində də eyni mənzərənin şahidi oluruq. Bir daha “Türk mifoloji sözlüyü”nə müraciət edək. Orada Hal anası haqqında yazılır: *“Xtonik aləmdən gəlmə bütün varlıqlar kimi ona da nə deyilərsə tərsinə eləyər, məsələn, “get” deyiləndə gələr, “gəl” deyəndə gedər”*.¹⁰ Mifoloji təsəvvürləri yaşadan xalq məhz o təsəvvürlərə əsaslanaraq, analogiya yolu ilə metafor yaratmış – deyilən hər hansı bir işin əksini edən adamlara “hal cinsi” demiş, belələrinə Hal anasının törəmələrinə bənzətmişdir. Başqa sözlə, insani normalılığın itirilməsini, hərəkətin normanın ziddinə yönəlişini xtonik anormalılıqla əlaqələndirmişdir. İfadənin çağdaş semantikasi söyləyicinin sözlərində aydın şəkildə öz əksini tapır: *“Hal cinsidi, hər şeyi tərsinə eliyir. Deyirsən filan işi elə. Görürsən ki, tərsinə eliyir.”*

Dilimizdə işlək bir ifadə var: **“qiyamətə qalmaq”**. “Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti”ndə mənası “bir

⁹ Bəydili (Məmmədov) C. Türk mifoloji sözlüyü. B.: “Elm”, 2003, səh.143

¹⁰ Bəydili (Məmmədov) C. Göstərilən əsəri, səh.143

işin nə vaxt gerçəkləşəcəyini bilməmək”¹¹ kimi izah edilmişdir. Fikrimizcə, bu şərh bütün hallar üçün özünü doğrultmur, kontekstə görə dəyişə bilər. Belə ki, ifadə hansısa bir işin nə vaxtsa reallaşacağına inamsızlığı da ifadə edir. Qiyamət, dini təsəvvürlərə görə, yaşadığımız dünyadakı həyatın sonu, yeni bir həyatın başlanğıcıdır. İnsan düşüncəsinə görə, kainatda baş verəcək bu kosmik dəyişikliyin zamanı həm çox-çox uzaqdır, həm də olduqca qeyri-müəyyəndir. Ona görə də nəyinsə icrasının qiyamətə qalması qeyri-müəyyənliyə məhkum olmaq deməkdir, “çətin ki həyata keçsin” deməkdir. Qubadlı bölgəsində “qiyamətə qalmağ”ın semantik ekvivalenti kimi maraqlı bir ifadə işlədilir: “**İsrafil zır düdüyün çalanda**”. Burada həm “İsrafil” sözü, həm də “zır düdüy” ifadəsi diqqəti çəkir.

İsrafil kimdir? Dini təsəvvürlərə görə, o, Allahın mələklərindən biridir, Əsas vəzifəsi qiyamət günündə o günün çatdığını xəbər verməkdir. “Quran”da İsrafil sözü işlənməmiş, yalnız Qiyamətin qopması və axirət həyatının başlanması ilə əlaqədar surun üfürülməsindən, yenidən dirilişin xəbər verilməsindən və bu işi icra edəcək carçıdan – mələkdən danışılmışdır. “İslam ensiklopediyası”da oxuyuruq: “Qiyamətin qopacağından bəhs edən ayələr ... bu hadisənin sura ilk üfürülmə ilə başlayacağını, ikinci üfürmə ilə də hər kəsin dirildilib məhşərə getməyə hazır duruma gətiriləcəyini ifadə edir (“ən-Nəml” surəsi, 87-ci ayə; “əz-Zümər”, 68). Bu qəbil bəyanlarda yer alan “üfləmə” vəzifəsini yerinə yetirəcək və insanları hesab meydanına

¹¹ Məhərrəmli Q., İsmayılov R. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti, səh.193

çağıracaq mələyin (“Qaf”, 41; “əl-Qəmər”, 6-8) İsrafil olduğu barədə İslam alimləri yekdil fikirdədirlər”.¹²

Deməli, islam esxatoloji miflərinə görə, İsrafil dünyanın sonunun çatmasını xəbər vermək funksiyasını daşıyır. O bu vəzifəni sura – şeypura, fit borusuna bənzər bir alətə üfürməklə yerinə yetirir. Xalq öz dilində “sur”u “düdük”lə, “üfürmə”ni “çalmaq”la əvəzləmiş, “İsrafil zır düdüyün çalanda” ifadəsini yaratmışdır.

Yeri gəlmişkən, ifadənin yaxın və fərqli variantlarına bədii ədəbiyyatda və bəzi dialektlərdə rast gəlinir. Nəcəf bəy Vəzirovun “Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük” əsərində malını-pulunu gəminin batması ilə itirmiş və havalanmış Hacı Qəmbər pulunun geri qayıdacağına inamsızlığını, ümitsizliyini: “*O qaldı İsrafilin düdək çalmağına. Yat ki yatacaqsan...*”, “*Gedək yataq. İsrafil zurnasını çalanacan...*”¹³ – kimi sözlərlə bildirir. Naxçıvanın Şərur bölgəsində “rüs-vay etmək” mənasında “zır düdüyünə qoyub çalmaq” ifadəsi işlənir: “*De:rsən, yanı kətdə bizi zır düdüyünə qoyub çal-sınnar*”¹⁴

Burada “zır düdüy” birləşməsində “zır” hissəsinin hansı mənə ifadə etməsi də maraq doğurur. Ağıla ilk gələn “sur” sözünün fonetik dəyişikliyə uğrayaraq “zır” şəklində işlənməsi ehtimalıdır. Lakin bu halda “düdüy” sözü deyimdə artıq görünür. Onda deyim “İsrafil zırı (ya da zuru) çalanda” şəklində olmalı idi. Fikrimizcə, deyimdəki

¹² Cebeci L. İsrafil // İslam Ansiklopedisi. 23.Cilt, Türkiyə Diyanət Vəqfi Yayınları, 2001, səh.181

¹³ Vəzirov N. Əsərləri. B.: “Şərq-Qərb”, 2005, səh.82

¹⁴ Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. B.: “Şərq-Qərb”, 2007, səh.560

“zır” “zurna” sözünün qısaldılmış və təhrif edilmiş forması ola bilər. Belə ki, dilimizdə “zurna-balaban” sözü var və “balaban” “düdük”lə eyni semantikaya malikdir. Bundan əlavə, “zurna” sözü frazeologiyamızda müxtəlif semantik çalarlarda aktiv işlənir: “zurna bağlamaq”, “zurna çalmaq”, “zurnası çalınmaq”, “zurnası sonraya qalıb”, “zur-düdük etmək”¹⁵ və s. Sonuncuda “zur-düdük” “zurna-balaban”ın sinonimi kimi çıxış edir və onun kimi, yaxın mənalı sözlərin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sözdür. Deyimin N.Vəzirovdakı variantı da (“İsrafil zurnasını çalanacan”) “zır” sözünün “zurna” ilə əlaqəli olması fikrini qüvvətləndirir.

Beləliklə, “İsrafil zır düdüyünü çalanda” deyimi:

1. İslam mifologiyasının obraz və motivini əks etdirir;
2. xalq arasında variantlara malikdir: “*İsrafilin düdək çalmağına qaldı*”, “*İsrafil zurnasını çalanacan (yaxud çalanda)*”;
3. N.Vəzirovun qeyd etdiyi variantlarla bərabər, bir işin alınacağına inamsızlığı; alınmayacağına əminliyi; həyata keçmə ehtimalının zamanca əlçatmazlığını yaxud uzaqlığını ifadə edir. Söyləyicinin deyimə yanaşması da belədir: “*Bir alınmıyan işdi, deyir ha vaxt olıjey? Deyir İsrafil zır düdüyün çalanda*”. Yeri gəlmişkən, Qubadlı bölgəsində bu deyimlə eyni funksional semantikada belə bir ifadə də işlədilir: *İş qaldı qal oğlu qala*.

Bəzi deyimlər nitq prosesində müəyyən hərəkətlə müşayiət olunur. Yəni deyim davranış stereotiplərinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Məsələn: **“irax qulaxlardan”**

¹⁵ Məhərrəmli Q., İsmayılov R. Azərbaycan dilinin frazeoloji lüğəti, səh.285

deyimi. Bir ağır, bədbəxt hadisədən danışarkən, əllə qulağı dartır və bu ifadəni işlədirlər. Və ya “**hamsı sənin**” deyimi çeçəyən şəxs (daha çox uşağın) kürəyinə əllə vurularaq təkrar-təkrar söylənir. Bu zaman edilən jestlər təbii ki, deyimlə birlikdə müəyyən funksiya daşıyır və bu, ayrıca bir araşdırmanın mövzusuudur.

Bir sıra deyimlər sırf dialekt sözünün iştirakı ilə düzəldiyindən daha lokal xarakter daşıyır, yalnız Qubadlı rayonunda və yaxud bütöv bölgədə – Zəngəzurda işlənir. Məsələn: *həng almax* (dözmək, duruş gətirmək), *hər baratası bir dərədə qalmax* (dağılmaq, birliyi pozulmaq, bir-birindən ayrılmaq), *həsbəndin çəkməh* (həsrətin çəkmək), *hət-hüt qammamax* (heç nə başa düşməmək), *hul getməh* (burnunun dikinə getmək, təkəbbürlü olmaq), *xırıyqhurdu kimi eşməh* (çox yemək), *xotux kimi içini arıtdamax* (hıçqıraraq, öskürərək danışmaq), *illacı kəsilməh* (çarəsiz qalmaq), *kirişə çəkməh* (əzab-əziyyət vermək), *hozuluğunnan qalmamax // hozakılığunnan qalmamax* (kobudluq etmək), *kirkıra kimi yarmalamax* (hər sözün xırdalıqlarına varmaq, xırdaçılıq etmək) və s. Qeyd edilən deyimlərin heç biri “Azərbaycan dili şivələrinin frazeologiya lüğəti”nə¹⁶ düşməmişdir. Bunların arasında hətta yalnız bir-iki yaxın kənddə işlənənlərin ola bilməsini də istisna etmirik.

Toplanmış materiallar arasında üzərində xüsusi dayanılmalı deyimlər əslində çoxdur. Burada şərh edilən nümunələr onu göstərir ki, xalq deyimləri – frazeologiyası Azərbaycan dilinin obrazlaşma imkanlarını üzə çıxaran,

¹⁶ Bax: Behbudov Ş. Azərbaycan dili şivələrinin frazeologiya lüğəti. B.: “Elm və təhsil”, 2011

dilin leksikasını zənginləşdirən, özündə mifoloji, etnik, etnoqrafik informasiya daşıyan əsas qaynaqlardan biri kimi dəyərləndirilməlidir.

Bir neçə kəlmə də kitabın “**Dialekt sözlüyü**” haqqında. Biz söyləyicini təbii yerli şivədə danışdırmağa və kitabda da mətnləri eşitdiyimiz kimi təqdim etməyə çalışmışıq. Mətnlərdəki dialekt sözlərinin mənası bütün oxuculara aydın olsun deyə onların sözlüyünü tərtib etdik. Sözlərin mənasını dəqiqləşdirmək üçün aparılan söhbətlər söyləyicini necə maraqlandırdısa, o, bölgə şivəsində işlənən sözləri yadına salıb qeyd etməyə həvəsləndi. O sözləri də sözlüyə daxil etdik. Nəticədə 400-dən çox leksik vahidi əks edən bir sözlük yarandı. Qeyd edək ki, buradakı sözlərin bir qismi “Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti”ndə (2007) əks olunmamışdır. Bir qismi fərqli fonetik variantda qeydə alınmışdır. Bir qismi həmin lüğətdə olsa da, işləndiyi rayonlar barədə verilən məlumatlarda Qubadlı qeyd olunmamışdır. Bir qismi isə lüğətdə qeyd edilən mənələrdən fərqli anlamda təqdim edilmişdir. Fikrimizcə, bölgənin şivələrini araşdıran, həmçinin xalq frazeologiyası ilə maraqlanan dialektoloqlar buradakı materiallardan yararlanıb bilərlər.

5. Dağların harayı: bayatı fəryadı

Ümumən bütün bayatı deyən Qarabağ və Zəngəzur qadınları kimi, Nailə ananın da söylədiyi bayatların aparıcı motivi dərin bir vətən sevgisi, yurd həsrəti, oba nisgili, qaçqınlıq dəridir. Ən çox işlənən obraz dağlardır – övladlarını itirmiş, oğullarının qanına bələnmiş, şəhidlərinə mə-

zar olmuş dağlar! “Üzü gülməyən”, “arançılarını gəlməyən”, “aşıqları aralı”, “obaları didərgin düşən”, “solub-saralan” dağlar! “Yaslı-yaralı qalan” dağlar!

Bayatılarda Azərbaycan qadını dağlarla dərdləşir, onun həsrətindən qovrulduğunu yana-yana dilə gətirir. Bu qadın ötən günlərinin şirin xatirələrini sanki nağıl kimi öz-özünə danışır. Ellərin yenə də dağlara sığınmasını arzu edir: “*El sənə sinə, dağlar*”, – deyir. Bu bayatılarda ənənəvi olaraq zalım fələk, tale lənətlənir, yurdu işğal etmiş düşmənlər qəzəb, nifrət obyektinə çevrilir. Belə bayatılarda qarğıış elementinin də əks olunduğunu görürük. Onların bir qismini qarğıış-bayatılar başlığı altında ayrıca təqdim etməyi məqsəduyğun saydıq.

Nailə ananın söylədiyi bayatıların bir qismi ağılardır. Bayatı-ağıların bir çoxunda əsas obrazlar torpaq uğrunda şəhid olan vətən oğlu və ona göz yaşları axıdan el ağbircəyi – anadır. Bu ağıların çoxunda “Burda bir igid ölüb” tipli misralardakı “igid”, “qərib”, “oğul” kimi sözlərin şəhid sözü ilə əvəzlənməsi ağı obyektinin sadəcə qəhrəman-igid, yaxud qərib olduğunu deyil, şəhidlik zirvəsinə yüksəlmiş obraz olduğunu əks etdirir. Ağıların semantikasında şəhidlik məqamı, missiyası məntiqi vurğu altında qabarıqlaşdırılır. Söyləyicinin repertuarında hətta məzmununa görə ağı olmayan bayatıların belə, formasını, poetik modelini (qafiyə, məntiqi qarşılaşdırma, metaforik yanaşma tərzini) qoruyaraq ağıya çevrilməsinin – semantik transformasiyaya uğramasının şahidi oluruq. Məlum bir laylada deyilir:

*Mən aşiq quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Hər sabah boyun görsəm,
Kəsərəm quzu qurban.¹⁷*

Nailə ananın ifasında ayrı-ayrı zamanda bu bayatının iki variantını qeydə almışdır:

*Əzizim quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Nakam şəhid oğula
Ananın özü qurban.
Əzizim quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Hər şəhid balamıza,
Hayların yüzü qurban.*

Yazıya alınmış bayatların bir qismi müxtəlif nəşrlərə düşmüş məlum örnəklərdir. Bu səbəbdən həmin bayatları bu kitaba daxil etmədik. Lakin kitabda verdiyimiz nümunələrin arasında belələrinin olması da mümkündür – bu hal istisna edilmir. Bayatların bir qismi əvvəllər rastlaşmadığımız bayatlardır. Onların arasında ideya-məzmun baxımından maraqlı, dolğun, bədiilik baxımından bitkin, orijinal olanları az deyil. Məsələn:

¹⁷ Bayatlar. Toplayanı və tərtib edəni H.Qasimov, B.: Azərənəşr, 1960, səh.101 (Bu nəşrdən verilən bayatların mötərizədə səhifəsi göstəriləcəkdir.)

*Kür çayı qardaşındır,
Mənim səbir daşındır.
Bu çay qəmdən-qüssədən,
Tökülən göz yaşındır.*

– kimi nümunələr. Burada Kür çayının həm dərddli insanın göz yaşından yaranması, həm ona yoldaşlıq, qardaşlıq etməsi, yəni dərddinə şərik olması, həm də səbir daşı kimi sanki onu səbirli olmağa səsləməsi ilə orijinal metaforik obrazı yaradılmışdır.

Bayatıların bir qismi günün ovqatına köklənməsi səbəbi ilə yenidən doğularaq variantlaşmış bayatılardır və bu variantlarda bəzən bir, yaxud iki misranın dəyişməsi ilə, hətta bir-iki sözün əvəzlənməsi ilə ənənəvi bayatı mövzu və ideyasını təzələyə bilmişdir. Bəzi bayatıları müqayisə edək:

“Bayatılar” kitabında
(H.Qasimov, 1960):

Əzizim daşdı dağlar,
Çınqıllı, daşdı dağlar.
Sən yatıbsan naqafil,
Mehmanın köçdü, dağlar. (s.156)

Əziziyəm nərgizlər,
Top-top bitər nərgizlər.
Bu gün bir maya gördüm,
Qoltuğunda nər gizlər. (s.64)

Nailə ananın söylədiyi
variantda:

Əzizim daşdı dağlar,
Çınqıllı, daşdı dağlar.
Yaylax yolun bağlandı,
Ləzzətin qaşdı, dağlar.

Əzizinəm nərgizdər,
Dəsdə-dəsdə nərgizdər.
Bu şəhidin nəşini,
Torpağ örtər, yer gizdər.

Bülbül gül barabarı,
Ceyran çöl barabarı.
Burda bir oğlan ölüb
Bütün el barabarı. (s.216)

Aşığı el barabarı,
Şana tel barabarı.
Burda bir şəhid yatıb,
Tamam el barabarı.

Göründüyü kimi, misra və sözlərin günün ovqatına uyğun dəyişilməsi, yəni uğurlu improvizasiya bayatılarının ahəngini də, məzmun və semantikasını da yeniləmiş, nəticədə torpaq-yurd ayrılığını, qaçqınlıq harayını ifadə edən yeni bayatı variantları meydana çıxmışdır. Bu kimi bayatılar Nailə ananı improvizatorçu bayatçı adlandırmağa imkan verir. Onun söylədiyi bayatıların arasında bilavasitə günümüzün hadisələrinə həsr olunmuş nümunələrə də rast gəlirik. Məsələn, bu bayatı Azərbaycan ordusunun konkret döyüşdəki qəhrəmanlığının xalq yaradıcılığında operativ poetik əks-sədası kimi qiymətləndirilə bilər:

*Əzizim Horadizdən,
Qar yağdı oldu dizdən,
İgidlər dığaları,
Qovdular Horadizdən.*

Dağların qoynunda keçən analı-atalı illərin, qonaq-qaralı günlərin xatirələri ilə yaşayan, yurd ayrılığının dər-dini çəkən Nailə ana doğma torpaqların geri alınması arzusunun – hər bir azərbaycanlının müqəddəs amalını inam dolu bir bayatısında belə ifadə etmişdi:

*Əzizinəm, səksənə,
Keçib yaşım səksənə.*

*Qarabağım alınsın,
Sevincimdən səksənəm.*

Nə xoş ki, Vətən torpaqlarının işğaldan azad olunma xəbərinin sevincini milyonlarla həmvətənimiz kimi, ürəyi nisgilli Nailə ana da yaşaya bildi... Söylədikləri ilə xidmət etmiş olduğu yurduna, obasına getməyə macal tapmasa da...

Əmin olmaq istərdik ki, bu kitabla Azərbaycan xalqının milli-mənəvi yaddaşına, onun bir parçası olan Zəngəzur regional folkloruna sayğımızı, azacıq da olsa, ifadə edə bildik və kitab folklorsevərlərin diqqətini cəlb edəcəkdir...

Etibar Talıblı

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

Xıdırnəbi bayramı ilə bağlı mətnlər

Xıdırnəbi bayramı

Xıdırnəbi bayramı Noruz bayramından əvvəlki çərşənbələrdən birində keçirilir. Həmin gün, adətən, xəşil bişirilir, ya da bığda qavırıb kirkırada çəkillər. Sora onu doşablı suynan yoğurub qavıt hazırlıyıllar. Onu taxçada bir yerə qoyullar ki, Xızır peyğəmbər gəlib ona əl çəkəcəh.

Xıdırnəbi xəşili

Onu mən belə eşitmişəm ki, hardasa fevralda bir cür xəşil bişirirdilər. Nəsə qatıllar, bilmirəm neylillər. Mən özüm görməmişəm. Xıdırnəbi zamanı da var. Nə deyillər? O vaxt bişirilən xəşilə deyirdilər Xıdırnəbi xəşilidi. Bişirilən bir yeməh bir-birinə çox qarışanda Xıdırnəbi xəşilinə dönüb diyirih. Mən biləni Xıdırnəbi xəşilini buğdanın ya yarması, ya da qovudunna bişirillər. Axı biz qovudu süt-də həll edirih.

Novruz bayramı ilə bağlı mətnlər

Novruz mərasim, adət və inancları

Novruz bayramında birinci üç gün necə keçirsə yaz, yay, payız ayları da ona uyğun keçir.

* * *

Validəyinnərimiz bizə həməşə deyirdi ki, axır çərşəmbədə, nooruz bayramı günnərində dalaşmax olmaz, bir-birənə pis söz deməy olmaz, qeybət qırmağ olmaz, nə bilim kiminsə haqqında pis söz danışmağ olmaz. Buları yadı-mızda saxlıyırdıx.

* * *

Hər çərşəmbədə ocax qalıyırdılar. Hamısında qalıyırdılar. Buğda qavırırdılar, aş bişirirdilər hər çərşəmbədə. Amma o biri oynunna ancax axır çərşəmbədə olurdu.

* * *

Həmin axşamı qonşuya ələk verməzdər, un verməzdər. Borca getməzdər. Deyirdilər də nənələrimiz bizə. Sora çərşəmbə axşamı bir-birənə qonax gedəllər. Yaşdı, qoja adamların yanına bayramlaşmağa gedəllər. Pay verəllər. Bir-birənə hədiyyə alallar. Ən çox da yaşdılara, bir də körpə uşaxlara. Ata-anamız çalışırdılar ki, Nooruzda təzə paltar geyək.

* * *

Axır çərşəmbə axşamı lampa və şamları ertədən yandırallar.

* * *

Axır çərşəmbədə bütün aylə üzvləri bir ocağın başına yığılmalıdı.

* * *

Canım saa desin, küsülü qalmağ olmazdı. Lap neçə vaxtın küsülüsü də olsa, Nooruz bayramı adamlar barışardılar. Özü də, deyilənə görə, kim ki barışığa birinci başda dı, savabı ona düşər. Biri isdiyir barışa, o biri isdəmir. Birinci yaxınnaşır ki, barışa, o savab düşür ona.

* * *

Nooruz bayramı evə bənövşə gətirərdiy. Kol dibində bizdə bənövşə çox bitirdi. Bənövşə yığıb gətirirdik. Amma nərgizgülü, yox. Deyirdilər ki, ölü gülüdü nərgizgülü.

* * *

Üzərriy yandırardılar. Üzərriy yandıranda bir sözü var, onu deyirdilər:

*Üzərriyəm, həvayam,
Min bir dərdə dəvayam.
Hər kəsin gözü balama dəysə,
Gözdərini oyaram.*

Belə bir bayatı kimi deyərdilər. Onu nənəmiz deyər-
di, əsasən.

* * *

Yaxınnıxda olannar bir-birənə aş göndərirdilər. Qonşudu, qohumdu. Belə şeylərdən düzəldirdilər. Qoz ləpəsi qoyurdular içinə, xonça da düzəldirdilər. Bir də ki, aş payı, xörəy payı göndərirdilər. Məsələn, ana göndərirdi uşaxlarına, uşaxlar göndərirdi analarına. Əmi, dayı, bibi, xala, kim yaxındadısa. Yaxın qonşuya da mütləq göndərirdi. Yaxın qonşu, mənəm nənəm deyərki, uzax qohumdan yaxşıdı. Pis qohumnansa, elə yaxşı qonşu yaxşıdı.

* * *

Bayram xonçasında yanan şamı yarımçıx söndürməzdər. Özün söndürməməlisən. Deyir o özü axıracan yanıb qurtarmalıdı. Adbaad hər adama bir dənəsi qoyulur. Məsələn, bir aylədə beş nəfər yoxdu? Biz elə indi də elə eliyiriy. Beş nəfərin şamın qoyurux. Özü də rəngbərəng. Bu filankəsin, bu filankəsin, filankəsin... Kimin şamı yarımçıx kəssə, deməli, bırdə nəşə var, xoş olmayan.

Bayram süfrəsi

Hər çərşəmbədə bığda qavırdıdılar. Xonçanın içinə tut qurusu, qoz ləpəsi, mövüc qoyurdular. İndi kişmişdi, o vaxt mövüc. Üzümün qurusudu da. Belə-belə şeylər tökürdülər içinə, qoyurdular stolun üsdünə. Anam deyərki, bayram axşamı, ilaxır axşamı stolun üsdündə yeddi ləvin şey olmalıdı. Qoz, fındıx, alma qurusu, armut qurusu, tut qurusu, sora boyammış yumurta, əyirdəy bişirib qoyurdular analarımız. (Əyirdək nədir? – topl.) Nə təhər deyim, şirin xəmirdən sütnən, yağnan bişirilirmiş. Yağlı xəmir olur. Sora onu kündəliyillər. Xəmirin içində belə yasdılıyıb, düzəldillər. Belə qulax formasına oxşuyur, içi deşiy. Çöl tərəfinə də naxış qoyurdular. Bu bir bəzəhli şey olur. Bını sajdə bişirirdilər, o vaxt duxofka-muxofka yoxuydu. Çox ləzzətədi olurdu. Şirin kökə kimi.

Hamı otururdu. Yeməhdən sora çay içəndə başdıyır dılar bılardan yeməyə. Bayrama ki gedirdih qədir saxlamağa, onda özümüznən aparırdıx.

("Sizdə bayram axşamı, yaxud axır çərşənbədə yeməyə nə bişirilərdi?" – topl.) Başqa yeməhlər də olurdu.

Soyutma eliyirdilər, dolma bişirirdilər. Amma ən çox, ən baş xörəyimiz plov olardı.

Baca-baca

O vaxtı anaları həriyə bir torba tikirdi. Torba sallıyrdılar. O vaxtı, əslində, evlərin qapısınan yox, bacasınan atırdılar torbanı. Ev yiyəsi də nəsə pay qoyurdu ora. Rənglənmiş yumurta, nə bilim müxtəlif yeməli şeylər qoyurdular. Soralar başdamışdılar pul qoymağa. (Bu adətin adı nə olub? Papaqatdı, yoxsa başqa ad? – topl.) Yox o vaxtı mən papağatdı eşitməmişəm. Papax soradan çıxdı. Kənd camaatı bına baca-baca deyiblər. Məsələn, deyirdin ki, oğlannar baca-bacıya getdilər. Bizim vaxtımızda papağ atmırdılar. Son illərə qədər kəntdə torba atırdılar. Torbanı bacadan tulluyurdular içəri. (Bu baca-baca, yəni pay yığmaq bayram axşamı olurdu, axır çərşənbə, yoxsa hər çərşənbə? – topl.) İləxır axşamında, axır çərşəmbədə.

Qədir saxlamaq

İləxır gecəsi qədir saxlıyırdı uşaxlar. Biz ona qədir gecəsi deyirdih. Bizdə çərşəmbənin axır axşamı həmməşə, bayram gecəsinnən qabaxkı çərşəmbə axşamı bu bayramı keçirirdilər. İndi təzəliycən hamsını döndəriblər bayram axşamına, amma o vaxt ən böyüy tədbirlər iləxır axşamı keçirilirdi.

İləxır gecəsi gənc oğlan və qızdar on beş-iyirmi nəfərdən ibarət dəsdə düzəldib kəndin ayrı-ayrı yerrərində qədir saxlıyardılar.

Günüzdən, hardasa saat ikidən-üçdən sora yığışdıx. Amma cavannar yığışdıx da bir yerə. Hardasa, ən çoxu otuz yaşı olardı, ən aşağısı da on beş-on altı yaşında. Məsələn, biri deyirdi ki, gəlin bizim evdə keçirdey. O birsi deyirdi bizim evdə. Harda ki kəntdərdə böyüy damlar olurdu, o damı olannarın evinə yığışdırdılar. Mənim atam katib idi, elə şeylər bizim evdə olmazdı. Amma mən gedirdim.

Hər birimiz evdən ət, yağ, düyü, çörək, mer-meyvə, qoz, fındıx, xülasə, kimin qolunnan nə gəlirdi, buşqağında olannan-olmazdan yığıb qədir saxlayacağımız evə aparardıx. Ev yəəsi qızdaran köməyliyiynən xörək bişirməyi öz üzərinə götürərdi. Orda, əsasən, plov bişirilirdi.

Qızdardan ən bacarıqlı olanını özümüzə şah seçərdiy. O da münasib olannardan özünə vəzir, vəkil seçərdi. Onnar geyinib-kecinib taxtın üstündə əyləşərdilər və yerdə qalan qızdardan üç-üç, dörd-dörd dəsdə düzəldib onnara ayrı-ayrı tapşırıqlar verərdilər. Şah zakaz verirdi ki, gedin filan işi görün, gedin filan yerdən xəbər gətirin. Bular da eliyirdi. Məsələn, şah deyərdi: Şaham əmr edirəm! Birinci dəsdə qulax falına getsin! Yaxud: ikinci dəsdə gedib bulaxdan su gətirsin! Gecəyarısı, bulax da uzaxda. Üçüncü dəsdəni başqa yerdə qədir saxlıyannarın yanına kəşviyata göndərər, həm də tapşırırdı ki, onnardan bir şey gətirsin. Başqa bir dəsdəyə süfrəni hazırramax tapşırırdı. Hər kəs öz işiynən məşğul olurdu. Kim öz işini yarıda bilmirdisə, şah tərəfinnən cəzalandırılırdı, yəni başqa işə göndərilirdi. Nəhayət, hamı süfrə başına keçib yeyib-içirdi. Bu vaxdan qarannıx düşərdi, bir dəsdə oğlan – başqa yerdə qədir saxlıyannar kosa, keçəl qiyafətində gəlib oynunnar çıxardır, bi zi o ki var güldürərdilər. Keçəlin mahnısını oxuyub payla-

rını yığar, məzəli hərəkətlər edərək oynuya-oynuya çıxıb gedərdilər.

Sora qızdar yeməh bişirirdi, yeyirdiy, içirdiy. O ki qədir gecəsi, səhərəcən oyax qalırdıx. Qızdar otururdular, yanılmac deyirdilər. Orda da bir-birmizə söz atarax bayatılar-zat deyirdiy. Qızdar yallı tuturdular, oynuyurdular. Nə bilim rəqs eliyirdilər. O vaxt nə vardı, vedrənin dalına vurmaxnan, ya kimnənsə bir qavaldan-zatdan olanda çalmaxnan, belə də təşgil eliyirdilər. Küpyelli oynuyurdular. Sora haxışta eliyirdilər. Beləliynən, səhərəcən çal oynasın, vur çatdasın kəndi başına alardı.

Səhərə yaxın – il təhvil olunanda gedirdiy bulağ üsdünə. Arx variydi, kəndin arxı, ortadan arx gedirdi. Orda hamı yuyunurdu, eliyirdi. Oğlannar ayrı yerdə, qızdar ayrı yerdə. Arxın üsdünnən hoppulurdular. Suyun üsdünnən. Su aydınnıxdı da. Hə, nətəər odun üsdünnən hoppulmurdular? Arxın üsdünnən də heylə hoppulurdular. Bacarrannar. Bacarmıyan, yox. Düşərdi suyun içinə. Sora hamı əlüzünü yuyurdu, deyirdi ki, dərdim-bələm getsin bu suyan, nə bilim, xoşbaxt olum bu sunan, yüngüllüy gətsin. Bu arzuları eliyə-eliyə sora işıxlananda hər kəsən çıxıb gedirdi evinə. Hamımız dağılışırdıx evimizə. Özümüznən su gətirib evə çiləyirdiy. Çox maraxlı keçirilirdi. Mən onu indi qısa deyirəm. Hardasa əllinci illərə qədər bu gedirdi. Soralar bir qədər zəiflədi. Tay qabaxkı kimi olmurdu, amma eliyirdilər.

* * *

O qədir gecəsi uşaxlar nəysə şişə, ya nəyəsə məşəl düzəldirdilər. Başına böyük əsgı sarıyırdılar. Neftinən zad

eliyirdilər. Ona lopa deyirdilər. O ki qapıları gəzirdilər ha, onda əllərində yandırıb kəndin içində gəzirdilər.

* * *

Qədir saxlıyannardan başqa analarımız da tezdənən, obaşdannan durub suya gedirdi. Onnar deyirdi ki, su dəyişilib. Gedib təzə su gətirib evə səpirdilər, uşaqların üzünə səpirdilər. Yəni yeni su kimi.

Qəbirüsdü

İlaxır çərşəmbədən qabaxkı cümə axşamı yeypur bütün kənt camaatı hamsı birdən çıxır qəbir üsdünə. Hə, bu bizim adətimizdi... Tezdənnən durub bişirillər, nələri var yığıb aparıllar. Dolma bişirillər, aş bişirillər, filan. Aparıllar qəbirsannığa. Kimin ölüsü təzədi, köhnədi, fərqi yoxdu. Gedillər, hərə öz ölüsünün üsdündə ağlaşıllar. Qəbir üsdünü ziyarət edillər, sora qayıdıb gəlillər qəbirsannıxdan bir az aralı yerdə süfrə açıllar, palaz-paltar açıllar. Oturullar hər kişi öz qohumlarıynan dəsdə. Yeyillər, bir-birnə də pay göndərilər. Elə bil on yerdə palaz açılıb, on yerdə dəsdə oturub, olar hamısı bir-birnə pay göndərir. (Bunu ancaq Novruzda edirdilər, yoxsa Ramazan, Qurban bayramlarında da? – topl.) Yox ancax, ancax ilaxır axşamınnan qabaxkı cümə axşamında edillər.

Bizim rayon çəltiy rayonuydu. Bizdə çəltiy əkilirdi. Stalin ölənnən sora bu çəltiyi dəyişdilər pambığa. Elə həmin ili Mahmıtdıda bir kişi durur ayağa, düyüdən, bişmiş düyüdən bir ovuc götürür, atır qəbirrərin üsdünə. Deyir ölülər, ta arxayın olun, gözdəmiyin. Böyünnən belə qəbirüsdü yoxdu. Ta çəltiy əkmırıx.

Novruz falları

Üzük falı. Qızdar ilaxır gecəsi üzüy falı eliyirdilər. Qızıl üzüyü ipdən sallıyırdılar, salırdılar stakanda suyun üçünə. O üzüy neçə dəfə fırranırsa, deməli o qadar vaxdan sora saa nişannı gələjey, nə niyət eliyirsən də. Niyyətin tutajey-tutmuyujey, onu orda yoxluyurdular. Bını qədir saxlıyan gejë eliyirdilər.

* * *

Qulax falı (I mətn). Hə, niyyəti deyim. Siz sual verəndə mənim yadıma düşür də. Niyyəət beləydi ki, kim ki, məsələn, bir şey isdiyirdi, ürəyində bir şey tuturdu, olar gedirdilər qapılara. Qulax falına. Qapının ağzında qulağın diriyirdi qapıya, orda gözdüyüdü. İlk söz nə çıxsə, deyilsə, o sözü özünə yozurdu ki, yəni mənim niyyətim nətəər olar. Burda bir misal deyim? (Söyləyici razılığımızla aşağıdakı əhvalatı danışır. – topl.) Həmin o Gülüş bibim bir az nasaz idi. Öd kisəsində daş var idi. Hərdən pristup keçirirmiş. Nəsə, deyir gedim qonşuya, qaynının qapısına. Kişi də axund idi, savatdı adam idi. Gedir qaynının qapısına qulax versin ki, görsün nə deyillər. Bının gələcəyi üçün, özüyçün. Gedir qapıya çatanda kişi, ev yiyəsi deyir ki, əvi, işığı söndürün, yatışax. O vaxt lamışka varıydı uje. Axşamlandı e, hələ deyir çox gejë dəyildi. Onda mən də kəntdə idim. Yazıx gəldi mənim üsdümə, ağladı, dedi: “Naylə, səni də gətdim buraya, bələya saldım. Bala, maa belə fal çıxdı da qulağıma”. Dedim ki, sən nə söz danışırısan? Heç bir ay çəkmədi. Pristup tutdu. Atam gəldi, apardılar Gorusa, aoperasiya elədilər. Əmələ gəlmədi. Deyirəm, yəqin, inanıb da bu inanjdara.

* * *

Qulaq falı. (II mətn) Qonşu qızdar yığışirdilər gedirdilər bir qapıya. Əvvəllər bacadan boylanardılar. Damların bacasınan. O vaxt evlər bapbalaceydi axı, dam vardı. Hə, çıxırdılar bacadan boylanırdılar ki, görəy evdə nə danışılır. Ona görə bizə atalarımız, analarımız deyirdilər ki, ilaxır gejesi, bayram gejesi – bu günnərdə pis söz danışmaq, qarğış eləməy, dalaşmaq, bax bu-bu şeylər olmaz. Biz də elə dilimizi farağat qoyardıx. Amma deyir o vaxtı adam varımış. Onu mənim qaynım arvadı dedi. Görüb ki, qonşunun qızdarı gəlib bını bacadan güdür. Bı da bilir də qızdar kimdi. Bı da bılara sataşır. Deyir ki,

Kəkotu, kəkliyotu

Öz yerində dinc otu.

Yəni get yerində otur da. And içirdi ki, o qızdarın heç biri ərə getmiyib. Yəni deyib ki, ot yerində də, qarğış eliyib.

Bir də var görür ki, qonşu gəlib güdür. Deyir ki, ay səni xoşbaxt olasan, xoş gəlmisən, beş gəlmisən. Ay sənin qabağaa yaxşı işlər çıxsın. Guya elə-belə danışmış da. Həmin adamların işdəri yaxşı gedirmiş. Deyilənə görə. Hə... Bılar sınanmış şeylərdi də.

* * *

Yumurtanı qoyurdular bir ağacın dibinə. Yanına da qırmızı, qara karandaş qoyurdular. Niyyyət eliyirdilər. On-da deyirdilər ki, yumurtaya qırmızı xəstəkilsə, hə, deməli, bının taleyi yaxşı gələjey, qara çəkilsə, deməli, taleyi pis gəlir. Onu indi niyyət eliyənnər – bizdən böyüy qızdar idi. Biz heylə şeyləri qammırdıx. Yetgin qızdar bını eliyirdilər. Kimi deyirdi ki, mənimki qırmızı çəkildi, kimi deyirdi ki,

mənimki qara çəkildi. (Yumurtaya xətt necə çəkilirdi?-topl.) Vallah, onu mən bilmirəm axı. Yadıma düşmür.

* * *

Bını balaca vaxtı eşitmişdim. Qulax falı kimi bir şeydi. Qohum var, qaynım arvadı. Onnan da soruşdum. Deyir ki, iki dənə karandaşı – qırmızı, qara karandaşı, bir də yumurtanı qoyurdular bar ağajının dibinə. Bar verən ağajın. Sora səhər tezdən işıxlananda gedib baxırdılar. Kimsə deyirdi ki, filankəsin yumurtasına qırmızı xətt çəkiblər. Deyirdilər, hə, bının gələceyi yaxşı olajey. (Yumurtanın üzərinə xətt öz-özünə necə çəkilir? – topl.) Hə, qaynım arvadınan da soruşdum. Dedi ki, bilmirəm, mən də eləməmişəm onu, amma eşitmişəm ki, belə eliyillər. (Qaynınız arvadı, yəqin ki, yaşlıdı? – topl.) Hə, yaşlıdı. Mənnən çox yaşlıdı, doxsanı keçib.

* * *

Su falı. Bir qız iki boş nəlbəkini əlində tutur. Gedir qonşunun qapısını döyür. Qonşu qapını açır. Qız da heç zət dillənmir. Ev yiyəsi gəlir nəlbəkinin birinin içinə su tökür. Ona su falı da deyillər. Niyyətin hansı nəlbəkiyə tutmusansa, ora su töksə, deməli, niyyətin qəbul olunujey. Qız da nəzərdə tutur ki, işim düzəlsə, ya maa nişan olsa, ya oğlum olsa, məsələn, tutduğum niyyəət alınsa, sağ əlimdəki qaba – nəlbəkiyə töksün. Tutmasa, sol əlimdəki nəlbəkiyə töksün. Nəlbəkini tutannan asılıdı da, isdiyər ürəyində sağdakını tutar, isdiyər soldakını. Niyyəti tutajey-sə, həmin nəlbəkiyə su tökülür, tutmursa o biri nəlbəkiyə tökülür.

* * *

Mən bını eşitmişəm ki, belə bir adət də olub. Deyirdilər ki, məsələn, elə oğlannar vardı ki, gedirdi atın axurunda outrurdu. Səhərəcən atın gəvşəməyin gözdüyüydülər. At gəvşəmir axı. Deyilənə görə, ildə bir dəfə ilaxır gecəsi at gəvşiyir. Onu da deyir kim görsə, onun niyyəti nəydisə, o baş tutur.

Mən onu eşitmişdim o vaxtı oğlannar gedib atın yanında oturub gecə səhərəcən gözdüyür ki, ilaxır çərşəmbə at gəvşəsin. Atın gəvşəməy vaxtında atın yanında olsun ki, onun niyyəti hasil olsun.

* * *

Belə bir adət də var. Belə deyillər ki, ildə bir dəfə söyüd ağacının budaxları başın sallıyır suya. Suya dəyir. Çox vaxt axı söyüd ağajları arxın kənarında olur. Bizdə də çoxiydi elə söyüd ağajları. Uşaxlar danışdırlar ki, getdiy, oturdux, gözdədiy. Söyüdün başı suya dəydi. Nə bilim, belə söhbətdər olurdu.

Novruz oyunları

Küpyelli. Yadıma düşür ki, Nooruz bayramında çərşəmbə axşamları qız-gəlin bir yerə yığışardıx. Həyətdəki ağajdan küp asılandı. Yelləncəyə biz küp deyirdiy. Ona görə də oyunun adı qalıb “Küpyelli”. Bunu ancax çərşəmbə axşamlarında, ilaxır axşamda oynuyurdular. Adi vaxtda oynamırdılar. Küp sijimnən asılırdı, böyüy ağajdardan. Ona qadınnar, gəlinnər, qızdar bir-bir minirdilər, otururdular. İki nəfər də hərəsi bir başda onnarı geri çəkər, sürətnən irəli itəliyərdilər. Bu vaxt küpdəki qadın şən bayatılar deyərdi. Onu yelliyənnər, qalannar birriydə “Ha yelli-yelli-yelli!”- deyərdilər. Məsələn:

Köynəyi sarı oğlan,
Ha yelli-yelli-yelli!
Könlümün yarı oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!
Yamanca darıxmışam,
Ha yelli-yelli-yelli!
Gəl bizə barı, oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!

İki quyu yan-yana,
Ha yelli-yelli-yelli!
Su işdim yana-yana.
Ha yelli-yelli-yelli!
Kaş ki qaynanam olsun
Ha yelli-yelli-yelli!
Sənə süt verən ana.
Ha yelli-yelli-yelli!

Maşın gəlir, bərk gəlir,
Ha yelli-yelli-yelli!
İçi dolu qənt gəlir.
Ha yelli-yelli-yelli!
Mən şirinçay içəndə
Ha yelli-yelli-yelli!
Qaynanama dərt gəlir.
Ha yelli-yelli-yelli!

Çuxası yaşıl oğlan,
Ha yelli-yelli-yelli!
Əcəb yaraşır, oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!
Səndə mənim gözüm
var,
Ha yelli-yelli-yelli!
Kaş ki qovuşax, oğlan!
Ha yelli-yelli-yelli!

Çıxdım dağın başına,
Ha yelli-yelli-yelli!
Şal bağladım başıma.
Ha yelli-yelli-yelli!
O qız yaman yaraşır,
Ha yelli-yelli-yelli!
Mənim bu qardaşıma.
Ha yelli-yelli-yelli!

Gəlinə bax, gəlinə
Ha yelli-yelli-yelli!
Əlin qoyub belinə.
Ha yelli-yelli-yelli!
Gəlinə söz deməyin,
Ha yelli-yelli-yelli!
Çıxar gedər elinə.
Ha yelli-yelli-yelli!

Kim ki, bayatı deyə bilmirdi, oyunnan çıxırdı. Ən çox bayatı deyən qalib sayılırdı. Bu oynu mən uşaxlıxdə Qəyəlidə görmüşəm. Küpyellidə qonşu arvatdar, daha doğrusu, cavan gəlinnər iştirak edirdi. Mənim Gülüş bibim də iştirak edirdi. Bibimnən çox bayatı deyən olmazdı. Rəhmətliy savadsız idi, amma çox doluydu. Çoxlu bayatılar bilirdi.

* * *

Qızın biri minirdi küpə. O biri bərkdən dartırdı geri, itəliyirdi irəli. O küp gedirdi. Qayıdanda deyirdi ki, nişanının adın de. Çubuxnan da vırırdı ayağına. Desə, deyirdi. Deməsə, vırırdı da çubuxnan. (Küpyellidə ayrıca bu variant da var idi, bayatı demək də var idi? Yoxsa ikisi də bir oyunda baş verirdi? – topl.) Bayatı da deyirdilər. Bını da eliyirdilər. Birin bir yerdə görmüşəm, birin bir yerdə görmüşəm. Ola bilər ki, lap ikisi də bir yerdə olsun. Bir azdan sora o biri oyunu da oynasınnar. Onu anışdıra bilmirəm. Ama ikisin də mən görmüşəm.

* * *

Haxışta. Bir də “Haxışta” oyunu keçirərdilər. Arvatdar outrurdular xalça-palazın üstündə evdə. Biri ortalıxdə hopbula-hopbula bayatı deyirdi. O birsilər də onun yanında dövrələmə otururdular, haxışta deyirdilər. Kimin ki bayatısı qurtarırdı, o çıxırdı. Kim ki bayatı bilirdisə, ortaya girirdi, başdıyırdı deməyə. O birsilər də haxışta deyirdilər.

A qırmızı, qırmızı,
Haxışta!

Gəl eyləmə mız-mızı.
Haxışta!

Sən dərdimin dərmanı,

A qaynana, qaynana,
Haxışta!

Dama dirəy qaynana.
Haxışta!

Oğlu evə gələndə,

Haxıŝta!
Ölürəm, a dəllək qızı!
Naxıŝta!

İlana bax, ilana.
Haxıŝta!
İlan göydə fırrana.
Haxıŝta!
And içmişəm Qurana
Haxıŝta!
Gedəcəyəm xulqana.
Haxıŝta!

Kürün suyu lillidi,
Haxıŝta!
Hər tərəfi güllüdü.
Haxıŝta!
Burda bir qız sevmişəm,
Haxıŝta!
Əcəb ŝirin dillidi.
Haxıŝta!

Əzizim atdı oğlan,
Haxıŝta!
Qollu-qanatdı oğlan.
Haxıŝta!
Məhləmizdən keçəsən,
Haxıŝta!
Görəm, boz atdı oğlan.
Haxıŝta!

Haxıŝta!
Hamıdan zirəy qaynana.
Haxıŝta!

Qaynanam əfi ilan,
Haxıŝta!
Qaynatam cənnətməkan.
Haxıŝta!
Baldızım çuvalduzum,
Haxıŝta!
Ərim ayım-ulduzum.
Haxıŝta!

Araxçının dardarı,
Haxıŝta!
Gəl başımın sərdarı.
Haxıŝta!
Evimizə gəlmirsən,
Haxıŝta!
Qonşumuza gəl barı.
Haxıŝta!

Ay qız, adın Bənəvşə,
Haxıŝta!
Buxağın tər bənəvşə.
Haxıŝta!
Əgər mənə yar olsan,
Haxıŝta!
Əzizdərəm həməşə.
Haxıŝta!

Mənim o yadımdadı ki, haxıştalar məzəli, gülməli olurdu. Zarafat bildirən haxıştalar olurdu. Görürdün arvatdar bir-birnə sataşırdılar, filan. Qaynaniya söz atırdılar. Bu oynu mən ancax Qəyəlidə görmüşəm, uşaxlıxda. Ayrı yerdə nə görmüşəm, nə eşitmişəm. Nə də toylarda görmüşəm.

* * *

Yumurta döyüsdürmək. Əliquluuşağınnan deyirəm bunu. Biz onda təzə məlim işdiyən iliydi. Mən evdə, heş nədən xəbərim yox. Bir də gördüm ki, uşaxlar papaxları yumurteynən gətirillər. A bala bu nədi? Deyillər ki, Surxay məlim udub. Rəhmətdiy yoldaşım. Mən də belə şey görməmişəm. Bizim kəntdə olmuyuf. Orda gəldi məni öyrətdi ki, onların belə adəti var. Məsələn, on-on yumurta düzüllər. Hər kəsən on-on yumurta gətirir, düzür. Orda ambar vardı, ambarın üsdündə. Kalxoz ambarıydı, üsdü elə bil alçaxıydı. Küçədən gedən üsdünə çıxa bilirdi. Dağ yeridi də. İndi bir adam başdıyır bularnan oynamağa. Əlnən yumurtanı alır, dişinə vurur, yoxluyur. Bilirsiz də, söz var ki, məni lax yumurta kimi dişinə vurursan? Yoxluyur da bərkdiyən, boşduğun. Bir yumurtanın mij təpəsin o biri yumurtanın mij təpəsinə vurursan. Elə o yumurtanın birincisin sındırdın, elə o on yumurtanın onu da o adamındı. Sonra o biri on yumurtaya yaxınnaşır. Sındırdın, deməli, onda o on dənə yumurta da sənindi, uddun. Hə belə bir adət varıydı.

* * *

Maral oyunu. Maral oyunu çox qəribə bir oyundu. Vallah, havası yadımda dəyil, nə hava çalırdılar. İki qadın elə bil, cavan gəlinnər, qızdar arxa-arxiya dururdular belə

çöm, belə əlləri dizdərində. Arxa-arxıya bir-birərinə yapışxılı kimi. Biri elə bil quyruq tərəfiydi, o biri tərəf də baş tərəfdi. O baş tərəfdə barmaxlarıynan maralın başını-zadı nəşə düzəldirdilər, elə maral başına oxşuyurdu. Yadımda dəyil, onu əlləriynən düzəldirdilər, yoxsa, yox. Başdarına da böyüy şamaxı atırdılar. Şamaxını atırdılar üsdərinə. Kənardan baxan heş kəs bilmirdi ki, bı oynuyannar kimdi. Onnar bir yerdə elə cüt hərəkət edirdi ki, elə bil bir adamdı. Marala oxşuyurdu da fiqurasınnan. Guya maral rəks eliyir. Maral kimi rəks edirdilər. Müxtəlif hərəkətdərnən adamları gah güldürür, gah qorxudurdular. Öz məzəli hərəkətdəriynən hamını cəlb edirdilər. Elə bil bir adam oynuyurdu. Axırda oyun qurtaranda bilirdiy ki, oynuyannar filankəsdərdi. İki adamdı. Mahmıtdı kəndində Müşgünaz varydı, bir də Seyid Səkinə deyirdilər, Səkinə. Olar oynuyurdu. Bu rəqsi hamı edə bilmirdi, ancax bir-iki qadın bacarırdı. Bircə o yadımnən çıxıb ki, nə havasıydı, həməşə o havaya oynuyurdular. (Maral oyununu adi vaxtda da oynayırdılar, yoxsa ancaq Növrüz zamanı? – topl.). Bını Nooruz vaxtı da oynuyurdular, hərdən şirinniy olsun deyə toylarda da oynuyurdular.

* * *

Yallı. Bu rəkslər (“Yallı”, “Maral” rəqs-oyunları nəzərdə tutulur – topl.) çox maraxlı, çox da məzəli olardı. Müharibə vaxtı olduğuna görə toy edən o qədər də çox olmurdu. Toylar, əsasən, 1946-cı ildən – müharibə bitdiydən sora başladı. Neçə illərdi qırışığı açılmıyan camaat yeni-yetmə balalarına, əsgərriydən sağ-səlim qayıtmışdarına toy eliyirdilər.

Yallı havası çalınan kimi, başçı meydana çıxıb əlindəki dəsmalı havada yellədən kimi gənc oğlan və qızdar başına yığışib düzülürdülər bir-birinin dalınca, oynuyurdular. On-on iki nəfər olardı. Qadınını-kişili çıxırdılar yallıya. Yallı havasın o vaxtı ancaq qara zurneynən çalırdılar. Qara zurnanın səsi gələndə hamsı dururdu əyağa. Sora dururdular olar əllərində dəsmal bir gediş gədirdilər.

Başçı bir əlində şiv çubuğ olurdu, o biri əlində də, qəfildən görürdün ki, cibinnən ya təsbəh, ya muncıx, nəsə bir şey çıxardırdı. O çıxardan kimi oynuyan adamlar, qadınını-kişili hamsı onnan çıxartmalıydı. Adətiydi ki, çıxartsınnar. Kimin varyıdı, kim hazırıxlıydı, çıxarırdı. Çoxları bına hazırraşırđılar. O demirdi mən nə çıxardejəm. Elə qəfildən nəyi çıxardırdısa, oynuyannar onu çıxartmalıydı. İndi bir nəfər, iki nəfər ki kimdə yoxdu, olları vırırdı çubuxnan ayaxlarına. Bu zaman yerdə oturannar – tamaşaçılar kimin sancağı, cibində bıçağı, ya yaxasında iynəsi vardısa, ya boynunda muncığı vardısa, çıxardıb tez verirdi o oynuyan əliboşdara ki, oları vırmasın. Hətəda köynəynin yaxasınnan düyməsin qırıb verənnər də olurdu. Hə, bı qaydeynən gədirdilər. Oyun axıra qədər belə-belə davam eliyirdi. Ən axırda başçı bir uşax götürürdü qucağına, ordakı qadınların birinin qucağındakı uşağı alırdı əlinə, oynuya-oynuya. O berrər də baxırdılar o tərəfə, bu tərəfə. Kim ki tapırdı, tapırdı. Görürsən qadınnar kimin qucağında vardı verirdi. İki yaşında, üç yaşında. Birdən görürdün elə olurdu ki, on yaşında, on iki yaşında oğlan uşağını tutub alırdılar qucaqlarına. Hamı gülüşürdü. Elə axırda uşaxlarnan qurtarırdı. Hə, bu tamaşa kimi bir şeydi, oyundu. Mən bını heş harda görməmişəm.

* * *

Eşşəkbeli. Oğlannar elə bil əllərini qoyurdu dizinin üsdünə, üzüaşağa dayanırdılar. Arxadan uşaxlar gəlirdi, bir-bir iki əlin vururdu onun belinə, atdanırdı o tərəfə. Qaçqa-qaça gəlirdilər, iki əlin vurub o dayanan oğlanın belinə, vurub atdanırdılar o tərəfə. İndi elə uşax var atdana bilir-di, elə uşax var atdana bilmirdi də. O atdana bilməyən qayıdıb bir də təzədən atdanırdı. Buna qeyri-mədəni təbir-nən deyirdilər eşşəkbeli.

* * *

Dilədöymə. Sora oğlannar dilədöymə oynuyurdular. (Dirədöymə, yoxsa dilədöymə? – topl.). Vallah, biz dilədöymə eşitmişiy. Mənim belə yadıma gəlir. Amma, mən-cən, o dizədöymədi. Çünki uşaxlar qayışdarın alırdılar əllərinə. Bir nəfər girirdi ortuya, qayışı əlinə alırdı, tokqadı da. O biri uşaxlar onun həndəvərində fırranırdı. Yetdi-səkgiz uşaxdı elə, fırranırdı ətrafında, oğlannar ancax. İndi orda neynirdilər, o yadıma düşmür. Onnarın dizdərinə-dizdərinə döyürdü. Məncə, o dizədöymə olar, dilədöymə olmaz.

Yeni doğulmuş uşaqla bağlı adətlər

Uşağın başının altına çörəy, duz qoyardılar. Sancax, qayçı, bıçax – belə bir şeylər qoyardılar ki, uşax ya qorxmasın, ya ruzulu olsun. Bələyin yaxasına sancax sancırdılar. Guya qorusun da şeytannardan, cinnərdən. Nə bilim, o birisi-bu birisinnən qorumax üçün.

* * *

Qırx gününə qədər uşağın üsdünə başqa adam qoymazdılar. Uşağın üsdünə başqa adam gəlməzdi, gəlsə də, uşağı çıxardardılar o adamın üsdünə, yəni aparırdılar qucaxda o adamın qarşısına, keçirdərdilər o tərəfə. Qonax girərdi içəri. Sora uşağı gətirərdilər təzdən evə. Bax, bu adət variydi. Qırxlı uşağın üsdünə hər adamı qoymazdılar. Düşər-düşməzi olardı. Görürsən, həməən gün uşax xəsdələ-nərdi, qışqırdı.

* * *

Uşağın adın, adətən, evin ağsakqalı qoyardı. Keçmişdə qulağına duaynan deyərdilər. Ama soralar elə-belə dedilər uşağın adın filankəs qoyuram, vəssalam. Sora ad qoydu eliyirdilər. Qohum-əğraba yığışırdı, bir yerdə yeməy-zad bişirirdilər, uşağa adqoydu eliyirdilər. Daha əvvəllər necə olub bilmirəm, onu bilirəm ki, evin ağsakqalı uşağı alırdı qucağına, qaynata, qaynata yoxsa, qaynana, ya əmi, dayı alırdı qucağına. Uşağın qulağına xeyir-dua verərdi, deyərdi ki, sənin adın filankəs oldu. (Neçə dəfə deyirdi? – topl.). Deyəsən, üç dəfə olurdu. Adətən, ata-babanın adın, ananın adın götürərdilər, uşağa qoyardılar. Babamın adın əmim oğluna qoyublar. Bir də qardaşım qızının adın qoyub Fatma, anamın adın qoyub. Amma qardaşdarımın addarını – Mahir, Məzahir, Heydər – bu üçünün adını yuxuda veriblər anama.

* * *

(Anadan olan uşağın qırx günününün tamam olmasına siz nə deyirsiniz? – topl.) Uşağın qırxı çıxdı. (“Uşağın çiləsi çıxdı” ifadəsini işlətmirsiniz? – topl.). Ay sağ ol! Çilə elə qırx mənasındadı da. Hər ikisi ağırırax deməkdi. Bir çilə də var, deyillər uşax çiliyə düşüb. Məsələn, uşaxda xəsdəliy-

zad əmələ gəlir. Sağalmır, o gedir qırxınacan. O, xəsdəliyi keçirdir. Uşax, deyillər, çiliyə düşüb. Çilə əslində ağırırax deməkdi. Qırx, çilə vabşə ağırırax deməkdi. Qırx çıxanda yüngülləşir də vəzyəti. Qırx qurtaranda, o ölünün də qırxı çıxanda insan bir az yüngülləşir də. Elə bilirsən ki, üsdündən bir dağ götürülür. Eləmi? Uşaxların da xəsdəliyi, o ağlamağı, yatmamağı elə bil çəkilib gedir.

(Uşağın qırx günü tamam olanda nələr edilirdi? – topl.) Uşağı çimizdirirdilər, yuyundururdular, təmiz pastelləşdirirdilər, filan. Evdə də ev xörəyi, bayramsayağı da, aylə şənniyyə kimi, day elə bir xüsusi cəhət bilmirəm. Yalannan deyə bilmərəm. Gəlin özü də çimirdi. Həməm qırx çıxanda uşağı da çimizdirirdilər, gəlini də. Gəlinin anası, yaxın qadın qohumları da gəlirdi. Pay-pürüş gətirirdilər. Yeməli, nə bilim, pal-paltardan, zaddan. Yüngülvarı şeylər bişirib gətirirdilər.

Qayalının toy adətləri

Mən sizə Qubatdı rayonunun Qəyəli kəndinin toy adətdərinnən danışım. Qırxıncı illərdən, hardasa 1950-ci ilə qədər olan toylardan. O vaxtı mən məktəbdə oxuyurdum, yeniyetmə qızıyım. Oğlannan qız az da olsa, görəb him-cim edənnən sora, oğlan ata-anasına deyirdi ki, bu qızı alın maa. Ata-ana da fikirrəşirdilər, məsləhətdəşirdilər. Elçiliyə əvvəlcə qadınnar gedirdi, qız evinnən söz alırdı. Sora kişilər gedirdi, qadınnar getmirdi. Yannarına da ağsaqqal – qohumdan, qonşudan, kəntdən bir-iki ağsaqqal götürüf gedirdilər qız evinə. (Kişilər gedəndə artıq razılıq alacaqlarını bilirdilər də? – topl.) Hə, bilirdi, ama eləsi

olurdu ki, heş razılıx vermirdi. Lap üş dəfə gedirdilər. Qız yəəsi razılıx vermirdi. Onda da ya qızı götürüf qaçırdırlar, ya da birdəfəliy əl çəkirdilər. Kişilər gedir, razılığ alırlar. Onda ev yəəsi aş bişirirdi. O bilirdi ki, razılıx verəjey, razılıx verəndə yeməh verirdilər. Əgər razılıx yoxdusa, onda yeməh vermirdilər.

Sora yüngülvarı nişan aparırdılar. Bir üzüy aparırdılar, bir şamaxı, o vaxtı şamaxı deyirdilər. Sora görürdün birez imkannı adamlar bir dəst paltar aparırdı, qırmızı ipəydən. Birez də şirniyyat aparırdılar. Qızın barmağına üzük taxardılar.

O vaxtı həməşəki kimi oğlan evi qız evinə toyxərci verirdi. Bir dana ya beş-altı qoyun verirdi, yağ verirdi, düyü verirdi, nə bilim un, qənd, belə şeylər verirdi. Qız eviyəsə qolunnan gələn cer-cehiz əşyalarını hazırlayardı.

Toydan qabax qız evində paltarbiçdi olardı. Oğlan evi qıza aldıkları pal-paltarı, zinət əşyalarını gösdərməy üçün bir gün paltarbiçdi keçirərdilər. Qız evi yeməh-içməh hazırlayar, kəndi qapı-qapı gəzib evə bir adamı paltarbiçdiyə dəvət edərdi. Bura gələnnər əllərində bir əl-üz sabun, bir aşıx sapı, yaxud bir cüt əldə toxumma yun corab gətirərdilər. Bir nəfər ortada dayanıb əvvəlcə qıza gələn əşyaları göstərər, sora gələn şeyləri bir-bir elan edərdi. Məsələn, “Məsmə xala bir cüt yun corab, Allah xeyir versin, onun da subaylarına borc olsun”, “Xuraman bir aşıx sapı, Allah xeyir versin”, belə-belə sözdər.

Bılardan sora toy mərasimi başdıyardı. Oğlan evi qız evinə bir neçə ulax yükü odun göndərərdi. Bir gün qız evi, başqa bir günsə oğlan evi çörəh bişirirdilər. Hər kəs öz qohum-əqrabasını başına toplayıb toy çörəyi bişirməy üçün

həyətdə üç-dört yerdə sac asar, qız-gəlin deyə-gülə toy çörəyini bişirər, ev yəəsinin bişirdiyi ləzzətədi plovu yeyib evlərinə dönərdilər.

Toy üç gün çəkirdi. Böyün günüzdən başdıyırdı, gecə də çalırđılar, sabah da bütün günü çalırđılar. İki gün oğlan evində çalannan sora səhər, hardasa on birdə-zadda, toyçular gedirdilər qız evinin qapısına. Orda birez çalırđılar, bir üç saat, dörd saat, beş saat belə orda çalırđılar. Günüortadan sora, yeməy-içməy verilirđi. Toyun xərcin oğlan evi verirdi qız evinə. Qız evində çalınan var ha, o qız toyu sayılırdı.

Üç-dört saat qız evində çal-oynasın, vur-çatdasın olannan sora gəlini evdən çıxardıb allah-allahla oğlan evinə aparırlar. Bu zaman oğlanın qohumlarınnan biri bərkədən deyirdi:

Verdiy bir dana,
Aldıx bir sona.
Ay xatın ana,
Qal yana-yana!

Belə deyib, qız anasına yandıx verib çırtma çala-çala oynuyur. Ana da gözünün qoravasın axıdır.

Ordan qızı götürüb gəlirdilər oğlan evinə. Gəlin gətirilirdi, oğlan evində toy davam edirdi bir xeyləh. Orda da axşamacan oğlan evinin qapısında çalırđılar. İndi o toy yəəsinin kefinə baxırdı. Kefi varsa, gecə də aşığđı saxlıyırdı, çaldırırdı. Olmasa buraxırdı, gedirdi.

Kəntdən kəndə qız aparanda atınan gedirdilər. Onda da çaparrar olurdu yaxşı belə. Yaxşı qoçax oğlannar at çapırdılar. Cıdırı çıxırdılar, belə bir-biriynən yarışa çıxırdı-

lar. Çapaçap düşürdü orda. Kim qabağa getdi, getdi. Kəndin içində olanda qolunnan tutub aparırdılar, əyağnan.

Burda üç günnən sora elə bil ki adətiydi. Bına üçgünnü deyirdilər. Qız evi hazırraşdı, gəlirdi oğlan evinə. Qız evində yeməh bişirirdilər, gəlirdilər oğlan evinə. Bir on nəfər, on beş nəfər belə. Beş-on nəfər də oğlan evindən yığılırdı. Hə, gəlirdilər orda həm qızın cehizdərin gösdəririrdilər, onda nə iydi, cüzi şeyləriydi. Sora oturub, yeyib-içib, söhbətdəşib dağılışardılar. Oğlan evi qız evinin qazannarının içinə paltar qoyardı, toxumma corab qoyardı.

* * *

Kəndimizdəki, hər bir toya bizi Rza əmim aparardı. Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin. O, adətən iki at gətirərdi, birinə atam, o birnəysə anam minərdi. Əmim isə mənəi həmişə qucağına alardı. Sonralar atam işi ilə bağlı gedə bilməyəndə mən israrnan atama gələn ata minirdim. Artıx birez böyüdüyümnən atın üsdündə tək otura bilirdim. Uzun sözün qıساسı, kəndə çataçatda qara zurnanın səsini eşidən atdar bir himə bəndmiş kimi götürülürdülər düz toy evinə qədər, çap ki, çapasan. Biz atdan düşən kimi toy-başı bizi rəqsə dəvət edərdi. Əmim o vaxt çox gənc və şuxuydu. Biz əmi-bala elə rəqs edərdiy ki, heş kəs ürəy eliyib oyuna qatılmazdı. Axşama qədər toy çalınardı. Sonra iki-üç saatdığa fasilə olardı. Camaat evinə dağılışib yır-yığışın edər, ev heyvannarını rahlıyib, yenidən toy evinə qayıdar-dılar. Əgər toy yay vaxtına düşsə, öz həyətdərində olurdu. Payız-qış aylarına düşəndə isə camaat Eyvaz əminin damında toplaşardılar. Bu dam kəntdə, deməy olar ki, ən iri damıydı. Kimin böyüyü damı vardısı, orda olurdu.

Toy sahibi toya mütləq aşx gətirərdi. O vaxtı ancax aşx çağırırdılar. Aşxlar gəlirdi. Aşx deyişməsi olurdu. Sora dasdan deyirdilər. Bu toy gecələrində səhərə kimi aşxlar dasdan deyər, deyişmələr edərtilər. Mən aşx dasdannağını ancax o vaxdar eşitmişəm. O vaxkı aşxlar xüsusi geyimdə olardılar. Onnar tünt-yaşıl mahud parçadan qalifeyi şalvar, üsdən həmin parçadan olub ortadan enli qayışnan bağlanan uzun köynəy, başdarına buxara papax qoyar, ayaxlarına isə qara dəridən uzunboğaz çəkmə geyərdilər. Aşxların yanında balabançı, nağaraçı və züü tutanı olardı. Aşx dasdanın mahnılarını deyəndə balabançıya yaxınnaşib çiyiniyənə ona ustufca toxunardı. “Hə, balabançı qardaş, aldı görəy Zərnigar xanım nə dedi”, – kimi sözdərnənə ona müraciyyət edər, onnar çiyin-çiyinə ortalıxda var-gəl edərtilər.

Toy qurtarannan üç gün sonra gəlinin “üçgünnü”ünü keçirərdilər. Burada da yaxın qohumlardan, qonum-qonşulardan dəvət edilmiş qız-gəlin iştirak edərdi. Oğlan evi yeməy hazırlasa da, mütləq qız evinnən plov bişirilib gətirilirdi. Yeyib-içənnən sora gəlini gərdəydən çıxardırdılar, üzəçixartma eliyirdilər də. Bina “üzün ağ olsun”, “üzün ağarsın”, “xöşbaxt ol” kimi sözdər deyirdilər. Bununndan da toy mərasimi başa çatardı.

* * *

Qız evində oğlan evi pul bağlyırdı qızın qoluna. Gəlin ata evinnən çıxanda onun biləyinə lent kimi ipəynən, dəsmalnan pul bağlyırdılar. Əsasən qaynata. Yəni ruzulu olsun, bı mənada.

Gəlin oğlan evinə çatanda – atdan düşəndə, ya atsız gedəndə, piyada gedəndə ayağının altında bir qoyun kəsillər.

Ayağının altında çini sındırardılar. Ayağının altına çini qab qoyardılar. O da ayağıynan vırıb çinini sındırırdı. İndiyəcən də var. Bütün kəntdərimizdə olub o adət.

Gəlin oğlan evinin qapsına gələndə başına kanfet atardılar, tökərdilər. Hələ çini sındırmazdan qabax. Kişilər, yaxın adamlar qızın başına pul atardılar. Balaca uşaqlar yığıb götürərdilər.

Elçilik deyimləri

Əl bizdən, ətəh sizdən.

Otax bizdən, çirax sizdən.

Oğul bizdən, qız sizdən.

Allahın izniynən, Peyğəmbərin razılığıynan qızınızı oğlumuzaya isdiyiriy.

Yas adətlərindən

Bir də halvanı o vaxdar süfrəyə qoymurdular. İndiki kimi bəziyib tarelkaya qoymurdular. Paylaşdırırdılar hər evə. Meyidin yanında qalan arvatdar olmur? Onda adət idi, ölü öləndə yanında qalırdı arvatdar. Olara paylıyırdılar. Yuxuya büküb paylıyırdılar arvatdara. Olar da aparırdı evlərinə. (Kimsə ölən kimi başlayırdılar halva çalmağa? – topl.) Hə, mütləq. Əgər günüz də ölsə, gecə də ölsə, mütləq halva çalınmalıydı. Ümumiyyətnən, deyirdilər ki, halvanın iyi meyidi vurmalıdı. Ölənin iyi getməliydi. Belə söz

varıydı. (Yəni dəfn olana qədər mərhumun halvası hazır olmalıydı? – topl.). Bəli, mütləq o halva hazır olmalıydı. Halvanı da büküb orda işdiyənnərə, gecə meyit yanında qalannara verirdilər.

* * *

Bir adəti də deyim, bizim kəntdərdə çox gözəl bir adətiydi. Ölü düşdü, ölü yəəsinin başı qarışıq olur da. Heş nə eliyə bilmir axı. Qonaxları olur, gecə meyidin yanında qalannar olur. Onu qonum-qonşu, hamısı evinnən yeməklər bişirib gətirir, olara yedirillər. Evlərdən ərişdə aparırdılar, sulu ərişdə, sora sütdü çilə aparırdılar. Nə bilim, kimin qolunnan nə çıxır – yumurta qaynadıf aparırdılar, kartofu qaynadıf, soğan dağında qızardıf aparırdılar. Ümumiyyətnən, ordakı adamları ac qoymurdular.

* * *

Səhər tezdən ölənnəri elə həməən günü basdırırdılar. Günortadan sora ölənnəri ta uje geçə qalırdı, səhər basdırırdılar. Yoxsa, səhər öləni gejiyə saxlamırdılar.

* * *

Əvvəllər üş də verirdilər, yeddi də verirdilər. Hələ bir on da verirdilər. Mənim yadımdadı. Qəyəli, Mahmıtdı, o yaxın kəntdərdə varıdı. Soralar on yendi yeddiyə. Sora isə yeddiynən üçü birrəşdirdilər. Çox adam üş də verir. Ama bir məclis eliyib camaatı yola salıllar. (On? – topl.) Hə, o, qədimdə varıydı. Mənim yadıma düşür, uşax vaxtı eşitmişdim. On eliyirdilər. Soradan onu tərgitdilər.

Sora cumaxşamları eləmmirdi o vaxlar. Cuma axşamları eləmərdilər. Deməy olar ki, ev yəəsinin – yazığın beli qırılırdı. Gündə dəsdə-dəsdə arvatdar gəlirdi. Ağlaşır-dılar, yeməy verilirdi. Ama onu camaat özdəri təşgil eli-

yirdi a, çoxun. Günorta yemək bişirib gətirirdilər. Üçünə-cən o heeç. Ama qırxınacan da ev-ev görürdün ki, yemək bişirif gətirirdilər. Hərə bir miqdar yemək bişirif gətirirdi. O günü onnan savışdırırdılar. O qırxa qədər o adamın, ölünün hörmətinə baxırdı. Kimə getmişdi, hamı o adamın evinə gəlirdi. Yemək bişirib gətirirdilər. Onda cumaxşamı məsələsi yoxuydu. Cumaxşamın soradan çıxartdılar. (Cumə axşamı yox idi, amma qırxa qədər hər gün adam gəlirdi? – topl.) Hə, qırxa qədər. Soralar bını yığışdırırdılar. Xüsusilə, cavan öləndə get-gəl çox olurdu. Soradan yığışdırırdılar elədilər cumaxşamı. Camaat birez dincəldi.

* * *

Arvatdar mərsiyə deyirdilər. Ama bayatılar da yaraşdırıb deyirdilər. Ağılar deyirdilər. Şah Hüsen, vay Hüsen, o mərsiyələr olurdu. Bir də ayrı zatdar deyirdilər.

* * *

Ölünün üç günündə o geydiyi, işlətdiyi əşyaları yuyurdular. Yatdığı alt paltarın yuyurdular, qusulluyurdular. Sora da kim isdiyir, verirdilər. Bir də özünün ayrı paltarrarı varsa, onu da genə soyxa kimi kəndin kasıb-kusubuna paylıyırdılar. Amma cavan ölənnərin paltarın, adətən, gəlin paltarın, cavan oğlan paltarın çox vaxtı görürsən tökürdülər qəbrə.

* * *

Mənim bacımın qırxın üç gün qabağa saldılar ki, üç uşağı var. Amma soralar çox vaxtı görmürəm onu eləsin-nər. Bəli, uşax saymax var idi, bəli, neçə uşağı var idi. (Səbəbini izah edə bilmədi. – topl.). Onu bilmirəm, mollalar nə eliyirdisə, nə eləmirdisə, onu bilmirəm. Mənim atamda yox, anamda yox, elə qırx qırxnan hesablandı getdi. (Sizdə

qırxdan sora əlli iki eliyiblər? – topl.) Yox, onu sünnülər eliyir. Mənim qardaşımın birinin arvadı şəkili qızıydı. Qardaşım öləndə onun arvadı öz adətdəriynən getdi, qardaşım üçün əlliki keçirtdi.

Ağıcılar haqqında

Rəhmətliy Gülüş bibim savadsızıydı, amma çox doluydu. Çoxlu bayatılar bilirdi, çoxlu ağılar bilirdi. Soralar kəntdə ən məşhur ağıcı kimi ağı deyirdi. Daha pulnan-zatnan yox e. Bir yüz adam, əlli adam oturur da məclisdə, bir ölü yerində. İrax qulaxlardan. Təpədən-dırnağa o yüz adamın hamsının ölüsünün adını çəkərdi bir bayatıyan. Bir bayatını başdıyardı, axırını adamda o bayatını yekunnaşdırardı. O da ayrı ləzzətli şeydi. Yadımda qalmıyıb ki, nə deyirdi. Hamsının ölüsünün adını çəkirdi, hamsına qurban deyirdi. Filankəsə də mən qurban, filankəsə də mən qurban, filan-filan. Bu müharibə dövrü yoxuydu? (II Dünya müharibəsi nəzərdə tutulur – topl.) Müharibə dövrü axı ölən çoxuydu. Gündə bir qara xəbər gəlirdi. Ta o kəndin bir ölüsünə, nəinki o kəndin, üç-dört kənt ki o ətrafda varıydı, hamsının ölüsünə, bibim bir ağıcı kimi gedib ağı deyirdi. Bir nəfər də yazıx adam demişdi ki, oğlu yox, qızı yox, sifariş eləmişdi ki, niyə o özünü öldürür, niyə o qədər ağlıyır? Anama gəldi dedi ki, onnar bacı kimiydilər, baldız-gəlin kimi deyildilər. Bu sözü maa niyə deyirsən? Mən onnara ağlıyiram, onnar da maa ağlıyijeylər. Oğlum, qızım olmuyanda noolar? Həqiqətən də, o bibim öləndə, beş kəndin, altı kəndin bütün arvatdarı, kişiləri yığışdı ora. Camaat elə ağlaşdı, anam dedi ki, hə, Gülüş düz deyirmiş.

Bax bu el-oba ona ağladı. Nənə deyən kim, bacı deyən kim, ağı deyən kim. Təxminən, 57-58-ci il olardı.

Bibimnən sora yaxşı ağıçılar varıdı. Mahmıtdıda Güllər arvat varıdı. Bibimnən kiçiy idi, sora yaşdandı. Hardasa həşdat beşdə-zatda rəhmətə getdi o arvat. Qəyəlidə Zərnişan, bibimnən sora birinci ağıçıydı. Xanpəri, Şamayıl, Güləndam. Mahmıtdıda Güllər, Gülnisə. İndi bu saat Güləndam da durur, Şamayıl da durur. Yaxşı ağıçılardı. Yəni məclisə getmirlər e, amma bını bacaran adamlardı. Amma məclisə gedən bir nəfər var, Mahmıtdıdan Gülnara.

Xalq mətbəxindən

Xamralı. Xamralı çörəhdi. Xamra vurulmuş xəmiridi, onu kündəliyillər. Hələ kündədə bir xeyli qalır ki, xəmir gəlsin. Gəlmiş xəmiri sora taxdanın üsdündə əlinən yasdılyıllar. Daa oxlonan yaymıllar. Qoyullar sacın üsdünə. Bir az sacın üsdündə o üz-bu üz bişənnən sora onu sacın altında odun üsdündə bişirillər, isdi qorun üsdündə. Ama elə eliyillər ki, o üzü bu üzü təndirdə qızaran kimi qəşənkə qızarır. Ama təndir çörəyinə oxşamır. Onun dadı-tamı başqa olur. Bişirilən çörəyə xamralı deyiriy. Onu da pendirən-zadnan yeyillər. Onun haqqında deyillər ki, xamralı xas – ürəyimi bas.

* * *

Mıxaşər. Mıxaşər nədi, axda zoğal. Zoğalın yetişən vaxtında tumunu çıxardıb, duzduyub qurudurdular. Ona deyillər axda zoğal. Zoğaldan lavaşa turşusu da eliyillər. O yuxa kimi olur ha. Görmüsüz, bilmirəm. Hə, onnan da eliyillər, bir də axda zoğal eliyillər, mıxaşər də eliyillər.

(Mıxaşer necə hazırlanırdı? – topl.) Zoğalın yetişmiş, tam yox, yetişməyə az qalmış, bir az bərkin dəridilər. Onu yuyur, təmizdiyirdilər. Sora dənəsin çıxardırdılar. Elə basırsan barmağınnan, tum çıxır. Ta həfkələmirlər e. Tumu çıxardırdılar, sora duzduyub, ora-burasına duz səpib, sərilər xəlbirə, nə bilim, ələyə, zada. Belə şeylərin üsdünə ki, suyu qalmasın üsdündə. Orda, quruyur. Quruyannan sora yığillər cuna torbalara, göydən asıllar. Yəni orda da nəm çəkməy olmaz. Gərəy elə yer ola ki, ora qarışqa-zad daraşmasın. Onu da aş qarasına, turşulu şorbaya atıllar. Soyuxdəyməyə çox xeyirdi.

* * *

Çöçə. Qışda quru lobyanı qaynadıllar. Suyun tökülər o tərəfə, möhkəm əzirdilər. Onnan sora onu soğan qovurub soğannan qızardırdılar. Sora balatanı xəmir eliyirdilər, kündəliyib kündəni yayırdılar. Belə iri kündələr tutur dular. Xamralı kündəsi boyda, bir az yekə. Kündəni əlnən yasdılıyırdılar. Lobyanın qovrulmuşun yığillər bının içinə, kətə kimi. Sora o biri tərəfin qatdıyırdılar üsdünə, üsdünə də yumurta vurub yapırdılar təndirə. Onu da bayramda bişirirdilər. Adına çöçə deyirdiy.

* * *

Fəsəli. Sora fəsəli bişirərdilər. Qoynun quyruğun doğruyub töküllər qazana. Quyruğu dağ eliyirdilər. Tamam yağ çıxırdı. Yağın götürürdülər, qalırdı narıncı rəngdə cızdığı, yəni ət hissəsi. Quyruğun yağ çıxıb geridə qalan hissəsi. O cızdığı taxdeynən möhkəm döyüb əzirdilər. (O nə taxta idi? – topl.). Ət taxdası. Döyməy üçün, kartof-zat əzməy üçün taxdalar olur a, onnan. Onu əzirdilər, arasına da azca pesok, azca un vururdular. Təzdən yumurlu-

yub yuxa kimi yayırdılar. Sacın üsdünə atıb bişirirdilər, olurdu fəsəli. O da çox əntiqə olurdu. Əsasən, genə bayramlarda bişiridilər.

* * *

Qəysava. Qəysava əriy qurusunnan olur. Əriy qurusun tərtəmiz yuyub isdi suda isdadıllar axşamnan. Səhərəcən bir az papaxlanır da. İsdı suda papaxlanır. Qoyursan elə həməən suynan bir az qaynıyır. Sora bir başqa tavada yağı əridillər. Soğannan yox ha. Qəysavaya soğan vurmazdar. Özü də çox yağ ola gərey. Yağı əridillər, dağ olanda əriyi töküllər yağın içinə. Yağ dağ olanda yəni tam ərimiş formaya düşəndə. Orda yağda da bişir. Sora da ona pesok əlavə eliyillər. Hə, olur çox gözəl, yeməli bir şey.

Adamlar varıdı onu soğannan dağ eliyib, ona soğan da vurub. Onu soyuxdəymədə işlədirdilər. İçinə düyü-zat da atıllar. O ta qəysavalıxdan çıxdı.

* * *

Omac halvası. Bizdə omac halvası eliyillər. Ənvəlcə unu südünən omac eliyillər. Omacı südünən eləməyin bir yaxşı cəhəti budu ki, omacı eliyəndə yağı az aparır, bir, ikincisi yaxşı ovulur, asan ovulur. Suynan eliyəndə çətin ovulur, sütnən eliyəndə asan ovulur.

Unun üsdünə ənvəlcə duzun atıllar. Az duz atıllar, çox miqdarda yox, bir toz, bir çimdiy və ölünün adın çəkilər. Bı ölüyçün bişir də. “İmam ehsanıyçün”, “ölümüzüçün”, “ocaxmızdan gedənnərin xətrinə” – bax belə söz deyib duz atıllar una. Sora başdıyıllar unu südünən oxalamağa. Az-az çiliyillər sütdən, oxalıyıllar, oxalıyıllar. Elə çiliyirirsən ki, un xəmir olmur. Ancax xırda-xırda hissələr olur da. Bını başdıyırsan ovursan, ovursan. Bir kilo un

üçün bir saatdan çox vaxt sərf olunur ki, onu ovub hasilə gətirəsən. Olurdu omac.

Ovannan sora hazırrammış omacı xəlbirdən keçirdirdilər. Kəndin qaydasın deyirəm də. Xəlbirin altındakın da bir dəfə əliyirdilər, onun çıxardırdılar, bir gengöz ələkdən. Yəni iriləri qalır, qalannarı tökülür altına. Üsdündə qalanı saxlıyıllar, qoyullar bir qırağa, töküllər bir qabın içinə. Üsdə qalanı. Altınnan keçəni halvalıxdı. Üsdə qalan iriləri sora əldə təzdən oxalıyıllar, bir az da xırda hissələr alınır. Onu bir də təzdən xəlbirdən keçirdib töküllər qabaxcadan götürülənin içinə. Elə bil darı mıncığıdı. Əl-əyax dəyməz yerdən təmiz bir palaz açırdılar. Üsdünə də təmiz süfrə açırdılar. Hissə-hissə çıxdıxcan omacı tökürdülər süfrənin üsdünə, qurudurdular. Hamsı tökülürdü ora, quruyurdu. Sora hissə-hissə sajda qourardılar az yağnan. Sajda qourulurdu quru-quru. Azca yağ atırdılar ki, yanmasın. Quru-quru qourulurdu. Yığılırdı bir qaba. Sora mis testi qoyurdular ocağa. İçinə də xeylax yağ tökürdülər. Omaca görə. Yağı dağ eliyillər. Geniş qabda gərəy olsun. Mis təşdərdə eliyirdilər. Sora da omacı tökürdülər yağın içinə başdıyırdılar qarışdırmağa. Onu orda özü də bir nəfər qarışdırma bilməzdi. İki nəfər, üç nəfər qarışdırırdı. Ölü düşən yerdə bişirəndə heç olmasa bir on nəfər ora cəlb olunurdu. Köməhləşirdilər. Aşağısı bir on nəfər işdirak eliyirdi. Unun ovulması, omacın sərilməsi, qurudulması, suyunun qaynadılması, qourulması, şirənin hazırramması – bütün bunnar hamısı bir adamın işi dəyildi. Bunu təxminən on adam işləməynən eliyirdi.

Hə, omacı başdıyırsan yağda qovurursan. Tam hasilə gələnə qədər, yəni rəngin dəyişənə qədər. Nə rəng deyim

mən? Qırmızı da olmur, çox sarı da götürməy olmaz. On-
da yaxşı alınmır. Yəni sarı olannan bir az tez götürülür. Nə
də ötürməy olmaz, vaxtın keçirməy olmaz. Vaxtı keçirən-
də o yanır, omac dadın dəyişir, rəngində, dadında olmur.

Sora şirə hazırlıyıllar. Əgər bir kilo unun halvaslın
çalırsansa, onda bir litir yarım qaynammış suya bir kilo
yarım kimi, bir kilo üç yüz qram pesoku töküb həll eliyil-
lər. Bir az qaynıyır, şərbət halına gəlir. Kəntdə pesok ol-
murdu, əvvəllər doşapnan bişirirdilər. Dədə-babadan do-
şapnan eliyiblər də. Hazırnammış şirəni bir az soyudullar.
Omac hazır olanda ki, qovruldu, tam bildin ki, uje hazır-
dı, bir nəfər tökür şirəni, o biri nəfər qarışdırır. Tam qarış-
dırır. Ocağı da bir az seyrəldilər. Qazdadısa, qazın xodun
da bir az alıllar. Yavaş-yavaş başdıyır orda dəm almağa.
Elə fırıyırsan çömçəni içində, yavaş-yavaş qatılaşır, qatıla-
şır. Halva şəklinə gəlir. Bırda deyillər yağın qusur. Yağ
qusma iki dəfə olur. Hə, iki dəfə yağ qusur. Bir dəfə omac
hazır olana macal. Omac ki, qarışır, qarışır, başdıyır yağın
qusmağa, yəni omacın yağı başdıyır çıxmağa. Bir var ba-
yaxdan baxırdın, yağı yoxdu elə bil. Qarışdırırsan, qarışdı-
rırsan, bir də görürsən yağ başdıyır pırtapırt çıxmağa. Ona
deyillər yağın qusur. İkinci dəfə də, o şirəni ki tökənnən
sora qarışdırırsan, genə yağ bilinmir. Elə məqama kimi fır-
rıyırsan ki, başdıyır yağ çıxmağa üzə. Ona da deyillər ya-
ğın qusdu. (Halvanı nə vaxt götürürsünüz, nə vaxt hazır
olur? – topl.) Şirəni tökənnən sora ki, qarışdırırsan, yağın
qusur. Görürsən ki, yağ halvadan ayrıldı, onda götürür-
sən. Asan bişirmey üçün yağın bir az çox eliyiriy. Sora o
artıx yağı süzüb aş altına, nə bilim, belə şirin şeylərə-zada
işdədiriy.

Bizdə halvanı bişirməy demillər, halvanı çalmax deyillər. Bir də deyillər ki, ağız acısı. Filankəsin adına ağız acısı bişirdiy. (Halvaya deyirdilər? – topl.) Hə, hə, halvıya. (Halva şirin olur axı, niyə belə deyirdilər? – topl.) Onu dəqiq bilmirəm. Onu bilirəm ki, halvanın bir adı da ağız acısıdı.

* * *

Tərhalva. Yağı dağ eliyillər, yağa görə un töküllər. Məsələn, orda kiloya kilodu. Yəni bir kilo yağa bir kilo un. Hələ, bəlkə də, birez çox yağ atıllar ki, un həll olsun. Onu da qarışdırırlar tam öz yağın qusana qədər. Rəngin dəyişir. Bizdə qızardıllar. Yağın tamam qusur, qusanda şirnisin töküllər içinə. Bir kilo da pesokun şirnisin eliyillər. Şərbətin hazırlıyılar. Şərbətə də sarıkök, ədviyat vurullar, töküllər içinə. Suyu quruyanda olur tərhalva.

* * *

Qavırğa. Qavırğanı bizdə isdadıb qavıradılar. Axşamnan bığdanı qaynanmış suda isdadırdılar. Bir buğum da qaynadırdılar. Bircə buğum. Yəni qaynara düşən kimi də. Götürüdürlər, töküdürlər süzgəcə, süzülürdü. Sora da töküdürlər quru dəsmalın üsdünə. Dəsmalda da bir az quruyurdu, sora onu az-az, hissə-hissə qavırırdular. O daha datdı olur, nəinki quru bığdanın qavırılması. Ən axırda bir azca, hər sajdə qavırılan qavırğaya bir az yağ atırdılar. Ona qavırğanın həm dadı dəyişilirdi, həm də rəngi parıldıyırdı. Bayramda ləpə-zad qatırdıx, tut qurusu qatırdıx, elə qoyurdular stola. Hər kişi də onnan götürüb yeyirdi, çərəz kimi.

* * *

Qavırğanı biz bişmiş südün içinə töküdü stakanda. Anam stakanın içinə süd töküdü yarıdan çox. Sora içinə bir avıç qavırğa töküdü, südün içinə. O da bayramın ləzzətdi bir yeməyiydi. Axşam yeməyinə qədər uşaxlar əllərində isdifadə eliyirdilər. Sütdən içirdilər, qavırğanı da çeyniyib udurdular.

* * *

Qavıt. Bizdə qavıt eliyirdilər. Bığdanın qavrılmışını kirkirada çəkirdilər. Kirkirədə duz da çəkirdilər, elə-belə yarma da eliyirdilər. Bir də qavıt çəkirdilər. Qavıdı qavrılmış, bir az tez götürülmüş, yəni tam qavrılmamış bığdadan eliyirdilər. Kirkirədən keçirdirdilər. Olurdu un kimi də, day çox da un kimi yox. Sora onu yığırdılar iri mis cama. Doşapnan suyu məyyən miqdarda qarışdırıb sora töküdülər onun içinə. Töküdülər, orda həl olurdu. Başdıyıb qarışdırırdılar tam xamır vəzyətinə düşənə qədər. Xamır kimi olurdu. Sora onu yumruluyub külfətin hər adamına paylıyırdılar. Da bını bişirməh lazım gəlmirdi. Uje olurdu qavıt ki, bu da yeməyin, çərəzçi yeməyin bir növüdü. O, halva kimi datdı olur, ama bişirilmir də.

* * *

Sütdü şilə, sütdü aş. Sütdü aş bir az bərk olur. Adətən, sütdü şilə işdənir bizdə. Südü qaynadıllar. Sora məyyən qədər su da töküllər. Sora südə görə düyü töküllər südün içinə, qaynıyır. Düyü həl bişəndə uje hazır olur. O bir az sulu olur. Buna diyillər sütdü şilə. Amma sütdü aş suyu az olur. Suyu quruyur deməy olar ki. Elə bil suyu çəkir canna. Onun üsdünə yağ da əridib töküllər.

* * *

Qavırma. Bir də qavırma eliyirdilər. Dağda yağlı qoyunu kəsif quyuğuynan bir yerdə qavırma eliyirdilər. Onu da yığirdılar qarına. Qarını mən deyən kimi qurudurdular, hazırrıyirdılar. Hə, yeməli vəzyətdə hazırdı, yağlı, tam yağın içində. Soyuduf qoyurdular qarnın içinə. O tamam yağın içində olmalıdı ki, yağdan qıraxda olan xarab olur da. Tamam yağın içində olmalıdı. Soralar onu ta qarına yox, çuğun balonnar, vedrələr var e, ona yığirdılar. Bax olara yığirdılar. Ağzın da bağlıyf gətirirdilər arana, saxlıyirdılar qışa. Onu qışda bir azca, məsələn, yeməyə görə, ayləyə görə az-az çıxardırdılar, nə desən bişirirdilər. Kartof vurub qavırma kimi, bozartma kimi də eliyirdilər, sup da eliyirdilər, nə bilim ərişdəyə də qatırdılar. Yəni o qavırmanın dadı başqa cür olurdu da. Onnan isdifadə eliyirdilər.

* * *

Quymax. Gəlinnərin uşağı olanda bizdərdə quymax bişirillər. İki cür bişirillər. Bir yuxaynan quymax bişirillər. Yuxa quymağı. Quru yuxanı ovullar. Barmax boyda xırda-xırda ovullar. İsdadıllar sütdə. Sora yağı tam dağ eliyillər. İsdammış yuxanı töküllər yağın içinə. Yağ da çox olmalıdı. Yağın içində qızardırsan. Oyüz-buyüzə çevirirsən, qızarır. Qəşənk qazmax da bağlıyır. Sora ona bir azca pesok atıllar, yəni şirniyat atıllar. Və olur yeməli. Bu oldu yuxa quymağı.

Bir quymax da var. Unu ya suda, ya sütdə həl edillər. Olur horra kimi. Genə yağı dağ eliyillər, xeyləh yağı. Töküllər yağın içinə. O yağın içində də bişir, o horra. Rəngizadı da qəşənk qırmızılaşır, datdanır. Bir az da şərbət töküllər içinə. Verillər, yeyillər. O da çox ləzətdi olur.

* * *

Sucux. Qoz ləpəsinən sucux da hazırriyılar. Qozın ləpəsin ipə düzüllər. İyneynən salıllar ipə. Bı da çox yerdə var. Sora da doşaplı su hazırliyılar, şərbət. Onu salıllar o doşaplı suyun içinə. Birez qalır. Sora onu sərillər, qurudulur. Bına da sucux deyillər.

* * *

Kətəmöz. İnək təzə doğanda ilk sağılan südə ağız deyillər. O lap sifdə, birinci dəfə sağılanı kətəmöz bişirillər. Vam odda qoyullar ocağın üsdünə. Vam odda qazanda bişir, tərətmillər, nə qarışdırmıllar, nə də heş nə eləmillər. Elə qoyullar öz yoluna bişir. Pendir kimi olur. Ama pendir dadı vermir, şirin olur. Ona kətəmöz deyillər.

* * *

Bulama. İneyin bir neçə gün axı əmcəyinnən gələn sütdən qatıx çalmaq olmaz, bişirməy olmaz. O südü başqa heyvannarın südüynən qarışdırıb bulama bişirillər. Bişirmillər e, onu südə töküllər, başqa südnən qarışdırırlar. Doğanı buluyan kimi buluyullar. İsdı ocağa qoyub buluyullar. O yavaş-yavaş başdıyır qatılaşmağa. Hə, yavaş-yavaş qatılaşır, qatılaşır. Ona deyillər bulama. Onu süt kimi içirsən. Yağlı olur, datdı olur.

Köç-yaylaq xatirələri

Əvvəl, lap uşax vaxtı, Qəyəlidə yaşıyırdıx. Sora rəyonda yaşamışix. Hər ikisində biz dağa gedirdiy. Təxmənən 39-50-ci illər arası. Mayın axırları, iyunun əvvəlləri köçərdih. Anam yorğan-döşəyi hazırladırdı. Fərməşdəyə yığılırdı. Onnan qabax da ərzax hazırığı görölürdü. Düyü-

dü, kartofdu, nə bilim, ora dağdı axı, orda bazar yoxdu. Bazara getməy üçün otuz-qırx kilometr ordan yenməy lazım idi Gorusa. Bizdə köç belə gedirdi də, qoy onda yeriyənən deyim. Biz əvvəlcə köçürdüh Gorusa. Gorus Qannı-caynan Qubatdının arasında böyük erməni şəhəriydi də. Əvvəl köçürdüy Gorusa. Çünki atnan pryamoy (birbaşa – topl.) getməy olmazdı. Gedib bir on gün, on beş gün qalır-dıx Gorusda. Yəni Gorusun qaşı deyilən, Burunkənt deyilən, Köhnə Gorus deyilən ərazilərdə alaçıx qurardıx. Bir aylə yox e, rayonun (Qubadlının – topl.) işçiləri hamsı bir sahədə yer tutub alaçıx qururdular. On beş günnən sora kim isdiyirdi, uşaxların göndərirdi dağa, yəni Qannıcıya. Ordan da təzdən ata yüklənirdi genə fərməşdər, xurcun-nar, nə bilim evin lazım olan şeyləri, qazan, samavar, belə-belə şeylər. Hamsı yığılırdı atdara, yüklənirdi. Bizi də min-dirirdilər atın üsdünə. Biz də o dağın döşüynən yavaş-yavaş çıxırdıx Qannıcıya. Qannıca çox hündürdə, Gorusdan aşağısı bir otuz-qırx kilometr aralı, hündür bir dağın döşü, başındaydı. Özü də çox dolama yolları varıydı oranın. Yəni getdiyın yolu sanki bir də fırranıb qayıdırdın. Onu pryamoy çıxmax olmazdı. Beş-altı saata rahat gedib çatmağ olurdu. (Qanlıca indiki sərhədnən Ermənistan ərazisindədir, eləmi? – topl.) Hə, Ermənistan ərazisindədi. Ama qədimdən Zəngəzurun yeri olub. Qannıcadı, Üştəpədi, Ağbulaxdı, sora Göybulaxdı, bular hamsı oralarda olan dağ-lardı, dağ addarıdı. (Qaldığınız yerə yaxın kənd var idimi? – topl.). Urutdan*, Zağalıdan* ora gilas-zad gətirirdilər satmağa. Elə bilirəm ki, olar yaxınıdı.

(Yaylaq həyatı ilə bağlı yadınıza düşən, söyləmək istədiyiniz hadisələr? – topl.) Gorusdan gedəndə at gətirib bizi aparannar baldırğan yığırdılar. Ordan çay keçirdi. Ba-

laca çaylar axırdı, bulaxların çaylarıydı o. Onnarın qırxlarında baldırğan bitirdi. Onu yığirdılar, gətirirdilər, qabığın soyub verirdilər hərəmizin əlinə, yeyirdih. Orda çox mən-zərəli yerrər varıydı. Adam isdəmirdi gözün çəksin. Qanıcanın başına, dağın başına çıxanda atdan düşürdü, başdıyırdux orda qaçışmağa. Axı at da yorur adamı. Ora bir gözəl çəmənliy idi ki, o qədər gözəl çiçəylər, gözəl otdar. Nə bilim, oları mən heş harda görməmişəm. Təsəvvür eliyə bilmirəm ki, hardasa belə bir şeylər olub.

(Nə vaxtəcan yaylaqda qalırđınız? – topl.) Avqustun on beşinə qədər, iyirmisinə qədər orda qalırdux. Adətən, deyirdilər ki, quyrux doğana qədər dağda qalın. Biz də elə bilirdiy ki, quyrux doğana qədər. Ama quyrux donana qədər. Quyrux donanda çobannar deyirdilər ki, uje hava sərinləşdi, getməy olar. Qoynun quyruğun asırdılar alaçıxdan. Səhər baxıb görüllər ki, quyrux donub, elə bil xaladennikdəki kimi buzduyub. Onda deyirdilər ki, uje quyrux donub. Avqustun beşinə çatırdı. Təxminən avqustun beşi. Onnan sora bir on, on beş gün də qalırđılar, yavaş-yavaş köç edirdilər. Ferma bir az gej gedirdi, ama biz aylələr tez gedirdiy, çünki dərsdərimiz-zadımız varıydı da.

(Kəntdən köç gedəndə camaat bir vaxtda çıxırdı yola? – topl.) Eyni vaxtda köçənnər də olurdu. İki-iki köçənnər də olurdu. Aylələr vardı, bizdən qabax gedirdi. Eləsi vardı ki, bir həfdə sora gedirdi. Eləsi vardı ki, heç çıxmırdı, qalırđı oralarda. Köhnə Gorusun qaşı, Körpünün yanı, soram Burunkənt, bir də Köhnə Gorus. Bax, oralarda qalannar olurdu. Soradan ki bu erməni-musurman davası hələ başdamamışdı, hələ biz ayılmamışdık, olar uje başdıldılar bizi dağa buraxmadılar, bizim camaatı. Bir-iki nəfər də İmişdidən-zaddan çobannarı öldürmüşdülər. Ona görə

tay dağa çıxmaq xatalıydı. Qeyri-rəsmi çıxmaq tay qadağan oldu. Sora heç camaat da getmədi. Köhnə Gorusa qə-dər, Burunkəndə gedirdik, ordan yuxarı çıxmırdıx. Ancax fermalar gedirdi. Sora da elə qurğu qurdular ki, day fer-malar da getmədi. (O yerlər əslində dədə-babadan azər-baycanlıların yaylaq yeri olub. – topl.) Hə, hə, o vaxt ki Zəngəzuru Ermənistana veriblər ha, o Zəngəzuru Ermə-nistana verəndə belə bir qərar qoyublar ki, bu dağlar bi-zimdi, bizim camaat orda gedib, yaylağa köçməli idi. Bax elə bir qanun olmuşdu, varıydı. Ona görə biz rahat gedib-gələ bilirdik. Soradan ki məsələni bılar altdan-altdan cid-diləşdirdilər, elə şərəyit yaratdılar ki, hələ heç bir dava yox, bir şey yox, öz adamların elə öyrətdilər ki, bizə qarşı nifrət, kin. Gedən çobannarı döyürdülər, hadisə olurdu, adamları öldürürdülər.

* * *

Yadıma o düşür ki, Zəhra xalam bizi aparırdı, oynadırdı. Aparırdı evciy-evciy oynuyurdux. Evin çörəyin-zadın yığıb aparırdıx, qoyurdux daşdarın arasına, qayıdıc gələndə gətirmirdik. Nə də yeyilirdi, yeyilirdi, qalannarın gətirmirdik. Anam da tez-tez çörəy bişirməyindən ta bezirdi. Bir gün anam gedir görür ki, daşdarın arası çörəynən doludu. Evciy qururdux axı daşdardan. Deyir ki, bu nə çörəydi? Qonşu qızdar deyillər ki, bunu Nayləgili gətirif qoyuf. Sən demə, anam xalama demişdi ki, kəndə gedəndə səni evləndirəjəm. Bu uzun söhbətdi... Gorusda on beş gün qaldıx. Ordan dağa gedəndə bizə əlavə atdılar gəldi, atamın göndərdiyi atdılardan başqa. Hə, bıları da rayonun qlavraçı göndərmişdi. Özü Fizulidən idi. Həmi də xalamnan yaşca böyüyü idi... Atı göndərib ki, xalamı aparsın da rayona. Anam da deyir neyə verəy, yetim qız-zad dəyil ki.

Mən bunu mindirim atın tərkinə deyim ki, götürün gedin? Nəysə vurdu xalamın alnın-zadın çapdı, o heç... Hə, tarelkanı nətəhər çırpdısa, tarelka sındı, xalamın qaşığı ortadan bölündü iki yerə. O çapıx ölüncən yazıxda getdi. Sən demə, o da anama deyirmiş ki, biz haçan köçəjeyik kəndə, rayona? Anam da deyirdi ki, bax bu çuvaldakı un qurtaranda. Bu da qəşənk-qəşənk unı tez qurtarsın deyər çörəyi daşıyıb qoyurmuş daşdarın arasına. O da uşağıydı da. Elə bil on yeddi-on səkkiz yaşdı heç olmazdı.

* * *

Dağa gedənnər özdəriynən heyvan aparırdılar. Orda saxlıyırdılar. Bizim tərəflərdə o vaxtı xaladennik-zad olmuyanda, o camaat ki dağa gedirdi ha, orda yağı qoyunun qarnına yığırdılar. Qoynun qarnın təmizdiyirdilər. Sora onu üfürürdülər. Qarnın üfürüb için doldururdular haveynan, ağzın möhkəm bağliyb asırdılar alaçığın başınan da, yuxardan, bir əldəyməz yerdən. Orda quruyurdu. Tam quruyannan sora təzdən onu açırdılar, için boşaldırdılar, havasın. Təzdən isdadırdılar, tərtəmiz gənə yuyurdular, yağı yığırdılar o qarnın içinə. Nehrədən çıxmış yağı. Qarına yağ yığmamışdan qabax onu bir az duzduyurdular. Yağa da bir az duz vururdular, basırdılar möhkəm-möhkəm qarına. Onu o vəzyətdə gətirirdilər arana. Və orda aranda işdədirdilər. Dağa gedənnər bını dağdan arana gətirirdilər.

* * *

Dağda bir də qavırma eliyirdilər. Yağlı qoyunu kəsif quyruğuyunan bir yerdə qavırma eliyirdilər. Onu da yığırdılar qarına. Qarnı mən deyən kimi qurudurdular, hazırıyırdılar. Hə, yeməli vəzyətdə hazırıdı, yağlı, tam yağın

işində. Soyuduf qoyurdular qarnın içinə. Ağzın da bağliyıf gətirirdilər arana. Aranda da onu az-az işdədirdilər.

* * *

Yaylax məsələsində maraxlı oydi ki, arançılar gəlirdi dağa. Həfdədə bir dəfə. Birinci gün gedirdilər, altıncı gün işdən çıxannan sora gəlirdilər. Bazar günü qalıb o biri günü təzdən gedirdilər. Ən yaxşı arançılar gələndə olurdu ki, mer-meyvə, yemiş-qarpız gətirirdilər. Orda biz heş hara gedə bilmirdik axı. Elə bil ki bayram olurdu həməən gün. Atam da altıncı gün gəlirdi, birinci gün tezdən gedirdi. Hamsı arançıydı. Arannan gələnnərə arançı deyirdilər.

* * *

Yazı düzünün Aldalannı başında kiçik kümbəz var. El arasında ona Cavanşir Ata künbəzi deyillər. Aran rayonların elat yolu, Yazı düzündən keçirdi. Bına görə də Abdalannı başındakı gümbəz bu susuz ərazidən keçən yolçular üçün çox əlverişli olub. O vaxdar nəqliyat olmadığından elatın köçünü atnan, ulaxnan, öküzənən daşıyırdılar. Bizim rayonun əhalisi də yazı yolunda düşərgə edədə dağa çıxırdılar.

Anam deyərdi: adətən, kümbəzdə dincələrdiy. Bir dəfə genə kümbəzdə köç salan anam samavarı yükdən çıxarıb qaynadır, çay dəmləyib süfrə salır. Elə bu vaxt iki atdı gəlir. Anamnan xəbərsiz atdılardan biri o birinə deyir: “Ə! Şirin kişi sağ olaydı, burda bir yaxşı çay içib dincələydi”. Kümbəzin arxasından binnarı eşidən anam irəli çıxıb deyir ki, Şirin kişi yoxdu, nəvəsi burdadı, özü də pürrengi çay dəmləyib! Buyurun, süfrəyə! Yolçular anamın mərədnəliyini görüb bir qədər ürəklənilər, atdan düşüb çay süfrəsinə oturulur. Süfrə arxasında onnar Şirin babanın qonaxpərvəriyinnən, igitdiyinnən xeyli danışıllar. Qonaxla-

ra başı qarışmış anam iri bir kolun dibində kölgəliydə qoyduğu körpəsini bir annığa unudur. Yəni məni. Mənim əynimdə qırmızı don və başımda qırmızı çalma varmış. Birdən böyük qardaşım Arif qaçarax gəlib anama xəbər verir ki, iri bir qara quş məni caynağına alıb aparmağ isdiyir. Artıx quş məni yavaş-yavaş havaya qaldırılmış. Bını görən anam cəld qaçıb atdılarından birinin qamçısını götürüb quşu necə vurursa, quş mənimnən bərabər kolun üsdünə düşür. Anam məni koldan güjnən aralıyıb sakitdəşdirir. Bayağ olannarı heyrətnən izdiyən qonaxlardan biri deyir: “Bacı, sən Şirin kişinin nəvəsiyəm deyəndə tərəddüd edirdik, amma indi gördüy ki, doğrudan da, Şirin kişinin nəvəsi-sən, halal olsun. Çox ürəyli qadın imişsən. Anan namaz üsdəymiş, yaxşı qurtardın...”

Elə bu vaxt atam iki atnan ora gəlir. Atdılar əhvalatı atama söyləyillər və bizimnən yol yoldaşdığı edillər.

* * *

Bir də görürdün ki, dağda kor duman gəlirdi. Çisgin-ni, yağışdı duman. Onnan hamı çəkinib girirdi içəri. Özü də neçə günnərnən çəkirdi. Adam bezirdi lap. Qəfildən bir də görürdün şıdırğı yağış gəldi. Şarıltıynan yağış gəldi. O yağış kəsənnən sora göyün üzü açılırdı. Bir də görürdüy çöldə uşaxlar çağırılar. Anam deyirdi ki, çıxın baxın, çıxın baxın, Fatma ananın hanası görükür. Fatma ana hana toxuyur göydə. Biz də çıxıb baxırdıx. Altı-yeddi rəng sayırdıx da göyün üzündə. Biz, həqiqətən, elə bilirdiy ki, Fatma ananın hanasıdı, o, xalça toxuyur. Sonradan bildiy ki, bu göy qurşağıdı.

Etnoqrafik deyimlər

Ac yolçunun qarnını ancax çoban doyura bilər.
Aca darı çörəyi də versən, ləzzətnən yeyər.
Acımış yağın aşı da acı olar.
Ağsaqqalın bir mənölümünə qan yatırılardı.
Arana qayıdanda sürünü çıxdaş edəllər.
Aşın dibi, bozbaşın üzü.
At yəəsinə sədaqətədi olar.
Bərşadın aşı, kürdün bozbaşı.
Bir qığ aparən su mındar götürməz.
Bostançının qonaqlığı yemiş, qarqızdan olar.
Boz ay bozara-bozara çıxar.
Çay qırağı yaşıllıq olar.
Çiy ət, ət gətirər, çiy çörəy dərt.
Çoban dağ sevər.
Çoban iti hürəyən olur.
Çoban yayı yaylaxda, qışı qışlaxda keçirər.
Çobanın çuxası yırtıx, çarığı cırıx olar.
Çobanın heybəsi boş olmaz.
Dəni dəyirmanə arıdıb, qurudub aparallar.
Dəyirmanə götür pendir, orda bişir kələpətir.
Dəyirmanın ağnağazı bir ayləni saxlıyar.
Dəyirmannan gələnın torbasında dəyirman kökəsi olar.
Dibəh düyüsünün aşı datdı olar.
Əvvəl alaçıqın arxın çəkib sora keçəsini örtəllər.
Xalça toxuyar, mahnı oxuyar.
Xalı toxuyan əldən zirəy, gözdən iti olar.
Xalı-xalça toxuyanın əlləri zərif, ürəyi kövrəy olar.
Xırmanın tozu da bərəkətdi olar.

Kəntçininki odur ki, axşam yağa, səhər gün çıxa.
Kırvəynən qız alış-verişi düzgün dəyil.
Kömürçünün üzü qara olar.
Qızı toyda bəyənəllər.
Qovun-qarpız yetişər, xiyar gözdən düşər.
Lal axan lilli çaydan keçməzdər.
Nehrəni çatma saxlar, nehrə də yağ çıxardar.
Oduna gedənin ipi uzun, baltası iti olar.
Pasdı dəmirdən dəhrə çıxmaz.
Sürünün qabağın axsax təkə çəkər.
Şam odununnan kömür çıxmaz.
Toyux kökələndə yumurtadan kəsilər.
Yağışdan sora çıxan gün adamı isitməz.
Yaş dəni dəyirmanda üyütməy olmaz.
Yayın yıxantısı, qışın yavannığı.
Yaz əkər, yay yetirər, payız yığar, qış dağıdar.
Yolda acdın, çobanın yanına get.
Yükünü yüngül edən mənzil başına tez çatar.

MİFOLOJİ MƏTN VƏ ƏFSANƏLƏR

Qulyabani

Uşaqılıxdan anamnan eşitmişdim ki, adamlar qulyabani görüblər, hələ tanıyıblar da. Bəziləri onu xortdamış ölü, bəziləri isə cin-şeytan hesab ediblər. Anam danışardı ki, qulyabaninin qorxunc görkəmi, uzundraz bədənini görənlər adamların dəhşətdən özünü itirəni də, hətta ürəyi də gedəni olub. Anam deyərdi ki, əgər qulyabani görənlər adam özünü itirməyib onun yaxasına sancax, iynə taxsa, yaxud da elə oradaca ona dəmir bir şey – şiş, mismar, şana göstərsə, qulyabani oradan qaçar və heç vaxt onun gözüne görünməz.

Bir dəfə Mahmutdu İslam kişi dəyirmannan gələndə qəbiristanlığın yaxınlığında qarşısına uzun, bədheybət bir canı çıxır. İslam kişi onun qulyabani olduğunu anıyır. O, çox bərk qorxsa da, özünü itirmir. Cibindəki bıçağın ağzını açıb, iti ucunu ona sarı keçirir. Bunu görənlər qulyabani tez qaçıb gözdən itir.

Allah arada şahıtdı

Bir kişi yoldaşınan şübhələnir. İndi bilirsiniz də qısqançlıxdı, nədi, amma qadın təmiz qadındı. Şübhələnir, bir gün bını götürür, aparır bir dəriyə. Ağacsız, susuz bir dəriyə. Deyir ki, səni öldürüjeyəm, başını kəsəjeyəm. De-

yir axı niyə? Deyir ki, belə də. Bu dedihcən, deyir, a kişi, əlu qana bulama, Allah arada şahıtdı. Allah bilir də mən halal adamam. Sən niyə maa bu sözü deyirsən? Çox deyir, kişi eşitmir. Nəysə bının başın kəsir. Başın kəsir, elə orda da qoyur gedir. Deyilənə görə, orda gəlinin qanı su kimi axan yerdə bir ağaj bitir, bu da olur tut ağacı. Qanınnan da qurtdar əmələ gəlir. Qan qalanda axı qurtdanır. Qurtdar çıxır o ağacın yarpaxlarınnan yeyillər və orda başdıyıllar barama sarımağa. Olar axı ağaja çıxıllar, şaxın üsdündə gəzir, yarpaxlarınnan yeyillər. Qurt da barama toxuyur. Sora camaat – gələn-görən bilillər ki, burda bu yaxşı bir şeydi. İsdifadə eliyillər, görüllər ki, bu ipəhdi, nədi. Buna görə deyillər ki, xıriyhqurdu ən halal qurtdu. Qadın günahsızıydı. Ona görə də deyir, onu Allah-taala elə yaradıb ki, o qurtdar axırda barama verir, camaata xeyir verir.

RƏVAYƏTLƏR

Ayax yox, baş lazımdı

Bir padşah olur. Bı bir gün yıxılır, ayağı sınır. Onun üsdünə sınıxçı gətirillər. Sınıxçı şahın ayağını yavaş-yavaş sığallıyır. Sora da məlhəm düzəldib onun ayağını sarıyır. Sınıxçının asdagəlliyi şahı əsəbləşdirir. O, sınıxçıya əmr edir ki, onun ayağını tez sağaltsın.

Sınıxçı təmkinnən işinə davam eliyir. Deyir:

– Şah sağ olsun, bu qədər tələsməh nəyə lazım?

Şah deyir:

– Görmürsən bütün ölkəni mən idarə edirəm?
Mənsiz bu ölkənin aqibəti necə olar?

Sınıxçı deyir:

– Şah sağ olsun, ölkəni idarə etməy üçün ayax yox, baş lazımdı.

Milçək olmayan yer

Padşah vəzirinə deyir ki, get elə bir yer tap ki, orda milçəy olmasın. İyrənirmiş də milçəydən. Orda gedəy, oturax, yeyəh-içəh. Vəzir də gedir gözəl bir yer tapır, deyir ki, hə, tapmışam. Padşah da öz adamlarıynan, əyannarıynan gəlir, ora tökülüllər. Heyvan kəsillər, ov ovlıyılar. Başdıyılar kəsib-doğrıyıb bişirmeyə. Elə hazır olan zaman

bir də görür ki, süfrənin başında milçəy gəlir. Şah bına – vəzirə acıqlanır. Deyir:

– Ay vəzir, mən saa demişdim məni milçey olmıyan yerə gətir. Sən məni niyə bıra gətirib çıxartdın? Bırda da milçey var.

Deyir:

– Padşahım, milçey harda olar?

Deyir:

– Milçey adam olan yerdə olur.

Deyir:

– Bəs biz adam dəyiliy?

Xanın qatırı

Bir xanın böyük bir at ilxısı olur. O, həmşə nökörrərə tapşırır ki, at ilxısına yaxşı baxsınnar. Bir gün onun atdarınnan biri bir qatır doğur. Xan nökörrərə tapşırır ki, qatıra yaxşı baxın. Elə olsun ki, o, atdardan seçilməsin. Deyir bax buna yaxşı baxın, necə lazımdısa. Özü də tez-tez gəlib onu yoluxurmuş.

Günnərin bir günü at balası qatır böyüyür, yekəlidir. Nökər yaxşı baxdığına görə qatır günü-gündən gözəlləşir. Nəysə bir gün xanın ağına gəlir ki, bunu atdardan yarışdırsın. O elan eliyir, car çəkdirir hər yerə ki, hər kəsin atı mənim qatırımı keçsə, ona hədiyyə verəjəm. Əgər mənim qatırım onun atını keçsə, atını əlinnən alıb öz ilxıma qatejəm. Nəysə, bir neçə dəfə belə yarışdar keçirilir. Hər dəfə də qatır bunnarı yarı yolda qoyur, hamısınnan qabaxda gedir. Ona görə də xan bu adamların atdarın alıb qatır öz ilxısına.

Bir gün bir qoca kişi qoca bir yabısını götürür, gəlir xanın yanına. Deyir ki, mən sənın qatırınnan atımı yarışdırmağ isdiyirəm. Xan bının yabısına baxır, gülür. Deyir:

– Ə, sənın bu yabın özün kimi qocalıb əldən düşüb. Bunnan cıdıra çıxan olar? Bunnan yarışan olar?

Qoca deyir ki:

– Sənın nə işinə qalıb. Sən mənım atımı yarışdırğınən.

Nəysə xan çox deyir, qoca az eşidir. Yarış təyin olunur. Çarəsiz qalıb xan yarışı təşkil edir. Özü də çox maraxlanır ki, görüm bu yarışın axırı nə təhər olur. Özü də gəlib baxır. Qoca müdrük, ağıllı olduğuna görə öz işin bilirdi. O əyilib qatırın qulağına pıçıldıyır:

– Toqquş, ay eşşəy!

Bunu eşidən qatır əyaxların mıxlıyır yerə, yəni yerinnən tərəmmir. Qoca öz yabısını çapıb gedir. Deməli, xan bunnan çox hirsdənir. Qocanı çağırır yanına. Qoca gəlir ki, ənam alsın, hədiyyə alsın. Xan deyir:

– Nə təhər oldu ki, qatır indiyəcən belə hərəkət eləmir. Sən onun qulağına nə dedin ki, dayandı, tərənmədi yerinnən.

Qoca deyir:

– Nə var, nə deyəm? Mən ona dedim ki, indiyəcən öz yerini bilməmişən, indi yerini bil. O da ağıllı idi, mənı başa düşdü, yerinnən tərənmədi. Xan dodağaltı gülümsədi. Hirsdəmmiş olsa da, kişiyyə hədiyyələr verdi, ənam verdi və yola saldı.

Pəltək bacılar

Bir arvadın üç qızı olur. Üçü də pəltəy olur. Bular böyüyür, yekə qızdar olurlar. Ancax pəltəy olduxlarına görə

kəntdə oları heş kəs almır. Nəhayət, bir gün qonşu kəntdən xəbər gəlir ki, bulara elçilər gəlir. Arvad yazıx sevincəy olur, ev-eşiyi sahmana salır. Qızdara da bərk-bərk tapşırır ki, bax qonaxlar gedənə qədər heç biriniz səsinizi çıxartmayın, dillənmiyin. Nəysə, həməən gün gəlir çatır. Qonaxlar gəllilər, oturullar. Söhbətin şirin yerində kiçiy qız qaça-qaça gəlir ki:

– Nənə, nənə, pisiy südü nan elədi.

Bunu deyəndə arvad qızına gözüünü ağardır. Qız başa düşür ki, səf eliyib. Bu zaman ortancıl qız qaça-qaça gəlir, bacısının qolunna tutub çəkir, deyir ki, səni nanasan, nənəm demədi, dimala?

Arvad çox pərt olur. Ümüdü böyüy qıza qalmışdı ki, elçilər, bəlkə, onu bəyəndilər. Elə bu vaxt böyüy qız anasının yanında özünü öyərək deyir:

– Mənjəz nə dimisəm, nə də dimala!

Elçilər görüllər ki, qızdarın üçü də pəltəhdi. Kor-peşman çıxıb gedillər. Arvad da o ki var oxlou əlinə alıb qızdarı döyəjdədi.

Ona beş manat, mənə üç manat?

Bir ağa iki nökar saxlıyır. Birinə beş manat muzd verir, o birinə üç manat. Üç manat alan çox fikirreşir ki, bu görən işi mən də görürəm, niyə buna da eyni pulı vermirlər. Diyir bu işi o da görür, mən də görürəm. Niyə ona beş manat verirsən, maa üç manat verirsən? Diyir yaxşı, get bazara, taxılın qiymətin öyrən, gəl. Qaçqa-qaça, yüyürə-yüyürə gedir, buğda, arpa, çəltiy neçiyədi öyrənir, qaranəfəs gəlir. Öyrəndiyini ağya diyir. Ağya diyir indi sən dur bur-

da. O biri nökerin göndərir, diyir get bazarda taxılın məzənnəsin öyrən gəl. Bu birsi gedir yavaş-yavaş. Az pul alan fikirrəşir, sən öl, bu bir saata gedib gəlicey, mən uddum. Bu birsi bir-iki saatdan sora yavaş-yavaş gəlir. Diyir, ağa, çəltiy bir belə, buğda bir belə, arpa bir belə, yağ bir beləyədi, qatıx bir beləyədi, armud bir beləyədi. Bazarı bütün fırranır, hər malın qiymətin öyrənir, gəlir diyir. Ağa diyir indi gördün ki, niyə ona beş manat verirəm, saa üç manat? Diyir, hə, ağa, gördüm.

Tuluğu axıtma ha!

Bir kişinin nökeri olur. Çaydan bılar su gətirillər tuluğnan. O vaxt səhəng-zad yox idi axı. Bu tuluğu hər dəfə suya aparanda ağa tapşırırmış ki, a bala, tuluğu gözdə, axıtma ha. Hər dəfə tapşırırmış. Bir dəfə də çay gur gəlir. Tuluğu bının əlinnən alır, aparır. Başına-gözünə döyə-döyə gəlir ağanın yanına. Ağa deyir noolub, niyə ağlıyorsan? Deyir:

– Ağa, başaa dönüm, tuluğu axıtmuşam.

Deyir ki, əvvəl axıtmıyeydin. Axıtmısan, ta niyə ağlıyorsan? Axıtmısan, gedib.

Dilimə bağla!

Biri yolnan gedirmiş. Bizim tərəflərdə belə çox olurdu. Elə yolnan keçəni görürdü, diyirdi düş atdan, qonağım ol. Yolnan keçən də atdan düşür. At yedəyində gəlir, diyir, atı hara bağlıyım? İndi axı adam elə-belə diyirdi. Diyir, gəl dilimə bağla.

Bəs zınqravı pişiyin boğazına kim assın?

Siçannar yığışır bir yerə. Pişiydən gileylənilər. Deyilər bizi vurır, asır-tutur, yeyir. Bir-birinnən iclas edillər. Siçannardan biri deyir:

– İndi biz neyniyəy? Bunun əlinnən necə qurtarax?

Nəsə hamı fikrə gedir. Siçanın biri deyir ki, mən bilərəm, mən tapdım. Deyilər nəyi tapdın? Deyir ki, pişiyin boynuna zınqrov asax, gələndə zınqıldasın, səs çıxsın, biz biləh, qaçax gızdəney. Hə, hamı urrey eliyir, əl çalır. Deyilər ki, lap düz fikirəşmişən. Hə, indi yaxşı... İndi neyniyey? Pişiyin boynuna zınqrovu kim assın? Kim asa bilər ki?

Dostların səfəri

Üç dost dağa gəzməyə çıxır. Onnardan biri özüynən palaz, biri keçə, o birisi keçi dərisi götürür. Yolun ortasında bərk qar yağır, yolu bağlıyır. Onnar elə orda gecələməli olullar.

Kim ki bürümmüşdü palaz,
Axşamnan oldu xilas.
Kim ki bürümmüşdü keçə,
Qoymadı gecə yarıdan keçə.
Kim ki bürümmüşdü dəri,
Evə apardı o xəbəri.

Qayğıkeş qaynana

Qaynana özünü öyərək deyir: Mən gəlinnərimi oğlannarımnən ayırmıram. Həmişə aşın başını, bozbaşın altını gəlinnərimə, aşın altını, bozbaşın başını oğlannarıma verirəm.

Xəsis qarı və gəlinləri

Qarının iki gəlini olur. Qarı çox xəsis olduğunən hər şeyi onnardan gizdədir. Bir gün kiçiy gəlin bir az qənd oğurriyib qoynunda gizdədir. Qarı gəlinnən şübhələnib deyir:

– Qızım, bir dur oyna görüm, necə oynuyursan.

Böyüh gəlin qarının kələyini annıyib o biri gəlinə him-cim eliyir ki, başa düşsün. Deyir:

– Bu da bir fənddi, bacı.

Kiçih gəlin də oynuya-oynuya deyir:

– Tumanbağı bərkdi, bacı.

Ay pır, mənnən işin olmasın

Soltan Həsənağa nökerə əmr edir ki, pirdən bir tir kəsib gətirsin. Bının günah olduğunu bilən nöker gedib ağacı kəsir və deyir:

Ay pır,

Sənnən kəsirəm bir tir.

Mənnən işin olmasın,

Həsənağaynən özün bil.

“Xıladakı söz”

Bəylər qonaxlıxda yeyib-içirdilər. Bınnardan birinin nökeri görür ki, ağasının bığında iki düyü qalıb. Nökər tez deyir: Ağalar ağası, bəylər ərəni ağam, bir söz deyim, öldürmə məni. Uca dağ başına bir cüt hərəmi, göndər beş qardaşı ordan yendirsin. Ağa nökerin işarəsini annıyıb, barmaxlarıynan düyüləri aşağı salır. Bını görən başqa bəy ayaxyolu adıynan çölə çıxır. Nökəri də onuynan çıxır. O, nökerə deyir: Gördün o nöker necə elədi. Mən də gedirəm oturam. Bığımdakı düyüləri görüb bı sözdəri deyərsən. O gedib yeməyə davam edir, iki düyünü də bığına ilişdirir. Ama nə qədər qaş-göz eliyirsə, nökerədən səs çıxmır. Sən demə, o, ağa öyrədən sözdəri unudub. Hannan-hana özü-nə gəlib, “ağa, xıladakı söz” deyir. Bını eşidənnər gülüllər.

Getdi nəyini deyim, gəldi nəyini deyim

Bir palançı olur. Bının da yanında bir şeyirdi olur. Bı palançı öz qazancının bir hissəsin, nə qədər ki artıra bilir aylədən, o artığı tikir palanın içinə, üsdünə də yamax vırır. Bir dəfə palançı xəsdələnir, işə çıxmır. Öz palannı pinələməyə verən bir hambal gəlib palannı isdiyir. Palançının şeyirdi çaşıb usdanın pul gizlətdiyi palanı ona verir. Palançı gəlir, görür bının palanı yoxdu. Deyir:

– Vay, mənim palanım hanı?

Şeyirt deyir ki, bəs bir hambal gəldi, palanın isdədi. Mən də verdim, getdi. Kişi başına döyür, gözünə döyür. Deyir, adə, dəlisən sən, mənim palanımdı verdiyin. Şeyirt deyir:

– Ağa, nə bilim vallah, gördüm elə hazır palandı, tikili palandı, verdim.

Bı kişi başdıyır başına döyüb, gözünə döyüb ağlamağa, sısqamağa. Şəyirt deyir:

– Ağa, qurban olum, axı nooldu, palan palandı da. Sənin palanın gedib, onunkun götür işlət də.

Kişi deyir, yox. Şəyirt deyir, axı niyə? Bı da deyir:

– Getdi, nəyin deyim?

Nə qədər eliyir ki, bı niyəni maa izah elə görüm sən niyə baş-gözaa döyürsən. Elə deyir ki, getdi, nəyin deyim?

Bir il keçir. Kişi gəlir görür ki, öz palanı gəlib çıxıb. Həmin hambal palanı pinələməyə gətiribmiş. Palanı aşırır o üz-bu üzə. Görür ki, həmin yamaxlar yerindədi. Sökür, görür ki, pullar da yerindədi. Başdıyır çırtığ çalır, oynuyır. Şəyirt baxır bına təcübənən ki, ağa niyə oynuyursan? Deyir:

– Gəldi, nəyini deyim?

Şəyirdi heş nə başa düşmiyib genə soruşur:

– Ağa, bir ildi, “getdi, nəyin deyim” – deyib, ağlayırdın. İndiyse, “gəldi, nəyin deyim” – deyib, oynuyursan. Axı nə baş verib?

Deyir:

– Ay səfeh, nə deyim? Palanı aparmışdılar, bir il sonra gətirdilər. İndi daha nəyini deyim?

Şəyirt genə heş nə başa düşmədi.

Bir keçilik gəlin

Bir kasıb kişi oğlunu evləndirməyə isdiyir. Qərara gəlir ki, bacısı qızını oğluna alsın. Bının bacısı başqa kəntdə yaşuyır. Gedir bacısıgilə. Bacısıynan məsləhətləşib razılığını

alır. Nəysə bacısıynan sövdələşillər öz aralarında. Kişi çox kasıbydı. Bacısı deyir ki, onda el adəti bir dənə heç olmasa keçi gətir mənim qapıma. Bilinsin ki, sən nəsə gətirmisən mənim uşağıma. Adət var axı, o vax oğlan əvi başdix verirdi. Kişi deyir yaxşı. Nəysə vaxt olur. Bılar bir keçi gətirillər. Toy eliyillər. Bı qızı götürüb gedəndə yolda bı qız oğlanı sına max fikrinə düşür. Atının yüyənni bir az buraxır, çapır yarağana sarı. Dərə-təpədi də. Toy aparannar oğlana qışqırıllar:

– Ə, gəlin atdı getdi. Yarağannan bı saat düşəcəh.

Oğlan deyir:

– Ə, bir keçilih gəlindi də. Atam bir keçi verib başqasını alar.

Qız eşidir. Atın başın döndərir, gedir dədəsi əvinə. Oğlana da deyir ki, get, havaxt qanun-qaydeynən mənim qapıma gələrsən, toy xərci gətirərsən, məni alarsan. Oğlan da kor-peşman qayıdır evə. Məcbur olur, bir il gedir başqa yerdə işdiyir, pul qazanır, gətirir. Bı dəfə qanun-qaydeynən gedir qızın qapısına. Toy eliyillər. Genə gəlini gətirəndə qız həmən yerdə atın sürür yarağana sarı. Sürəndə qışqırıllar ki, əyə, gəlin bı saat qayadan düşəcəh. Deyir:

– Ə, hara düşür? Bir il ona zəhmət qoymuşam.

Atı çapır, gedir, qızı qaytarır.

Qız deyir:

– Hə, indi sənə arvad ola bilərəm.

Üz lü qonaq

Yay vaxtı dağda alaçixlar salınıb, obalar yaşiyır. Bərk şıdırğı yağış yağır. Bir yoldan ötən kişi suyun içində, cum-

culux keçəndə bir nəfər bını evə dəvət edir. Deyir ki, yağışa düşmüşsən, gəl, bizdə qal. Bı da dönür qalır. Vax olur da bulud çəkilir, yağış da kəsilir, gün də çıxır. Beləcə neçə gün keçir. Bı qonax getmir ki, getmir. Alaçix evi dar, hələ qonax da içində, uşaxlar. Bı ev yəəsi narahat olur, amma üz vıra bilmir də qonağa ki, getsin.

Bı kişinin uşağı bir gün pişiyi alır qucağına, pişiyi səvir:

Pişiym, pişiym, mavrəsər,
Çölə çıxma, yel əsər.
Qonax bı il bırdadı,
Gələn il də sərəsər.

Bı sözü eşidən qonax utanır, durur çıxır gedir. Uşağın sözünnən sora gedir. Amma bınnan sora genə hava bir az qarışır. Arvat tez qazan qoyur, su isidir, ayləni çimizdirir. Qonax gedib də, bir az arxayınçılıxdı. Hamı çimir, təmizdənir, gəlir oturullar. Kişi deyir:

– Uşaxlar kimə oxşıyır?

Arvat deyir:

– Bəy balasına.

– Mən kimə oxşıyıram?

– Bəyə oxşıyırsan.

Nəysə, belə bir söhbət. Bı zaman alaçığın çətəni aralanır, qonax içəri girir. Deyir:

– Bəs, mən kimə oxşıyıram?

Deyir:

– Sən də mürdəşir pişiyinə.

Gəlinin əməli

Arvat çox xəsis olur. Nə bişirirsə, onu gizdiyir. Gəlinə qənaətnən verir. Bir gün kəndə başqa yerə gedir, ölü yerinə, harasa. Çörəyi bişirir, xamralını bişirir, qoyur taxçıya, gedir. Yerə də, evin içinə, samannan pəlçığı qarışdırırlar, şirə kimi, onu çəkir. Fikirrəşir ki, gəlin gedib o çörəyi götürsə, ayağının rəddi düşər. Gəlin də görür də nə təhərdi məsələ. Gedir eşşəyi gətirir, minir eşşəyə. Eşşəynən gedir, taxçanı açır, çörəyi götürür, doyunca yeyir. Bir az da çörəydən doğruyur, tökür yerə ki, guya eşşəy girib içəri, taxçanı açıb, ordan çörəyi götürüb. Arvat gəlir. Görür ki, eşşəy evə girib çörəyi yeyib. Deyir:

– Rədd eşşəyin rəddi olsa da, əməl gəlinin əməlidir.

Şarap-şupdadı

Bir kişinin iki arvadı olur. Arvatların birinin adı Şap olur, o birinin adı Şup olur. Kişi onları belə çağırırdı. Hərəsi bir kəntdə. Bı kəntdərin arasınnan bir çay axır. Bir dəfə o tərəfə keçəndə çay güjdü gəlir, bını aparır. Çay aparır, bı eşələnir, nə qədər çalışırsa, gücü çatmır da, sel bını götürür. Köməynə gələn olmur. Başına döyür, deyir ki,

Şap elə bilir Şupdadı,
Şup elə bilir Şapdadı.
Day demir ki,
Çayda şarap-şupdadı.

Əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə

Bir kişinin qonağı olur. Bılar yeyillər, içillər. Çörəh yeyənnən sora söhbət vaxtı qonax başdıyır əsnəməyə. Qonax əsniyir, birdən kişi fikir verir, görür ki, arvat da əsniyir. Bir neçə dəfə qonağ əsniyir, arvad əsniyir. Kişi şübhələnir. (Ürəyində) deyir bıların arasında nəsə var. Durur, gedir, arvada him-cim eliyir, çağırır çölə. Arvadı aparır samannıxda öldürür. Qayıdır gəlir. Gəlir oturur. Qonağın da xəbəri yoxdu. Oturullar, söhbət, o yan-bu yan. Genə qonax əsniyir, bı da əsniyir. Kişi deyir ki, vay, dədə vay, əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə.

Evimi sökürəm*

İki qardaş olur. Bılar vaxt gəlir, ayləli olullar, ayrılıqlar. Bıların evi ikimərtəbəli olur. Böləndə böyüh qardaş üsdəki otağı götürür. Kiçih qardaşa verir altdakı otağı. Altdakı da zirzəmi kimi olur. Kiçih qardaş başa düşür ki, bı, bına ədalətsizdiy eliyir. Deyir, aşağını sən götür, yuxarını verərdin də maa. Böyüh qardaş razı olmur. Nəysə, bı minvalnan bir neçə vaxt beləcə yaşyıllar.

Bir gün kiçih qardaş səhər obaşdannan, hələ camaat yatanda durur gülüngü alır əlinə, başdıyır taqqatarax birinci mərtəbədən divarı sökməyə. Səsə qardaşı çıxır. Deyir ki, nağayırırsan? Deyir bıranı maa vermiyibsən, öz evimdi, sökürəm. Sökürəm, gedib ayrı yerdə ev tikəm. Öz evimdi özüm bilərəm neynirəm. Böyüh qardaş görür ki, işdər fırxıdı, o dediyin edəcəy. Başdıyır qardaşına yalvarmağa. Ama qardaşı yenə yola gəlmir.

Axırda böyük qardaş deyir:

– İndiki belədi, evə dəymə, gəl köməhləşib o tərəfdə sənə ikimərtəbəli bir ev tikəh. Sən köç orda yaşa, mən də burda.

Kiçik qardaş kələynin baş tutduğunu görüb deyir: “Bunu bayaxdan de də!” Onnan sora qardaş da köməy eliyir, bı gedir ayrı yerdə ev tikir.

Hər nədisə, bas belimə

Bir xan uzax səfərdən nökarıynən gəlir. Yolda bərk tufan qopur. Soyux, çovğun buları alır. Nəysə, nökarə deyir ki, nəyimiz var pal-paltar, hamsını geyindir mənə, soyuxdan ölürəm. Nökar başdıyır nə varsa, hamsın geyindirir. Axır xan deyir ki, mən soyuxdan ölürəm axı. Soyux mənim əhətmi kəsir. Tay gör nə qaldı. Gör oralarda nə qaldı genə mənə geyindir. Nökar qorxa-qorxa, əsə-əsə deyir ki, xan sağ olsun, day heç nəyimiz qalmıyıb. Ancax eşşəyin palanının başqa, heç nə qalmıyıb. Xan əmr verir ki, səsini çıxartma, hər nədisə, bas belimə. Bəlkə, o mənim soyuğumu saxlaya.

O ağ şey nədisə, sizi öldürüjey

Biri əsgəriydən gələndə özüynən bir rus qızı gətirir. Bular da Qubatdının ucqar kəntdərinən birində yaşayırdılar. Kasıbcılıx idi də. Axşam şor, səhər şor yeyillər. Rus da görmüyb axı. Kalbasa isdiyir, o birsin isdiyir. Bir gün çıxır ki, mən daa gedirəm. Deyir mən gedirəm, o ağ şey nədisə, sizi öldürüjey.

Un yeyən kişi*

Bir kişi başqa kəntdən bir dul qadın alır, evlənir. Nə-sə bılar bir müddət yaşayıllar. Bı qadın görür ki, bı nə ətdi, nə balıx. Ağılı binnan bir şey kəsmir. Bir gün götürür kartofu qaynadır, süfrəyə qaynanmış kartof qoyur. Duz əvəzinə duzqabına un qoyur. Kişi heş pəşm eləmir. Götürür kartofu basır una yeyir. Bına arvat fikir verir. Deyir ki, ta mənim sənnən işim qurtardı. Mən sənnən yaşıya bilmərəm.

– Niyə?

Deyir ki, sən ki duznan unu ayırd edə bilmirsən, maa nə qiymət qoyacaxsan? Bunu deyib çıxır gedir.

Dağların gülün-çiçəyin verməmişəm

Biri gedir başqa kəntdən, dağ kəndinnən inəy alır, gətirir. Hə, orda sağıllar, bir vedrə süt verir. Axşam bir vedrə, səhər bir vedrə. Sora gəlir, bir üç-dört gün qalır. İnəy əvvəl yaxşı süt verir. Sora başdıyır südü azalmağa. İnəy alan gedir inəy satanın üsdünə. Deyir ə, sən maa inəy satanda dedin ki, bı bir vedrə süt verir. Axı, hanı, bir kilo da indi vermir. O biri kişi cavab verir ki, mən saa inəy verməmişəm e, bı dağların gülün-çiçəyin verməmişəm, suyun-otun verməmişəm.

Qaçax Nəbi

Bir dəfə gecə yarısı Şirin babam həyətdə at ayağı səsdəri eşidib çölə çıxır. O, silahlı atdıları görüb təəccüblənir. Çox qarannıx olduğunna gələnnəri tanımır. Bu vaxt Nəbi sıçrayıb atdan düşür və deyir:

– Şirin dayı məni tanımadın?

– Tanıdım, tanıdım, a bala, bu gecə vaxtı hardan gəlib, hara gedirsən?

Nəbi gülə-gülə deyir:

– Şirin dayı, qaçaxlar elə gecələr gəzər də! De görüm, bu gecəgözü qonaxları qəbul edə biləcəysən, ya yox?

– Sizin kimi igid oğulları kim qəbul etməz? Tez olun atdarı kahya çəkin.

Babam ancax indi atdarın ikisinin sahibsiz olduğunu gördü. O, sual dolu nəzərrərini Nəbiyə dikdi. Nəbi başına gələnnəri ona danışdı. Onnar gülüşdülər. Sən demə, onnar Gorusun qazamatının pristavın atdarını çıxardıb və erməniləri azdırmaq üçün atdarı el yoluynan dəyil, dərə-təpəynən, kol-kosnan bura gətirmişlər.

Şirin babam atdarı evinin arxasındakı – dağın döşündəki kahalarda rahatdırdı. Nəbigili yedirdib o biri kahada onnara yer rahatdırdı və onnarı xata savışana qədər elə gizdin saxladı ki, heç kəndin camaatı da xəbər tutmadı.

* * *

Şirin babam çox qoçax və ürəhli kişi olub. Onun oğlannarı Cəbrayıl və İbadulla da onun kimi igid və mərd olublar. Onnar Qaçax Nəbini dönə-dönə erməni pristavının qoruyub gizlədiblər. Onnarın kəndi Gorusa yaxın olduğunnan Nəbi Həcəri Gorusun qazamatının qaçıranda heç bir gediş-gəliş, iz olmayan kəsə gədiylərdən keçirib Şirin babanın kahalarında gizlədiblər. Pristav kəndə gələndə isə biz nə Nəbini, nə də Həcəri görməmişiy, deyiblər. Onnar Nəbiynən Həcəri xeyli kahalarında necə gizlətdilərsə, heç kəsin xəbəri olmadı.

Bu olannarı Şəmdin babam oğlu Asifə danışib. O da mənə danışib.

Aşıq Sarı

Anamın dediyinə görə, Laçında Sarı adlı çox yaxşı bir aşığ olur. Onun qoşmaları, gəraylıları dildən-dilə gəzir. Aşıx Sarı Yaxşı adında bir qıza vurulur. Aşıx Sarını Yaxşıyan qoşa dəfn ediblər. Deyilənə görə, Yaxşı dəfn ediləndə Aşıx Sarı bir bayatı deyir:

Əzizim tərsinə qoy,
Düz götür, tərsinə qoy.
Yaxşının qibləsinə
Sarını tərsinə qoy.

Yadımdadı ki, biz rayonda olanda onların qəbirrərinin üsdünü götürəndə həmin bayatını qəbir daşına yazmışdılar.

Aşığın sağollaşması

Aşıx toy evində bir neçə gün qonax qalır. Ev yəəsi ilə halallaşib getməy isdiyəndə birdən ağlına nə gəlirsə, sazı torbasınnan çıxarıb sinəsinə basır. “Ya qismət, bir də bu yerlərə gəlləm, ya gəlməyəm”, – deyir. Dalıycan da bir neçə bənt gözəllmə deyir. Ama axırıncı bənt hamıya maraxlı gəlir:

Mən aşığam, gəlin yaz.
Gəlin payız, gəlin yaz.
Aşın payız bişirdi,
Yağın tökdü, gəlin yaz.

Bu bəndi heç kəs annıya bilmir. Sağollaşanda ev yəəsi onndan əl çəkmir ki, çəkmir. Axırda aşığ əyilib onun qulaşına pıçıldıyır: “Əşi, burda annamalı nə var ki, aşı bişirən sənin arvadındı ki, həyatının payızını yaşıyır, yağını da gəlinin əridib tökdü ki, o da həyatının yazını yaşıyır”.*

Ana qızının cibinə daş qoyur

Qızı ərə gedəndə ana cibinə daş qoyur. Deyir qızım bı daş dillənməsə, sən də dilləmmə. Nə olursa, dilləmmə. Qızın ağına batır da. Deyir ki, anam deyib dilləmmə, dilləmmir. Ev yəəsi söz də soruşanda dilləmmir. Elə-belə, səy qoyun kimi hara buyururlarsa, gedir-gəlir. Ancax hə-yoxdan başqa dilləmmir. Sora bir gün anası gedir görsün ki, qızı nə təhərdi. Orda qaynana deyir ki, bu uşağın axı heş bir dili yoxdu bir söz deyə, bir danışa. Elə bil cibinə daş qoymusan. Deyəndə arvat gülür. Yadına düşür, deyir vay, hə qızın cibinə daş qoymuşam. Demişəm daş danışmıyınca sən də danışma. Baxıb görüllər ki, daş elə qızın cibindədi. Avamdı da. Daşı götürüb atıllar o yana. Onnan sora dili açılır, nə açılır.

NAĞILLAR

Mələk və Qaraquşun nağılı

Biri var idi, biri yox idi. Mələk adında bir qız var idi. Mələk on altı yaşdarında idi. Bircə anası var idi. O, həmişə evi silir, süpürür, bulax başına suya gedərdi. Anası isə evdə xalı toxuyardı. Bir gün o bulağa suya gedəndə bir də görür ki, onu sədiyillər:

– Ay qız, ay qız! Anan hananı kəsdi, kəsmədi?

Qız oyan-buyana baxdı, heç kəsi görmədi. Bir də səs gələndə o baxdı gördü ki, bulağın yanındakı çinar ağacının başında bir qaraquş var. İkinci dəfə, üçüncü dəfə soruşanda deyir ki, yox kəsmiyib. Dedi və kor-peşman evlərinə qayıtdı. Gəlir evə, ancax anasına heç nə demir. Bir neçə gün iş belə davam edir. Hər gün quş gəlir soruşur:

– Ay qız, anan hananı kəsdi, kəsmədi?

Qız da deyir ki, yox kəsmədi. Bu minvalnan bir qədər dolanıllar. Amma qız günü-gündən saralır, solur. Bekəf olur, heç nə eliyə bilmir. Anası deyir:

– A qızım, saa nolub axı? Saa kim nə deyib? Sən niyə belə bekefsən?

Nəysə, qız bir gün başına gələnnəri anasına nağıl edir. Anası deyir ki, burda nə çətin şey var ki, bir gün sənnən soruşanda hə de, qoy çıxıb getsin. Sənnən əl çəksin! Qız deyir ki, axı sən hələ hananı kəsməmişən. Anası da deyir:

– Qızım, o nə bilir, hə de, qoy çıxıb getsin.

Qız səhərisi gün suya gedəndə genə qaraquş gəldi, çağırdı:

– Ay qız, anan hananı kəsdi, kəsmədi?

Bunu deyən kimi qız cavab verir:

– Hə, kəsdi.

“Kəsdi” sözünü eşidən kimi qaraquş şığıdı qızı götürdü. Qızın əlinnən səhəng düşüb dərəyə sarı yumbalandı. Bir xeyli keşdi, anası gözdədi, qız gəlmədi. Durub bulağa gəldi. Gəldi gördü ki, qız yoxdu. Səhəng də düşüb dərəyə. Arvad annadı ki, qızı qaçırdıblar. Ancax kim qaçırıb, necə qaçırıb, xəbəri olmadı. Ana başına-gözünə döyə-döyə evinə qayıtdı.

İndi sizə kimnən deyim, qaraquşdan və qızdan. Qız gözdərini açanda özünü hər tərəfdən hasara alınmış gözəl bir sarayda gördü. Saray nə saray? Dünyadan nə isdəsən, hər şey varıydı. Qız əvvəl bir az huşsuz vəziyyətdə qaldı, sora durub otaxları gəzdi. Baxıb gördü ki, vallah, otaxlar bir-birinnən gözəl idi. Hər şey var, amma bir dənə bəni-insan yox idi ki, bu qız onnan söhbət eləsin. Otaxlardan birində tutuquşu var idi. Qızı görən kimi tez-tez: “Bura Məlikməmmədin evidi”, – dedi. Mələk nə edəcəyini bilmirdi. Görəsən, bu kimsəsiz evin yiyəsi olan Məlikməmməd hardadı? Onu bura gətirən qaraquş necə oldu? Bu evin işdərinə bəs kim görür? Axşamacan gəzdi, yoruldu. Otaxları gəzəndə çörəy, su, yeməy tapdı. Bir şey yedi, bir fincan da su içib gedib yatdı. Gecə keçdi. Səhər olanda qız gördü ki, bir az halsızdı, yorğundu. Ancax heş nə başa düşə bilmədi.

Mələk qapısı bağlı bir otaxdan başqa bütün otaxları gəzib yoruldu. Həyəətə düşdü. Gördü ki, burada bir güllü

bağ var. Bura lap cənnətməkan idi. Gül gülü çağırır, bül-bül bül-bülü çağırır. Mələk ətrafa göz gəzdirdi. Kimsə görünmürdü. Bağın ortasında gözəl çərhovuz var idi. Qız fikirşədi ki, çərhovuzda çimim rahatdanım. Çərhovuza girib çimdi, rahatdandı və bu vaxt çərhovuzdan çıxanda baxdı gördü ki, gözəl paltar asılıb onunçün. O öz paltarrarını yox, həmin paltarrarı geyindi, bağı gəzməyə başdadı. Amma buranın qapısı-bacası yox idi. Heş hardan çıxmağa yolu yox idi. Qız naələj qalib təzədən həmin saraya qayıtdı. Hə, qızın adı Mələk idi. Doğurdan da, mələk kimi gözəl olan bu qız geyinənnən sora daha da gözəl oldu. Genə gedib içəri girdi. Axtarib yeməh tapdı özünə. Yedi, içdi, genə heş kəsi görmədən bir fincan suyu içib gedib yatdı. Bu minvalnan bir neçə ay bu vəziyyət keçdi. Qız bir gün özündə ağırıx hiss elədi. Nəysə, çox nagaran qaldı.

Bir gecə yuxuda çox əcayib şeylər gördü. Gördü ki, həmişə bağlı olan otağın qapısı açıldı. Baxır görür ki, otaxda dülğərrər işdiyir. Qız deyir:

– Burda neynirsiniz?

Deyir:

– Məlikməmmədin oğlu Məlikəhməd üçün beşiy düzəldirih.

O biri otağa gedir görür ki, dörd-beş qadın oturub körpə uşax paltarı tikillər. Qız deyir:

– Burda neynirsiniz?

Onnar deyir:

– Məlikməmmədin oğlu Məlikəhməd üçün köynəh tikirih.

Mələk yuxudan hövlnak oyanıb ətrafa göz gəzdirdi. Gedib həmin bağlı qapını itələdi. Qapı taybatay açıldı. İçə-

ri girəndə yuxuda gördüyü uşax paltarrarını mizin üstündə gördü. O, öz-özünə dedi: “Bəs adamlar hanı”? Təəccüb elədi. İkinci otağa da baxdı. Orda da bir hazır beşiy var idi. Mələk başa düşdü ki, hamilədi. Özü də oğlu olajax. Həmin gecə çox ağladı və yatdı. Yuxuda o anasını gördü. Başına gələnnəri anasına danışdı. Anası dedi:

– Ay qızım, niyə ağlamısan? Niyə bu gündəsən?

Deyir:

– Ana, soruşma, vəziyyətim budu. Bəs belə bir yerdəyəm, heş hara çıxıbilmirəm. Özüm də belə.

Arvad dedi:

– Ay qızım, bunnan asan nə var ki, bir gecə yatma, gör yanına gələn kimdi?

Sora anası qızdan soruşur ki, nə yeyirsən, nə içirsən? Qız deyir ki, hər gecə yatanda bir fincan su içirəm. Deyir: “Onda o suyu içmə”.

Qız yuxudan ayılır. Görür ki, çox ağlayıbdı. Anasını da gördüyü yuxuymuş. Həmin gün axşamacan genə narahat qalan Mələk axşam genə nə lazımdısa, yedi, ancaq yatanda suyu içmədi. Suyu başqa yerə tökdü. Getdi, girdi yerinə, ancaq yatmadı.

Gecənin bir vaxtı görür ki, qapılar şaqqıldadı, pencərələr şaqqıldadı, bərk gurultu gəldi. Pencərələr açıldı və pencərədən bir quş içəri girdi. O, yadına saldı ki, bu həməni bunu gətirən qaraquşdu. Bir an da keçmədi, qaraquş silkələndi, dönüb oldu gözəl bir oğlan. Mələk özünü qoydu yuxuluğa. O, gördüylərinə inana bilmirdi. Oğlan gəlib onun yatağına girdi. Mələk özünü yuxulu kimi gösdərirdi. Bir neçə gün belə keçdi. Bir gün genə oğlan guya qızı yuxuda qoyub həməşəki qaydeynən gedəndə qız oğlanın

əlinnən tutdu, dedi ki, bə niyə gedirsən? Sən ki məni almısan, gətirmisən bura, tay mənnən niyə gizlin yaşıyırsan? Elə qal yanımda.

Oğlan genə çırpınıb iri bir qaraquşa döndü. Pencərəyə qonub, qıza dedi:

– Sən vaxtından əvvəl mənim sirrimi açdın. Daha məni görməyən. Mən gedirəm. Əgər məni görməy isdəsən, əyağaa dəmir çıxır geyərsən, əlaa dəmir hasa alarsan, harda gördün ki, çarığın dabanı deşilib, dəmir hasanın ucu dağılıb, onda bil ki, mən oralardayam, məni oralarda axtararsan.

Oğlan bunu deyib quş olub uçdu. Qız kor-peşman baxdı gördü ki, nə ev var, nə bağ var, nə heş nə yoxdu. Bunnan çox həyacannanan qız başına-gözünə döyüb ağladı. Ancax fikirrəşdi ki, daha çarə yoxdu. Getdi bazara. Bazarda bir dəmirçi tapdı. Dəmirçiyə dəmir çıxır sifariş verdi, bir də dəmir hasa. Dəmirçi buları hazırlayannan sora çıxırları geydi, hasanı aldı əlinə, düşdü kəndbəkənd, yer-bəyer oğlanı axtarmağa.

Bir gün getdi, getdi, yolun qırağında bir çay gördü. Deyir gedim bu çayda yuyunum-eliyim, bir az dincəlim. Çayda yuyummax isdiyəndə ayaxlarını soyunur. Baxıb görür ki, çarığın dabanı deşilib. Tez ağacın ujuna baxır. Görür ki, hasanın ucu da yırtılıb. Sevincəy fikirrəşir ki, hə, indi mən Məlikməmmədi buralarda axtarıb taparam. Nəy-sə, əl-üzünü yuyub, çarığını-patavasını geyindi, düşdü yola. Oyan-buyanı gəzirdi ki, gördü bir çoban qoyun otarır. O, çobana yaxınlaşıb yeməyə bir şey isdiyirdi ki, oğlanı tanıdı. Sən demə, çoban elə Məlikməmməd özüymüş. Onnar sevindilər. Bir-biriynən qucaqlaşdılar, söhbət eliyib

dərtdəşdilər. Axşam düşəndə Məlikməmməd sürünü qabağına qatdı, qızı da süpürgə eliyib çiyinə aldı və evə gətirdi. Süpürgəni bir küncə qoyub, qoyunnarı yerbəyer elədi. Bu vaxt qoca bir qarı gəlib dedi:

Adam-badam iysi gəlir,
Yağlı badam iysi gəlir.
Kim nə deyir, qoy desin
Burdan adam iysi gəlir.

Nə qədər deyirsə, oğlan heş nə demir. Qarı özünü ora-bura vurdu. Süpürgəni götürüb: “Nə qəşəng süpürgədi”, – deyib qarını süpürməyə başladı. İş belə görünən Məlikməmməd səhəri gün süpürgəni çomax eliyib əlinə götürdü. O, hər gün sürünü otlağa buraxıb, çomağın ovsunununu oxuyur, onu döndərir edir qız, başladıyıllar söhbət eləməyə. Axşam olanda genə qızı çomax edir, qayıdır evə. Bir neçə vaxt belə dolanıllar. Artıx qızın doğuş vaxtı çatır. Bir gün genə yamajda olanda qızın uşağı olur. Bir oğlu olur, adını da Məlikəhməd qoyullar. Axşam evə qayıdanda Məlikməmməd uşağı almıya döndərib cibinə qoyur, qızı da çomax eliyir. Bir müddət də belə dolanıllar.

Ancax qarı şübhələnməsin deyə Əhməd fikirreşir ki, biz belə gizdin yaşuya bilməriy. Axşamnan atı hazırrıyır. Oğlan qıza bir neçə tapşırıx verir. Deyir ki, bir xurcunun bir gözünə duz tök, bir gözünə aftafanı doldur suyndan qoy, bir xeyləh də şüşə qırıntısı yığ torbaya, atginən xurcunun içinə. Qız bunnarı hazırrıyır. Səhər obaşdandan – hava işıxlamamış bular düşüllər yola. Oğlan qızı alır tərkinə gedirlər. Nəysə, qarı duyux düşür. Düşür buların da-

lincan. Bular çapa-çapa nə qədər gedillərsə, qarı onnardan qoçax çıxır, dallarınca qışqıra-qışqıra gəlir. Bu vaxt oğlan deyir ki, o şüşə qırıntılarını at onun qabağına. Qız şüşə qırıntıları olan torbanı açıb tökür arvada tərəf. Qarının qarşısında böyük bir şüşə təpəsi yaranır. Arvadın əl-ayağını şüşə doğram-doğram eliyir. Amma genə buların dalınca gəlir. Oğlan deyir ki, yaxşı, indi duz torbasını at qabağına. Mələk duz torbasını qarının qabağına atdı. Bunun qabağında böyüy duz qalağı yaranır. Duzun üsdündən keçəndə duz dolur ayaxlarının yarasına, ayaxları yanmağa başladı. Genə dayanmayıb onnarın dalınca qaçmağa davam eliyir. Bunu gören Məlikməmməd Mələyə deyir:

– Ay Mələk, sən bu dəfə aftafanın suyuna ağzın qarıya sarı tut, tulla. Mələk karıxır. Bu dəfə aftafanın ağzını öz qabaxlarına tərəf tutur, balaca ağzını arvada tərəf tutur, atır. Arvadın qabağında balaca bir arx, buların öz qabaxlarında isə böyüy çay əmələ gəlir. Oğlan baxır görür ki, işdər şuluxdu. Atı genə məhmizdiyir çaya vurur. Arvad da arxdan tez hoppanır, gəlir buların dalınca girir çaya. Əl atır atın quyruğundan tutur, dartma isdiyir. Ancax əli çatmır. Onnar atı çapır qırağa çıxır. Qarını sel aparır.

Mələk soruşdu:

– Niyə öz ananı bu günə saldın?

Məlikməmməd deyir:

– O qoca qarı mənim anam deyil. Bir cadugar qadınıdır. Məni uşax vaxtı anamnan oğurruyub, aparıb saxlayıb cadugarlığı öyrətmişdi. Mən də qaraquş şəkildə gəzib səni tapıb gətirdim.

Onnar bir xeyli gedib yaşıl bir çəməndə atdan düşdülər. Məlikməmməd almanı çıxarıb uşax etdi. Mələk onu əmizdirib rahatdatdı.

Sora Məlikməmməd dedi:

– Məni itirməy istəmirsənsə, daha mənnən heç nə soruşma. İndi isə gözdərini yum.

Mələk gözlərini yumdu və açanda özünü həmin gözəl qəsirdə gördü. Mələk bağlı otağın qapısını açanda həmin uşax paltarını və beşiyi gördü. Dönüb oğlannan nəysə soruşmaq istədi, ancaq yadına düşdü ki, daha onnan heç nə soruşmaq olmaz.

Onnar ömürrənin sonuna qədər həmin qəsirdə şad-xürrəm yaşadılar.

Hərə öz dölünə çəkib

Deyilənə görə, bir kişinin* bir dənə gözəl-göyçəh qızı olur. Qız çox gözəl olur. Bir gün səhər-səhər kişinin qapısına elçilər gəlir. Deyilər ki, qızını isdiyirik. Deyir nə deyirəm, qızı verdim sizə. Üç günnən sonra gəlib apararsız. Həmən gün günorta bir dəsədə elçi də gəldi. Onnar da dedilər ki, qızını almağa elçiliyə gəlmişik. Ata razılaşır. Üç günnən sonra gəlib qızı apararsız – deyir. Axşam üçüncü bir dəsədə də gəldi. Kişi bu dəfə də elçilərə deyir ki, hə, yaxşı,verdim, üç günnən sonra axşam gəlib qızı apararsız. Bunu eşidən arvad bərk hirsəndi. Qonaxlar gedənnən sonra kişiynən başladı ki, nə danışırsan? Mənim bircə qızım var, sən üç elçiyə söz vermişən. Biz neyniyərik, nətəər edərik? Deyir:

– Allah kərimdi.

Arvad deyir:

– A kişi, Kərimin quyusu dərinə. Biz gələn elçilərə nə cavab verəyəyik?

Genə deyir ki, arvad, Allah kərimdi.

Üç gün keçir. Bu üç günü kişi səhərdən axşama, gecə səhərəcən namaz qılır, Allaha dua eliyir, istixarə eliyir. Yalvarır Allaha ki, mənə gələnnərin yanında peşman eləmə. Mən, düzdü, söz verdim, ürəyiyumşaxlıx elədim. Amma düz eləmədim. Nəysə, gecə yatdı. Yatar vaxtı bir də gördü ki, bərk göy guruldadı, yağış yağdı, şümşad oynadı. Aləm qarışıb bir-birinə, səs-küy. Hay-küy yatannan, yağış bir az səngiyənnən sonra görür itin səsi çıxmır. Bu itin niyə səsi çıxmır sübh vaxtıdı? Gəlir iti bağladığı yerə. Baxır görür ki, itin yerində gözəl, göyçəy, elə öz qızına oxşar bir qız dayanıb. Kişi işi duyur, başa düşür, qızı ipdən açır gətirir evinə. Arvada deyir ki, narahat olma, ikinci qız da oldu. Bu dəfə gedir eşşəy olan tövləyə. Baxır görür ki, eşşəyin yerində genə həməən qıza bənzər gözəl bir qız dayanıb. Kişi çox sevinir. Deyir ki, ay Allah, sən gör nələrə qadirsən. Mən neçə gündü namaz qılıram, dua eliyirəm. Sən mənim dualarımı qəbul eləmişən. Allah, saa şükür, – deyib qızı tövlədən çıxardır gətirir evə. Arvad buları yudu, çimizdirdi. Əyinnərinə təzə paltar geyindirdilər. Üç qızı otuzdurub gözdədilər. Səhər tezdən elçi dəsdəsi gəldi. Birinci gələn elçilərə kişi, söz verdiyi kimi, öz qızını verdi. Bunnar gedənnən sora ikinci dəsdə gəldi. İkinci dəsdəyə itdən əmələ gələn qızı verir. Üçüncü dəsdəyə isə eşşəhdən əmələ gələn qızı verir.

Bir müddət keçir. Bir neçə ay keçənnən sora kişi arvadına deyir ki, dur gedək görək qızdarımız nə vəziyyətdə-

di. Arvadı alıb yanına gəlir birinci öz qızı olan evə. Gəlir görür ki, hər şey əmin-amannıxdı, qızı çox yaxşı yaşayır, evi, ayləsi. Bunnar outrub yeməy-içməh yeyillər. Qız da hamilə olur, ağırəyah olur. Qızın qaynatası qıza deyir:

– Qızım, get çardaxdan bir yaxşı qarpız gətirginən, yeyək.

Qız çıxır yuxarı, qarpızı gətirir. Kişi qarpıza baxır deyir:

– Yox, bu o qarpız deyil, get o birisin gətir.

Qız dimməz-söyləməz qarpızı alır əlinə, özü də ağırəyah. Bu qarpızı alır qoltuğuna, çıxır çardağa. Genə qayıdır gəlir, qarpızı gətirir qoyur kişinin qabağına. Kişi baxır deyir:

– Yox, bu da mən deyən qarpız deyil. Get, o birisin gətir.

Üçüncü dəfə gedir, genə də dimməz-söyləməz qarpızı gətirir. Gətirəndə kişi gülür. Buna deyillər niyə gülürsən? Deyir:

– Gör bu qız nə qədər halal uşaxdı, əsl insan övladıdı. Mən bilirdim ki, bir dənə qarpızımız var. Üç dəfədi gedir, eyni qarpızı gətirir. Bir dəfə demir ki, ay ata, elə ordaca bir qarpızımız var, taa məni niyə incidirsən? Bu söz bunun dilinnən çıxmadı.

Ata-ana sevinillər qızdarının belə insanlığına, qabiliyyətinə. Ordan sevinə-sevinə çıxıb gedillər o biri qızın evinə. Burda da buları çox yaxşı qarşılıyllar. Qızın qoçaxlığının danışıllar. Hər şey yerri-yerindədi. Hər şey öz axarıyan gedir. Qaynata deyir, heyif, bircə xəsyəti xoşuma gəlmir. Adamın üzünə çimkirir. Yəni adamın üzünə qayıdır. Kişi ürəyində deyir, hə, bu itdən olan qızımızdı.

Burdan çıxıllar gedillər bu dəfə o biri qızın evinə. O biri qızın evində genə yeməy-içməy, oturullar söhbət eliyillər. Qaynata başdıyır qızı tərifiyə. Çox yaxşıdı, nə kimidi, nə qədər desən, ağır işdə gedir. Hansı işimiz lazımdı, gedir görür. Ancax bircə xəsyəti xoşuma gəlmir, çox ağır tərənir. Ata barmağını dişdiyib deyir, hə, bu da eşşəhdən olan qızımızdı. Gej tərənir, sözü gec eşidir. Beləliynən, onnar qızdarının hər birinin ayləsində ancax öz dölünə uyğun münasibət görüllər. Birinci qız öz insanlığıynan, ikinci qız öz itdiyynən, üzə çəmkirməyiynən, üçüncü qız isə eşitməməzdiyynən, qanmazdığıynan özünü gösdərir. Beləliynən, ata-ana şad qayıdılar evlərinə, bilillər ki, buların hərəsi öz dölünə çəkib.

Həmişə bu nağılı anam danışanda biz fikrə gedərdih, görəsən, biz hansı döldənih. Anamız deyərdi ki, bala, siz əsl insan övladı olmağa çalışın. Çalışın ki, o birinci qız kimi hər bir şeyi yerri-yerində eliyin, yəni əsl insan olduğunuzu gösdərin.

Yazıya pozu yoxdu

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Padşah həməşə libasın dəyişib vəziriyənən birriydə öz ölkəsin gəzərdi ki, görsün ölkəsində nələr baş verir. Bir gün genə o, ölkəsini gəzirdi. Axşam düşür, gəlib çıxıllar bir kəndə. Orda da görüllər ki, heş harda işıx yammır, ancax bir yerdə işıx yanır. Onnar işıx gələn yerə üz tutdular. Orda qapını döydülər. Kiçih bir daxmeydi. Orda bir cavan aylənin yaşadığını gördülər. Salamlaşib: “Allah qonağı isdiyirsiniz?” – dedilər. “Allaha da qurban olum, qonağına da”, – deyib ev

yəəsi onnarı qəbul elədi. Çaydan, çörəhdən, axşam yeməyi yedilər. Qadın onnara yaxşıca yer saldı. Hamısı yerrərinə girmişdi. Bir az keçmişdi ki, bir çığırta gəldi, səs gəldi. Qonaxlar çığırtıdan bağırdaş oldular, ayıldılar. Kişi durub o biri otağa keçdi. Gördü ki, arvadı doğur. Qonaxlar da məsələni bildilər. Nəysə qadının bir oğlu oldu.

Bu zaman bir gurultu, bir nəriltili səs gəldi. Elə bil ki, difar yarıldı, difardan bir üzörtülü, rübəntdi adam çıxdı və uşağı qucağına alıb nəsə onun qulağına dedi. Bunu görən padşahnan vəzir çox mətəl qaldılar ki, bu kim idi? Nətəər oldu? Onnar arxa qapıdan keçib həmin adamın qabağını kəsillər. Soruşullar ki, bu nəydi, ona nə dedin? Deyir ki, onun taleyin yazdım. Soruşullar nə yazdın onun taleyinə? Deyir, onun taleyini filan şahın elə indicə doğulan qızına yazdım. Yazdım ki, filan padşahın qızıynan evlənsin. Padşah bərk hirsəndi. Səhərəcən onnar yatmadılar. Səhər tezdən durdular. Bu zaman gördülər ki, bu uşağın bir əlində altı barmağı var. Onnar səhər çörəhlərini yeyib yola çıxdılar. Padşah dedi:

– Vəzir, bir tədbir. Neynəyək? Bu dedi ki, sənin qızının taleyini yazıram bu oğlana.

Vəzir deyir:

– Padşah sağ olsun. Taledi, qismətdi, bunu heş kim poza bilməz.

Padşah əsəbləşib dedi:

– Yox, mən bu yazını pozaram. Mən qızımı belə bir şərayitdə yaşayan oğlana verə bilmərəm.

Sən demə, həməən gecə padşahın da bir qızı olur. Onnar qayıdış gəlillər. Padşahın yeganə qızıda bu da. Onnar sevinillər, toy-bayram qurullar ki, padşahın qızı olub. Am-

ma padşahı fikir götürmüşdü. Rübəntdi adamın sözdəri qulağınnan getmirdi. Nə qədər götür-qoy etsə də, bir qərarə gələ bilmirdi. Səhəri gün qırmızı geyinib taxta çıxdı, vəzirə çağırıb onunnan məşvərət elədi. Vəzir nə qədər: “Yazıya pozu yoxdu”, – desə də, şah, “Mən pozaram”, – deyib, qəti qərarını verdi. Vəzir nələc qalib bir söz demədi. Fərraşları çağırıb ətraf kəntdə rə yola saldılar. Onnar kəntbəkənt gəzib, həmən gecə doğulan oğlan uşaxlarını tapıb öldürməliyidilər. Elə də eliyillər.

Bunu eşidən ev yəsi həmən kişi gəlir arvadına vəziyəti deyir. Deyir evləri axtarıllar, uşaxları yığıllar. Arvadı başdıyır ağlaşmağa ki, bəs bizim neçə ildə bir uşağımız olub, onu da bizim əlimizdən alacaxlar. Kişi deyir ki, mən bir şey fikirəşərəm. Nəysə, o bir səbət toxuyur. Uşağı bələhdə səbətə qoyub aparır dərənin boğazında bir qayanın başınnan asır. Arvadına gəlib deyir:

– Hə, tay arxayınıx, uşağa heş nə olmaz. Bir gün keşsin, gedib oğlumuzu gətirərəm.

Fərraşdar bıların da evinə gəlir. Soruşdular ki, bəs uşağınız hanı? Dedilər:

– Uşax öldü, basdırdıx.

Evləri gəzdilər, heş bir şey tapmadılar, çıxıb getdilər. Səhəri gün kişi getdi qayadan uşağı gətirsin. Getdi gördü ki, qayada ancax səbət asılıb. Bəs bu uşax necə oldu? Nətər oldu? Kişi başına, gözünə döyə-döyə gəlir arvadına deyir ki, uşax bəs səbətdə yoxdu. Sən demə, həmən gün, günün günorta çağı o vaxtı çox məşur olan bir ovçu yolnan gedirmiş. O baxır görür ki, bir qaraquş qırmızı bir şeyi caynağında gətirir. O biri quşdar da onun dalınca qarıl-daşa-qarıldaşa gəllilər. Ovçu diqqətnən baxır görsün ki, bu

nədi? Quşdar caynağındakını aparıb bir təpədə qoyur. Ovçu atını çapır bulara sarı. Dimdihləməy isdiyəndə ovçu binnara yaxınnaşır. Quşdar uçub gedillər. Ovçunu marax götürür. Gəlir, baxır görür ki, bələhdə bir uşaxdı. Çox sevinir. Sevincəy uşağı götürür, gəlir evlərinə. Sən demə, bular da neçə ildi evlidilər, uşaxları olmurmuş. Arvad da, kişi də deyir ki, bunu bizə Allah qismət göndərib. Bu uşağa başdıyırlar çox yaxşı, necə ata-ana kimi, doğma balaları kimi qulluğ eləməyə.

Nağılın dili deyillər qısa olar. Vaxt gəlir, keçir. Oğlan böyüyür. Ovçu ov ovlamağı, at çapmağı, ox atmağı, pəhləvannığı – hər şeyi, igitdiyi bina öyrədir. Oğlan on dörd-on beş yaşdarına çatanda artıx sərbəst ova çıxıb bilirmiş. Vaxt gəlir, bı on səkkiz-on doqquz yaşına çatır.

Günnərin bir günü padşah öz əhli-ayalıynan genə gəzməyə çıxır. Onnar gəlib bir yaşıl çəməndə çadır qururlar, heyvan kəsillər, isdirahət edillər. Bu vaxtı bir də görürlər ki, bir ceyran balası qaça-qaça bulara sarı gəlir. Ceyran elə qaçırdı ki, elə bil dırnağı yerə dəymirdi. Ancax ceyran gəlib bulara çatanda bir oxnan ceyranın dal ayağı qulağına bitişdirilir. Baxdılar ki, ceyranın dalıncan gələn ovçu oxu atanda həməən ox necə nişan qoyubsa, ceyranın qulağıynan dal ayağı bir-birinə bitişib. Hamı məətəl qalır. Oğlan gəlir çıxır bura. Buna deyillər ki, sən kimsən, haralısən? Deyir ki, filan ovçunun oğluyam. Ovçu da tanınmış ovçu olur. Bular deyillər ki, ov sənindi, götür get. Deyir ki, yox, bu ovu mən sizə bağışdıyıram. Bir halda ki, o gəlib sizin yanınıza çıxıb, bunu bağışdıyıram sizə, neynirsiz edin. İsdiiyir getsin, vəzir padşahın qulağına pıçıldiyir ki, bu uşax kimdisə, bunun əlində altı barmağı var. Oğlanın da xəbəri

yoxdu. Padşah gözaltı baxır görür ki, doğurdan da, oğlanın altı barmağı var. Deyilənə görə, altı barmaxlı uşaxlar həm cəld, həm qoçax, həm də çox ağıllı olurluşlar. Nəysə, padşah bu oğlanı yaxına çağırır, deyir: “Bura gəl”. Oğlana bir namə verir. Deyir ki, apararsan filan yerdə mənim sərkərdəm var, ona verərsən. Oğlan məktubu cibinə qoyur, atını çaparax gəlir həməən yerə. Yolda bir də görür ki, qabağına bir dəsdə qız çıxır. Qızdar seyrana çıxıbmiş. Bular gəzişillər. Qızdar görüllər ki, bu çox gözəl oğlandı. Padşahın qızı da onların arasındaydı. Soruşur oğlannan ki, kimsən, nəçisən, hara gedirsən? Deyir ki, mən ovçuyam, padşah mənə məktub verib. Bunu filan sərkərdəyə çatdırmalıyam. Qız deyir ki, ver görüm, o nə namədi. Qız baxır görür ki, orda yazılıb ki, məktubu gətirən oğlanı gələn kimi öldürürsən. Qız baxır görür ki, oğlan çox gözəl oğlandı. Qızın gözü düşür bu oğlana, çox xoşu gəlir. Deyir, bəs heyif dəyil, onu mənim atam niyə öldürsün ki. Götürür məktubu dəyişib başqa məktub yazır ki, ay filankəs, bu oğlan gələn kimi ona pal-paltar verirsən, onu özün kimi sərkərdə, qoşunbaşı edirsən. Yəni ona vəzifə verirsən. Hə, orda məktubda bir də yazır ki, mənim qızımı təcili bu oğlannan evləndirərsən. Mən gəlincən toy büsəti qurulsun. Nəysə, padşah qayıdıb gəlir görür ki, hardadı, bu oğlanı oturdublar bəy masasında qızıynan bir yerdə, toy edillər. Sərkərdəyə deyir: “A kişi, nağayırısan, mən sənə nə yazmışdım məktubda?” Sərkərdə məktubu gösdərir. Padşah görür ki, bu onun məktubu dəyil. Bilir ki, bunu qız yazıb. Nəysə, kişinin əlacı kəsilir, bu oğlannan qızı evləndirir. Burda sözüm qutardı. Onnar da şad-xürrəm yaşayıllar.

Bir almanın halallığı

Biri var idi, biri yox idi. Bir oğlan var idi. O, uzax səfərdən gəlirdi. Bir gün o, çay qırağıynan getdiyi yerdə baxır görür ki, çayın üzünən üzü aşağı bir qırmızı şey hoppula-hoppula, silkələnə-silkələnə gəlir. Baxır görür ki, bu, almadi. Əl atır almanı tutur. Almanı tutur, elə dişinə çəkəndə yadına düşür ki, bay, bu alma, görəsən, kimin alması idi ki? Axı mən onun halallığını almamışam, niyə yeyirəm? Elə alma əlində başdıyır altdan yuxarı gedə-gedə bağ yəəsini axtarmağa. Gedir, gedir, nəhayət, bir bağa çıxır. Görür ki, çox gözəl bağdı. Bağdan alma ağajdarının qanatları çölə tökülür. Alma yerə də tökülübüdü. Ancax ev yəəsini çağırır.

– Ay ev yəəsi, ay ev yəəsi!

Ev yəəsi çıxır. Deyir ki, a bala, nə isdiyirsən? Deyir:

– Heş nə. Bir dənə alma belə çayda tutdum, dişimə çəkəndə yadıma düşdü ki, halallığın almamışam.

Kişi gülür, deyir:

– A bala, o nə şeydi ki. Bir almadi da. Görürsən, bağdan çölə tökülənnər bizim dəyil. O hamıya halaldı. Kim isdiyir, yeyə bilər.

Deyir:

– Yox, mən bunun halallığın almalyam.

Kişi baxır ki, oğlan çox ağıllı oğlandı, halallıx sevən oğlandı. Deyir elə isə, mənənnən yuxarıda bir qardaşım var. Onun da bağı elə mənənnən bağım kimi yol üsdündədi. Bəlkə, onun ağacınnan düşüb çaya. Onda get onnan da halallığın al. Mən halallığın verdim. Get indi də onnan halallığın al. Oğlan düşür yola. Bir qədər gedənnən sora ikinci

bağı da görür. Baxır görür ki, vallah, bağ, nə bağ. Tay belə, o qabaxdakı bağdan da gözəldi, hər şey də var. Almalar da, armud da bağdan tökülür çölə. Yenə bağ yəəsin çağırır. Bağ yəəsinə deyir ki, halallıq almağa gəlmişəm. Deyir:

– A bala, bir alma nədi ki? Çölə tökülən almalar hamısı halaldı. Götürüb yeyə bilərsən.

Deyir:

– Yox, mən özüm götürdüyüm, tapdığım almanın halallığın isdiyirəm.

Kişi deyir ki, əgər halallıq isdiyirsənsə, görürəm çox düzgün, halal oğlansan. Onda mənim bir kar, kor, lal qızım var. Onu alarsan, mən almanın halallığın verərəm. Oğlan heş fikirrəşmədən deyir:

– Alaram. Halallıq almağ üçün mən o qızı alaram.

Kişi deyir:

– Onda mənim yuxarıda bir evim var, get ora, mən də gəlirəm.

Oğlan evə sarı gedir, deyir:

– Ay ev yəəsi, ay ev yəəsi!

“Ay ev yəəsi”, – deyəndə qapını bir gözəl qız açır. Baxır görür ki, vallah, çox gözəl qızdı. Deyir, ev yəəsi hanı? Görür ki, ev yəəsi – bağda gördüyü həmən kişi arxasında dayanıb. Elə onnan dabanqırma gəlib. Qız deyir ki, atam odu ha, gəlib. Oğlan görür ki, bu qız nə kordu, nə də lal-kardı. Nəysə, kişi oğlanı dəvət eliyir evinə. Deyir keç içəri, ye-iç. Qıza deyir ki, get çay gətir, içək. Qız gedir samavarı qaynadır, çay dəmliyin, gətirir. Bular oturullar çay içməyə. Oğlan kişiyə deyir ki, bəs sən maa dedin ki, qızım laldı, kardı, kordu. Hanı o qız? Deyir:

– Bax sənin gördüyün bu qız elə həməən qızdı. Mənim bircə qızım var. O da nə laldı, nə kordü, nə də kardı. An-cax laldı, ona görə ki, heş bir kəsnən kəlmə kəsib danışmı-yıb, yad adamnan. Kordü, ona görə ki, heş bir adam gör-müyüb. Yad kişi görmüyüb. Kardı, ona görə ki, heç bir yad kişinin səsini eşitmiyib. Oğlan sevinir ki, bu, doğur-dan da, əsl o deyən qızdı. O, kişiyənən razılaşır. Kişi bulara yaxşı bir toy eliyir, oğlanı da saxlıyır evində. Onlar yedi-lər, içdilər. Göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri özü-mün, biri də nağıl deyənin.

LƏTİFƏLƏR

Səni yandırmasın, məni yandırmaz

Birinin qapısında usda işdiyirmiş. Bına çay verillər. Qəntdən çox tökür çaya. Ev yiyəsi diyir ki, a bala, səni yandırar e, bir elə tökmə. Diyir ki, nənə, səni yandırmasın, məni yandırmaz.

Ye öz malın kimi

Biri qonşunun xoruzun kəsir, yeməh bişirir. Qonşu da axtara-axtara təsadüfən gəlir çıxır bunnara. Gəlib-görür ki, nəsə yeyillər. Onu süfrəyə çağırıllar. Yeyəndə ev sahibi deyir ki, ə, ye öz malın kimi.

Anam qoymadı

Bir arvat keçmiş günnərini yada salarax ərinə deyir:

– Elə isdiyirəm ki, ilk görüş yerimizdə görüşəh.

Kişi razılaşır və bir dəsdə gül alıb həmin yerə gedir. Ama nə qədər gözdüyir, arvadı gəlib çıxmır. Kişi hirsdənib evə gəlir. Gül dəsdəsini mizin üsdünə çırpıb deyir:

– Niyə gəlmədin?

Arvad yetim quzu kimi boynunu büküb uşaxlara işarəynən deyir:

– Anam qoymadı.

Sənin atam tövləsində

Üç gopçu oturub söhbət edirdi. Onnardan biri deyir:

– Mənim atamın bir tufəngi vardı. Qundağı vardı, lüləyi yox. Bir qəməsi vardı. Qını vardı, tiyəsi yox. Qazanı vardı. Qapağı vardı, altı yox. Atam getdi bir quş vurdu, başın kəsdi, qazanda bişirdi. Özü yedi, bizə də gətirdi.

İkinci gopçu deyir:

– Bu nədi ki, mənim atamın bir tövləsi var. Bir ilxı atı orda saxlamaq olar.

Üçüncüsü deyir:

– Mənim atamın bir çomağı vardı. Göyün üzünü bulud alanda çomağıynan onnarı dağıdırdı.

İkinci soruşur ki, bəs atan o çomağı harda saxlıyır? Üçüncü özünü itirmədən cavab verir:

– Sənin atam tövləsində.

Sən quşdarının sayını azalt, mən də tağlarımı qısaltım

Qonşuluxda iki əmoğlu yaşayır. Onnar gop eləməkdə bir-birinnən geri qalmazdılar. Bir gün oturub söhbət edillər. Biri deyir: “Ə, əmoğlu, heş bilirsən nə eləmişəm?” O biri deyir: “Ə, əmoğlu, neynəmişən?”

– Əmoğlu, dünən bir güllə atdım, üç kəkliş gəlib yerə düşdü. İki güllə atdım, altısı düşdü, üçüncünü atanda doqquzu yerə düşdü.

O biri əmoğlu dillənir:

– Əmoğlu, sən ovçu Pirimnən də betərmişən ki. Amma mən sənnən də qoçağam.

– Əmoğlu, mənnən qoçax nə edə bilərsən ki?

– Əmoğlu, mən burda bir bostan salacağam ki, tağları Kürün o tayına addıyıb oralarda bar versin.

– Bu qədər gop olar? Bostanın tağı Kürün o tayına necə keçə bilər?

– Sən üç gülləyə o qədər quş vura bilirsən, mən tağları o taya addada bilmərəm? Sən quşdarının sayını azalt, mən də tağlarımı qısaldım.

Hayıf şalvarımnan, təzəydi

Bir məlim olur, çıxır kəndin aralığına. Məktəbə gəndə bını it tutur. İt tutanda camaat tökülür gəlir. Özü də görürlər ki, çox yapışıb, şalvarın da cırıb, ətinnən də xeyli qoparıb. İndi camaat bına hayıfsılanır ki, vay-vay, adamı it parçalayıb, dağıdıb. Deyir, əşi, ətim cəhənnəm, qaynayıb qarışijey, hayıf şalvarımnan, təzəydi.

Ta deynən, öl İrbahım, öl da!

Kişi gedir həkimə. Həkim baxır, deyir onu yemə, bını yemə. Onnan pəhriz saxla, bınnan pəhriz saxla. Deyir ta deynən, öl İrbahım, öl da!

Hüsü də kişidi

Bir ərnən arvad çox mehriban dolanıllar. Qadın həmşə qadınnarın arasında olanda, təndir üsdə-zadda söhbət eliyillər. Hər kəsən öz ayləsinnən, yaşayışınnan danışır. Bı baxır görür ki, hamı deyir, ərim məni döydü, söydü filan.

Bir gün gəlir evə, söhbətin şirin yerində ərnə deyir ki, Hüsü! Deyir, can!

Deyir:

– Hüsü, sən dədəm goru, al bı ağacı, sən qavala, mən qaçım, qoy desinnər Hüsü də kişidi, kişi.

Deyir:

– Necə? Deməli, mən səni döymirəm, söymirəm, kişi dəyiləm?

Durur ayağa, ağacı alır əlnə. Deyir:

– İndi sən qaç, mən qavalayım.

Qaçmamış birin vurur. Bını çırpır əməlli-başdı.

Deyir:

– İndi get arvatdara gösdər. Qoy desinnər Hüsü də kişidi, kişi.

Gördün nədi? Hələ yedim də

Bir kürd gəlir Bakıya. Qayıdıb gedəndə camaat soruşur, nə var, nə yox? Nə gördün, neynədin? Kişi deyir: “Vallah, orda elə şeylər gördüm ki, onnardan buralarda yoxdu”. Qonşulardan biri soruşur ki, ə, tramvay da gördün? Kişi deyir, gördün nədi? Hələ yedim də!

Arpa yemir, saman yemir düt deyir

Bir kürd gəlir Bakıya. Çox şey görür, tramvay da görür. Kəndə qayıdanda gördüylərinnən danışır. Tramvay barədə belə deyir:

– Bir də küçədə iri qırmızı bir şey gördüm, dayananda evə oxşayırdı, içi adamnan doluydu. Yeriyəndə isə ata, özü də arpa yemir, saman yemir, düt deyir.

Təndir məsələsi

Bizim kəntdə biri hardansa gətirir təndir qoyur. Əvvəl bizdə olmuyuf da. Arvat təndirə çörəyi yapanda xamıdı hələ təzə-təzə. Təndirə yapırmış xamırı. Xamır düşürmüş təndirin içinə. Ona deyirdilər xamır küt getdi. Bı olmuş hadisədi. Bı kişi də çox qənaətcil adam olub da. Kişi deyir ki, bu təndiri yığışdırın. Deyillər niyə? Deyir: “Mənim xamırımın göydə nə işi var ki, düşş külün içinə”.

Bəylər dayının zarafatları

Bir gün Bəylər dayı Qubatdından gələndə Ləpəxeyrannıda yaşayan Göyçəh mamağilə dönür. Salamsız-kalamsız arvada xəbər verir ki, Şəmdin əmi ölüb və atını qamçılıyıb aradan çıxır. Amma yenə farağat durmur. O, Abdalannıya çatanda Şəmdin babama xəbərriyir ki, bacın Göyçəy ölüb. Babam dizinə-başına döyüb ağıly-ağıly Ləpəxeyrannıya sarı götürülür. Göyçəh mamam da bir dəsdə arvadnan şaxsey-vaxsey qopara-qopara üzü yuxarı Abdalannıya gəlir. Onnar yolu bir dar cığırda qarşılaşıllar. Babam bacısını görəndə gözdəri kəlləsinə çıxır: “Ay qız, Göyçəh, sən sağsan, bəs bu oğlan ölmüş xəbər gətirdi ki, ölmüsən?” Göyçəh mama tir-tir əsə-əsə qardaşına sarılıb deyir ki, qardaş, saa canım qurban! Bəs bu qaraxəbər, ciyəri yanmış mənə dedi ki, sən ölmüsən? Allaha şükür ki, sən də sağsan. Bu uzundraz hər ikimizi aldadıb. Canı yanmış ikimizi də biman elədi.

* * *

Əsgərlikdən qayıdıb gələn Bəylər dayını anası evləndirmək üçün qız soraqlayırlar. Onlar Dəmirçilər kəndində bir qız tapırlar, onu qızı görmək üçün Dəmirçilərə göndəriirlər. O, qonşu evdə gecələməli olur. Ona ayrıca bir otaqda yer salırlar. Bəylər dayının gözlərinə yuxu getmir. Gecənin bir vaxtı görür ki, qapı açıldı, evin xanımı içəri girdi. O sobanın ağzını açıb maşa ilə oradan bir kösov götürüb düz onun yatağına yaxınlaşıb kösovü üç dəfə Bəylər dayının üstünə – ayağına, başına qıcanır. Sonra kösovü aparıb sobaya qoyaraq gəldiyi kimi də yavaşca çıxıb gedir.

Bəylər dayı belə bir yad adəti olduğunu bilsə də, özünü yuxululuğa vurub axıra qədər səsini çıxarmır.

O, qadın gedəndən sonra maşa ilə sobadan bir köz götürüb üstündəki yorğanın ayağına qoyur və yerinə girir. Yorğan tüstüləyə-tüstüləyə yandıqca Bəylər uzun qıçlarını yavaş-yavaş qarnına yığır, o qədər gözləyir ki, evi tüstü bürüyür. Artıq yorğanın içindəki yunun qəliz iyindən nəfəs almaq mümkün olmur. Yorğan ortasınacan yanır. Bəylər durub çölə qaçır və ev yiyəsini köməyə çağırır. Ev yiyəsi yanıq yorğanı bir təhər toplayıb həyətə atır. Onlar Bəylər dayıdan dönə-dönə üzr istəsələr də, o, bir də həmin kəndə qayıtmır.

ANDLAR

Ağ hasar haqqı!
Allah arada şahıddı!
Allahıma and olsun!
Allahın göndərđiyi bu Quran haqqı!
And olsun yeri-göyü, ərşi-kürşü yaradana!
Balamın başı üçün!
Bərəkət haqqı!
Bizi yaradana and olsun!
Bu duz-çörəyə and olsun!
Çörəy haqqı!
Dədaan, dədəmin goru haqqı!
Dədələrimizin goruna and olsun!
Dədəmin goru haqqı!
Dədəmin üz qoyduğı torpax haqqı!
Həşəxeybər!
Həzrətabbas haqqı!
İmam haqqı!
İmamlarımızın nahax tökülən qannarına and olsun!
İmamzada haqqı!
İmamzadadakı üç qəbrə and olsun!
Kəsdiyimiz duz-çörəy haqqı!
Qardaşdarımın canına and olsun!
Mir Sədi ağanın cəddi haqqı!
Mir Sədi ağanın ocağına and olsun!
Mirrərdəki qəbirrərə and olsun!

O bir yerdə kəsdiyimiz duz-çörəy haqqı!
Oğlumun başı üçün!
Pir haqqı!
Seyid Həsən ağanın cəddi haqqı!
Seyid İsmayılın cəddi haqqı!
Sən babaan görü!
Sən balaların canı!
Sən dədaan başı!
Sən dədaan canı!
Sən dədaan heykəl başı!
Tobalar tobası!
Vallahi-billahi!
Vijdan haqqı!
Yaradanımıza and olsun!

ALQIŞ VƏ DUALAR

Ahın dağlara-daşdara getsin!
Ahın yerdə qalmasın!
Allah adamı sonrakı bədnamçılıxdan qorusun!
Allah adamı şeytanın şərinnən qorusun!
Allah adamın ömrünnən kəsib bəxtinə calasın!
Allah adamın ürəyincə versin!
Allah afsaniya salsın!
Allah ağzınnan eşitsin!
Allah axırın xeyir eləsin!
Allah amanatı olasan!
Allah balaları gözaa çırağ eləsin!
Allah başınnan töksün, ayağınnan yığasan!
Allah bərəkət versin!
Allah bərk əliynən versin!
Allah bizi bunnan betərinən qorusun!
Allah bizi çörəynən imtahana çəkməsin!
Allah bizi mərdiməzardan uzağ eləsin!
Allah bizi pis adamların dilinnən, şərinnən qorusun!
Allah bizi sudan, çörəydən imtahana çəkməsin!
Allah bunu düşməyə də qismət eləməsin!
Allah dadaa yetsin!
Allah gözü dolusu versin !
Allah heç evi uşaxsız etməsin!
Allah heç kəsi arxasız qoymasın!
Allah heç kəsi dara salmasın!

Allah heç kəsi el içində xəcil etməsin!
Allah heç kəsi quru yurdda qoymasın!
Allah heç kəsi neynim, necə edimə salmasın!
Allah heç kəsi zarıncı xəsdə eləməsin!
Allah heç kəsin işini düyünə salıb, nataraz əlinə verməsin!
Allah heç kəsin pərgarını pozub, yaman günə
qoymasın!

Allah heç kəsin sağ gözünü sol gözünə möhtac
eləməsin!

Allah heç kimi başqasının ümüdünə qoymasın!
Allah heç kimi dilə-dişə salmasın!
Allah heç kimi kimsiz-kimsəsiz qoymasın!
Allah heç kimi övlad üzünənə dilin qısa etməsin!
Allah heç kimi tay-tuşunna geri qoymasın!
Allah heç kimin işin düyünə salmasın!
Allah heç kimin ruzgarını pozmasın!
Allah heç kəsə belə dərdi gösdərməsin!
Allah hər kəsə ürəyincə versin!
Allah xeyir versin!
Allah imanını kamil eləsin!
Allah kəmfürsətin əlinə fürsət verməsin!
Allah köməyi (köməy) olsun!
Allah qıymasın!
Allah qüvvət versin!
Allah məni dilimin bəlasınna saxlasın!
Allah mərdiməzarı bizdən uzağ eləsin!
Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin!
Allah saa qıymasın!
Allah sağ əli, sol ələ möhtac eləməsin!
Allah sağ gözü sol gözə möhtac eləməsin!

Allah səbəb salsın!
Allah səni bizim başımızın üstünnən əsgiy eləməsin!
Allah səni neyniyim, neyə eliyimə salmasın!
Allah səni sevindirsin!
Allah sənnən (sizdən) razı olsun!
Allah sənnən götürməsin!
Allah sənnən yerdən göyəcən razı olsun!
Allah sizə pis gün gösdərməsin!
Allah ta artıq eləsin!
Allah ulduzların bərişdırsın!
Allah ürəyaa görə versin! // Allah ürəyincə versin!
Allah zalımın əlinə girəvə verib məzlumun üsdünə salmasın!

Allah, bunnan bətərinən saxla!
Allah, zülüm qan yağma hey!
Allahım, bütün qapıları aç, bizimki də içində!
Allahın hər gününə şükür!
Allahın verdiyinə şükür!
Allahın yanında bəxtin olsun, qalanı düzələr.
Ananın südü sənə halal olsun!
Arxan yerə gəlməsin!
Arzuların çin olsun!
Atanın sənə verdiyi çörəy halalın olsun!
Ay səni atdar tərkində Təbrizə gedəsən!
Ay səni görüm qəyim-qədəm olasan!
Ay sənənin sabahın xeyirə açılsın!
Ayağı düşərri olsun!
Ayağı sayalı olsun!
Azarın-bezarın dağlara-daşlara!
Balaların xeyrin görəsən!

Balaların yaxşı gününü görəsən!
Balalarından görəsən!
Başaa gəlsin!
Başaa xeyir gəlsin!
Bazar olsun!
Bazarın bazar olsun!
Bir yasdıxda qocalasız!
Bıy səni qayımqala olasan!
Bıy səni yanmıyasan!
Bizi yaradana şükür!
Bu dünyasından olub, o biri dünyasını Allah versin!
Cərgələrdən geri qalmıyasan!
Çırağın yansın, sorağın gəlsin!
Dərdin dağlara-daşlara!
Dil-ağız üçün var olasan!
Dırnağı bərk olsun!
Dizində ağ tük bitsin!
Evin abad olsun!
Əli kəmərinə qurşasın!
Əlin düşərri olsun!
Əllərin Fatimeyi-Zəhranın əlləri kimi şəfalı olsun!
Əsgiy olmıyasan!
Gerilərə qalmıyasan!
Gözdə gözün var olsun, düşmənnərin xar olsun!
Gözlə gözün var olsun, gəlib-gedənin sağ olsun!
Günaa qan yağmasın!
Heç bir igid arxadan vurulmasın!
Heç gerilərə qalmıyasan!
Heç igid namərt gülləsinə tuş olmasın!
Heç kəsdən qəza göz əyməsin!

Heç kəsi xanımlığınnan düşməsin!
Heç kəsi itgin dərdi çəkməsin!
Heç kəsi neynim necə eliyimdə qalmasın!
Heç kəsi neynim, necə eliyim deməsin!
Heç kəsi yerinnən dərbədən olmasın!
Heç kəsin sağ gözü sol gözünə möhtac olmasın!
Heç vaxt mərdi namərdə möhtac olmasın!
Həyatda heç kəs arxasız, köməksiz olmasın!
Həzrəti-Yusif qiyudan çıxaran kişi dayağın olsun!
Hörmətin artıq olsun!
Xata-bala bizdən uzaq olsun!
Xatası bizdən uzaq olsun!
İlahi, heç kəsi cəlayi-vətən eyləmə!
İmanın kamil olsun!
İrağ evlərdən!
İrağ olsun!
İşdərin avand olsun!
Kərəm ağa kərəmini əsirgəməsin!
Kərəminə şükür, kərəm yiyəsi!
Kərəminə şükür, Tanrı!
Kişinin dönəlgəsi dönməsin!
Qaçqınnıxdə keçən illərim ömrümə yazılmasın!
Qəyim-qədim olasan!
Qılçan qırılmasın!
Qoşa qarıyasız!
Qoşa yarıyın, qoşa qarıyın!
Qurbanın qoyun olsun!
Mən çəkəni heç kəs çəkməsin!
Mıxı mismar edən kişi köməyin olsun!
Min budağ olasız!

O günnərim ömrümə yazılmasın!
Olana şükür!
Ömrün kəsilməsin!
Övlatdarınnan yarıyasan.
Ruzi verənə şükür!
Səni görüm ağgünnü olasan!
Səni görüm alacağın olsun, verəcəyin heç olmasın!
Səni görüm bütün arzuların çin olsun!
Səni görüm cənnətməkan olasan!
Səni görüm çörəyin bişmiş, suyun gəlmiş olsun!
Səni görüm dizində ağ tük bitsin!
Səni görüm ev olub evlərə qoşulasan!
Səni görüm ər çörəyi yiyəsən!
Səni görüm gəlin olub gəlinlərə qoşulasan!
Səni görüm hara getsən, xoşbəxt, xoştələh olasan!
Səni görüm hara getsən, qarşına xeyir çıxsın!
Səni görüm heç dara düşmüyəsən!
Səni görüm heç zavala gəlmüyəsən!
Səni görüm hər günün xeyirriyə açılsın!
Səni görüm xeyir xəbər olasan!
Səni görüm xoşbəxt olasan!
Səni görüm qollu-budaxlı olasan!
Səni görüm minbudağ olasan!
Səni görüm neynim, necə eliyim demiyəsən!
Səni görüm nəvəli-nəticəli olasan!
Səni görüm yarıyannardan olasan.
Sözünün arasında əkizdərin dursun!
Su kimi get, su kimi gəl!
Subaylarına borc olsun!
Sübaylardan görəsən!

Süfrən Əli süfrəsi olsun!
Şəkər olsun!
Tanrı səni saxlasın!
Təhnən ruzulu olsun!
Təki sağ-sədan gəlsin!
Torpağı sanı yaşıyasan!
Üstaa qar yağmasın!
Üzün ağ olsun!
Üzün ağarsın!
Verən əlin var olsun!
Yarıyannardan olasız!
Yeddi biyan yad da bu dərdi çəkməsin!
Yeddi biyan yadı da şər-şəbətəyə düşməsin!
Yeri(n) behişt olsun!
Yeyənin çox olsun, deyənin az!
Yolun açıq olsun!
Yolun uvand olsun!
Yuxun çin olsun!

QARĞIŞLAR

Ağzınnan çıxsın, qoynua girsin!
Allah heç dadaa yetməsin!
Allah illacını kəssin!
Allah qotur versin, dırnax verməsin!
Allah saa bir ucuz ölüm versin, ha Allah!
Allah saa duzsuz ölüm versin!
Allah saa qənim olsun!
Allah saa ölüm versin!
Allah səni döysün!
Allah səni kəssin haa, Allah!
Allah səni zəlil eləsin haa, Allah!
Allah üzəə tüpürsün!
Allah, zülüm qan yağasan hey!
Allahın qəzəbinə gələsən!
Araqarışdıranı qana düşsün!
Arzun içində qalsın!
Ay Allah səni yox eləsin!
Ay anan sənə mələsin!
Ay ananın sümüyləri yansın!
Ay kül qoyum sənin bivec başaa!
Ay kül qoyum sənin küllüyünə!
Ay mənim göbəyimi kəsənin barmaxları qırılsın!
Ay sənə Allah qotur versin, dırnax verməsin!
Ay səni dəliy-deşiy olasan!

Ay səni gorbagor olasan!
Ay səni görüm daş olasan!
Ay səni görüm əlin əldən üzülsün!
Ay səni heç umduğunu yemiyəsən!
Ay səni ilan dilinnən çalsın!
Ay səni ilan vursun!
Ay səni kəfənsiz öləsən!
Ay səni qaraciyər olasan!
Ay səni qərəbəxt olasan!
Ay səni qudurub qırx gün gedəsən!
Ay səni qurda-quşa yem olasan!
Ay səni öküz vursun!
Ay səni param-parça olasan!
Ay səni yana-yana qalasan!
Ay sənin dernəyin dağılsın!
Ay sənin ocağın qaralsın!
Ay sənin arzun gözündə qalsın!
Ay sənin arzun ürəyində qalsın!
Ay sənin ayağın durduğu yerdə başaa qaya düşsün.
Ay sənin başaa həlləmə düşsün!
Ay sənin başaa yekə bir daş düşsün!
Ay sənin belin qırılsın!
Ay sənin bəxtin heç üzünə gülməsin!
Ay sənin boyuu yerə quyluyum!
Ay sənin canıa od düşsün!
Ay sənin çarxın çevrilsin!
Ay sənin dediyin dilində, isdədiyin ürəyində qalsın!
Ay sənin dədən yansın!
Ay sənin dərdinə dərman tapılmasın!

Ay sənin dilin ağzında kababa dönsün!
Ay sənin əlin quru yerə dəyməsin!
Ay sənin göbəyini kəsənin əlləri qurusun!
Ay sənin güllə ciyərini deşiy-deşiy etsin!
Ay sənin heç əlin ələ dəyməsin!
Ay sənın qiyamatın yansın!
Ay sənın mürdəşir üzuu görsün!
Ay sənın nənən yansın!
Ay sənın sümühlərin it sümüyünə calansın!
Ay sənın sümühlərin yansın!
Ay sənın üzuu mürdəşir yusun!
Ay sənın yurdun kor qalsın!
Ay sənın yurdunda bayquşdar ulasın!
Ay yiyəsi ölmüş!
Ay yurdu viran qalmış!
Başaa gəlsin!
Başaa mən ağırıxdə daş düşsün!
Bildiyin qədər çəkəsən!
Bıy səni yanasan!
Bıy sənın əndamın yansın!
Boyaa qamış ölçüm!
Boynun boş dağarcıq altında qalsın!
Boyuu yerə quyluyum!
Boyuu yerə soxum!
Burnun ovulsun!
Cəhənnəmdə yeri dar olsun!
Çər tutsun səni!
Çıxdığın yerə qan yağsın!
Çox biləni çox çəksin!

Çoxbilmiş çox dərdə düşsün!
Çörəy səni tutsun!
Çörəy üzənin ürəyi üzölsün!
Dabanın dađlansın!
Dalınca qara bir daş getsin!
Dernəyin dađılsın!
Dədaan külü göyə sovrulsun!
Dədaan kürəhləri yansın!
Dədaan sümöhləri yansın!
Dəfdərin bađlı qalsın!
Dəli vırđın kürəyinnən vırsın!
Dilaa qıyık keşsin!
Dilin əşədənə gəlməsin!
Dođduđun qız olsun, dođradıđın bez!
Döşəyinnən əriyəsən, yorđanınnan çürüyəsən!
Dünəndən öl, bu gün də beş olsun!
El içində rüsvayı-cahan olasan!
Elə dərdə düşəsən, dərdaa dərman tapılmaya!
Evin yıxılsın məni qınıyan!
Əlimnən verdiyim çörəy irin-qan olub piltə-piltə
burnunnan gəlsin!
Əlin boşa çıxsın!
Əməlaa qurt düşsün!
Əməy itirənin əməyi itsin!
Əməyin əlində qalsın!
Əməyini it yesin, yaxanı bit!
Əriyəsən səni!
Əşədəni demiyəsən!
Ətin ərisin, gönün çürösün!

Ətin tökülsün, gönün çürüsün!
Əyağın durduğu yerdə başaa daş dəysin!
Gedəcəyin olsun, heç gələcəyin olmasın!
Gedər-gəlməzə gedəsən!
Gedər-gəlməzə gedəsən, qayıtmıyasan!
Gedəsən, gəlmiyəsən!
Gedişin olsun, gəlişin heç olmasın!
Gəldiyin yerə qan yağsın!
Gəldiyin yola-irizə qan yağaydı!
Gözü dağlansın!
Gözünnən olasan!
Günaa qan yağsın!
Günaa, saatıa qan yağsın, hallah!
Havan öz başında çatdasın!
Havan yansın!
Havası başında çatdasın!
Heç başacan olmıyasan!
Heç yarıyannardan olmıyasan!
Hər iki cahanda üzün qara olsun!
Həvəsin gözündə qalsın!
Xatan öz başında çatdasın!
Xay boyuu yerə quyluyum!
İçaa qurt düşsün!
İçaa nəhlət!
İllacın kəsilsin sənin elə!
İllacın kəsilsin, qız yəəsi!
Kəndirin qırılısın!
Kitabın bağlı qalsın!
Kul sənin dədaa təpəsinə!

Külü qoyum təpaa!
Qabağaa bedəsil övlat çıxsın!
Qara vırğın ciyərini dağıtsın!
Qara yer səni yesin!
Qara yerdə çürüyəsən!
Qara yerə girəsən!
Qarnının qurtdarı üzəə vırsın!
Qılçan qırılsın!
Qır quyusuna düşəsən!
Qır quyusunda bişəsən!
Qiyamətdə də yerin dar olsun!
Qudurub ətinə dəriyasan!
Qudurub qırx gün gedəsən!
Lap hərçibətərin qırılsın!
Məni qınıyanı ürəyimnən su içsin!
Nahax qana düşəsən!
Nə deyirsən özaa, beş barmağım gözəə!
Nə deyirsən özaa, tikan batsın gözəə!
Nəhlətə gələsən!
Ocağın kor qalsın!
Onnan da betər günə qalasan!
Öz başı yeyəsən!
Öz əməlinə düşəsən!
Öz havan öz başında çatdasın!
Öz xatası öz başında çatdasın!
Pərgarın pozulsun!
Pis oğulun eninə-boyuna ağılım!
Sağ canın xəsdə canına tamaşaçı qalsın!
Sağ gözün üzünən axsın!

Səni bildiyin qədər çəkəsən!
Səni bimar olasan!
Səni çay aşağı axıdım, çay yuxarı axtarım!
Səni dərə aşağı itirim, dərə yuxarı axtarım!
Səni görüm Allahın cəzasınnan qurtarmıyasan!
Səni görüm anadan əmdiyin süd burnunna piltə-
piltə gəlsin!
Səni görüm anan mələr qalsın!
Səni görüm ata-ananın əməyi sənə haram olsun!
Səni görüm başının ağrısı heç əsgiy olmasın!
Səni görüm bəxdin üzünə gülməsin!
Səni görüm bir gözün gülsün, o biri ağlasın!
Səni görüm bu dünyada da üzün qara olsun, o
dünyada da!
Səni görüm cəhənnəmliyi olasan!
Səni görüm ciyərin yansın!
Səni görüm çörəyin qannan yoğrulsun!
Səni görüm dədən, nənən qəbrı qucaqlasın!
Səni görüm dəfdərin bağlansın!
Səni görüm dilin lal, gözdərin kor olsun!
Səni görüm diri-diri odda yanasan!
Səni görüm dizdərin yerdə qalsın!
Səni görüm doğduğun qız olsun, doğradığın bez olsun!
Səni görüm əllərin qurusun!
Səni görüm əriyəsən!
Səni görüm əriyəsən, yorğan altda çürüyəsən!
Səni görüm gəlin olub gəlinnərə qoşulmıyasan!
Səni görüm gözdərinin yaşı heç qurumasın!
Səni görüm hər iki cahanda üzün qara olsun!

Səni görüm xar olasan!
Səni görüm ildırım təpənnən vırsın!
Səni görüm ildırım vırsın!
Səni görüm qan əndərəsən!
Səni görüm qan qusasan!
Səni görüm qanıa bələnəsən!
Səni görüm qara geyinib göy çalasan!
Səni görüm qara gün heç başınnan əsgiy olmasın!
Səni görüm qarıyıb evdə qalasan!
Səni görüm qılçaların qırılısın!
Səni görüm qır qazanında pülüşüyün çıxsın!
Səni görüm qolların şikəst olsun!
Səni görüm qurda-quşa yem olasan!
Səni görüm o dünyada yerin cəhənnəmə dönsün!
Səni görüm sinənə çalın-çarpaz dağ çəkilsin!
Səni görüm şər-xəta yaxannan uzağ olmasın heç!
Səni görüm şil-küt olasan!
Səni görüm tikə-tikə olasan!
Səni görüm ümütdərin puç olsun, əməyin heç!
Səni görüm ürəyin ağzaa gəlsin!
Səni görüm üzün qara olsun!
Səni görüm üzünə cəhənnəm qarası çəkilsin!
Səni görüm yasdığı daş olsun, yorğanın qar!
Səni görüm yeddi yerdən dağlanasan!
Səni görüm yediyin-işdiyin irin-qan olsun!
Səni görüm yediyin-işdiyin zəhərə dönsün!
Səni görüm yorğan-döşəh sürüncəhlisi olasan!
Səni görüm yorğan-döşəh zarıncısı olasan!
Səni görüm yorğanınnan əriyib, döşəyinnən çürüyəsən!

Səni görüm zəhər udub, qan qusasan!
Səni görüm zəlili-bimar olasan!
Səni qərəbəxt olasan!
Sənin başaa mən boyda daş düşsün!
Sənin xanımının yansın, kül olsun!
Sənin ömrün kəsilsin!
Sənin yarandığın günə-saata qan yağeydi!
Sinənə çalın-çarpaz dağ çəkilsin!
Şər deyəni şərə düşsün!
Şər diyənə lənət!
Təpaa dəysin!
Üzünü gör görsün!
Vay səni yanasan!
Vırğın kürəyinnən vırsın!
Vırğının güjdü gəlsin!
Yadı yağı doğrasın, qanı yerə dammasın!
Yaxanı bit yesin, çörəyini it!
Yalansa ağzın dalına əyilsin!
Yanıma şüglüzmə gələsən!
Yarandığın günə daş yağeydi!
Yarandığın günə qan yağsın!
Yavaş yavaş ilan vırsın!
Yediyin çörəh burnunna gəlsin!
Yediyin-içdiyən irin-qan olub burnunna piltə-piltə
tökülsün!
Yerə girəsən!
Yerində bayquş ulasın!
Yerində qalsın!
Yerlə yeksən olasan!

Yurdun kor qalsın!
Yurdun viran qalsın!
Yurdunda bayquş ulasın!
Zamana qan yağsın!

Qarğış-bayatılar

Artıx yetişdih dara,
Xəbərsiz düşdüh tora.
Bizi oda salanın,
Balası getsin gora.

Əzizim Qarabağa,
Yolun sal Qarabağa,
Dığa, yolun kəsilsin,
Həsrət qal Qarabağa.

Eləmi obam yandı,
Yurdum oda qalandı.
Erməni, yurdun yansın,
Elim-obam talandı.

Erməniyə görk ola,
Öz qanında boğula.
Milyon erməni qurban,
Mübariz tək oğula.

Mən aşıqəm qalasız,
Daş-divarsız, qalasız.
Ay erməni, bizim tək,
Siz də evsiz qalasız!

İNANCLAR

Adamı ata qarğışı tez tutar. // Atanın qarğışı pis olar.

Ağartını yerə tökməzdər.

Ana südü ana qarğışının qabağın alar.

At muraddı.

Axşam zibil atmazdar, evin bərəkəti qaçar.

Axşamçağı bədniyabətliy etməzdər.

Ayaqqabılarını tərsinə qoyma, işin tərs gələr.

Babal yumax günahdı.

Balaca uşağ əlinə süpürgə alırsa, anası qız doğacax;
ayağının baş barmağın ağzına salırsa, oğlan doğacax.

Bar verən ağacı kəsməzdər! // Barrı ağacı kəsməzdər.

Bayquş gələn yer xaraba qalar.

Bayquş uluyan qapıda vay-şivən olar.

Bəy öz toyunda oynasa, ucuzdux olar.

Bir loo xəbər eşidəndə qulağın ucun dartıb “kiş-
kişdər olsun” deyəllər.

Bıy, səni gördüm tanımadım, ömrün uzun olacax.

Dağdağan ağacı müqəddəs ağajdı.

Dar vaxtı əlləri qoyna qoymağ olmaz.

Dar vaxtı səfərə çıxmazdar.

Dar vaxtı yatmazdar.

Dəsmal ayrılıx salar.

Dəsmal bağışlamağ ayrılığ əlamətidi.

Diyir bir qadın getmiş imiş mağazinə. Qucağınnan
iki yaşdı uşax düşür. Süpürgəci də süpürgəni götürüb baş-

dıyır yeri süpürməyə. Qadın diyir ki, bu uşağın dalıycan bacısı olacaq, qız gələcək. Həqiqətən də, sora o qadının qızı olur.

Diyir bir-iki yaşında, yaş yarımılığı olan uşax otduğu yerdə görürsən ki, ayağının baş barmağın ağzına salıb sümürür. Onda diyillər ki, özünə qardaş isdiyir.

Dul arvadın qarğıışı pis olar.

Duz töküləndə dava düşər.

Əncir ağacını budamazdar.

Əncir ağacının dibində yatmazdar.

Eşşəyə min, baxtın açılsın!

Eşşəyi tərsinə minənin bəxti tez açılar.

Evdə güzgü sınmağı pis əlamətdi.

Evdə çini qabın sınmasına heyifsiləmməzdər. Ona yanma, qada-balan olsun.

Evdə sınıx qab saxlamazdar, pis əlamətdi.

Evdən gecə vaxtı duz, od və pul verməzdər.

Əzizlədiyin adama əl yaylığı hədiyyə eləmə, düşməzi olar.

Gecə vaxtı ev süpürəndə evin bini-bərəkəti gedər.

Gecə vaxtı evdən pul çıxarmazdar.

Gecəgözü qonax getməzdər.

Göyərçini ovlamazdar.

Göz dəyənnən Allahın xəbəri yoxdu.

Gözdü və uğursuz adam yoluna çıxsə, yolunu dəyiş, ya da getmə.

Hamilə qadın yuxuda alma, nar görsə, qızı olar.

Hamilə qadın yuxuda armut, yumurta görsə, oğlu olar.

Həlimi yerə tökməzdər.

Hər adama yuxu danışmazdar, düşər-düşməzi olar.
Hər ayağın düşər-düşməzi olar.
Hərənin göydə bir bəxt ulduzu var.
İsdi suyu yerə tökəndə "bismillah" deyəllər.
Nişanda ayaqqabı, corab aparmax darrıx əlamətidi.
Pirdən odun kəsib yandırmazdar. Günahdı.
Pis yuxu görəndə günortaya qədər heç kəsə danışma,
qoy yuxunun bağı çatdasın.

Pis yuxunu suya danışallar.

Qara pişih qarşıya çıxması pis əlamətdi.

Qaranquş yuvasını uçurmağ olmaz. Qaranquş hər il gəlib bizim aynabəndin qabağında, bir də balkonmuzda o aynabəndin şüşələrinin qırağına zılın qoyurdu, bala çıxardırdı. Biz gəlməmiş axırını il kişi rəhmətliy onnarın yuvasın sökdü. Özü də bilə-bilə aa. Deyirsən ki, qaranquş yuvasın dağıtmağ olmaz. Deyir ki, nə olacax, dağıdıram. Həmən il biz evimizdən didərgin düşdüh.

Qaraqudum adamnan rasdaşanda yolu dəyişəllər.

Qarğa qarıldıyanda qar yağar.

Qarğalar qarr edər, xeyir xəbər gətirər.

Qarğa-qarğa, xeyir gətir, sənə verim yağlı fətir.

Qarğışdı baş bərk olar.

Qarşına ağırayağ adam çıxsə, işin düz gəlməz.

Qazan dibi sivrəninin toyunda qar yağar.

Qəbri barmaxnan gösdərməzdər.

Qorxuluğu qorxuluxnan götürəllər.

Qoz ağacının altında yatmazdar.

Sarılığa düşən adamı qəflətən qorxutsan, sarılığı gedər.

Səfərə gedənin arxasınca su atallar.

Şər vaxtı dırnax tutmazdar.
Şər vaxtı it ulaması pis əlamətdi.
Su aydınnıxdı.
Su mındar götürməz.
Toyda yağış yağarsa, il bərəkətdi olar.
Toyuğun bannaması pis əlamətdi, onu saxlama,
başını kəs ki, ziyan çəkmiyəsən.
Uluyan iti qapıda saxlamazdar.
Xeyir işə nəş gətirməzdər!
Yanan ocağı söndürəndə üsdünə su tökməzdər.
Yaxınnarına dəsmal vermə, ayrılıx salar.
Yeriyində ayran içənin qızı olar.
Yeriyində balıq arzuluyanın oğlu olar.
Yuxu görmə, gördün, əvvəlcə suya danış.
Yuxuda ağ paltar geyinməh yaxşı əlamətdi.
Yuxuda ağ saç ağ gün, qara saç qara gün deməhdi.
Yuxuda ayaqqabı, corab geyməh darrıx əlamətidi.
Yuxuda ilan görməh yoldu.
Yuxuda ölü görən adam ona “Yasin” oxutdurar.
Yuxuda ölü görməh düşərri-düşərsiz ola bilər.
Yuxuda parça almağ uzun yol əlamətidi.
Yuxuda pul, qoz görməh səs eşitməhdi.
Yuxuda qara paltar geyinməh darrığ əlamətidi.
Yuxuda qorxan adam üç gün baş soğanı çeynəyib
çölə atar.
Yuxuda qorxan adamın balışının altına duz, çörəh,
qayçı, çərəkə qoyallar.
Yuxuda qorxan adamın yaxasına sancax taxallar.
Yuxuda soğan, sarımsax, bibər görməy acılıx gətirir.
Yuxuda su görməy aydınnıxdı.

Yuxuda taxıl, un görməh ruzi-bərəkət gətirər.

Yuxuda üzüm görməh göz yaşdı.

Yuxuda üzüy, qolbax taxmax darrıxdı.

Yuxunu axşam və gecə danışmazdar.

Yuxunu yuxu yozmağı bacaran adama danışallar.

Uşaqlığımız sovet-alman müharibəsi illərinə düşdü-yündən elə uşaqlıqdan ürəyimiz qırıq, yaralı, səksəkəli olub, hər kəsin dayısı, əmisi, atası və ya qardaşı cəbhədə olduğundan bizə nə deyilərdisə, onu həvəslə edərdik. Biz kənddə yaşayırdıq. Həyətlərimizdə akasiya ağacları var idi. Hər gün qarğalar bu ağacların budağına qonaraq bərkədən qarılırdı, biz isə sevincək pəncərəyə yaxınlaşıb: “qarğa-qarğa, xeyir xəbər, xeyir xəbər” – deyərdik. “Filan-kəs (atam, əmim ...) cəbhədən qayıtsın, qurbanlıq qoyunun yağlı bağıracağı sənə verəcəm” – deyərdik. Yaxud da “qarğa-qarğa, mənə xeyir xəbər gətir, sənə verim yağlı fətir”. Biz bu sözləri elə həvəslə deyərdik ki, elə bil arzularımız o anda həyata keçəcək. O vaxtdan çox illər keçsə də, elə bu yaşım da qarğaların hər qarılısını eşidəndə həmin hissləri keçirir və ürəyimdə həmin sözləri deyirəm.

TAPMACALAR

Altı çəpər, üsdü çəpər, içində atdı çapar. (göz)

Atdım, adama dəydi,
Çöldə kotana dəydi.
Dəryada balığa,
Düzdə dovşana dəydi. (yağış, dolu)

Ay gedir, il gedir,
Gecə-gündüz yol gedir,
Metrə yarım yol gedir. (qapı)

Bağ bağçanı gəzər gələr,
Zılın qoyar, aləm yeyər. (arı)

Bir evim var, dörd pəncərəsinin hər birinnən üç quş
çıxır. (il, ilin fəsilləri, ayları)

Bir inəyim var, quyruqlamasam, içəri girmir. (qaşığı)

Bir sürü atdar,
Çəməndə otdar.
Vaxtı gələndə
Dərisi çatdar. (pambıq)

Bir yemişdim,
Yeməsəydim, ölmüşdüm.
İndi olsa, yemərəm,
Yeməsəm də, ölmərəm. (ana südü)

Burda vurdum qılınıcı,
Misirdə oynadı ucu. (şimşək)

Çaylaxda bitər, xoş ətir verər,
Acı olanda dərib yeyəllər. (yarpız)

Çil toyux, çiləmə toyux, başın kəsdim, qanı yox. (balıq)

Dağdan gəlir dağ kimi,
Qolları budax kimi.
Əyildi su içməyə,
Bağırdı oğlax kimi. (ıldırım)

Dağlarda qar əridi,
Ayağ alıb yeridi.
Dərə görər şırıldar,
Dərya görüb kırıldar. (çay)

Dam dam üsdə,
Dam dirəy üsdə.
On iki motal
Bir dirəy üsdə. (il və on iki ay)

Əlimə alıram əlimi yandırır, yerə qoyuram yeri.
(dərd)

Əlimə alıram əriyir, yerə qoyuram bərkiyir. (qar)

Əti yeyilməz, gönü geyilməz. (insan)

Əvvəli verdi, sonrası gül, iyi də gəlmir, o hansı güldü? (vergül)

Əyrim-üyrüm, hara gedirsən?

Təpəsi dəliy, sən nə deyirsən? (tüstü bə baca)

Gecə yazar, səhər pozar. (gəlin)

Girdim təndirə, sildim, süpürdüm, silkindim, çıxdım.
(kəfkir)

Göydən bir ip sallanır, tut ucunna, göyə çıx. (yağış)

Gündüz bəzər budağı,

Gecə gəzər otağı. (ditdili)

Gündüz yatar, gecə uçar. (yarasa)

Halalar ha halalar,

Çöldə doşan balalar.

Ayağınna su içər,

Dimdiyinnən balalar. (sünbül)

Halalar, ha halalar,

Göydən yerə nur damar. (yağış, günəşin şüaları)

Hallanar, ha hullanar,
Keçi qayadan tullanar. (qurbağa)

İçi qış, çölü yay. (soyuducu)

İki kürküm var – on qardaşa bəs edər. (əlcək)

Qaşıyırım, qanım çıxır,
Qaşımırım, canım çıxır. (qotur)

Qoyun dəyil – otdıyır, toyux dəyil – yumurtdıyır.
(tısbağa)

Məməli məstan, dişdəri yox. (?)

Mən gedirəm, o da mənimnən gedir. (kölgə)
Mən gedirəm, o qalır. (iz)

Nə alovdu, nə ocax,
Adamı yandırır ancax. (dərd, övlad)

Nə yerdədi, nə göydə, nə çöldədi, nə evdə. (pəncərə)

O nədi ki, bir üzü ağ, bir üzü qara. (gecə-gündüz)

O yanı çəpər, bu yanı çəpər, içində atdı çapar. (nehərə)

O yanı taxda,
Bu yanı taxda,
Şaqqulu bəy otaxda. (barama)

Odda yanmaz, suda batmaz. (buz)

On altısı altdadı,
On altısı üstədi,
Hamsı bir rəngdədi.
Deyin görüm o nədi? (dişlər)

Özü özünün kökün kəsir. (balta)

Özü yolu düz gedə bilmir, xalası qızını da dalına alır.
(tısbağa)

Özünə yuva qurdu,
Nə qapı qoydu, nə baca. (ipəkqurdu)

Özünü apara bilmir,
Evin dalında gəzdirir. (tısbağa)

Sarı-sarı sandıqlar,
İçi dolu fındıqlar. (balqabaq)
Şıdırığı yağış yağdı,
Göydə hana uzandı. (göyqurşağı)

Taxçadan düşdü, tapp elədi,
Qızxanım onu happ elədi. (siçan)

Tap tapmaca,
Gül yapmaca.
On iki dirəy,
Bircə baca. (il və ayları)

Uzun-uzun uzanar,
Özünə köynəh qazanar. (qarğıdalı)

Yağışdan sonra gələr,
Torpağın bağrın dələr. (göbələk)

Yerə vursan, darı kimi dağılar,
Əldə sıxsan, cam dolusu qan olar. (nar)

YANILTMAQLAR

Getdim gördüm bir dərədə yeddi qara qaşqa səkəl tərəl çəpiş otduyur. Dedim, ay yeddi qara qaşqa səkəl tərəl çəpiş, niyə bizim yeddi qara qaşqa səkəl tərəl çəpişin yerində otduyursuz. Dedi sizin yeddi qara qaşqa səkəl tərəl çəpiş bizim yeddi qara qaşqa səkəl tərəl çəpişin yerində otdamıyeydi, bizim də yeddi qara qaşqa səkəl tərəl çəpiş sizin yeddi qara qaşqa səkəl tərəl çəpişin yerində otdamıyeydi.

* * *

Cim-cim altı, cim altıdı, cim altı, inanmırsan dur gəl say, on altıdı, on altı.

* * *

Bir yumax tut, sarı getsin, bir inəydi bir buzov, bir camışdı bir balax, bir qoyundu bir quzu, bir keçidi bir çəpiş, bir dävədi bir köşəy.

OXŞAMALAR, ƏZİzlƏMƏLƏR

İşim-gücüm bucağa,
Balam gəlsin qucağa.

Ananın əziz balası,
Qısır əmən danası.

Ayağına batan tikan gözümə batsın!

Dağda darılar,
Sümbülü sarılar,
Qoca qarılar
Bu balama qurban.

Çəməndə otdar,
Bir sürü atdar,
Qızdar, arvatdar
Bu balama qurban.

Yağdı yağışdar,
Bannadı quşdar.
Göldə camışdar
Bu balama qurban.

Baxçamızda gül açıb,
Bülbül gülə dolaşıb.

Balama qurban olum,
Təzə-təzə dil açıb.

Balama qurban dayçalar,
Balam nə vaxt əl çalar?
Balama qurban ilannar,
Balam nə vaxt dil annar?
Balama qurban inəylər,
Balam nə vaxt iməylər?
Balama qurban alçalar,
Balam nə vaxt dil açar?

BAYATILAR

Qarabağda talan var,
Zülfün üzə salan var.
Erməniyə inanma,
Onnarda çox yalan var.

Əzizim əkməz idim,
Bağ salıb əkməz idim.
Bilsəm yağıya qalar,
Evləri tikməz idim.

Aşığ eldən aralı,
Bülbül güldən aralı.
Yağı yolumu kəsdi,
Düşdüm eldən aralı.

Əzizim qara üzüm,
Ağ üzüm, qara üzüm.
Yurda dönə bilmirəm,
Olubdu qara üzüm.

Əzizim quzqulağı,
Yığardıx quzqulağı.
Qovulsun vətənimnən,
Rusun uzunqulağı.

Beləmi kəsdi yolu,
Qar-boran basdı yolu.
İstədim yurda dönəm,
Erməni kəsdi yolu.

Əzizim, a güneylər,
Quzeylər, a güneylər.
Qaçqınnar yurda dönsə,
Bayramın o gün eylər.

Mərcan dişlər düzüldü,
Qara gözlər süzüldü.
Fələk, səni yanasan,
Əlim eldən üzüldü.

Dağlarda laçın ağlar,
Görəsən neyçün ağlar?
Vətən yada düşəndə,
Başımda saçım ağlar.

Əzizim nə səfərdi,
Bu səfər nə səfərdi?
Qaçqın düşənnən bəri,
Bal da yesəm, zəhərdi.

Əzizim qar əridi,
Gün çıxdı, qar əridi.
Fələydən dəm istədim,
Qəm üstümə yeridi.

Əzizim, baxtı bağlı,
Baxtımın taxtı bağlı.
Fələy bir kələy qurub,
Olmuşam baxtı bağlı.

Əzizinəm, acam mən,
Üç daş üstə sacam mən.
Vətənçün darıxmışam,
Yurduma möhtacam mən.

Əzizim yəhər oldu,
At oldu, yəhər oldu.
Qaçqın düşənnən bəri,
Çörəyim zəhər oldu.

Aşiq, qara boyandı,
Elim qara boyandı.
Mənim bu ah-naləmnən,
Göydə fələy oyandı.

Əzizim yada qaldı,
Zəhmətim bada qaldı.
Özüm üçün tikdiyim
Yağya-yada qaldı.

Əzizim həşəm oldu,
Bağ-bağçam həşəm oldu.
Vətənnən ayrılannan,
Ağlamax peşəm oldu.

Əzizim viran bağlar,
Quruyar viran bağlar.
Yurdu tapdağ olanın
Ürəyi vərəm bağlar.

Haray, ellilər, haray,
Əli bellilər, haray!
Dəhnəm dibdən uçubdu,
Gəlin ellilər, haray!

Köynəyimi dağa sər,
Necə dözsün dağa sər.
Dərdim desəm dağlara,
Dağlar da tir-tir əsər.

Görün fələy neynədi?
Bağrım başın teylədi.
Girib güllü bağıma,
Ələy-vələy eylədi.

Dağlarımın başıynan,
Torpağıynan, daşıynan.
Yurdum deyib ağlaram,
Gözlərimin yaşıynan.

Dağları qar aldı, vay,
Yurdu sarı aldı, vay.
Vətən-vətən deməydən.
Dilim də qaraldı, vay.

Kür axar, Araz baxar,
Qış keçər, gələr bahar.
Mənim Vətən həsrətim,
Məni yandırır-yaxar.

Kür gələr axar gedər,
Yollara baxar gedər.
Əgər elimə dönsəm,
Qəlbimnən qubar gedər.

Əzizinəm qar aldı,
Qarabağı qar aldı.
Yağı düşməni kor olsun,
Gülzarımı xar aldı.

Əzizim Qarabağlar,
Ağ açar, qara bağlar.
Vətən dərdi çəkməydən,
Ürəyim yara bağlar.

Əzizim nə gün gördüm,
Qara saç ağ hördüm.
Yurddan ayrı düşəni,
Sinəsi dağı gördüm.

Əzizim daşdı dağlar,
Çınqıllı, daşdı dağlar.
Yaylax yolun bağlandı,
Ləzzətin qaşdı, dağlar.

Arazam, Kürə gəlləm,
Axaram, Kürə gəlləm.
El-obama qayıtsam,
İmana-dinə gəlləm.

Kür çayı qardaşımdı,
Mənim səbir daşımıdı.
Bu çay qəmdən-qüssədən,
Tökülən göz yaşımdı.

Durnalar qatar gedər,
Lələyin salar gedər.
Əgər vətənə dönsəm,
Qəlbimdən qubar gedər.

Əzizim hey ağlaram,
Başa qara bağlaram.
Yerim gülzar olsa da,
Vətən deyib ağlaram.

Çalınmamış bir neyəm,
Hansı dərdimi deyəm?
Vətəndə vətənsizəm,
Nə yerdə, nə göydəyəm.

Aşix, o gün oleydi,
O gün bu gün oleydi.
Qara göl kənarında,
Çadırın quruleydi!

Əzizim budağ ilən,
Gül sınar budağ ilən.
Dağlar yanar-yaxılar,
Mən ölsəm bu dağ ilən.

Əzizim Vətən sarı,
Gəl gedək Vətən sarı.
Qəbrim burda qazılsa,
Qibləm qoy Vətən sarı.

Əzizim dağlar ağlar,
El gəlməz, dağlar ağlar.
Yaylaxda buz bulaxlar,
Aranda bağlar ağlar.

Əzizim sinə dağlar,
El sənə sinə, dağlar.
Desəm öz dərtədərimi,
Dağlıyar sinə, dağlar.

Əzizinəm yüz yol var,
Yüz yamac var, yüz yol var.
Namərd mərdə çevrilməz,
Yüz ətəylə, yüz yalvar.

Dağlar, üzün gülmədi,
Çiçəyin üzülmədi.
Yağı yolun bağladı,
Elim sizə gəlmədi.

Aşiq, saralı yollar,
Ağlı-qaralı yollar,
Arançılar gəlmədi,
Qalıb yaralı yollar.

Əzizim Horadizdən,
Qar yağdı oldu dizdən,
İgtdər diğaları,
Qovdular Horadizdən.

Aşiq aralı dağlar,
Yasdı-yaralı dağlar.
Obaları didərgin,
Solub-saralı dağlar.

Aşiq ellərdə çoxdu,
Sona göllərdə çoxdu.
Burda bir cavan ölüb,
Dünyada tayı yoxdu.

Əzizinəm nərgizdər,
Dəsdə-dəsdə nərgizdər.
Bu şəhidin nəşini,
Torpağ örtər, yer gizdər.

Aşığ el barabarı,
Şana tel barabarı.
Burda bir şəhid yatıb,
Tamam el barabarı.

Əzizim nələr gördüm,
Dərd dağı dələr gördüm.
Mən bacımın yasında,
Anamı mələr gördüm.

Analar anar ağlar,
Sinəsi yanar ağlar.
Dönər göy göyərçinə,
Kollara qonar ağlar.

Quzular mələr gələr,
Dağları dələr gələr.
Oğlu ölən analar,
Ölüncə qalar mələr.

Əzizim axar gedər,
Dolanar çarxa, gedər,
Dünya bir pəncərədi,
Hər gələn baxar gedər.

Əzizinəm yaxşı at,
Yaxşı arvad, yaxşı at.
Ata-ana şad olar,
Övlad alsə yaxşı ad.

Əzizim bala dərdi,
Olmasın bala dərdi.
Hər dərdi çəkməy olar,
Yamandı bala dərdi.

Əzizim lala dağı,
Alıbdır lala dağı.
Hər bir dərddən yamandı,
Sağalmaz bala dağı.

Ocağın daşı yandı,
Qazanın aş yandı,
Balam elə ah çəkdi,
Sinəmin başı yandı.

Əzizim anar ağlar,
Halıma yanan ağlar.
Məni anam ağlasın,
Yad ağlar, yalan ağlar.

Əzizim qara yazı,
Ağ kağız, qara yazı.
Bu gəlinin bəxtinə,
Yazılıb qara yazı.

Əzizinəm Milə get,
Muğana get, Milə get!
Gördün əcəl yetişib,
Ölməmişkən elə get!

Əzizim anam qaldı,
Oduma yanan qaldı,
Qürbətdə cavan öldüm,
Nə bir nişanam qaldı.

Bir yaralı qoçam mən,
Qovan yoxdu, qaçam mən.
Sinəm qəm dəftəridi,
Oxuyan yox, açam mən.

Əzizim, quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Nakam şəhid oğula
Ananın özü qurban.

Aşığ ellər ayrısı,
Bülbül güllər ayrısı.
Bircə günə dözməzdiy,
Olduğ illər ayrısı.

Qızıl gül oyum-oyum,
Dərim sinəmə qoyum.
Yağış yağar, yer doymaz,
Mən sənnən necə doyum?

Əlimin içinnən gəlir,
Sərçə biçinnən gəlir.
Ev dağıdan söz-sovlar
Evin içinnən gəlir.

Əzizim quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Hər şəhid balamıza,
Hayların yüzü qurban.

Mən aşıx tərsinə qoy,
Düz götür, tərsinə qoy.
Qürbətdə ölənnəri,
Vətən qıbləsinə qoy.

Əzizinəm badamı,
Gözlərindi badamı,
Heç kəs şərə düşməsin,
Şər yandırar adamı.

Yatmış idim, oyandım,
Dərdə-qəmə boyandım.
Daş olsaydım, ərirdim,
Torpağ idim dayandım.

Bağda gülə nə gəldi?
Soldu, gülə nə gəldi?
Bizim gülü xar vurdu,
Sizin gülə nə gəldi?

Başında ağ şalı var,
Ağ şalın göy xalı var.
Burda ölən gəlinin
Bacıma oxşarı var.

Alçalar çiçəylədi,
Yarpağı ləçəylədi,
Qalmağın yalan oldu,
Getməyin gerçəylədi.

Araxcının yandı, yar.
Gözün can alandı, yar.
Sənin bir şirin sözün,
Dərdimə dərmandı, yar.

Çaxmağ alışıdı, neynim,
Yandı, alışıdı, neynim?
Mənim bu kür bəxtimə,
Qürbətliy düşdü, neynim?

Qəlbim açə bilmirəm,
Yuxum seçə bilmirəm.
Dalımda qəm şələsi,
Qoyub qaça bilmirəm.

Qardaş demə, qan olar,
Yel əsər, tufan olar.
Qardaş gələn yollara
Bacılar qurban olar.

Arxalığı büzmə yar,
Qaş-gözünü süzmə, yar.
Çox uzağa getmirəm,
Dodağını büzmə, yar.

Keşdi günüm, ağlaram,
Oldu zülüm, ağlaram.
Bivədə tufan qopdu,
Tökdü gülüm, ağlaram.

Əzizinəm qardaşdar,
Yağış yağar, qar başdar.
Ölsə, bacılar ölsün,
Heç ölməsin qardaşdar.

Bir günahsız bəndəyəm,
Nə yerdə, nə göydəyəm.
Gəlin deyim dərdimi,
Görün ki, nə gündəyəm.

Əzizim necə dərddi?
Çəkməyə necə dərddi?
Düşəsən mən düşən dərdə,
Görəsən necə dərddi.

Əzizim qala yeri,
Gəzməyə qala yeri.
Yardan bir busə allam,
Üzündə qala yeri.

Əzizinəm yarısın,
Kəs almanın yarısın.
O günə qurban olum,
Hər kəs tapsın yarısın.

Gəlin, gəlin, ay gəlin,
Saşdarını yay, gəlin.
Böyüylərə yaxşı bax,
Etmə əməy zay, gəlin.

Mən aşıq nə qarası,
Qaş-gözü'nə nə qarası.
Könül sevən gözəlin,
Nə ağı, nə qarası.

Əzizinəm aldı yar,
Yanaxların aldı, yar.
Dodaxların qənd-şəkər,
Dilin tamam baldı, yar.

Bağda gəzən qara qız,
Qaşdarı aypara qız.
Bağına mehman ollam,
Aşıqəm cüt nara qız.

Tut ağacı boyunca,
Tut yemədim doyunca.
O dağların qarınnan,
Yeyəydim kaş doyunca.

Qoyun, quzu yanında,
Otu-duzu yanında.
Anam məni neyniyir,
Oğlu, qızı yanında.

Qaradır qaşın, ay qız,
Tərdi qumaşın, ay qız.
Qardaşım alar səni,
Ollam baldızın, ay qız.

Anam-anam, ay anam,
Xanım anam, ay anam.
Məni yarıma versən,
Sənin qurbanın ollam.

Başındakı şaldı, yar,
Yanağında xaldı, yar.
Sənin bu nazı-qəmzən,
Ürəyimi aldı, yar.

Pəncərədən baxan yar,
Canım oda yaxan yar,
Camalın gül qönçəsi,
Qoy bir sənə baxım, yar.

Əzizinəm elimə
Zülümə bax, zülümə.
Burda bir şəhid ölüb,
Haray salın elimə.

Əzizim yan içində,
Qaldıx güman içində.
Yağı bir qurğu qurdu,
El-obam qan içində.

Əzizim donum qara,
Şal qara, donum qara.
Fələk vurdu yan keçdi,
Elədi günüm qara.

Fələyin qəhri mənə,
Tuş etdi qəhri mənə,
İstədim şərbət içəm,
İcirtti zəhri mənə.

Aşiq naçar ağlama,
Gündür, keçər, ağlama!
Qapı bağlayan kişi,
Bir gün açar, ağlama.

Əzizim gilə-gilə,
Şeh düşər gilə-gilə.
Gözümnən axan yaşlar,
Üzümdə gilə-gilə.

Mən aşix qarğiyana,
Əyilib qarğı yana.
Yüz min loğman neyləsin,
Bir fələy qarğiyana?

Əzizinəm yüz qara,
Yüz qırmızı, yüz qara.
Həyat mənasız olar,
Əgər olsa üz qara.

Əzizinəm bir başa,
Karvan gedər birbaşa.
İlahi, necə qoydun,
İki yumruş bir başa?

Aşiq lal olarmı heç?
Çaylar lal axarmı heç?
Qardaşı ölən bacı
Deyin, lal olarmı heç?

Əzizinəm, yarğana,
Tər lan qonar yarğana.
Həmişə gözəl olar,
Yar deyəndə yar qana.

Əzizinəm Dərbəndə,
Karvan gedər Dərbəndə.
Qəlbimdə bir yara var,
Onu bilməz hər bəndə.

Dərdini de bilənə,
Başına dərd gələnə.
Demə dərdini əsla,
Hər üzünə gülənə.

Əzizim gülə bir də,
Gedənnər gülə bir də.
Vətənim alıneydi,
Gedəydiy Güləbirdə.

Alma mändə, nar mändə.
Bağça mändə, bar mändə,
Dərdimi tərپətməyin,
Bütün dərddən var mändə.

Əzizinəm göllərə,
Sonam düşməz göllərə.
Yağları xar olsun,
Bizi saldı çöllərə.

Əzizinəm gözə də.
Qara qaşa, gözə də.
Sənə də qurban olum,
Sənə baxan gözə də.

Əzizim xan arxına,
Əhli-irsan arxına.
Mərifətdən su gəlib
Tökülür can arxına.

Əzizinəm, səksənə,
Keçib yaşım səksənə.
Qarabağım alınsın,
Sevincimnən səksənəm.

Əzizim Güləbirdə,
Kaş könlüm gülə bir də,
O gün qurban kəsərəm,
Qayıtsax Güləbirdə.

Zamana, ha zamana.
Güllə dəysin yamana.
Eşşəklər arpa yeyir,
At tamarzı samana.

Əzizim, yasdı dağlar.
Qar yağdı, basdı dağlar.
Üç ay toylu-busatdı
Doqquz ay yasdı dağlar.

Əzizim, nə küləydi?
Bu küləy nə küləydi?
Yardan gülzar istədim,
Gül yerinə kül əkdi.

Qaşdarın qarasına,
Xal qoyum arasına.
Mən qurban, özüm qurban
Ürəynin yarasına.

ŞEİR PARÇALARI. MAHNILARDAN

Bir tufandı gəlib keşdi,
Gənc ömrümü biçib keşdi.
Allah, görən bu nə işdi?
Düşmüşəm nadan əlinə.

* * *

Mənim toyuğum ağ idi,
Dərisi dolu yağ idi.
Səni yanasan, toyux tutan,
Oddanasan, toyux tutan.

Mənim toyuğum çil idi,
Toyux dəyil, bir fil idi.
Səni yanasan, toyux tutan,
Oddanasan, toyux tutan.

* * *

O ağ buxağın,
Alma yanağın,
Baldan da şirin,
Püsdə dodağın.

* * *

Qızdır qızıldır,
Yüz tümən azdır.
Min tümən verin,
QIZI aparın.

ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

Abrını arsızdan, həyanı həyasızdan qoru.

* * *

Ac qulağım, dinc qulağım.

* * *

Ac qurt sürü basar.

* * *

Acđın çobana, yoruldun sarbana.

* * *

Acgöz deyər nə gördüm, nə də doydum.

* * *

Acgözün qarnı doyar, gözü doymaz.

* * *

Acı danışan şirin eşitməz.

* * *

Acıdır-ucudur, dərdimə qalan bacıdır.

* * *

Acığın cana zərəri var.

* * *

Acın gözü təknedə olar.

* * *

Acın nəyi var ki, yalavaca nə verə?

* * *

Acın zəhləsi sudan gedər.

* * *

Acınnan küt gedir, könlünnən darğalıx keçir.

* * *

Ad mənim, yar özgənin.

* * *

Adam adama ağız açar.

* * *

Adam adama gərəy olar.

* * *

Adam adama oxşar.

* * *

Adam başına iş gələr, dağ-daş başına yox.

* * *

Adam başınnan böyüy danışmaz.

* * *

Adam çıxdığı budağı kəsməz.

* * *

Adam darqursax olmaz.

* * *

Adam kəsdini çörəyi əyaxlamaz.

* * *

Adam özünə elədiyini heç fələy də edə bilməz.

* * *

Adam tamahına tüt deyər.

* * *

Adam ürəydən, heyvan budunna dağlanar.

* * *

Adam var gijdiğinnan duzağa düşür, adam da var
bıjdiğinnan.

* * *

Adam var ipəh kimi, adam var köpəh kimi.

* * *

Adam yediyi qabı batırmaz.

* * *

Adama Allah dayağ olsun, bəndə nə karədi ki?

* * *

Adama arxa gərəy, tısbağıya çanağı.

* * *

Adamı adam yerinə qoyanda hayıxmaz.

* * *

Adamı bərkdə-boşda sınıyallar.

* * *

Adamı dilinnən dara çəkəllər.

* * *

Adamı gəldiyi yerəcən qavallar.

* * *

Adamın adama işi düşər.

* * *

Adamın barmağının hansını kəssən, canı ağrılar.

* * *

Adamın başına nə gəlsə, ağlının yoxluğunnan gələr.

* * *

Adamın dəyirmanda da adamı ola!

* * *

Adamın əvvəlinnənsə, axırı yaxşı olsun.

* * *

Adamın hər yerdə adamı gərəy.

* * *

Adamın özününkü özünə qənim olar.

* * *

Adı mənim, dadı özgənin.

(Adı mənim, dadı sənin?)

* * *

Adım Xıdır, bacardığım bıdır.

* * *

Adım pisə çıxınca, canım çıxsa yaxşıdı.

* * *

Adın çək, qulağın bur!

* * *

Adını mənə qoyur, məni də yana-yana.

* * *

Aftafanın ağzından ölü salsan, lüləyindən diri çıxar.

* * *

Ağ daş, qara daş, mənə bir yoldaş.

* * *

Ağ günə çıxdı, qara günün unutdu.

* * *

Ağ paltar tez ləkələnər.

* * *

Ağ paltara qara yamax?

* * *

Ağa Nəzərəm, belə gəzərəm,

Bir qılınca yüzün əzərəm!

* * *

Ağac meyvəni dəyəənə qədər saxlar.

* * *

Ağac sınında, budax gərəksiz olur.

* * *

Ağac yaş ikən əyilər.

* * *

Ağac yıxılında baltalı da yüyürər, baltasız da.

* * *

Ağaca çıxıb oturduğu budağı kəsir.

* * *

Ağacdən təndir, ipəhdən kəndir olmaz.

* * *

Ağacın biri qurtdu olar, biri qurtsuz.

* * *

Ağamsan, gəl çıx başıma.

* * *

Ağanın malı gedər, nökərin canı.

* * *

Ağası Gülüm olanın başına külüm olar.

* * *

Ağıla gəlməyən başa gələr.

(Ağıla gələn başa gələr.)

* * *

Ağıldan seyrəy – uzaxda gərəy.

* * *

Ağıllı ağıllılığın edəncən dəli vırdı çayı keşdi.

* * *

Ağıllı kişi arvad malına göz tikməz.

* * *

Ağıllı məsəl çəkər, ağılsız and içər.

* * *

Ağıllınız kimdir? – Qabaxdakı zəncirri.

* * *

Ağıllıya bir işarə, nadana bir kötəh.

* * *

Ağılsız başa papax neynəsin?

* * *

Ağıza dad, qarına şivən?

* * *

Ağlamıyana əppəy verməz də?

* * *

Ağlı topuğunda olanın başı qoltuxda olar.

* * *

Ağlıyanın bir dərdi olar, ağlamıyanın min.

* * *

Ağrımayan başa buz bağlamazdar.

* * *

Ağsaqqal sözünü yerə salmazdar.

* * *

Axar su bir yerdə qalmaz.

* * *

Axırda gülən bərk gülər.

* * *

Axmağın başı bəlalı olar.

* * *

Axsağ at arpa yemir?

* * *

Axsax eşşəyin çolax nalvəndi olar.

* * *

Axşam bəzəyi – yar bəzəyi,

Səhər bəzəyi – çöl bəzəyi.

* * *

Axtardığım yar idi, yetirdi pərvərdigar.

* * *

Ala dana çoxbilmişdiyinnən duzağa düşər.

* * *

Ala itdən məhşurdu.

* * *

Alacağım olsun, verəcəyim olmasın.

* * *

Alanda alıcı quş kimi,
Verəndə qanadı sınımış kimi.

* * *

Alçaxda oturma sel aparar,
Hündürdə oturma yel aparar.

* * *

Aldın payını, çağır dayını.

* * *

Aləm aləmnəndi, kor qız da xalamnan.

* * *

Aləmə ağıl öyrədir, özü dəlidən betərdi.

* * *

Alın yazısınnan qaçmağ olmaz.

* * *

Alınan alınan yerdə qalar.

* * *

Alqışnan yaranmamışx ki, qarğışnan da öləy?!

* * *

Allah açan qapını heç kəs bağliya bilməz.

* * *

Allah adamı arvad əməlinnən qorusun.

* * *

Allah adamın ağılın alınca, canın alsa yaxşıdı.

* * *

Allah adamın ömründən kəsib, bəxdinə calasın.
(Allah ömrümnən kəssin, bəxdimə calasın.)

* * *

Allah adamnan alanda əvvəl ağılını alar.

* * *

Allah bağıyan qapını heç kim aç bilməz.

* * *

Allah bilən məsləhətdi.

* * *

Allah böyüklərin xəsyətini kəssin.

* * *

Allah bu zülmü yerdə qoymaz.

* * *

Allah dağına baxar qar verər, bağına baxar bar verər.

* * *

Allah deyər: – Sənnən hərəkət, mənnən bərəkət.

* * *

Allah dərd veribsə, dərmanın da verər.

* * *

Allah dəviyə qanad versə, aləmi kor qoyar.

* * *

Allah eliyənə bəndə neynəsin?

* * *

Allah əl tutanın əlinnən tutar.

* * *

Allah gec edər, güc edər.

* * *

Allah hər kəsə elədiyinin əvəzini verər.

* * *

Allah istəsə, qumu da göyərdər.

* * *

Allah kərimdi, Kərimin quyusu dərindi.

* * *

Allah qaraquş dəyil ki, caynağıynan göz tökə.

* * *

Allah qoruyana bəndənin gücü çatmaz.

* * *

Allah qoruyana zaval yoxdu.

* * *

Allah qoruyanı qurt yeməz.

* * *

Allah paxıla verməz, versə də xeyrin görməz.

* * *

Allah pisdiyi yerdə qoymaz.

* * *

Allah var, rəhmi var!

* * *

Allah var, səbri var.

* * *

Allah verdiyi canı Allahdan başqa heç kim ala bilməz.

* * *

Allah verəndə bəndə gümana düşər.

* * *

Allah verəndə yaxşıdı, alanda pis?

* * *

Allah yazanı bəndə poza bilməz.

* * *

Allaha xatir görülən işin savabı çox olar.

* * *

Allah-Allah deməynən qarın doymaz.

* * *

Allah-Allahla day öyrədirdik, bu da ipin qırdı buraxdı.

* * *

Allahdan gizdi dəyil, bəndədən nə gizdi?
(Allahdan gizdi dəyil, sənnən nə gizdədim?)

* * *

Allahdan qorxmayan bəndədən heç qorxmaz.

* * *

Allahdan qorxmur, bəndədən utanmır.

* * *

Allahın yolunna çıxan onun bəndəsi dəyil.

* * *

Allahın bir adı da səbirdi.

* * *

Allahın dərdi də var, çarəsi də.

* * *

Allahın işinə iş qatmağ olmaz.

* * *

Allahın işini bilməy olmaz.

* * *

Allahın işinnən bəndənin xəbəri olmaz.

* * *

Allahın qismətinnən qaçmağ olmaz.

* * *

Allahın min dərdi var, min bir dərmanı.

* * *

Allahın verdiyinə də şükür, aldığına da!

* * *

Alma almıya bənzər, insan insana.

* * *

Alma oğlua, qoyma qonşua.

* * *

Alver – iman yanan yer.

* * *

Aman isdiyənə aman verəllər.

* * *

Ana nə tökərsə, qızı onu yığışdırar.

* * *

Analar övladına taxt qurar, baxt yox.

* * *

Analı qızın özü böyüyər, anasızın sözü.

* * *

Anan namaz üsdəymiş.

* * *

Ancığ ac bilər yalavac nə çəkir.

* * *

Arabana görə darvaza tik.

* * *

Aralıq atı, kor Fatı.

* * *

Araz axar, göz baxar.

* * *

Arxı hoppan, sonra bərəkallah al.

* * *

Arı olmuyanın görü da olmaz.

* * *

Arığın qoruxda nə işi var ki, vuralar qıçı sına?

* * *

Arıxılıyb çöp oldu, iynələrə sap oldu.

* * *

Arım var, arım var – it arısı!

* * *

Arif olan sözü sözdən seçər.

* * *

Arifə bircə işarə də bəsdı.

* * *

Armudun yaxşısı meşədə ayıya qismət olar.

* * *

Arpa-buğda çuvala, darıcix dağarcığa.

* * *

Arpaya qatsan at yeməz, kəpəyə qatsan it.

* * *

Arsız kişidən ərsiz arvad qeyrətdi olar.

* * *

Arsız-gorsuz gec qocalar.

* * *

Arsızın öhdəsindən həyasız gələr.

* * *

Arşın gətir, bez verim,

Çuval gətir, qoz verim.

* * *

Arşın olmayan yerdə, qarış da ölçüdür.

* * *

Artıx pul cib cırmaz.

(Artıx pul göz çıxartmaz!)

* * *

Artıq tamah baş yarar.

* * *

Arvad evi abad da edər, bərbad da.

* * *

Arvad harda, qeybət orda.

* * *

Arvad malı qapının başından asılı toxmaxdı,
İçəri girəndə də kişinin başına dəyər, çölə çıxanda da.

* * *

Arvad malı şirin olar, əgər toxmağa çevrilməsə.

* * *

Arvad öz evinin xanımı da olar, qulluxçusu da.

* * *

Arvad var bərbadı abad edər,
Arvad var abadı bərbad edər.

* * *

Arvad yıxan evi heç fələy də yıxa bilməz.

* * *

Arvadağız kişidən kişi olmaz.

* * *

Arvadı yanşağ olan kişi tez qocalar.

* * *

Arvadın hulğumu olmaz.

* * *

Arvadın pisdi – boşa qurtar,
Qonşun pisdi – köç qurtar,
Dişin ağrıyır – çək qurtar.

* * *

Arvatdar oğlan doğar, koxaya minnət qoyar.

* * *

Asda gedən çox gedər.
(Asda gedən mənzil kəsər.)

* * *

Asda qaçan namərtdi.

* * *

Asda qaçana imam qənim olsun.

* * *

Asdagəlliy adamı geridə qoyar.

* * *

Asdarına bax, üzün al,
Anasına bax, qızın al.

* * *

Aslanın erkəyi-dişisi olmaz.

* * *

Aş yeyənin qaşığı cibində olar.

* * *

Aşağanı bəyənmir, yuxarıda da yeri yox.

* * *

Aşağı-aşağı, ayrannı aşdan da aşağı?

* * *

Aşan işi düyünə salmazdar.

* * *

Aşı başqasının əli ilə yeyənin qarnı doymaz.

* * *

Aşı bişirən yağ olar,
Gəlinin üzü ağ olar.

* * *

Aşığa söz dəyməz, çirkinə göz.

* * *

Aşığı dasdanda sınıllar.

* * *

Aşığın sözü qurtaranda kərəneyi çalar.
(Aşığın sözü qurtaranda neynim-neynim deyər.)

* * *

Aşığın tökdüyünü şəyirdi yığar.

* * *

Aşix gördüyünü çağırar.

* * *

At axtardım, çulum getdi.

* * *

At almamış, axur kəsir.

* * *

At görəndə axsıyır, su görəndə susuyır.

* * *

At igidin yaraşığıdı.

* * *

At ilən yola çıxdı, eşşəyin canı çıxdı.

* * *

At mənim altımda büdrəməsin.

* * *

At muratdı, qadasın aldığı arvatdı.

* * *

At olanda ot olmur,

Ot olanda at olmur.

* * *

At öləndə itdərin bayramı olar.

* * *

At ölər, yəhəri qalar,

Adam ölər, adı qalar.

* * *

At təpiyinə at dözər.

* * *

Ata-anıya kəm baxanın kəndiri kəsilər.

* * *

Atalar üşdən deyib.

(Ərənnər üşdən deyib.)

* * *

Atam bicdi kündəni sayır, anam bicdi kündədən
kəsir.

(Qaynana bicdi kündəni sayır, gəlin bicdi kündədən
kəsir.)

* * *

Atdan qalanı eşşəyə atallar.

* * *

Atdını atdan yendirər, piyadanı ata mindirər.

* * *

Atı atın yanına bağlarsan, həmrəng olmasa da, həma-
həng olar.

* * *

Atı yabıya dəyişməzdər.

* * *

Atın ağzına baxıb ot verəllər.

* * *

Atın ayağı, aşığın dili yüyürəy olar.

* * *

Atın su icənə qədər qamçını ver mənə.

* * *

Atnan at çəpləşər, arada eşşəy ölər.

* * *

Ay aydı, onun da üzündə ləkəsi var.

* * *

Ay bərəkallah sizə dərbəntdilər,
Həşdat adam bir putu tərəttilər.

* * *

Ay daş atan baxtavar, daşın da bir vaxtı var.

* * *

Ay var, il var, nə tələsiy iş var?

* * *

Ayda-ildə bir bazar, onu da dərviş pozar.

* * *

Ayı görənin ulduza minnəti olmaz.

* * *

Ayıx baş sayıq olar.

* * *

Ayının könlü meşədədir, meşənin xəbəri yox.

* * *

Ayının yekəsi meşədəymiş ki.

* * *

Ayran içməyə gəlmisən, yoxsa ara açmağa?

* * *

Az ağrı, asan ölüm.

* * *

Az aşım, ağrımaz başım.

* * *

Az danış, çox eşit.

* * *

Az idi acıdan, bu da düşdü yan bacadan.

* * *

Az olsun, saz olsun.

(Az olsun, tez olsun. // Az olsun, dad olsun.)

* * *

Az ye, özaa bir nökar tut!

* * *

Aza qane olmasan, çoxa çatmazsan.

* * *

Azar batmannan girər, misqalnan çıxar.

* * *

Az-az xımır, həmişə xımır.

* * *

Azdan az, çoxdan çox.

* * *

Azın az, çoxun çox dərdi olur.

* * *

Azlıx çoxluğa tabe olar.

* * *

Babal yumax günahdı.

* * *

Babam maa kor deyib, gəlib-gedəni vur deyib.

* * *

Babam öldü: ya vəlvələdən, ya da zəlzələdən.

* * *

Bağ bağ olmaz, bağçı bağban olmasa.

* * *

Bağ yiyəsi bağa qıydı, bağban bir almıya qıymadı.

* * *

Bağçı bağıynan, qarpız tağıynan.

* * *

Bağda gülə baxallar.

* * *

Bağdaddan gələn mənəm, xəbər verən sən?

* * *

Baxtını gətir, gəl otur.

* * *

Balalı qarğa isti yemə həsrət olar.

* * *

Balıqı tutdun, at çaya, balıx bilməsə də, Xalix bilər.

* * *

Balta ağacı kəsməzdi, sapı özündən olmasaydı.

* * *

Baltanı qızıldan da hazırlasan, gedib odunun yanında duracax.

* * *

Bannıyan toyuğun başın kəsəllər.

* * *

Başa yumruq, ətəyə qoz?

* * *

Başı ağrıyan ilan yolun ortasında yatar.

* * *

Başı mollanın, leşi mollanın?

* * *

Başına gələn başmaxçı olar.

* * *

Başını itirib, papağını axtarır.

* * *

Başqasına duzax qurma, duzağa düşərsən.

* * *

Başqasına quyu qazan, özü düşər.

* * *

Bayxanı üzə vurmazdar.

* * *

Bayquş xarabalığı sevər.

* * *

Bayramalısız toy olmaz.

* * *

Bazara girdin gördün gözüqıpıx, sən də ol gözüqıpıx.

* * *

Bazara pulsuz gedən, gora imansız gedər.

* * *

Beş barmağın beşi də bir dəyil.

* * *

Bəhməz alıb, bal çıxıb.

* * *

Bəxşiş var tümən-tümən, hesab var dinar-dinar.

* * *

Bərşada getdin çörəh götür,
Bərşaddan çıxdın əyax götür.

* * *

Bəydən bir diləy dilə, versə də sağ olsun, verməsə də.

* * *

Bəyə bel bağlıyanın xurcunu çiyində olar.

* * *

Bəyin atı qırıldı qaşdı, nökerin ağı çaşdı.

* * *

Bəyin mindiyi ata dəh deməzdər, bəh-bəh deyəllər.

* * *

Bəzənirəm xanım döyür, bəzənmirəm ağam.

* * *

Bıçax öz sapını yona bilməz.

* * *

Bir "oturmuram" deyənnən qaç, bir də "yemirəm"
deyənnən.

* * *

Bir ağaca çıxıb, min budağı silkəliyir.

* * *

Bir atım barıtı vardı, atdı qurtardı.

* * *

Bir başa iki qapaz?
(Bir başa iki yumrux?)

* * *

Bir dili var, qırx yalanı.

* * *

Bir gözdən o birinə işıx düşməz.

* * *

Bir gün gələn, bir gün gedər.
(Bir gün yaranan, bir gün ölər.)

* * *

Bir il bir igidin ömrüdü.

* * *

Bir iş var, iki əməl.

* * *

Bir it məni dalamasın, dalasa da yalamasın. – *Bir adam məni çalmasın, bir ağır söz deməsin. Qəlbinə dəyir, sora da başdıyır könlün almağa. Deyir nə çalma məni, nə də könlümü al.*

* * *

Bir qarın iki minnət götürməz.

* * *

Bir qəpib verib dindirdih, bir manat verib susdura bilmirih.

* * *

Bir qoltuğa iki xoruz?

* * *

Bir quş bir budağa pənah gətirər.

* * *

Bir oxla iki quş vurmağ olmaz.

* * *

Bir tikənin qədrini bilməyən, min tikəni də bilməz.

* * *

Bir var kannan yanan, bir də var gennən yanan.

* * *

Biri itdi, o biri bitdi.

* * *

Biri kərə deyir, biri kürə.

* * *

Birin yedəydə saxlayır, birin kötəydə.

* * *

Birinə misqalnan, o birinə xalvarnan.

* * *

Birinnən gül dərdiy, o birinnən gülab çəkərik.

* * *

Bivec oğul – kor ocax.

* * *

Bivec oğuldansa, kor qız yaxşıdı.

* * *

Bivec övladın atası dili gödəy olar.

* * *

Biz gəlmişdih gəlin görməyə,

Gəlin getdi təzəh sərməyə.

* * *

Bizə gələn gül iylər, bizdən gedən kül.

* * *

Bizə gələn yarıyar, bizdən gedən qarıyar.

* * *

Borc borc gətirər.

* * *

Borc edən iki dəfə ağılyar, bir alanda, bir verəndə.

* * *

Borclulux dosluğu pozar.

* * *

Böyun var ye, səhərə Allah kərimdi.

* * *

Böyünnən sabaha etibar yoxdu.

* * *

Böyünün səhəri də var!

* * *

Böyüyün böyüy yeri var, kiçiyin kiçiy.

* * *

Böyüyün üzünə ağ olmağ olmaz.

* * *

Bu çax-çuxudu, top-tüfəngi hələ qabaxdadı.

* * *

Bu gözdən o gözə etibar yoxdur.

* * *

Bu meydan, bu şeytan.

* * *

Bu mənim üzüm, o sənün üzün.

* * *

Bu öküz boyunduruğa girən dəyil!

* * *

Buğda çörəyin yoxdusa, buğda dilin olsun.

* * *

Bulax yerində durar, hamını əyağına gətirər.

* * *

Burda ala qarğa bala çıxartmaz.

* * *

Burda Kərəmi ağlamax tutdu.

* * *

Burnun girmiyən yerə başını soxma.

* * *

Can kannan ayırdı, heç kəs bilməz kim nə çəkir.

* * *

Can sənin, cəhənnəm Allahın!

* * *

Cana gələn mala gəlsin.

(Cana gələn qada mala gəlsə yaxşıdı.)

* * *

Candərdi görülən işin xeyri olmaz.

* * *

Cəfa çəkməsən, səfa görməzsən.

* * *

Cəfası mənim, səfası sənin?

* * *

Cəhd çarix yırtar.

* * *

Cəhənnəmnən kim xəbər gətirib?

* * *

Cütə getmiyən öküzü kəsəllər.

* * *

Çaqqal var gödən yırtır, qurdun adı bədnamdı.

* * *

Çaqqaldan toyuxlara çavış olmaz.

* * *

Çarix geyənin patavası da olar.

* * *

Çay görməmiş çırmanır, arx görməmiş hoppanır.

* * *

Çevir tatı, vur tatı.

* * *

Çıxacaxnan olacağa çarə yoxdu.

* * *

Çıxdıǵ eldən-ulusdan, olduǵ ardan-namusdan.

* * *

Çil demə, çili tökülər.

(Çil demə, çiliyi sınar.)

* * *

Çox bilirsən, az danış!

* * *

Çox fət iş görüb, hələ bir bərəkalla da isdiyir.

* * *

Çox yeməyin cana zərəri var.

* * *

Çomağın iki başı olar.

* * *

Çor desən, çor eşidərsən.

* * *

Çöl quşu, biyaban daşı.

* * *

Çömçə deyər yandım, yandım,

Qazan deyər bəs mən necə dayandım?

* * *

Çörəy açan qarını heş kəs açə bilməz.

* * *

Dağ başında duman olar, çən olar.

* * *

Dağ dağa söykənər.

* * *

Dağal öküzü cütə qoşmaq çətindi.

* * *

Dağarcıx da özünü un çuvalına tay eliyir.

* * *

Dağdan gəldim arana,
Aranda düşdüm borana.

* * *

Dağdan gələn nökerəm,
Dinmə dişdərini sökərəm.

* * *

Dağdan gələr, bağdan gedər.

* * *

Dağdan gəlib bağdakını döyür.

* * *

Dala qalan yağya qalır?

* * *

Dalaşmaq var, əylişməh yox.

* * *

Daldan gələn daddı olar.

* * *

Damnan yıxılanın halını damnan yıxılan bilər.

* * *

Dana başına bir çatı?

* * *

Dana-bızavlı köç yurtda qalmaz.

* * *

Daş düşdüyü yerdə ağır olar.

* * *

Daş vermişəm, daşımı ver, aş vermişəm aşımı.

* * *

Dava dağarcığı üsdədi.

* * *

Dava elə yorğan davasıymış.

* * *

Dedi-dedi, axırda özcə başını yedi.

* * *

Dedilər bir ağız ağla, yoxsa aləmi özünə güldür?

* * *

Deyilən doğru olar.

* * *

Deyir, qonşu, gəl dalaşax?

* * *

Deyir xədiməm, deyir neçə oğlun var, neçə qızın?

* * *

Dədə gətir, bala hop. // Dədə gətir, bala hop? – Qazancın israfçılıqla sərf edildiyi, qənaətcilliyin olmadığı ailələr haqqında işlədilir: *Qapıdan girir, bacadan çıxır. Yəni evdarrıxı yoxdu. Evdarrıx olmuyan yerdə dedə gətir, bala hopdu.*

* * *

Dədə gətirir, nənə ötürür.

* * *

Dədəliyə bütövün, dədəsizə parasın?

* * *

Dəli dəlidən ağıl ummaz.

* * *

Dəlidən doğru xəbər?

* * *

Dəlinin başında palıd ağacı bitmir ki.

* * *

Dəlinin buynuzu olur?

* * *

Dəlisi gözünün qabağında olanın dərdi qarnında
olar.

* * *

Dəmirçidən dəmiri soruş, o nə bilir qızıl nədi?

* * *

Dəni olmuyanın, dəyirməndə nə işi?

* * *

Dərd adamı dəli edər.

(Dərd adamı dilləndirər.)

* * *

Dərd bir olsa, çarə etməy asandı.

* * *

Dərdi olan yata bilməz.

* * *

Dərdi verən Allah dərmanını yetirər.

* * *

Dərdimi dağa söylədim, o da belini əydi.

* * *

Dərə mənim, təpə mənim, saa nə var niyə əyilirəm,
niyə qalxıram?

* * *

Dərmansız dərd olmaz.

* * *

Dərtdi danışğan olar.

* * *

Dəryadan su götürməynən suyu əskilməz.

* * *

Dərzinin paltarı yırtıq olar.

* * *

Dəvə bir çəngə otun ucbatınnan qayadan uçar.

* * *

Dəvə doydığa qalxanda qar yağar.

* * *

Dəvəni dəngiynən yeyir, nə gördüm deyir, nə yedim.

* * *

Dəvənin belində qavıt yeyənin qarnı doymaz.

* * *

Dəyirman siçanı göy gurultusunnan qorxmaz.

* * *

Dəyirməndə dəni yoxdu, un isdiyir.

* * *

Dəyməmiş meyvə tökülməz.

* * *

Dığ-dığ qardaşı qardaşa qənim edər.

* * *

Dığ-dığ ocax söndürər.

* * *

Dığ-dığ olan yerdə ruzi qəhəd olar.

* * *

Dikbaşdıx adamı hörmətdən salar.

* * *

Dil çəşar, doğrusunu deyər.

* * *

Dilin də qorux-qaytağı olmalıdı.

* * *

Dilini dinc saxla, başına bəla gəlməsin.

* * *

Dinsizin öhdəsinnən imansız gələr.

* * *

Diş yox ikən, dodax var idi.

* * *

Dişnən dodağa ar yoxdu.

* * *

Doğru sözün qarşısında boynum qıldan incədi.

* * *

Donuzun ölümü şam qozasınan olar.

* * *

Dosdan yarım ax da baxtınandı.

* * *

Dost adamın sözünü üzünə deyər.

* * *

Dost dostu dar gündə sınayar.

* * *

Dostluğunna tutub düşmənçiliyinən vurur.

* * *

Dostun qazdığı quyuya düşən çətin çıxar.

* * *

Dovşan əyaxlarına güvənər.

* * *

Dozanqurdu özü gedə bilmir, xalası qızını da dalına alır.

* * *

Dövləti çox olanın düşməni də çox olar.

* * *

Döymə qarımı, döyəllər qarını.

* * *

Döymə taxta qarımı, döyməyim dəmir qarını!

* * *

Duman alçaxdan qalxar.

* * *

Duzax quran duzağa düşər.

* * *

Duz-çörəy itirənə heç kim etibar etməz.

* * *

Dünən şeş, böyün beş?

* * *

Dünya gör-götür dünyasıdı,
vay o adamın halına ki, görə, amma götürməyə.

* * *

Dünya malına etibar yoxdu.

* * *

Dünya yaxşı adamlardan xali dəyil.

* * *

Dünyanı yesə də, nə qarnı doyur, nə gözü.

* * *

Düşməni ocağının başındaymış ki!

* * *

Düzə zaval yoxdu.

* * *

Düzəlib hər yarağımız, qalıb saqqal darağımız?

* * *

Düznən əyri duruşdu, düzün boynu buruşdu.

* * *

El gözü – sərraf gözü.

* * *

El köçər, oba qalar.

* * *

El qınağı yaman olar.

* * *

El yıǵıla adamı dəli edə bilməz, özünnən başqa.

* * *

Elə elə ki, bir də qapaa şor satan gəlsin.

* * *

Elə gəlhagəlin, belə də gethagedi olar.

* * *

Elə ki, varım idi, ellər mənim yarım idi.

(Hələ ki, varım idi, koxa mənim yarım idi.)

* * *

Elə yerdən yıxılım, nə qıçım sınısın, nə qolum.

* * *

Elədiyini deməh çirkinihdi.

* * *

Elin ağzı torba dəyil ki, tikəsən.

* * *

Ellər bizdə, biz ellərdə?

* * *

Erməni deyir ki, musurmanın sonrakı aǵlı məndə
olaydı.

* * *

Erməni usdanın dilini kəs, musurman usdanın əlini.

* * *

Ermənini qapında gör.

* * *

Erməninin yaxşısına da nəhlət, pisinə də.

* * *

Eşidən çox olar, öyrənən az.

* * *

Eşşəyə mindin bir ayıb, eşşəhdən düşdün iki ayıb.

* * *

Eşşəyi ya oduna aparallar, ya da suya.

* * *

Ev qalıbdı əyriyə, həm yeyə, həm səyriyə.

* * *

Ev sirri – gor sirri.

* * *

Ev sözsüz, gor əzabsız olmaz.

* * *

Evdə bişmiyib, qonşudan gəlmiyib.

* * *

Evində yox urvalıx, könlünnən keçir darğalıx.

* * *

Eyibsiz gözəl olmaz.

* * *

Əcəli özünnən qabax yola çıxıb.

* * *

Əkiblər yemişiy, əkirih yesinnər.

* * *

Əl mənnən, ətəh sənnən.

(Əl məndən, ətəh səndən – ya əlimi kəs, ya ətəyini.)

* * *

Əl mənnən, səbəb Allahdan.

* * *

Əl tutan ətəyi kəsməzdər.

* * *

Əl tutmağ Əlidən qalıb.

* * *

Əldən tutanın əlinnən tutallar.

* * *

Ələhdən keçəni xəlbirəməzdər.

* * *

Əli aşınnan da oldu, Vəli aşınnan da.

* * *

Əlisi dəli, Vəlisi dəli, qırılmışın hamsı dəli.

* * *

Əməli saleh olanın işi avand olar.

* * *

Əməy itirənin əməyi itər.

* * *

Ən böyüy bijdiy düzdüydü.

* * *

Ər evi – gor evi.

* * *

Ər harda, arvad orda.

* * *

Ərim ər olsun, kol dibi yuvam olsun.

* * *

Ərindiyinnən erməniyə dayı deyir.

* * *

Əriyini əzdirir, qəysavasın süzdürür.

* * *

Ərnən-arvadın suyu bir yerdən götürülüb.

(Ərnən-arvadın xəmiri bir yerdə yoğrulub.)

* * *

Ərsiz arvad – yüyənsiz at.

* * *

Əslin danan haramzadədi.

* * *

Əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə.

* * *

Ət, balıx, kəllə – həmişə yeyilər əllə.

* * *

Ətə qatsalar it yeməz, ota qatsalar at.

* * *

Əti dırnaxdan ayırmaq olmaz.

* * *

Ətnən dırnağ arasına girən iylənər çıxar.

* * *

Əvvəl evin içi, sora çöli.

* * *

Əvvəl məsləhət, sora nəsihət.

* * *

Əvvəli gülüstan, axırı zimistan.

* * *

Əyağa dururam başıma vırır, otururam əyaxlarıma.

* * *

Əyağı pilləkənə bir-bir qoyallar.

* * *

Əyağım hara, başım ora.

* * *

Əyağına daş dəydi, onu da mənən bildi.

* * *

Əyağını isdi saxla, başını sərin,
Çox da fikirəşib, düşünmə dərin.

* * *

Əyax gəldi, daban, qaç!

* * *

Əyax gəzdirər, baş dolandırar.

* * *

Əyrini qoy, düzü danış.

(Əyri oturax, düz danışax.)

* * *

Əziz ölər, boğaz ölməz.

* * *

Əzizim əzizdi, tərbiyəsi onnan da əzizdi.

* * *

Əzrayıl gələndə cavana, qocaya baxmaz.

* * *

Fələy yıxan evi heş kəs tikə bilməz.

(Fələy yıxanı heş kəs qaldıra bilməz.)

* * *

Fərsiz oğul atanı dərdəcər edər.

* * *

Fikir adamın evini yıxar.

* * *

Fikir yıxar, şükür qurar.

* * *

Fürsət həmişə ələ düşməz.

(Fürsəti əldən verməy olmaz.)

* * *

Gapınan gələr, gopunan gedər.

* * *

Gec olsun, güc olsun!

* * *

Gecə yazar, gündüz pozar.

* * *

Gedəri qonağın getməyi qalmağınnan yaxşıdı.

* * *

Get itiyini başqa yerdə axtar.

* * *

Getdi – nəyini deyim, gəldi – nəyini deyim?

* * *

Gəldi qada, verdi bada.

* * *

Gəldi ölüm, etdi zülüm.

* * *

Gəldi-gedər adamnan dost olmaz.

* * *

Gələni geri qaytarmazdar.

* * *

Gəlin atdandı, ya qismət.

* * *

Gəlin işiynən, qaynana biş-düşiyən.

* * *

Gəlin ocağa, uşax qucağa.

* * *

Gəlini evdən qorusan oğru, çöldən qorusan əyri olar.

* * *

Gəlinimi üç elədim, ömrümü puç.

* * *

Gəlinnən qız olmaz, kürəkənnən oğul.

* * *

Gəlir olan yerdə çıxar da olar.

* * *

Gəlmənin çarığı yırtıq olar, özü sırtıx.

* * *

Gərəynən görəy adamı girinc qoyar.

* * *

Gərəynən görəyi əkiblər, bitmiyib.

* * *

Gətirəndə el də gətirər, yel də,
Aparanda el də aparar, sel də.

* * *

Gəzməyə qərrib ölkə, ölməyə vətən yaxşı.

* * *

Goru var, kəfəni də ola?

* * *

Gördün yarın yar dəyil, tərkin qılmağ ar dəyil.

* * *

Gördün? – Görməmiş ol!

* * *

Görməmiş yaxşı günə çıxdı, yerişini unutdu.

* * *

Görməmişin bir oğlu oldu, vurdu gözün çıxartdı.

* * *

Görülən iş nəticəsinnən bəlli olar.

* * *

Göz ürəyin aynasıdır.

* * *

Gözə göz dəyər, ürəyə söz.

* * *

Gözəl gözəl olmaz, göz tutan gözəl olar.

* * *

Gözügöretini oğruyam, xannan-bəydən doğruyam.

* * *

Gözümüz aydın, pişiyimiz oğlan doğub!

* * *

Guya bura yel əsib, qoz tökülüb?

* * *

Gün gələr, devran keçər.

* * *

Günah öləndə olar.

* * *

Gündüz çaqqaldan qorxur, gecə öküz gönnüyür. – Üzdə özünü təmiz adam kimi göstərən, amma əslində oğurluq edən şəxs haqqında işlədilir: *Oğrudu, oğurruğ etməyi yaxşı bacarır. Amma özünü elə göstərir, guya heş nədən xəbəri yoxdu.*

* * *

Gündüz gəzir obanı, gecə ağrır dabanı.

* * *

Günün yetirib, ömrün bitirib.

* * *

Güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış.

* * *

Hax yerini tapacaq, gec-tezi var.

* * *

Haja gedən gəldi, saja gedən gəlmədi.

* * *

Haqqı danana lənət.

* * *

Halallığı olmayan işdən xeyir gəlməz.

* * *

Halvaçı qızı şirin olar.

* * *

Hamı bu yolun quludu, ancax gec-tezi var.

* * *

Hamı necə, biz də elə.

* * *

Hamıya halal, bizə haram?

* * *

Haram tikə ilan sümüyü olub bogazda qalar.

* * *

Harda aşdı, orda başdı.

* * *

Hayasızın bir üzü olar, min sifəti.

* * *

Hayasızın qabağınnan qaçsan, elə bilər onnan qorxursan.

* * *

Haylıyana hay verməz, ağılyana pay.

* * *

Haynan gələn huynan gedər.

* * *

Heç kəs başına gələcəyləri əvvəlcədən bilməz.

* * *

Heç kəs öz isdi yerini soyux isdəməz.

* * *

Heç kəsin adı vayqannı olmasın.

* * *

Heç kəsin varriya verəcəyi, kasıbdan alacağı olmasın.

* * *

Heç kim heç kimin ərzəsini oxumur.

* * *

Heç soruşmullar, Abdal, eşşəyin harda qaldı?

* * *

Heçim ayrı, köçüm ayrı.

(Heçimiz ayrı, köçümüz ayrı.)

* * *

Hədəərə sözün hüdərə cavabı olar.

* * *

Hər adam kirvəliyi axıra qədər saxlıya bilməz.

* * *

Hər anın öz hökmü var.

* * *

Hər aşığın öz devranı var.

* * *

Hər dağ seli kötüh gətirməz.

* * *

Hər dərdi açıb ağartmağ olmaz.

* * *

Hər gərək sözünün bir görəyi də olur.

* * *

Hər güldən gülab çəkməzdir.

* * *

Hər günahın bir cəzası var.

* * *

Hər işi öz vədəsində görəllər.

* * *

Hər işin öz vaxtı var.

(Hər şeyin bir vaxtı var.)

* * *

Hər kəs bir cana borjdudu.

(Hərə bir can borjdudu.)

* * *

Hər kəs közü öz qabağına çəkər.

* * *

Hər kəs öz dəvəsin axtarar.

* * *

Hər kəs öz dilinin bəlasını çəkər.

* * *

Hər kəs öz evinin ağası da olar, nökəri də.

* * *

Hər kəs öz evinin yol-yolağasının yaxşı tanıyır.

* * *

Hər kəs öz ipliyini bazara çıxarar.

* * *

Hər kəs öz işığını yandırar.

* * *

Hər kəs öz qabınınan yeyər.

* * *

Hər kəs öz şəhərinnən xəbər verər.

* * *

Hər kəsə öz balası şirindi.

* * *

Hər kəsin bir şəkəri olar.

* * *

Hər küləh dağ aşırmaz.

* * *

Hər qarannıx gecənin bir nurru səhəri var.

* * *

Hər quşa öz yuvası əzizdi.

* * *

Hər papax qoyannan kişi çıxmaz.

* * *

Hər parıldıyan qızıl olmaz.

* * *

Hər saqqalı ağarmışdan ağsaqqal olmaz.

* * *

Hər sözü açıb-ağartmazdar.

* * *

Hər sözün öz yeri var.

(Hər sözün öz yeri, hər yerin öz sözü var.)

* * *

Hər şey pulun başında, pul da dağın başında.

* * *

Hər şey sağlığın başındadı.

* * *

Hər şeyin bir əndazəsi var.

* * *

Hər şərdə bir xeyir var.

* * *

Hər zamanın öz hökmü var.

* * *

Hərdən dəli şeytanın da sözünə baxallar.

* * *

Hərə öz evinin ağasıdı.

* * *

Hərə öz evinin qibləsini tanıyır.

* * *

Hərə öz tərəzisiynən çəkər.

* * *

Hərənin öz alın yazısı var.

* * *

Hərənin öz dərdi özünə bəsdı.

* * *

Həvəs gedər, gələr; nəfəs gedər, gəlməz.

* * *

Həya olmayan yerdə bin-bərəkət olmaz.

* * *

Həyasıza salam ver, keç!
Yaman qonşuun yanından köç.

* * *

Hirsin cana faydası olmaz.

* * *

Xayın xoflu olar.

* * *

Xeyir de, xeyir eşit!

(Xeyir deyərsən, xeyir eşidərsən.)

* * *

Xeyir işə nəş gətirməzdir!

* * *

Xeyir işə pəl vırmazdır.

* * *

Xeyrin görmədiyim oğlun vayına oturum.

* * *

Xəlbir gətir, ayran apar.

* * *

Xəsdə ziyarəti qısa olar.

* * *

Xəşildən aş olmaz, qarğadan quş.

* * *

Xırmanın tozu da bərəkətdi olar.

* * *

Xış nə bilir kotan nə çəkir?

* * *

Xoruz səsi eşitməyən söz – hünərin var, döz.

* * *

Xoruzum yoxdu bannıya, ərim yoxdu dannıya.

* * *

Xoş söz adamı qocaltmaz.

* * *

İçim özümü yandırır, çölüm özgəni.

* * *

İki at bir axurda arpa yeməz.

* * *

İki yerə baxan kəc qalar.

* * *

İkiarvatdı, iturvatdı.

* * *

İlan ilandı, yenə su içən adamı vurmaz.

* * *

İlan öldürənə çomax verməz.

* * *

İlan vuran yatar, dərdi olan yatmaz.

* * *

İlanın başını vaxtında əzəllər.

* * *

İlanın yuvasını qurdalamazdar.

* * *

İlanın zəhəri dişinin altında olar.

* * *

İlanın zəhləsi yarpızdan gedər, o da gəlib onun yuvasının ağzında bitər.

* * *

İmanı kamil olanın əməli saleh olar.

* * *

İndi gəl, ölünü qoy, dirini ağla!

* * *

İnəyi ekiz doğdu, kosa saqqalın yoldu.

* * *

İnsaf da yaxşı şeydi.

* * *

İnsan dilləşə-dilləşə, heyvan iyləşə-iyləşə.

* * *

İnsan zülmə tabedi.

* * *

İnsana nə xata gəlsə, dilinin ucbatınnan gələr.

* * *

İnsanı söz yandırar, kababı köz.

* * *

İpində varsa, küpündə də var.

* * *

İrəli dururam bij deyir, geri dururam gij.

* * *

İrişə-irişə gəldi, sürüşə-sürüşə getdi.

* * *

İsinmədim isdisinnən, kor oldum tüsdüsünnən.

* * *

İş çətinə düşəndə halva da diş sındırar.

* * *

İş dadda deyil, damaxdadı.

* * *

İş görəndə isbatdı gör.

(İşi isbatdı görəllər.)

* * *

İş ki düşdü (qaldı) arvada, ölən günün sal yada.

* * *

İşi buyur-buyura salmazdar.

* * *

İşi isdi-isdi görəllər.

* * *

İşix düşən yerə barmağını tıxıyır.

* * *

İşin düzələninə gedəllər.

* * *

İt gəldi, örkən apardı?

* * *

İt ilxısı – köpək sürüsü.

* * *

İt motalı buraxdı, motal iti buraxmadı.

* * *

İtdə tamırım var, onda yox!

* * *

İtdən çox çarığ aparan yoxdu, ancax həməşə
əyaxyalındı.

* * *

İti haya, qonşunu paya öyrətmə.

* * *

İti olmayan sürüyə qurt girər.

* * *

İti yəəsinə tanıtmazdar.

* * *

İtin səyliyidi ki, qəysəvədən pay umar.

* * *

İynə aləmi bəzər, özü lüt gəzər.

* * *

İynə hara, sap ora.

* * *

İynəni tikənin əlinə verəllər.

* * *

Kar qulağınnan, kor gözünnən qorxar.

* * *

Karın könlündəki, korun əlindəki.

* * *

Kasıb evdən çıxanda ev varranar?

* * *

Kasıb mərdana olar.

* * *

Kasıbın cibi boş olsa da, ürəyi geniş olar.

* * *

Kasıbın keçisi ona elə inəh kimidi.

* * *

Kasıbın malı gözünün qabağında gərəy.

* * *

Kasıbın pulun aldın, elə bil canın aldın.

(Kasıbın malın almaqdansa, canın alsan yaxşıdı.)

* * *

Kasıbın nəyi var ki, nə də vəsyət edə.

* * *

Keçəl dərman tapsa, öz başına yaxar.

* * *

Keçəl qızı sel apardı, anası "saşdı qızım" deyib ağladı.

* * *

Keçəl vaxt tapsa, öz başın qaşır.

* * *

Keçəlin gözü aşında, əli başında olar.

* * *

Keçən ilin keçmişində olannarı üzə vurmazdar.

* * *

Keçən keçib, olan olub.

* * *

Keçənə güzəşt deyəllər.

* * *

Keçidə də saqqal var.

* * *

Keçini camış adına satır.

* * *

Keşişlihdən çıxmısan, ermənilihdən də çıxmamısan ki?

* * *

Kəsih başdan səs çıxmaz.

* * *

Kiçih çilənin soyuğu, təndirə soxar toyuğu.

* * *

Kim əkə, kim becərə, kim yeyə?

* * *

Kimə niyyət, kimə qismət.

* * *

Kirvə kirvənin damının üsdünə çıxmaz.

(Kirvə kirvənin bacasına çıxmaz.) – “Kirvə kirvəyə xəyanət etməz” mənasında işlədilir.

* * *

Kirvənin yolunu saxlamaq çətindi.

* * *

Kişi ağzıbütöv olar.

* * *

Kişi gətirər, arvad balaxəndəyə ötürər.

* * *

Kişi saqqalı ələ verməz.

* * *

Kişi sözü bir dəfə deyər!

* * *

Kişi sözünə naxələf çıxmaz.

* * *

Kişi tüpürdüyünü yalamaz.

* * *

Kişi yıxar, amma kəsməz.

* * *

Kişinin başı qalda gərək.

* * *

Kişinin üzü dönüncə çarxı dönsün.

* * *

Kor dildən, kar əldən zirəy olar.

* * *

Kor quşun yemini Allah yuvasında yetirər.

* * *

Kor tutduğun buraxmaz.

* * *

Korocax oğuldan olmasa yaxşıdı.

* * *

Köhnəni geymir, təzəyə dəymir.

* * *

Kömürüm yanmır, dəmirim yanmır, nə vecimə. –
Başqalarının problemlərinə biganə yanaşan adam haqqın-
da işlədilir. Və yaxud həmin adamın dilindən “mənə dəxli
yoxdur”, “mənə isti-soyuğu yoxdur” mənasında deyilir.

* * *

Könülsüz tikəni yeməy olmaz.

* * *

Köpəyə ruzu gələndə yuxusu gələr.

* * *

Köşdən qalan qurda yem olar.

* * *

Köşəyini axtarırdı, dəvəsini də itirdi.

* * *

Kötüy üsdündə çox çır-çırpı doğranıb.

* * *

Köz qaynadar qazanı,

Söz yandırar adamı.

* * *

Kül başına küllühlər, qarğalar səni dimdihlər.

* * *

Kürəkən ya güləkən olar, ya küləkən.

* * *

Kürəyi yerə gəlməz, biləyi ələ gəlməz.

* * *

Küsənin payını yeyəllər.

(Yemiyənin payın yeyəllər.)

* * *

Küsəyənin payını yeyib üsdünnən də su içəllər.

* * *

Qabağınnan qaşdıxca ayağını qəlbiyə qoyur.

* * *

Qabaxdan qalanı itə tökəllər.

* * *

Qadın evin dirəyidi.

* * *

Qadın öz evinin xanımı da olar, qulluxçusu da.

* * *

Qahım ətini yesə də, sümüyü atmaz.

* * *

Qalan işə qar yağar.

* * *

Qanana bir kəlmə, qanmaza min də desən, bəs
etməz.

* * *

Qananın da quluyam, qanmıyanın da, dad yarımçığ
əlinnən.

* * *

Qandığı nədi ki, qandırdığı da nə ola!

* * *

Qanı qannan yox, suynan yuyallar.

* * *

Qapazı vur başına, çörəyini əlinnən al.

* * *

Qara daş göyərər, paxıl göyerməz.

* * *

Qara hayı basınca, hay qaranı basır.

* * *

Qaraçuxan yatdı, sən də yat.

* * *

Qaradan qaş olmaz, özgədən qardaş.

* * *

Qardaş yaxşı olsa, Allahın da bir qardaşı olardı.

* * *

Qardaşix, kisəimiz ayrı!

* * *

Qarğa ilə dost olanın səsi küllühdən gələr.

* * *

Qarğa küllühdə, bülbül güllühdə.

* * *

Qarğa nə vaxdan qırğı olub?

* * *

Qarğışın iki başı olar.

* * *

Qarıxan iki yerə oturur.

* * *

Qarnımnan çıxdı qada, mən kimə gedim dada?

* * *

Qaşdı-qovdu iş tutmazdar.

* * *

Qaşixnan yığır, çömçəynən dağdır.

* * *

Qayğılıya isdirahət haramdı.

(Qayğılıya oturmax haramdı.)

* * *

Qayın arvadı – xayın arvadı.

* * *

Qaz vur, qazan dolsun.

* * *

Qazan dedi: Dibim qızıldandı.

Çömçə dedi: İndicə ordan gəlirəm.

* * *

Qazanan da özününkü, qazan da.

* * *

Qazandığın tək yeyən, yükünü özü qaldırar.

* * *

Qazanı daşdı, çömçə tapılmadı.

* * *

Qəm yükü – dəvə yükü.

* * *

Qəndəhərdən qənd gətirmisən?

* * *

Qərəvəlli adamın tutduğu iş də qərəvəlli olar.

* * *

Qılıxlı aş yeyər, qılıxsız daş.

* * *

Qırxayağı elə gördüm, ilana sığındım.

* * *

Qırılan qoşunnandı.

* * *

Qız anası dərd torbası.

* * *

Qız anasına, oğul atasına çəkər.

* * *

Qız bəy arvadı olsa da, gözü dədə evində qalar.

* * *

Qız xalaya, oğul dayıya çəkər.

* * *

Qız kəsihdi – onun payını kəsməy olmaz.

* * *

Qız qalar – un çuvalına tay olar.

* * *

Qız qapısı, şah qapısı – biri gələr, biri gedər.

* * *

Qız satdıx mal deyil ki, hər isdiyənə verəsən.

* * *

Qızı alanda işinə baxallar, atı alanda dişinə.

* * *

Qızı özbaşına qoysan, ya odunçuya gedər, ya qalayçıya.

* * *

Qızıldan taxtın olunca, gümüşdən baxtın olsun.

* * *

Qızın gözü ata evində olar.

* * *

Qızın oldu, qırmızı donunu çıxart.

* * *

Qocaların yediyi zərər, işlədiyi qazanı.

* * *

Qocalıx da bir kişiləhdən dəyil.

* * *

Qonax bir gün olar, iki gün olar.

* * *

Qonax evin bəzəyidi.

* * *

Qonax gələr quş kimi, oturmaz bəyquş kimi.

* * *

Qonax-qaralı ev toy-bayram olar.

* * *

Qonaxsız ev suyu savılmış dəyirman kimidi.

* * *

Qonşu qonşuya nə gündə gərəhdi?

* * *

Qonşu payıyan qarın doymaz.

* * *

Qonşu payı şirin olar.

* * *

Qonşuluxdan qız aldım,

Başımı bəlaya saldım.

* * *

Qoradan mövüc olmaz.

* * *

Qorxulu baş salamat olar.

* * *

Quduran qırx gün gedər.

* * *

Quduran quru yurdda qalar.

* * *

Qudurasan qurbağa,
Gəldin bizi vurmağa?

* * *

Qudurmuş it yəəsini də dalar.

* * *

Qulağın birini dar elə, o birini darvaza.

* * *

Qulağın birini kar elə, gözünün birini kor.

* * *

Qulax gündə bir təzə söz eşitməsə, kar olar.

* * *

Qurban olum o günə, yağını sala düyünə.

* * *

Qurd dumannı gündə ova çıxar.

* * *

Qurd yuvası sümüksüz olmaz.

* * *

Qurdalama qurdu çıxar.

* * *

Qurdun oğlu da qurd olar.

* * *

Qurtnan qonaxlığa get, köpəyi özünən apar.

* * *

Quru yurdda qalanın dərdi böyü olar.

* * *

Quş var ət yeyər, quş var əti yeyilər.

* * *

Qürbət eldə yaşayanın gözü vətəndə olar.

* * *

Qürbətdə keçən ömür nisgilli olar.

* * *

Qürbətdə şah olunca, öz elində nökr ol.

* * *

Lax yumurtadan cücə çıxmaz.

* * *

Leş görəndə qarğa quzğunnan betər olar.

* * *

Loxma var dağ aşırar, loxma var boğaz yırtar.

* * *

Mal itəndə iman gedər.

* * *

Malı mala qatmazdar!

* * *

Malım xarab olunca, canım xarab olsun.

* * *

Meymun baxar güzgüyə, adın qoyar özgəyə.

* * *

Meyvəli ağaca salba atallar.

* * *

Meyvənin kalı dəyər, adamın kalı dəyməz.

* * *

Məclisin başı, ayağı olmaz.

* * *

Mən dingildəməhdən yüküm dingildiyir. – Üzləşdiyi müəyyən problemlərlə bağlı səbir və dözümlə davranan adamın problemin az aidiyyəti olanların narazılığına etirazını ifadə edir: *Mən dingildəməhdən yüküm dingildiyir. Yəni mən bu işə dözüürəm, amma mənnən qırxadakı, yanımdakı, oğlum, qızım dözmür.*

* * *

Məndən ötdü, qardaşıma dəydi, elə bil saman çuvalına dəydi.

* * *

Mənə verənin oğlu olsun, məndən alanın oğlu ölsün!

* * *

Məni çalmıyan ilanı qoynumda saxlaram.

* * *

Mərd basar, amma kəsməz.

* * *

Mərdiməzar başqalarına duzax qurar.

* * *

Mıxı mismar edən kişi var.

* * *

Min gün yarax, bir gün gərək.

* * *

Minnətnən yeyilən çörəh boğazda qalar.

* * *

Mis ki gəldi bazardan, saxsı çıxdı qapıdan.

* * *

Molla halvanı görüncə Quran yadınnan çıxdı.

* * *

Naxələf oğuldansa, kor qız yaxşıdı.

* * *

Nankor övladdan şeytan da bezər.

* * *

Naşükürün ırızğı artmaz.

* * *

Nə barım var, nə barxanam.

* * *

Nə bərkdə əli var, nə boşda.

* * *

Nə çəkər öküz çəkər, kotan dalınca gedər.

* * *

Nə dəvə görmüşəm, nə də qığını.

* * *

Nə dosduğu bilinir, nə də düşmənçiliyi.

* * *

Nə gördüm, nə götürəm?

* * *

Nə hət qanır, nə hüt.

* * *

Nə irəli durur, nə geri.

* * *

Nə iyi çıxır, nə səsi.

* * *

Nə üsdə aşdı, nə altda qazmax.

* * *

Nə yardım doyur, nə əldən qoyur.

* * *

Nənən ölsün, Aysaba, yeməmişən qaysava?

* * *

Nimçə aşdan isdi oldu?

* * *

Nisyə götürən iki dəfə ağlar – bir alanda, bir verəndə.

* * *

Nökər nədi, bekar nədi, aç qapını, ört qapını.

* * *

O qədər ölmədi, gordan harayçı gəldi.

* * *

Ocağın tüsdüsü közünə görə olar.

* * *

Ocax söndürənin ocağı sönər.

* * *

Ocax sönər, külü bəllənər.

* * *

Od qonşusu, ev dostu.

* * *

Oda getdin od kimi, suya getdin su kimi.

* * *

Odnan oynamazdar!

* * *

Odunçunun ipi çiyində, dəhrəsi belində gərək.

* * *

Oğlan evində heç nə yox, qız evində zıppazıp.

* * *

Oğru ol, əyri ol, bəxtin olsun!

* * *

Oğru ol, insafı əldən vermə.

* * *

Ox yaydan, söz ağızdan.

* * *

Olub keçəni üzə vurmazdar.

* * *

On barmağında on mərifəti var.

* * *

Otursan yolunna qalarsan, yatsan işinnən.

* * *

Ov atanın deyil, çatanındı.

* * *

Ovu bərəsində, sözü vədəsində.

* * *

Öküzü qaldırıb altınna bala çıxarar.

* * *

Öküzün yekəsi pəyədəymiş ki.

* * *

Öldü var, döndü yox!

* * *

Öldü, dərđini özüynən gora apardı.

* * *

Ölən geri qayıtmaz.

(Öləni geri qaytarmağ olmaz.)

* * *

Öləndə də kişi kimi öl.

* * *

Öləndə də üzüsulu ölməh yaxşıdı.

* * *

Ölənnən ölməy olmaz!

* * *

Ölmüşdü Xankişi, həm gülləni verə, həm qırmanı.*

* * *

Ölülüyü diriliyinnən yaxşıdı.

* * *

Ölüm Allah əmridi, heç kəs onnan qaça bilməz.

* * *

Ölüm haxdı, biz nahax.

* * *

Ölünü öz başına buraxsan, kəfəni cırıb qaçar.

* * *

Ömrə etibar yoxdu.

* * *

Ötən günə gün çatmaz.

* * *

Öymə özuu, döyərsən dizıı.

(Öymə özuu, tökəllər gözuu.)

* * *

Öz bildiyin dədəsinə də verməz.

* * *

Öz əlimdi, öz başım, qazanda qaynar aşım.

* * *

Öz gözündə tiri görmür, özgə gözdə tükü seçir.

* * *

Öz örüşündə qurd ac qalmaz.

* * *

Özgənin sözünü özgəyə deməyə nə var?

* * *

Özuu yorulmuş biləndə məni ölmüş bil.

* * *

Özü gedirdi yolunan, əcəli gəldi kolunan.

* * *

Özü qazıcan da bilir, quzucan da.

* * *

Özün evə buraxmıllar, çuxasın asmağa yer axtarır.

* * *

Özün tazı olasan, çulun məxmər?!

* * *

Özünün boş çanağını mənim dolu çanağıma tay eliyirsən?

* * *

Paxılın qarnının altını fələy də bilməz.

* * *

Pasdı dəmirdən dəhrə çıxmaz.

* * *

Pay yemə, dilinə pay çıxar.

* * *

Pir mənimdi, kəramətinə bələdəm.

* * **

Pis adama heç nə olmaz.

* * *

Pisdiyi torpağa əkdilər, göyərmədi.

* * *

Pışıpıç Nikalayı taxdan saldı.

* * *

Pışıh deyər: yəəmin yeddi kor qızı olsun, hərəsinin əlinnən bir tikə qarım. İt deyər: yəəmin yeddi oğlu olsun, hərəsi mənə bir tikə atsin.

* * *

Pul adamı ağladar da, oynadar da.

* * *

Pul kəsən başa sorğu-sual yoxdu.

* * *

Pul mändə (onda; səndə), bir də ingilisdə.

* * *

Pulluya qızıl başmax, pulsuza cırax çarix?

* * *

Pulsuzduğun üzü qara olsun.

* * *

Pulu az olanın qəmi də az olar, dəmi də.

* * *

Pulun çoxdu? Ver qatığa, yax başaa.

* * *

Rəncbər işdər, bəy yeyər.

* * *

Ruzu paylananda, görəsən, biz harda küllənirdih?

* * *

Ruzunu gərəy Allah özü yetirsin, çabalamaxnan
dəyil.

* * *

Ruzunu verən də Allahdı, alan da.

* * *

Saçın uzununu, sözün qıyası.

* * *

Sağ əlin verdiyini sol əl bilməməlidi.

* * *

Sağ gözün işığı sol gözə düşməz.

* * *

Sağlığında kor Fatıydı, öldü, oldu badamgöz Fatma.

* * *

Satan satır, alan alır, gen baxana nə qalır?

* * *

Satdığımız satılmaz, aldığımız tapılmaz.

* * *

Sayanın quluyam, saymıyanın heç ağası da olmuram.

* * *

Sel həmişə kötüh gətirməz.

* * *

Səbrin də bir əndazəsi var.

* * *

Səksən, doxsan – bu gün varsan, sabah yoxsan.

* * *

Səllimi böyüyən uşağ, elə səllimi olar.

* * *

Sən gedəndə, mən gəlirdim.

* * *

Sən pisdiyinnən qalmırsansa, mən niyə yaxşılığım-
nan qalım?

* * *

Sən vırmadın, mən yıxılmadım!

* * *

Sən yaxşılığını elə, bilən biləcəh, bilmiyən heç bilməsin.

* * *

Sənə görə dəvə hələ uşaxdı?

* * *

Səpilmiyən toxum göyərməz.

* * *

Sikgə yerə yenənnən hax göyə çəkilib.

* * *

Sınmadısa, daş gətirim.

* * *

Sıpa anasınan qabaxda gedər.

* * *

Sıpa da böyüyüb eşşəy olacax da.

* * *

Soruşa-soruşa dünyanın o biri ucuna gedəllər.

* * *

Soruşdular: Haralısan?

Dedi: Hələ evlənməmişəm.

* * *

Soyulan soğandı, aşpazın gözü yaşarır.

* * *

Söhbət qoyunu qurda verər.

* * *

Söhbətin şirin yerində erməni gəldi: "Allah saxlasın".

* * *

Söz ağızdan bir dəfə çıxar.

* * *

Söz çərrədəni heç nə çərrədə bilməz.

* * *

Söz deməyə usdadı,

İş görməyə xəsdədi.

* * *

Söz deyilənə qədər sənindi, deyilənnən sonra özgənin.

* * *

Söz sözün dayağıdı.

* * *

Söz var ki, şirin şəkərdi,

Söz var ki, acı zəhərdi.

* * *

Söz var, adamın yeddi qatından keçir.

* * *

Sözü açır, sora da dalınnan qaçır.

* * *

Sözü dalda dəyil, üzdə deyəllər.

* * *

Sözü deməy asandı, arxasında durmax çətin.

* * *

Sözü isdi-isdi deyəllər.

* * *

Sözü qanana deyəllər.

* * *

Sözü söznən çəkəllər.

* * *

Sözü yeri düşəndə deyəllər.

* * *

Sözün də pərsəngi olar.

* * *

Sözün var, üzümə de, dalda it də çox hürər.

* * *

Su tökməynən quyu dolmaz.

(Aftafaynan quyu dolmaz.)

* * *

Suyumsuz adamın işi də suyumsuz olar.

* * *

Sürünü tərət, axsağınnan yapış.

* * *

Sürünün qabağın axsax təkə çəkər.

* * *

Sütnən gələn sümüynən gedər.

* * *

Sütsüz inəh mələyən olar.

* * *

Şah idi, şahbaz oldu.

* * *

Şahın da rəyyətə işi düşər.

* * *

Şahin başa, quzğun leşə.

* * *

Şahlıx quşu hər adamın başına qommaz.

* * *

Şeytannan arpa əkən, saman biçər.

* * *

Şəhər – hündür qalalı, igid – başı bəlalı.

* * *

Şər demə, şərə düşərsən.

(Şər deyəni şərə düşər.)

* * *

Şər şeytannan, xeyir Allahdan.

* * *

Şər yandıranı heç nə yandıra bilməz.

* * *

Şər-şəbətə – adamı salar dərdə.

* * *

Şerti şumda kəsəh, xırmanda yabalaşmıyax.

* * *

Şükürsüz evdə bin-bərəkət olmaz.

* * *

Taxdadan maşa olmaz, gədədən paşa.

* * *

Talehi kür bəndənin salamı da savaşdı.

* * *

Tamahkarın həyası olmaz.

* * *

Tanrı qoruyan igid basılmaz.

* * *

Tanrı verdiyini bəndə ala bilməz.

* * *

Tarı mənəm, yağmaram.

* * *

Tez evlənənnən tez ayrılan peşman olmaz.

* * *

Təkədən qoç olmaz.

* * *

Təki sən güllə at, mən barıtını verərəm.

* * *

Təklənən öküzü qurd basar.

* * *

Təzə bardağın suyu sərin olar.

* * *

Təzə süpürgə yaxşı süpürər.

* * *

Təzə yurdda köhnə yurdun yeri bilinər.

* * *

Təzəni elə gördü, köhnüyə şükür elədi.

* * *

Topdağıtmaz evim var, bığıburma ərim.

* * *

Tora həmişə qızıl balıx düşməz.

* * *

Torpağ adamı çəkər.

* * *

Toş deyirsən getmir, toqquş deyirsən dayanmır.

* * *

Toynan vay əkiz qardaşdı.

* * *

Toyuğ anasından süd əmib ki, balalarına da verə?

* * *

Toyuğa dedilər: Çilədanın doludu, niyə eşlənirsən?

Dedi: Tökülmüşdərim öyrəşib.

* * *

Toyuğa dedilər: yumurtdamadın, yumurtdamadın,
bəs falına nə gəldi?

* * *

Toyun adın toy qoyublar ki, toy yəəsinin bağı
çatdamasın.

* * *

Toyunki oynamaxdı, vayınki ağlamax.

* * *

Tutduğun işi asda gör, amma usda gör.

* * *

Tutulmamış oğruyam, xannan, bəydən doğruyam.

* * *

Tutursan durmur, buraxırsan vurmur.

* * *

Tülkü yatar, yuxusunda cücəli toyux görər.

* * *

Tüt deməydən dilimdə tük bitdi.

* * *

Ucuz alan itirər.

* * *

Ulağa dedilər, mərifətini göstər, anqırıb külə ağnadı.

* * *

Ulağı noxdasinnan, insanı dilinnən.

* * *

Uluyan iti qapıda saxlamazdar.

* * *

Umu-küsüsüz aylə olmaz.

* * *

Urvan mənən olmasa, xamırın küt gedər. – *Hər işində mənim əlim var, köməyim var. Məsələn, ana qızına deyə bilər. Ata oğluna deyər. Elə bil ki, qonum-qonşu bir-birinə, qardaş qardaşa deyə bilər. Yəni mənim köməyim olmasa, sən heç nə eliyə bilməzsən.*

* * *

Uşağ adamı qannı (düşmən) qapısına göndərər.

* * *

Uşağ aylənin diri-dirriyidi.

* * *

Uşağ aşix yığar, xəsis pul.

* * *

Uşağ evdə çıxardı,
Dərtdən-qəmdən uzaxdı.

* * *

Uşağ evin çırağıdı.

* * *

Uşağ üz görən yerə gedər.

* * *

Uşağı yeməy yox, fərəh böyüdə.

* * *

Uşax bir yerə, gəlin min yerə.

* * *

Uşaxlı ev bazardı,
Uşaxsız ev məzardı.

* * *

Uşaxlı ev – gülüstan,
Uşaxsız ev – zimistan.

* * *

Uşaxsız ev, suyu savılmış dəyirman kimidi.

* * *

Uşaxsız qadın – meyvəsiz ağac.

* * *

Utananın oğlu olmaz.

* * *

Uzun saşdının ahı yerdə qalmaz.

* * *

Uzun sözün qıtası, uzun yolun kəsəsi.

* * *

Uzundraz, binamaz – xeyrə-şərə yaramaz.

* * *

Uzunun ağılı topuğunda olar.

* * *

Ürəyə zor yoxdu!

* * *

Üsdümü unnu görüb adımı dəyirmançı qoyur.

* * *

Üşdə alacağım yox, beşdə verəcəyim.

* * *

Üşdü alanı yoxdu, özünü beşdi satır. – *Yəni özü heylə sən deyən bir şey dəyil, amma özünü yekə tutur. Bunu heç sayan yoxdu, qiymətsiz adamdı, amma özünü qiymətli adam hesab edir.*

* * *

Üzə gülür, arxada peyin vurur.

* * *

Üzümə bax, halımı sor.

* * *

Üzünü gösdər, üzgözüncəyini verim.

* * *

Üzüh qaşınan, arvad əriynən sayılar.

* * *

Vaxtında görülən iş tapılmış kimidi.

* * *

Var əvi – kərəm əvi, yox əvi – vərəm əvi.

* * *

Vardan verən utammaz.

* * *

Varı olan taxar, olmuyan baxar.

* * *

Varın azdığı eyib dəyil, aqlın azdığı eyibdi.

* * *

Varrının dövləti varsa, yoxsulun mürvəti var.

* * *

Ver gülüm, al gülüm.

* * *

Verib pis olmaxdansa, vermiyib pis olmax yaxşıdı.

* * *

Verimlə dost olan illərnən düşmən olar.

* * *

Versən doyunca, vursan öluncə!

* * *

Vədəsiz bannıyan xoruzun başını kəsəllər.

* * *

Vədəsiz yarpax yerə düşməz.

* * *

Vələ iki öküz qoşmazdar.

* * *

Vəsyətin düşər-düşməzi olar.

* * *

Vur ölüm, qanımın bahasını ver!

* * *

Vuran oğul atasına gənəşməz.

* * *

Ya ağa ölər, ya ağacan.

* * *

Ya ev tikmişən, ya toy eləmişən. – *Biri gedir yolunan. Görür ki, bir kişi yorulub oturub qapının ağzında. Bu da bir az aqil adam olub da. Deyir ki, sən ya ev tikmişən, ya toy eləmişən. Yəni yorulmuşan, oturmusan burda. Bu ona işarədi ki, toy da eliyən yorulur, ev də tikən yorulur.*

* * *

Ya xan ölər, ya da eşşəh.

* * *

Ya üz, ya düz.

* * *

Yadı yağdı doğrasın, qanı yerə dammasın.

* * *

Yağ yanmasa, iyi çıxmaz.

* * *

Yaxşı arvad ərini vəzir edər, yaman arvad rəzil.

* * *

Yaxşı işdən gül iyi gələr.

* * *

Yaxşı malı ucuz satmazdar.

* * *

Yalan yarağan deyil ki, yıxılıb qol-qıçını sındırasan.

* * *

Yalançıdan doğru xəbər.

* * *

Yalançının dilini kəsəllər, oğruğunun əlini.

* * *

Yaman yırtığım görümməydənsə, yaman yamağım
görünsə yaxşıdı.

* * *

Yanığa yanmazdar.

* * *

Yar yolunda boran olar, qar olar.

* * *

Yaralı ilan qayıdıb bir də gələr.

* * *

Yaran harda, canın orda.

* * *

Yarı olmaxnan dəyil, yarımoxnandı.

* * *

Yaş iş tutanın yaxası əldə qalar.

* * *

Yavaş gedən tez çatar.

* * *

Yayı çox dartma, qırılar.

* * *

Yazıya pozı yoxdu.

* * *

Yeddi biyana yad pis qohumdan yaxşıdı.

* * *

Yediyi nədi ki, gəyirdiyi də nə ola?

* * *

Yeməyə də köməy, işdəməyə də!

* * *

Yer də, yurd da bəyin, xanın,

Kəntdi, işlə, çıxsın canın.

* * *

Yer qatı, göy irax.

* * *

Yeridiyin yerdə əyağa daş dəysə, o da Allahdandı.

* * *

Yerində deyilməyən söz – vurur tökər göz.

* * *

Yeriyənə yol verməz, oturana yer.

* * *

Yetdiyinə yetir, yetmədiyinə bir daş atır.

* * *

Yetimə can-can deyən çox olar, çörəh verən az olar.

* * *

Yetimin haqqın yeməzdər.

* * *

Yəəsiz eşşəyi qurt yeyər.

* * *

Yəəəsiz ölü yerdə qalmaz.

* * *

Yıxılanın üstünə əli baltalı da gələr, baltasız da.

* * *

Yoğun nazilincən, naziyin canı çıxar.

* * *

Yoğurmadım, yapmadım, hazırca kökə tapdım.

* * *

Yoxdan Allah da bezardı.

* * *

Yolunu azanı geri qaytarmax müşküldü.

* * *

Yolunu doğru tutanın işi asan olar.

* * *

Yorğan getdi, dava bitdi?

* * *

Yorulan yolda qalar.

* * *

Yönnü adam bizi tapmaz.

* * *

Yuxu ki var, ölüm kimidi.

* * *

Yuxunu görənnən dəyil, yozannan soruş.

* * *

Yumurtdamıyan toyuğu qapıda saxlamazdar.

* * *

Yuva dağıdanın yuvası dağılar.

* * *

Yükü dəvənin yanına deyil, dəvəni yükün yanına
çəkəllər.

* * *

Yükü kim daşıyacaq? – Hambal Dadaş?

* * *

Yüz fikir bir borcu ödəməz.

* * *

Yüz hadıxçı olsa da, güc doğanda olar.

* * *

Yüzə dözən yüz birə də dözər.
(Ona dözən on birə də dözər.)

* * *

Zamana arsız-gorsuz zamanasıdı.

* * *

Zər qədrin zərgər bilər, soğanın qədrin erməni.

* * *

Zoru varsa, zorxanası da var.

ÖYÜD VƏ NƏSİHƏTLƏR

Abırsızdan həya gözləmə!
Abrını, abırsızdan gözdə!
Ac olsan da, özünü tox tut!
Adam cızığınnan çıxmaz.
Adamın bəxti üzünə güləndə qudurmaz.
Adamını tanı, sora yanında söz danışı!
Adına layix iş gör!
Adını bədnamçılıxdan qoru!
Allahdan ümüdünü üzmə!
Allahın adını dilinnən, ətəyini əlinnən buraxma!
Allahın ətəyinnən əlini üzmə!
Arı-goru olmayannan heç nə gözdəmə!
Arvadın sözünə gah bax, gah baxma!
Aylədə pişiyim-pişiymnən dolammax lazımdı.
Başdadığın işi axıra çatdır!
Başqasına duzax qurma, özün düşərsən.
Başqasına pinə eləmə ki, sənə də pinə etməsinnər.
Başqasına zıncırav asmaxdan əvvəl özünə bax!
Başqasının babalını boynuna götürmə!
Başqasının haqqına girmə!
Bir iş görəndə insafnan gör!
Bir iş görəndə papağını qabağına qoy, yaxşı-yaxşı fikirrəş, sora qərar ver!
Bir iş tutanda elə et ki, sora peşmançılıx çəkmiyəsən.
Bir işi özaa iki iş eləmə!

Bir qarın yeməy üçün heç kəsə əyilmə!
Bir niyyətin olanda “Allah qoysa”, “İnşallah” de ki,
işin alınsın.

Borca girmə, borcun yükü ağır olar!
Böyüyün sözünü qulaxlarınnan sırğa elə as!
Cavannığında canı qoru ki, qocalığında lazım olar.
Cikini-bikini bilmədiyin işdən yapışma!
Çaldır-çuldur adamnan uzağ ol.
Çalış dostun etibarını itirmə!
Çalış etibarını itirmə!
Çalış heç kəsə boğaz olma!
Çalış heç kəsin babalını yuma!
Çalış heç kəsin haqqına girmə!
Çalış heç vaxt başqasına qabırğa olma!
Çalış heç vaxt xəlbiraltı olma!
Çalış qulax günahkarı olma!
Çalış tay-tuşdan geri qalma!
Çalış, köşdən geri qalma!
Çarığının bağını bərk çək ki, yolda səni yormasın.
Çörəy itirən olma!
Dəbbə adamla iş görmə, axırda işi dəbbəliyər.
Dəmdəməki adamnan dosdux gözdəmə!
Dilaa yəəliy elə ki, başın bəlaya düşməsin.
Dilini dinc saxla, başaa bəla gəlməsin.
Dosdunnun borc alma!
Duz-çörəy itirmə!
Duz-çörəy tökən olma!
Dünya malına bel bağlama, gəldi-gedərdi.
Dünya malına güvənmə!
Dünya malında gözün olmasın!

Dünya malını beşəlli tutma!
Düşün, daşın, sonra qərar ver!
Etibarsız dosdan özünü gözlə, düşmən elə
düşməndi.

Etmə, edəllər!
Əlin hara çatır, ora qədər uzat!
Əlində yağın daşsa da, çağırana çat!
Gördün, görməmiş ol!
Gördüyün hər işi əndazəsində gör!
Gördüyün işi biavsana eləmə!
Gücün çatdığı qədər boynuna iş götür!
Gücün çatmayan işin altına girmə!
Güləndə gül əzizi gəlmiş kimi, ağılyanda ağla əzizi
ölmüş kimi.

Halal malına haram qatma!
Hamıya xeyir ver ki, sən də hamıdan xeyir görəsən.
Heç kəsdən köməyi əsgirmə!
Heç kəsə pinə eləmə!
Heç kəsi qınama, başaa gələr.
Heç kim üçün əsib əldən getmə!
Heç kimin günahına girmə!
Heç vaxt Allaha asi düşməyin!
Heç vaxt insafını əldən vermə!
Heç vaxt umudunu Allahdan üzmə!
Hər ağzaa gələni danışma!
Hər çağırılan yerə getmə!
Hər çalınan havaya oynama!
Hər sözü balaxəndəyə ötürüb özünü dərdəsər etmə.
Hər şeyi sanalama!
Hər üzünə gülənə dost demə!

Hər yaxın adama ərək eləmə!
Hər yetənə inanma!
Hər yetənə üz vermə, isdəyəyə bez.
Xeyir de, qarşına xeyir çıxsın!
Xeyir işə nəş gətirmə!
İlanın quyruğunu basdalama!
İşi bacarana ver!
İşi hədəqəsinnən çıxarmazdar.
İşi ubur-subura salma!
İşix düşən yerə barmağını tıxama!
İşix gələn yerə pambix tıxama!
Kəmfürsətdən fürsət gözdəmə!
Kor dumanda yola çıxma, azarsan.
Qannıbıçağ olma !
Qara xəbər olma!
Qaradaban adamnan uzağ ol!
Qaraqudum adamnan xeyir gözdəmə!
Qaraqudum adamnan uzax dur!
Qazanda su da ilitsən, qızaa pay ver!
Qocalana gülmə, sən də qocalacaxsan.
Qocalara hörmət et, sən də qocalacaxsan.
Məclisdə yerini bil ki, sənə öndə otur deməsinnər.
Minsifətədi adamnan uzağ ol!
Nəfsini özünən irəli tutma!
Od olub yandırmaxdansa, su ol, söndür!
Oğru ol, insafı əldən vermə!
Örtülü qazanın ağzını açma!
Öz çörəyini özgələrin minnətinə yemə!
Öz evində kəniz ol, çöldə xanımlığına edərsən.
Öz malını canın sağkən ye!

Özaa rəva bilmədiyini başqasına da rəva bilmə!
Özün-özünü bəyənmə e, qoy camaat səni bəyənsin!
Özünü dilinnən yox, işinnən gösdər!
Özünü ona-buna yaxıntı eləmə!
Özünü sərvaxdan salma!
Özünən böyüyün üzünə qayıtma!
Saqqalını hər dəlləyin əlinə vermə!
Sənə əl tutana dirsəh gösdərmə!
Söz gəzdirən adamın yanında söz demə!
Sözü o qədər uzatma ki, daha bəsdə desinnər.
Sözü üçləmə!
Şər demə, şərə düşərsən.
Uşağı döyməzdər, böyüyər üzünə ağ olar.
Uşağın başın çevirib buraxma, yolunu azar.
Uzanan əli geri qaytarma!
Üzə çimkirməy it xislətidi, onnan uzağ ol!
Vaxtını hədə yerə itirmə!
Verdiyən sözün dalınnan qaçma!
Yağlı ye, ürəyində qut olsun!
Yaxı həyasız əlinə vermə ha!
Yaxşılığ et ki, yaxşılıq görəsən.
Yeriyənə dabalığ atma!
Yükünü yüngül et ki, mənzil başına tez çatasan.
Yüz sözdən birini de!

İZAHLI XALQ DEYİMLƏRİ

Abrın tökülsün. – açıq-saçıq, nalayiq tərzdə danışan, zarafat edən və ya hərəkət edən adama qınayıcı tərzdə deyilir.

Abrın yeyib, namısını (həyasını) qurşağına bağılyıb. // **Abrını yeyib, həyasına əl qatıb.** – Şərəfini, ləyaqət hissini itirib.

abırına qısılmaq // abırına sığımmaq // abır-həyasına qısılıb oturmaq – həyasını, hörmətini qorumaq üçün susmaq: *Abırına qısılıb hər şeyə dözüdü. Abır-həyama qısılıb oturmuşam.*

abırını ətəyinə bükmək – biabır etmək: *Abırın bükdü ətəyinə.*

acı bağırsax kimi uzatmaq (uzatmaq) – deyilən fikrin çox uzanması (uzadılması): *Sözü acı bağırsax kimi çəkib uzatma!*

acıxmış itə dömmək – bərk acmış və əlinə keçəni yemək istəyən adam haqqında işlədilir: *Acıxmış itə dönüb.*

acınan günorta durmaq // acınan köpük qusmaq – çox kasıb yaşamaq: *Acınan günorta durur. Acınan köpük qusur.*

acınan küt getmək – aclıqdan zəifləmək; çox kasıb yaşamaq: *Acınan küt gedir.*

açıb-ağartmaq – hər hansı bir məlumatı söyləmək, bildirmək: *Açıb-ağartmalı dərd dəyil. Açıb-ağartmasan, yaxşıdı.*

Adam olmuyan yerdə bu da adamdı. // **Adam olub adamlara qoşulub.** – Qanacaqsız, qabiliyyətsiz adam haqqında kinayəli tərzdə işlənir: *Bu, havaxdan adam olub adamlara qoşulub?*

Adama qışda buz da verməz. – Çox xəsis adam haqqında deyilir.

Adama on iki imamın qanın sübut eliyər. – Şər-böhtan atan, yalandan şahidlik edib üzə duran adam haqqında işlədilir.

adama ot yoldurmaq – əzab-əziyyət vermək: *Bu, adama ot yoldurar.*

adamı dinnən-donnan çıxarmaq – bezdirmək, usan-dırmaq: *Adamı dinnən-donnan çıxarma!*

adamı qara qəpikli eləməh – gözdən salmaq; haqqında mənfi rəy yaratmaq: *Adamı qara qəpikli eliyib divara vurur.*

adamı otarmaq – adamı aldatmaq, aldatmaqda davam etmək: *Adamı lap otarırsan e?!*

Adamın (kişinin) gözü dönməsin. – Çox hirsli olan adam haqqında işlədilir.

adamın əlinə çöpü çüt-çüt verməh – çoxbilmiş, bic adam haqqında işlədilən ifadə: *Adamın əlinə çöpü çüt-çüt verər.*

Adamın gərəh qanında, canında ola. // **Adamın gərəy özünün qabında ola!** – Qabiliyyətsiz adam haqqında işlədilir.

Adamları tanımağ olmazmış. – Birinin hərəkətlərinə təəccüblənəndə işlədilir.

adamlıxdan çıxmaq – insani keyfiyyətlərini itirmək: *Bı lap adamlıxdan çıxıb e.*

adı it dəfdərində də olmamaq – sayılmamaq, çox hörmətsiz olmaq: *Adı it dəfdərində də yoxdu.*

adı qulağına dəyməh – Özündən razı olan, özündən müştəbeh şəkildə danışan adam haqqında işlədilir: *Ağlaa galəni danışırsan. Dəəsən, adın qulağaa dəyib?*

afat çəyirtgəsi – ziyanverici: *Afat çəyirtgəsi kimi hər şeyi fot elədi.*

afat vırmax – ağaclara müəyyən xəstəliyin düşüb bəhəri məhv etməsi: *Bı il ağajdarı afat vırdı, bəhər olmadı.*

afdafa gəzdirən – Yaltaq adam haqqında işlədilir: *Afdafa gəzdirənin biridi.*

afsanıya düşməh – Təsadüf nəticəsində hər hansı bir xatadan qurtarmağın vaxtilə edilən yaxşılığın, xeyirxahlığın nəticəsi kimi yozulmasını ifadə edir: *Bircə tikə çörəyim afsanıya düşdü.*

Ağ bir, qara iki eliyən dəyil. – Deyilən sözü çox çək-çevir etməyən, hər sözə münasibət bildirməyən, səbirli adam haqqında işlədilir.

Ağ daş, qara daş, maa bir qardaş. – Ananın oğlan övladı olması arzusunu ifadə edir. Tək övladı, yaxud yalnız qızları olan ana uşağını oynadarkən bu sözləri deyir.

Ağ daş, qara daş, maa bir yoldaş. – Səfərə tək çıxmış adamın özünə yol yoldaşı arzulamasını ifadə edir.

Ağ günümüz daldan doğub? – Ağır vəziyyətin yaxşı, xoş bir şey haqqında düşünməyə imkan verməməsi gerçəkliyini ifadə edir: *Yəni pis gündəyiy onsuz da, ağ günümüz daldan doğub ki, belə şənliy eliyəy, nəsə yaxşı bir şey haqqında düşünəy? Bı bizim haramıza yaraşır?*

ağ yuyub qara sərməh – möhkəm danlamaq: *Ağ yudu, qara sərdi.*

Ağajda yatmışdın? – Yuxudan çox erkən duran adam haqqında deyilir: *Çox tez durub qonşuya, ya harasa gedən; ya da təzə bir xəbər eşidib süb tezdən gəlib deyən beləsinə deyillər: ağajda yatmışdın, nə tez durub gəlmisən?*

ağı görüb, qaranı unutmaq – yaxşını görüb, pisi unutmaq; kinli olmamaq: *Ağı gördü, qaranı unutdu.*

ağı qaradan seçməh – yaxşı və pis, müsbət və mənfi olanı bir-birindən ayırd edə bilmək: *Ağı qaradan seçməyi bacarmır.*

ağına-bozuna baxmamax – necə gəldi danışmaq və ya iş görmək: *Ağına-bozuna baxan dəyil.*

ağını çıxartmaq – şisirtmək, həddini aşmaq: *Lap ağını çıxartdın e!*

ağına gəlməh – xətrinə dəymək, acıqlandırmaq: *Bı söz anamın çox ağına gəldi.*

ağırrığını üsdünə tökməh – birinin qarşısında gər-nəşən adama deyilir: *Ağırrığını üsdümə tökmə.*

ağıza gələni danışmaq – fikirləşmədən, yerli-yersiz danışmaq: *Hər ağıza gələni danışma.*

ağızdan yırtıx – Özündə söz saxlaya bilməyən, söz gəzdirən adam haqqında deyilir.

Ağlaa cəyən əkim. – Axmaq məsləhətlər, yersiz təkliflər verən, mənasız fikir yürüdən adama müraciətlə deyilir. İfadədə ərk, qınaq və zarafat da duyulur.

Ağlaa dua yazdır. – Birinin uyğunsuz təklifinin və ya hərəkətinin mənfi dəyərləndirilməsi zamanı işlədilir: *Get ağlaa dua yazdır.*

Ağlaa kül əliyim. // **Kül ağlaa.** (bax: **Ağlaa cəyən əkim.**)

ağlı bir şey kəsməməh – şübhə ilə yanaşmaq, inanmamaq: *Bı işdən ağlın bir şey kəsir? Ağlım sənnən bir şey kəsmir.*

ağlı kərən-kərən gətirməh – məntiqsiz, rəbitəsiz, anlaşılmaz, dolaşiq danışmaq; nə danışdığını bilməmək: *Ağlı kərən-kərən gətirir. Ağlın kərən-kərən gətirir?*

ağlı topuğunda olmax – ağılsız, zəif düşüncəli olmaq: *Ağlı topuğandadı.*

ağnağazını araya salmax – öz işini qabağa salmaq (“ağnağaz” sözü Qarabağ və Zəngəzurda “ehtiyac üçün üyüdülmən azacıq taxıl” mənasında işlədilir): *Dəyirmanax taxıl aparıllar. Bir var çuvalnan, meşoynan, bir də var bir torba, ya da dağarcığın dibində aparıllar. Ona ağnağaz deyillər. Deyir bını arıya salın, üyüdüən aparım. Öz işi arıya salmax isdiyəndə deyillər ki, ağnağazı araya saldın?*

ağrımıyan başa buz bağlamax – lazımsız bir işlə özünü çətinliyə salmaq: *Ağrımıyan başaa buz bağlama.*

ağzı çörəyə çatmax – qazancı, güzəranı yaxşılaşmaq: *Deyəsən, ağzın çörəyə çatıb?*

ağzı dada gəlməh – dadlı yeməkdən ləzzət almaq, iştaha gəlmək: *Ye, ağzın dada gəlsin.*

Ağzı isti yerdədi. – Hər hansı bir işlə bağlı çətinlikləri bilmədən inamlı danışır.

Ağzın üşüyür, atı suara bilmirsən? – Bir işi görməmək üçün bəhanə gətirən adam haqqında deyilir.

Ağzına çullu dovşan yerrəşmir. – hədsiz dərəcədə lovğa, gopçu adam haqqında işlədilmən ifadə.

ağzına gələnı danışmax – düşünmədən, yerli-yersiz danışmaq: *Yerri-yersiz ağzına gələnı danışır.*

ağzına kiraa isdəməh – danışmağa tənbellik etmək: *Adam var ki, isdədiyı zaman danışır. Adam da var ki, bir sözü ağzına almağ üçün gərəy on dənə sual verəsən. Ona deyillər ki, ağzına kiraa isdiyirsən, bir söz danışasan?*

ağzına yiyəliyi etməh (etməməh) – fikirləşmədən, yerli-yersiz danışmamaq (danışmaq): *Ağzına yiyəliyi eliyən dəyil.*

ağzında dili kimi bəsdəməh – nazını çəkmək, əziz-xələf böyütmək: *Ağzımda dilim kimi bəsdəmişəm. Ağzında dilin kimi bəslə, yekəlib sənə zülm eləsin?*

Ağzında qan ola, yerə tüpürmə. – “Dərdini və ya bildiyin hər hansı informasiyanı hər adamın yanında açıb-ağartma” mənasında işlənir.

ağzında su ilinməməh – ağzında söz qalmamaq, eşitdiyini dərhal söyləmək, söz saxlayan olmamaq: *Ağzında su ilinmir.*

Ağzındakı quşu çıxart. – Birinin demək istədiyi əsas fikri ləngidib onun ətrafında danışdığı və ya bir fikri deyib-deməməkdə tərəddüd etdiyi zaman işlədilir: *Ağzındakı quşu çıxart, görək nə deyirsən.*

ağzını Allah yoluna qoymax – boş-boş danışmaq: *Ağzını qoyub Allah yoluna.*

ağzını aramax – hər hansı bir iş barədə birinin fikrini öyrənməyə cəhd etmək: *Onun ağzını ara!*

ağzın boza verməh – adamın fikrini yanlış səmtə yönəltmək: *Qonşu bərk gəlmişdi, kişi ağzın boza verib yola saldı.*

Ağzını xeyirriyə aç! – Biri hər hansı işin pis, uğursuz nəticələncəyini dedikdə digəri “xeyir söz danış” mənasında ona müraciətlə söyləyir.

ağzının dadı getməh – İnsan, yurd itkisindən doğan xiffəti ifadə edir: *Ağzımın dadı onnan getdi. Qaçqın gələnnən sora ağzımızın dadı gedib.*

ağzının dadı-duzu qalmamaq – müəyyən səbəbdən yediyindən ləzzət almamaq: *Qaçqın düşənnən sora ağzımızın dadı-duzu qalmıyıb.*

ağzının dadını bilməh (bilməməh) – yüksək zövqü olmaq (olmamaq), yaxşı seçim edə bilmək (bilməmək): *Filankəs ağzının dadın bilir, gör kimin qızın alıb.*

ağzının kəsəri olmamaq – sözünün təsiri olmamaq, sözü qəbul olunmamaq: *Ağzının kəsəri yoxdu.*

ağzının qorux-qaytağı olmamaq – danışıqını bilməmək; ağzında söz saxlamamaq: *Sənin ağzın qorux-qaytağı heş yoxdu ki.*

ağzının suyunu axıtmaq – istəmək, tamah salmaq: *Hər gördüyün şeyə ağzın suyun axıtma.*

ağzınnan çıxanı qulağı eşitməməh – öz dediyini dərk etməmək: *Ağzınnan çıxanı qulağı eşitmir.*

ağzınnan horra tökülməh – mənasız, rabitəsiz, kəsərsiz danışmaq: *Ağzınnan horra tökülür, yəni ölüvay danışır.*

ağzınnan od tökülməh – bəlağətli danışmaq: *Bu ki əsil natiqdi, ağzınnan od tökülür.*

Ağzınnan süd iyi gəlir. – Püxtələşməmiş, təcrübəsiz gənclər haqqında işlədilir.

Ağzınnan yellər alsın. – Hər hansı bir bəd fikrə, ehtimala qarşı “Allah eləməsin”, “dediyin yerinə yetməsin” mənalarında işlədilir.

ağzıynan quş tutmaq – qoçaq, fərasətli, bacarıqlı olmaq: *Ağzınnan quş tutsam da, genə bilən dəyilsən.*

ah çəkib qan tüpürməh – dərdli olmaq: *Filankəs gecə-gündüz ah çəkib qan tüpürür.*

Ahın dağlara-daşlara! – dərdini danışıb ah çəkən adama verilən təsəlli.

Axırın gəlsin, bez tuman. – Vaxtilə yaman gündə olub, indi vəziyyəti yaxşılaşdığından lovgalıq edən adam barədə rişxəndlə deyilir.

axmırasını ... üsdünə tökməh – deyingənliyi, ah-vay etməsi ilə başqasını bezdirmək: *Axmırai camaatın üsdünə tökmə.*

ajdıxdan çıxmax – Acgözlüklə yemək yeyən adam haqqında işlədilir: *Ajdıxdan çıxmısan?*

al dilə tutmax – şirin dillə adamı aldatmaq: *Al dilə tutub adamı cəhənəmmə də aparar.*

Al molladı, ver molla dəyil. – Xəsis adam haqqında işlədilir.

Ala itdən məşhurdu. – Mənfi mənada tanınan hörmətsiz adam haqqında işlədilir.

alabaşına, külbaşına – başdansovdu (iş görmək): *İşi alabaşına, külbaşına görməzdir.*

Aldın payı, çağır dayı! – Kiməsə xoşagəlməz hərəkətinə görə sərt cavab verildikdən sonra işlədilir.

Allah ağıl paylıyanda hardaydın? – bax: **Allah saa ağıl versin.**

Allah almışdıxdı. – Hər hansı bir zərərlə, itki ilə üzləşdikdə işlədilir: *Allah almışdıxdı yee, bu nə işdi başımıza gəldi?*

Allah arada şahıddı. – Qarşısındakını inandırmaq məqsədilə and məzmununda işlənir.

Allah bınnan betərinnən saxlasın. – Alqış məzmunlu olub hər hansı bir arzuolunmaz, pis hadisə baş verdiyi zaman işlədilir.

Allah eləməsin! – “Hər hansı pis, bəd hadisə baş verməsin” mənasında işlədilir.

Allah qoysa! – hər hansı bir yaxşı, xoş işin, hadisənin baş verməsi arzu edilərkən “inşaallah” mənasında işlədilir.

Allah məni öldürsün, amma hamıdan sora! – Zərəfatyana deyilir.

Allah saa ağıl versin. – Ağılsız bir iş tutan adamın səhv hərəkətini üzə vurmaq, gileylənmək məzmununda işlənir.

Allah, sən saxla! – Başqasının başına gələn, yaxud başqa yerdə baş vermiş hər hansı bir fəlakət zamanı “bizdən uzaq olsun”, “Allah bu bəladan bizi qorusun” mənasında işlədilir.

Allah üzünə (üzümə) baxdı. – Hər hansı bir təhlükədən təsadüf nəticəsində qurtula bilmiş adam haqqında işlədilir.

Allah ya saa verə, ya maa. – Münaqişə zamanı tərəflərdən biri digərini hədələmək məqsədi ilə işlədir.

Allaha da qurban olum, qonağına da. – Qonaq qarşılarkən işlədilir.

Allaha pənah, nə ola, ola! – Müsbət nəticələnməyəinə tam əmin olmadan riskli bir işə girişilən zaman işlədilir.

Allahı yetirməh – bəxti gətirmək: *Allahı yetirib.*

Allahın dərgahına qavışmax – ölmək: *Allahın dərgahına qavışdı, yəni rəhmətə getdi.*

Allahın səhəri çox! – Bir şeyi söz verib etməyən, yalançı vədlər verən adama müraciətlə istehzalılı şəkildə deyilir.

Allahın verdiyinnən. – əldə etdiyi nemət, ruzi ilə kifayətlənərək Allahına şükür edən adamın dilindən işlədilən ifadə.

Allahına bəndəliy eləməməh – itaət etməmək; yolunu azmaq: *Filankəs Allahına bəndəliy eləmir.*

Allahnan allahlığ etməh – hədsiz iddialı olmaq: *Allahnan, nöyzənbillah, allahlığ etməy olmaz.*

Alt daşı güjdüdü. – Qadını iradəli, söz sahibi olan kişi haqqında deyilir: *Dəyirmanın iki daşı var da. Alt daş, üst daş. Əslində dəyirməndə dəni üyüdəndə ən çox işi görəni o alt daşdı. Altdan firranır, o üsdəki də onnan barabar firranır. Burda ailə məsələsidi. Kişinin qadını güjdü çıxıb onu idarə edir. O nə deyirsə, elə onun dediyin eliyir.*

Alt dodağı yer süpürür, üst dodağı göy. – Zəhmli, qaşqabaqlı adam haqqında işlədilir.

Altdan-altdan su yeridir. – zahirən sakit görünən birinin xəlvətcə öz bildiyini etməsi, ara qarışdırması barədə işlədilən ifadə.

Altı aylıxsan? – Çox səbirsiz insana müraciətlə deyilir.

Altında gicikən şələsi var? – Nədənsə narahatlıq keçirən adama müraciətlə deyilir.

Amin deyəndi. – Yerli-yersiz hər şeyi təsdiq edən, “bəli-bəli” deyən, vəzifəli və ya özündən imkanlı şəxslərə yarınmağa çalışan adam haqqında işlədilir.

Anadan əmdiysi süd burnunna gəldi. – Müəyyən bir hadisə ilə əlaqədar əzab-əziyyətlə, çətinliklərlə üzləşmiş adam haqqında işlədilir.

anadan olduğu günə peşman olmaq – həyatından bezmək: *Başaa bir oyun açaram, anadan olduğun günə peşman olarsan.*

Anan səni at belində doğub? – Qoçaq adamlar haqqında deyilir.

Anası (anam, anan) namaz üstə imiş. – Müəyyən bir bələdan qurtula bilməmiş, təhlükəni sovuşdurmuş adam haqqında işlədilir.

anasınnan olmamaq – yoxdur, ola bilməz: *Məni alladan hələ anasınnan olmuyub.*

Ancax öz milçəyini qavır. – Ancaq öz hayına qalan xudbin adam haqqında deyilir.

Anqır, tayını tap! – Adətən, eşq, evlilik təklifi edilən situasiyalarda bəyənməməzliyin kəskin və kobud ifadəsi kimi işlədilir.

Ara qarışdı, məssəb itdi. – Qarışıqlıq düşmüş situasiyanı əks etdirir.

arabdan düşmüş qarpız kimi – Ovqatı yaxşı olmayan birindən əhvalını soruşduqda belə cavab verir: *Nətəərsən? Deyir arabadan düşmüş qarpız kimiyəm.*

Arabaynan dovşan tutur. – Müəyyən bir şeyi hiylə və siyasətlə əldə etməyi bacarır.

aralarından qara pişih keçməh – Münasibətləri pozulmuş adamlar haqqında işlədilir: *Araızdan qara pişih keşdi?*

Aralarından su (yel) keçmir. – Möhkəm, mehriban dostlar haqqında deyilir.

aralıxda it döyməh – avaralanmaq, veyillənmək, boş-bikar gəzmək: *Bekar-behdin aralıxda it döyür; İşi yox, gücü yox, aralıxda it döyür.*

araya çəltiy atmaq – sözün arasına söz qatmaq; söhbət zamanı əsas məsələdən fikri yayındırmağa çalışmaq: *Sözuu danış. Araya çəltiy atma!*

arğaç keçməh – birisinin işinə pəl vurmaq, zərər vermək, baş vermiş hadisədə barmağı olmaq, əlaltından ara qarışdırmaq: *Babam çox hirsdənir və arğacın kimnən keşdiyini annıyır. Mən bilirəm arğaç sənnən keçib.*

arı kimi şirəyə getməh – mənfəətini təmin edəcək yerə can atmaq: *Arı kimi şirəyə gedir.*

Arın yeyib, namusuna əl qatıb. – Abırsız, abır-həyə gözləməyən adam haqqında işlədilir.

Arını yeyib, gorunu da bağlıyıb belinə. – Heç nədən utanmayan, arsız adam haqqında deyilir.

arının yuvasına çöp soxmaq – hirsələndirmək; aranı qarışdırmaq: *Arının yuvasına çöp soxma.*

Arpa yemiş at kimi kırıldıyır. – Harın adam haqqında deyilir.

arpası artıx düşməh – harınlamaq, qudurmaq: *Arpan artıx düşüb?*

Artığın var, at itaa. – Sərfəli olan, lakin aşağılayıcı təklifdən imtina edən şəxs tərəfindən “sənin artığına qalmamışam” mənasında işlədilir.

arzusu gözündə qalmaq // arzusu ürəyində qalmaq – arzusu həyata keçməmək, yerinə yetməmək: *Oğlumun arzusu gözündə qaldı. Anamın illərnən yazdıxlarını çap etdirməy arzusu ürəyində qaldı.*

Asda qaçana imam qənim olsun. – “Bu yerdən uzaqlaşmaq, aradan çıxmaq lazımdır” mənasında işlədilir.

asdarı üzünə çıxmaq – əsl siması tanınmaq: *Axır ki, paxılın asdarı üzə (üzünə) çıxdı.*

asdarı üzünnən baha – Əslində ucuz olmalı nəyinsə baha başa gəlməsini ifadə edir: *Asdarı üzünnən baha gəldi.*

asi düşməh – qarşı çıxmaq: *Heç vaxt Allaha asi düşməyin.*

aşının duzunu-suyunu verməh – bərk danlamaq, ciddi cəzalandırmaq: *Aşının duzunu-suyunu verdim.*

Aşqabad batan kimi batmax – işləri tənəzzülə uğramaq; müflis olmaq; ciddi itkilərə məruz qalmaq: *Aşqabad batan kimi batdıx.*

at milçəyi kimi yapışmax – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *At milçəyi kimi yapışıb qopmur.*

atdı pəri – At minib-çapan qoçaq qadınlar haqqında işlədilir: *Kim ki qoçaxdı, at çapandı, ona atdı pəri deyillər. Atdı pəriyə dönüb.*

atı torbasıynan döyüşdürməh – ara qarışdırmaq, aravuranlıq etmək: *Araqarışdıran adam haqqında deyilir ki, atı torbasıynan döyüşdürəndi, atı torbasıynan döyüşdürür.*

Avcın için yalarsan! – Hədələyən, təhdid edən adama “sən bunu edə bilməzsən” mənasında deyilir.

Avcımın için iyləmişəm? – Hər hansı gileyə qarşı “haradan biləydim, bilmirdim” mənalalarında işlədilir.

ayağ üstə ölüb qurtarmax – çox zəif, arıq olmaq: *Ayağ üstə ölüb qurtarıb, dayna!*

ayağı ağır olmax // ayağı düşməməh – düşərli olmaq; gəlişi uğursuz olmaq: *Ayağı ağırdı. Ayağı düşmədi.*

ayağı yerə yapışmax – təəccüblənmək; eşitdiyi xəbərdən həyəcanlanmaq: *Elə söz eşitdim ki, ayağım yerə yapışdı.*

ayağı yüngül olmax – gəlişi ilə uğur gətirmək, düşərli olmaq: *Filankəsin ayağı yüngüldü.*

Ayağım ocağın qırağında yanıb? – Çox gedib-gəlmədiyi yerdə haqqında arzuolunmaz şəkildə danışılan biri tərəfindən deyilir: *Bir yerə ki gedib-gəlmirsən, sənin sözünü danışılar. Deyirsən ki, ayağım ocağın qırağında yanıb? Niyə mənim sözümü danışsın?*

Ayağın yandı, geri çək demir. – “Heç vaxt xətrinə dəymir” mənasında işlədilir: *Anam gəlmiş deməzdi ki, ayağın yandı, geri çək.*

Ayağına daş dəyən də mənən bilir. – “Hər bir işə görə təqsiri mənə görərlər” mənasında işlədilir.

ayağının altında yumurta qalmaq – Nazla, yavaş-yavaş yeriyən adam haqqında işlənir: *Elə yeriyir, elə bil ayağının altında yumurta qalıb.*

ayı çıxmaq – vaxtı keçmək: *Yayda qarpız-yemiş yeyilir da. İndi payıza dönəndə o qədər getmir. Deyirsən ki, ta onun ayı çıxdı.*

ayı potası – Çox kökəlmiş adam haqqında deyilir: *Ayı potasına dönüb. Elə bil ayı potasıdı.*

ayıbına kor olmaq – öz eybini görməmək: *Ayıbına kor olan adamnan layıxlı bir hərəkət gözdəmə! Ayıbına kor olub e!*

Ayrannı aş, pendir-lavaş. – qeyd edilən yeməyin ləzzətli olduğunu bildirən ifadə.

Az aşın duzu dəyil. – Çoxbilmiş, hiyləgər, bıc adam haqqında işlədilir.

Az dedi, saz dedi. – Fikrini yığcam və sanballı ifadə edən adam haqqında işlədilir.

babalı boynuna – məsuliyyəti kiminsə üzərinə qoymaq: *Babalı mənim boynuma.*

babalını yumax – əmin olmadan başqasını nədə isə günahlandırmaq; əsassız olaraq başqasının qeybətini etmək: *Çalış heç kəsin babalını yuma!*

bada getməh – puç olmaq: Yəəsizdiydən hər şeyi bada getdi.

Bağ belə, bostan belə. – Hər hansı yalançı vədlərə, uydurma fikirlərə münasibəti ifadə edir.

bağır-öfkəsi ağzına gəlməh – iyrenmək, ögümək; qorxmaq: *Bağır-öfkəm ağzıma gəldi.*

bağrına daş bağlamax – dözmək, ürəyiyumşaqlıq etməmək, sərtləşmək: *Əri cavan öldü, özünü itirmədi. Bağrına daş bağladı, balalarını böyütdü.*

Bahasına pul vermişən? – Ya hədiyyə verilmiş, ya öz zəhməti hesabına, ya pulsuz, havayı, ya da təsadüfən əldə edilmiş nəyisə (geyimi, əşyanı və s.) işlətməyə qıymayan adama müraciətlə deyilir.

Baxtavar başaa. // Xoş halaa. – Başqasının xoşbəxtliyinə, xoş gününə müəyyən qədər həsədlə, qibtə ilə münasibət bildirərkən işlədilir: *Baxtavar filankəsin başına, oğlanları yaxşı yerdə işdiyir, qızı xoşbaxt olub; Xoş halaa, uşaxlardan yarımisan.*

baxtı qızıl kəsməh – şanslı olmaq, bəxti gətirmək, asanlıqla uğur qazanmaq: *Baxtı qızıl kəsir.*

Bajarana baş qurban. – Uğur qazanan qabiliyyətli adam haqqında rəğbətlə işlədilir.

balaxəndəyə bir şey atmax – nəsə yemək: *Balaxəndəyə bir şey atmısan?*

balaxəndəyə ötürməh – bax: **balaxəndəyə bir şey atmax**: *Olanı balaxəndəyə ötürür.* Məcəzi mənada: deyilən sözü ürəyinə salmaq: *Hər sözü balaxəndəyə ötürüb özü dərəcə eləmə.*

balaxəndəyi dolu olmaq – Ürəyi giley, narazılıq və s. ilə dolu olan birisi içindəkiləri açıb-danışanda başqa birisi tərəfindən işlədilir: *Sənin balaxəndəyin doluymuş ki?*

baltanı kökunnən (dibinnən) vırmaq – adamın sözünü sərt şəkildə kəsmək; hər hansı bir problemin həlli üçün kəskin qərar vermək: *Baltanı dibinnən vırdı.*

barmağı bala batmaq – uğur qazanmaq, bəxtəvər olmaq. “Yarımamaq” mənasında isə kinayəli tərzdə işlədilir: *Barmağın bala batıb?*

Barmaxlarının hər biri bir qızıldı. – İşinin ustası olan, hər şeyi bacaran adam haqqında deyilir.

basaratı bağlammaq – işləri gətirməmək; bacarığın və imkanın olduğu halda, bir iş görə bilməmək: *İsdiyirsən ki, bir iş görəsən, görə bilmirsən. Yəni o qədər həvəsdən düşmüşsən, basaratın bağlanıb deyillər. Sanki əlin-qolun bağlanıb, qaraçuxan yatıb.*

Baş dəyil e, saman çuvalıdı. – Mənasız təklif verən, məntiqsiz danışan adam haqqında istehza ilə deyilir.

baş qoşmamax – əhəmiyyət verməmək: *Onun kəmsər danışığına baş qoşma.*

Başaa xeyir, canım. – Təəccüblənmək məqamında özünəmüraciət kimi istifadə edilir: *Başaa xeyir, canım, bu nə işdi başma gəldi? Başaa xeyir, canım, indi də bına yanım?*

başaa sadağa – Mal, mülk, pulla bağlı hər hansı bir itkiyə məruz qalan insana təskinlik məqsədi ilə “canın sağ olsun” mənasında deyilir.

Başaa söz qəhətədi? – Söylənməsi arzu olunmayan fikir səsləndirən adama etiraz olaraq deyilir, “söz tapmırsan danışmağa” mənasında işlədilir.

Başdı başın saxlasın. – Müəyyən çətinlik yarandığı və birliyin olmadığı məqamlarda “hərə öz hayına qalsın” mənasında işlədilir: *Başlı başın saxlasındı?*

başdı-başına bıraxmax – nəzarətsiz qoymaq: *Heyvanı başdı-başına bıraxarsan, gedib tələf olar.*

baş qalda olmax – təhlükəyə, bəlaya düçar olmaq: *Baş qaldadı.*

Baş ayağına salama gedir. – Beli bükülmüş qocalar haqqında deyilir.

baş bədəninə (çiyinnərinə) ağırırax etməh – təhlükəli işlərə girişmək, həyatını risk altında qoymaq: *Başın bədənna ağırırax edir? Baş çiyinnərinə ağırırax eliyir.*

baş daşdan-daşa dəyməh – çətinliklərlə üzləşmək, bərkə-boşa düşmək: *Baş daşdan-daşa dəyənnən sonra ağı başına gəlib.*

baş əhlət daşına dəy(mə)məh – ciddi çətinliklə üzləş(mə)mək: *Baş əhlət daşına dəymiyib; Baş əhlət daşına dəyənnən sora ağı başına gəldi.*

baş əlində olmamax // başına iş gəlməh – xoşagəlməz, arzuolunmaz bir hadisə ilə üzləşmək: *Yəqin, baş əlində dəyil ki, gəlib-çıxmadı. Adamın avamlığınnan başına çox iş gələr. Başımıza gəlmİYƏN qalmadı.*

baş ətdəmməh – pullanmaq: *Dəəsən, başın ətdənib axı!*

baş xarab olmax – səfehləmək: *Başın xarab olub? Bu nə sözdü?*

baş üsdündə olmamax – qərar verəcək, fikir yürüdəcək iqtidarda, vəziyyətdə olmamaq: *Baş üsdündə dəyil, nə desin?*

Başı(m) dinc, qulağı(m) dinc. – Qalmaqaldan uzaq olan, konfliktsiz sakit həyat tərzinə üstünlük verən, mübahisəli məsələlərə baş qoşmayan adam barədə işlədilir.

Başımın ağasısan? – birinin məsləhət və ya tələblərinə etiraz bildirən ifadə.

başın boş buraxmaq – sərbəst buraxmaq, nəzarət etməmək: *Bı işin başın boş buraxma!*

başına at tərmiş // başına hava gəlməh – axmaq-axmaq danışmaq; normal qəbul olunmayan fikir, təklif söyləmək: *Başaa at tərmiş? Başaa hava gəlib?*

başına corab hörməh – dolaşdırmaq, tələyə salmaq: *Başıma corab hörmə! Özü öz başına corab hörüb.*

başına dənbələn oyunu açmaq – əziyyətə salmaq: *Bir tikə vaxtımızdan başımıza dənbələn oyunu açır.*

başına dövlət quşu qommaq – birdən-birə varlanmaq: *Filankəsin başına dövlət quşu qonub.*

başına əngəl açmaq – problem yaratmaq: *Özü öz başına əngəl açdı.*

başına qızıl alıb gəzməh – arxayın olmaq: *Gəlini gətirdin, daa bı işdən qurtardın, ağır işdən. İşdərin düzəldi da. Ta binnan sora başaa qızıl al, gəz.*

başına oyun açmaq // başına iş açmaq – ağır vəziyyətə salmaq: *Başaa bir oyun açaram, dədəm toyu yadına düşər. Özü öz başına iş açdı.*

Başına vur, çörəyin əlinnən al! – Fağır, yazıq, özünü müdafiə edə bilməyən adam haqqında işlədilir.

başında çanax çatdamax – hər hansı bir işin bəlasına düşmək, ziyanını çəkmək: *Nə xata olsa, gəlib məni tapır. Həməşə çanax mənim başımda çatdıdır.*

başında qoz sındırmaq // başında turp əkməh – çox incitmək, əzab vermək: *Bı, adamın başında qoz sındırar; Arvadı yazıx kişinin başında turp əkir.*

başını başdara qoşmaq – bilmədiyi işlərə qarışmaq: *Bu da başını başdara qoşub da!*

başını daşa döyməh // Get başı döy daşa! – Hər hansı bir hərəkətə və ya deyilən sözə etirazı ifadə edir: *Görürsən ki, artıq-əsgiy danışır, haxlı-haxsız. Onnan bı sözü gözdəmirsən. Deyirsən ki, noolub saa, dəli olmusan? Get başı döy daşa! Bu sözü niyə deyirsən?*

başını gırrəməh – birtəhər dolanmaq: *Hərə öz başını güjnən girriyir.*

başını itirib, ayaxlarını axtarmaq – çaşbaş olmaq, çətin vəziyyətdə nə edəcəyini bilməmək: *Başını itirib, ayaxlarını axtarır.*

başını qatıxlıyıb it ağzına verməh – özünü xataya salmaq: *Başını qatıxlıyıb it ağzına verib.*

Başını orda islat, burda qırx. – özünü hara isə təcili çatdırmaq.

başını tavlamaq – aldatmaq: *Başını tavlıyır.*

başının altına yasdıx qoymaq – arxayınlaşdırmaq: *Anıya deyir onun başının altına yasdıx qoyma, qoy gedib işini güjünü görsün.*

başının altınnan çıxmaq – hər hansı bir işin səbəbkarı hesab edilmək: *Hər şey sənin başın altınnan çıxır.*

başqasının ağzına çilov olmaq – başqasının deyəcəklərinin qarşısını almaq: *Başqasının ağzına çilov olmaq çətindi.*

başmaq seyrinə çıxmaq – gəzintiyə getmək: *Başmaq seyrinə çıxıb.*

bayxanı üzə vırmaq – arada olan bir gizli işi açıb-ağartmaq: *Bayxanı üzə vırma! Bayxanı üzə vırmazdar.*

Bayır-bacaxnan işi olan adam dəyil. – Ev-eşik işləri ilə məşğul olub kənara (qonaqlığa, gəzməyə və s. yerlərə) getməyə meyil etməyən adam haqqında deyilir.

bayırrığı olmamaq – ictimai yerdə, kənar yerdə özünü səviyyəli apara bilməmək: *Bının heç bayırrığı yoxumuş ki!*

bayquş kimi ulamaq – Çox qarğış tökən və ya çox ağlayan adam haqqında işlədilir: *Bayquş kimi uluyur.*

bel bağlamaq – güvənmək, etibar etmək: *Dünya malına bel bağlama, gəldi-gedərdi.*

beli bağlı olmaq – arxayın olmaq, tam əmin olmaq; güvənmək: *Ərinnən belini bağlıdı.*

beli qırılmaq – ağır itkiyə məruz qalmaq, ciddi çətinliklərə düşmək: *Deməy olar ki, ev yəsinin – yazığın belini qırılırdı. Gündə dəsdə-dəsdə arvadlar gəlirdi. Ağlaşırıldı, yemək verilir.*

Beli çöpdən dirəh. – İmkanı çox olduğu halda, cüzi bir iş görəni, yarıtmaz adam haqqında istehza ilə deyilir.

beş kişinin biri – Hörmət, nüfuz sahibi olan kişiler haqqında işlədilir: *O da beş kişinin biridi.*

Beş özünən deyəndə bir də bizdən de. – Çox lovğalanan adama müraciətlə deyilir.

beyninin qurtdarı tərəmməh – hirsənmək: *Genə beyninin qurtdarı tərəmməh?*

bəxti qulağının dalında olmaq – şanslı olmaq, işlərində asanlıqla uğur qazanmaq: *Bəxti qulağının dalındaymış.*

bəxti üzünə gülməh – şanslı olmaq, bəxti gətirmək: *Bəxt adamın üzünə həmişə gülməz.*

bəndi-bərəsi kəsilməh – maneələrlə üzləşmək: *Bəndi-bərəsi kəsilib, ali heş hara çatmır.*

Bərk durdu, boş yığıldı. – Bir şeyi edəcəyi haqqında lovğalıqla danışıb, gerçəklikdə heç nə etməyən adam haqqında işlədilir.

bərk getməh – lovğalanmaq, təkəbbürlü olmaq: *Filankəs bərk gedəndi.*

Bərkdə əli yoxdu. – Təhlükəli vəziyyətdə kənara çəkilən cəsarətsiz adam haqqında işlədilir.

bərkdən-boşdan çıxmaq – təcrübəli olmaq, çətinliklər görmək: *Bərkdən-boşdan çıxmış adamdı.*

bərkdən-boşdan çıxarmaq – sınamaq: *Adamı sınıyırlar da məyyən çətin vəziyyətdə, yəni bərkdən-boşdan çıxarırlar; Adamı bərkdən-boşdan çıxardıb sora dost olallar.*

Bı da mənim vur iyidim. – bacarığına güvəndiyi övladı yarıtmaq bir iş gördükdə valideynin təəssüflə söylədiyi ifadə.

Bıçax sümüyə dirənib. – vəziyyətin son dərəcədə dözülməz, narazılığın yüksək olduğunu bildirən ifadə.

Bıçax vırsan, qanı çıxmaz. – Çox qəzəblənmiş, hiddətlənmiş adam haqqında işlədilir.

Bığdan götürüb saqqala qoyur. – Səmərəsiz işlərlə məşğul olan adam haqqında işlədilir.

Bildiyi biləsindədi. – Sözü qulaq asmayan, özü bildiyini edən adam haqqında işlədilir.

bildiyini dədəsinə verməməh // bildiyini heç kəsə verməməh – fikrindən dönməmək, məsləhətə qulaq asmaq, inadkar olmaq: *Bildiyini dədəsinə də verməz. Özü bildiyini heş kəsə verməz.*

Bir atım barıtı var imiş. – Hirsələnib tez özündən çıxan və tez də sakitləşən; bir işə həvəslə girişib yarımçıq qoyan adamlar haqqında işlədilir: *Bir atım barıtı vardı, atdı boşaldı.*

Bir baxan deyərdi, bir də baxım. – gözəl qız, qadın haqqında işlədilən ifadə.

Bir başı var, min dili. – riyakar adam haqqında işlədilən ifadə.

bir bezin qırağı – oxşar mənfi xasiyyətləri olan adamlar haqqında deyilir: *Hamsı bir bezin qırağıdı.*

bir çürüh qoznan da saymamax – saymazlıq etmək, yada salmamaq, başa çıxmamaq: *Adamı bir çürüh qoznan da saymır.*

Bir daş altda, bir daş üstə. – Hər hansı bir hadisəni, fikri gizli saxlamaq zəruriliyini ifadə edir.

bir daşnan iki quş vırmax – bir hərəkətlə iki işi həll etmək: *Camaat bir iş görə bilmir, bı bir daşnan iki quş vırır.*

Bir dəli şeytan deyir. – Fəsadları ola biləcək hər hansı bir hərəkəti etməklə əlaqədar qərar verilməsində tərəddüdü ifadə edir: *Dəli şeytan deyir, dur getginən onun abrını atəyinə bük.*

Bir dəridi, bir sümüh. – Çox arıq və zəifləmiş adam haqqında işlədilən ifadə.

Bir əli yerdə qaldı, biri göydə. – Çıxılmaz vəziyyətə düşən adam haqqında deyilir.

Bir himə bənddi(miş). // **Bir amana bənddi.** – Gərgin vəziyyətdə hər hansı bir addımı atmağa (danışmağa, ağlamağa, dalaşmağa, getməyə və s.) bir bəhanə, səbəb gözləyirmiş kimi hazır olan adam haqqında işlədilir: *Bı, elə bir himə bəndmiş ki. Elə bir amana bənddi ki?*

bir işin qulpundan yapışmaq – kömək etmək: *Bir işin qulpundan yapışdın, axıra çıxart. Bir işin qulpundan yapışmaz.*

Bir qara qəpikliy adamlığı yoxdu. – Qabiliyyətsiz, qanacaqsız adam haqqında deyilir.

bir qarnı ac, bir qarnı tox – yoxsul adam haqqında işlədilən ifadə.

bir qulağınnan alıb o birinə verməh – deyilən sözə əhəmiyyət verməmək, etinasız yanaşmaq: *Sözü bir qulağınnan alır, o birinə verir.*

Bir misqallıx dilin qoyub, bir batmannıx başıyan danışıq. – Soruşulana sözlə deyil, baş hərəkəti ilə cavab verən adam haqqında işlədilir.

bir sözü iki eləməməh – deyilənə tabe olmaq: *Bir sözü iki eləməz.*

Bir şapalağa dəyməz. – Cansız-cüssəsiz adam haqqında “əl bulaşdırmağa dəyməz” mənasında işlədilir.

bir üzü qız, bir üzü gəlin – Ərini tez itirən gəlinlər haqqında deyilir.

bir yerdə bənd almamax // bir yerdə tikiş tutmamax – Bir yerdə durmayan, vurnuxan; oyan-buyana çox gedən; iş yerini tez-tez dəyişən adamlar haqqında deyilir: *Sən də bir yerdə bənd alan dəyilsən. Bu heş harda bənd alan deyil. Bir yerdə tikiş tutmur.*

Bir yerə kül tökən deyil. – Bir yerdə duruş gətirməyən, qərar tutmayan insanlar haqqında deyilir.

bir-birinin ağzına tüpürməh – iki və daha artıq adamın eyni fikri söyləməsi: *Elə bil bir-birinin ağzına tüpürüblər.*

Bir-birinizi yaxşı tapmırsız. – Bir-biri ilə yaxınlıq edən mənfi xasiyyətli adamlar haqqında kinayəli tərzdə işlənir.

bir-biriynən qan davlamak – Bir-biri ilə qan davalısı kimi yola getməyən insanlar haqqında deyilir: *Bir-biriynən qan davlıyır.*

Bircə öldüyüm günü bilmirəm. – “Hər şeyi bilirəm, hər şeydən məlumatım var” mənasında işlədilir.

Bircə zənciri çatışmır. – Zırrama, sözünü-hərəkətini bilməyən adam haqqında işlənir.

birəni ayağınnan nallamax – bacarıqlı və məharətli olmaq: *Birəni ayağınnan nallıyır.*

Biri ala dağdan deyir, o biri qara dağdan. – Bir söhbət zamanı tamamilə fərqli məsələlərdən danışan müsa-hiblər haqqında deyilir.

Birin bilirsən, birin bilmirsən. – “Sənin bilmədiyin şeylər var” mənasında işlədilir.

Birin deyərsən, beşin eşidərsən. – “Nə deyərsən, cavabını da alarsan” mənasında işlədilir.

Birinin sözü o birinin boğazından keçmir. – Bir-birini eşitməyən, bir-birinin sözünə qulaq asmayan yaxın adamlar haqqında işlədilir.

Bişmiş toyuğun gülməyi gəlir. – Birinin danışdığı yalana münasibəti bildirir. “Bu boyda yalan olmaz” mənasına uyğundur.

bitdi buzova döndərməh – Çox danlanıb nə edəcəyini bilməyən, vurnuxan adam haqqında işlədilir: *Bitdi buzova döndəriblər.*

Bizimki yerdən çıxıb? – Biri öz övladını başqalarından üstün tutanda, digərininkilərə saymazlıq, laqeydlik ifadə edəndə digəri belə deyir. Yəni bizimki övlad deyil?

bogazında çıxar tayı qalmaq – Danışmaq istəməyib yalandan çəçəyən, öskürən adama müraciətlə istehzalı tərzdə işlədilir: *Bogazında çıxar tayı qalıb?*

boğazdan yuxarı – qeyri-səmimi (demək, danışmaq): *Onun sözünə çox da inanma, nə deyirsə, boğazdan yuxarı deyir.*

boluna darımaq – israfçılıq etmək, nəyi isə normasından artıq işlətmək: *Baxıb görür ki, uşax gəlir, mürəbbəni qoyur qabağına bir qabı tamam yeyir. Deyir boluna darımısan? Bir az az ye də; Bir də görürsən ki, evdə, lap ananın özü olsun, çox bədxərjdiy edir, nəyisə ora-bıra paylıyır. Ona da deyillər, boluna darımısan?*

bosdançının kar vaxtı – bostan məhsulları yetişən vaxt.

boynu boyundurux altda olmaq – kiminsə tabeliyində, kimdənsə asılı vəziyyətdə olmaq: *Biri evli olur, arvadın sözüynən oturub-durur. Deyillər boynu boyundurux altdadı, yəni arvadın təsiri altındadı.*

boynu qoltuğaltı görməməh – hələ çətinlik görməmək, bərkə-boşa düşməmək: *Boynu qoltuğaltı görmüyüb.*

Boynuna örkən dolammır. – Çox kök, boynuyoğun adam haqqında istehzalı şəkildə deyilir.

boynuna yük düşməh – söz verdiyi bir işi yerinə yetirməyə məcbur olmaq: *Boynuna yük düşüb?*

Boynuun dalınnan qan alıblar? – Sözü gec qanan adam haqqında deyilir.

boyuna biçilməh – bir şeyin adama uyğun olması: *Bi vəzifə lap boyuna biçilib.*

Böyün varam, səhər yox. – Yaşlı adamlar kiçiklərə öyüd-nəsihət verərkən işlədirlər: *Böyüylər öyüt verəndə*

deyir: bala, mən böyün varam, səhər yox. Sən öz günaa ağla, öz işdəru qur. Mən həməşə sənin yanında olmuyjeyəm axı.

Bu əl vurub o biri əli kəsib. – Bir adam öz yaxın adamına, qohumuna xəsarət yetirəndə, yaxud onu qətlə yetirəndə hadisəyə bu ifadə ilə münasibət bildirilir.

Bu xəmir hələ çox su aparar. – Həlli uzun zaman alaçaq bir iş haqqında işlədilir.

Bu zülmü Allah götürməz. – Çox haqsızlıq və zülmə uğramış adamın dilindən deyilir.

Bura bir gəlib çıxan sevinər, bir də qaçıb qurtaran. – Bir yerə böyük ümid və arzularla gedən və getdiyi yerdə arzuolunmaz vəziyyətlə qarşılaşan adam haqqında işlədilir.

Burda bir əmma var. – Hər hansı bir məsələnin qüsuru, problemi olduğu vurğulanır.

burnu girməyən yerə başın soxmaq – bilib-bilmədən hər işə qarışmaq: *Burnun girməyən yerə başını soxma!*

burnu ovulmaq – cəzalanmaq, döyülmək: *Filankəsin burnu hələ ovulmalıdı.*

burnu sallamaq – nədənsə küsmək, incimək, narazı qalmaq: *Burnu sallanıb.*

burnuna duzdu su qoymaq – acıqlanmaq, tənbeh etmək: *Burnuma duzlu su qoydu.*

burnunna piltə-piltə gəlmək – etdiyi hər hansı bir hərəkətə görə nəticədə əziyyət çəkmək: *İnşallah, torpaxlarımızda ermənilərin yedihləri burnunna piltə-piltə gələr.*

Burnunna tutsan, canı çıxar. – Cüssəsiz, çəlimsiz adam haqqında deyilir.

burnunun ucunna uzağı görməmək – uzaqgörən olmamaq: *Burnunun ucunna bir qarış uzağı görmür.*

buyur-buyura salmaq – bir işi görməyi bir-birinin üzərinə atmaq: *İşi buyur-buyura salmıyın. Buyur-buyura saldılar, hamıdan geri qaldılar.*

can deyib can eşitməh // canbir qəlbədə olmaq – bir-biri ilə mehriban olmaq: *Can deyin, can eşidin! Canbir qəlbədədilər.*

canı boğazına yığılmaq – bezmək: *Canım boğazıma yığıldı.*

Canı buz baltası kimi bərkdi. – Sağlam, gümrah olan adam haqqında işlədilir.

canı əziz bəxtəvər – Əziz-xələf böyüdülmüş və ya canını işə vermək istəməyən, canını çox istəyən adamlar haqqında bir qədər rişxəndlə sözlənir.

canım saa desin – Danışqı zamanı hər hansı bir fikri, mətləbi vurğulamaq məqamında işlədilir.

canına vijvijə düşməh – qorxmaq: *Canıma vijvijə düşdi.*

canına yağ kimi yayılmaq – ürəyincə olmaq, xoşlamaq, ləzzət vermək: *Canına yağ kimi yayıldı.*

canını çöldən tapmaq – sağlamlığına fikir verməmək, öz qeydinə qalmamaq, hədsiz çalışmaq: Adətən, biri onu əziyyətlə salacaq bir işi görmək istəməyəndə deyir ki, *canımı çöldən tapmışam? Və ya sağlamlığının qeydinə qalmadan çox işləyən adama deyilir ki, canını çöldən tapmısan?*

canını dişinə tutmaq – birtəhər dözmək: *Canı dişinə tut! Canını dişinə tutub susdu.*

cehizi bitmiş qız – Hər hansı bir işdən arxayın olan adam haqqında işlədilir: *Cehizi bitmiş qız kimi arxayındı.*

ceyran belinə çıxmaq – çox çətin tapılmaq: *Pul bizdə ceyran belinə çıxıb.*

Cəhənnəmnən bezbilet gəlib. – Kifir, eybəcər adam haqqında, habelə özünü səviyyəsiz aparən adam haqqında deyilir.

Cındırınnan cin ürkür. – Üst-başı, geyimi pis haldadır.

cızığınnan çıxmaq – qudurmaq, ədəb-ərkanı, ölçü-biçini aşmaq: *İndiki zamanada adamlar cızığınnan çıxıblar, yolların azıblar.*

cikini-bikini bilməh // Cikinə də bələdəm, bikinə də. – (kiməsə) yaxından bələd olmaq, onu dərindən tanımaq; hər hansı bir işin çəmini, yöndəmini bilmək: *Mən onun cikini də bilirəm, bikini də. Hər işin cikini də bilir, bikini də.*

cilov gəmirməh – birisinin hərəkətinə görə bərk hirs-lənmək: *Ata oğlunun əlinnən cilov gəmirir.*

cin atına mimməh – bərk hirs-lənmək: *Məni cin atına mindirmə!*

cinnəri başına yığışmaq – həddindən artıq əsəbiləş-mək, möhkəm hirs-lənmək: *Cinnəri yığışıb başına.*

combaza qalxmaq – coşmaq, qızışmaq, qalmaqal salmaq, sərt mübahisə etmək: *O ki combaza qalxdı, qabağın almağ olmaz. Dəli kimi combaza qalxdı. Yenə mənnən combaza qalxmısan?*

cürdəyini boşaltmaq – ürəyini boşaltmaq, ürəyindəki sözləri demək: *Cürdəyini boşaltdım, dincəldin ta?*

cüt ayağını bir başmağa dirəməh – Öz fikrində israr edən, sözündən dönməyən, tərslik edən adam haqqında deyilir: *Cüt ayağını bir başmağa diriyib.*

çala-çala getməh – rüsvayçılıqla qovulmaq; biabırçılıqla yola salınmaq. Qovulması və ya getməsi arzu olunan

adam haqqında kinayəli və məmnun tərzdə işlədilir: *Çalacala getdi.*

çalağan çardağı (tikməh) // quş damı (tikməh) – müvəqqəti, davamsız, keyfiyyətsiz tikili (tikmək): *Çalağan çardağı tikirsən? Çalağan çardağı tikilən ev tez uçar. Quş damı tikirsən?*

çalxa-çalxa qalmaq – ağır xəstəlikdən şiddətli əzab çəkmək; canı ilə əlləşmək; çapalamaq: *Çalxa-çalxa qalıb.*

çalxan-valxana düşməh – qarınışləməsinə düşmək; çıxılmaz vəziyyətdə nə edəcəyini bilməmək; başını itirmək: *Çalxan-valxana düşüb.*

Çalma, çıxırmıyım! – “İncitmə, səsim gəlməsin” mənasında işlənir.

çar-naçar qalmaq – ümitsiz qalmaq, çıxış yolu tapmamaq: *Əlacı hər yerdən kəsildi, çar-naçar qaldı.*

çatını başına salmaq – öz nəzarətində saxlamaq, özünə tabe etmək: *Çatını salıb başına sürüyür.*

Çay nədi, say nədi? – Çox çay içən adamların nitqində işlədilir.

çaya susuz aparıb, susuz gətirməh – zirək, bacarıqlı olmaq: *Adamı çaya susuz aparıb, susuz gətirər.*

çayda balıx sövdası // dəryada balıx sövdası – yerinə yetirilməsi mümkün görünməyən bir iş: *Səninki dəryada balıx sövdasıdı.*

Çevir tətı, vur tətı. – birinin eyni fikri müxtəlif formada dəfələrlə təkrar etməsini bildirən ifadə.

çək-çəvirə salmaq – mübahisə etmək, hər hansı məsələni uzatmaq: *Hər işi çək-çəvirə salır.*

çəltiy atmaq – araya söz qatmaq: *Mərdimazar çəltiy atar, aranı qatar.*

çənəsini boş qoymax – boşboğazlıq etmək, danışığına fikir verməmək: *Çənəsin boş qoyub yanşıyır.*

çıxacağı olmax – Birinin elə bil getdiyi yerdə bir hadisə olur, başına bir iş gəlir, xərcə düşür. Deyir bının çıxacağı varıydı, çıxdı.

çıxdığı budağı doğruyan – Nankorluq edən adam haqqında deyilir: *Filankəs çıxdığı budağı doğruyandı.*

çiçəyi burnunda qalmax – arzusu gözündə qalmax: *Çiçəyi burnunda qaldı.*

çiçəyi burnunda ölməh – cavan ölmək, kama çatmamış ölmək; həm ciddi mənada, həm də kinayəli işlənilir: *Qoca bir adamın ölümü haqqında məlumat verəndə biri lağla deyir ki, hə, çiçəyi burnunda öldü. Cavan adamın ölümü haqqında isə ciddi mənada deyilir.*

çiçəyi çırtdamax – sevinmək; eşqə düşmək: *Çiçəyi çırtdıyıb.*

Çil demə, çili düşər. // **Çil demə, çiliyi əyilər.** – Hər sözdən inciyən, dəyməduşər insanlar haqqında “bir söz demə, xətrinə dəyər” mənasında, işlənilir.

çilədanı dolu olmax – ürəyi dərdli olmaq; dərd-səri haqqında deyiləsi sözü çox olmaq: *Çilədanı doluydu danışıdı, yüngülləşdi.*

çilədanını boşaltmax – ürəyində olanların hamısını söyləmək: *Çilədanını boşalt, görəy isdədiyin nədi?*

Çırtma vırsan qanı çıxar. – Əsəbi və gərgin adam haqqında işlənilir.

çiy iş tutmax – məqbul sayılmayan, alınmayacaq bir işlə məşğul olmaq: *Çiy iş tutma!*

çiy söz danışmaq – fikirləşmədən danışmaq, məntiqsiz fikir yürütmək. *Ağzında sözü bişir, sonra çıxart. Çiy söz danışma.*

çiy süd əmməh – etibarsız olmaq: *İnsan çiy süd əmib, ona bel bağlama.*

çiyid yemiş dana – Gözləri mənasız şəkildə döyükdən, duruxmuş adam haqqında deyilir: *Gözü çiyid yemiş dana kimi, nə döyürsən?*

çiyinnərinən (ürəyinnən) ağır daş asılmaq – üzərinə məsuliyyətli iş düşmək; birinin həll edilməsi vacib olan, lakin hələ həyata keçirə bilmədiyi işlərinin olması: *Elə bil çiyinnərinən ağır daş asılıb. Elə bil ürəyinnən ağır bir daş asılıb.*

çiyinnərinən ağır bir yük götürülməh // üsdünnən dağ götürülməh – çətin bir işi həll edib yüngülləşmək; iztirabdan, narahatlıqdan qurtarmaq: *Elə bil çiyinnərinən ağır bir yük götürüldü. Elə bil üsdünnən dağ götürüldü.*

çox baş aparmaq – başından böyük danışmaq: *Çox baş aparır. Çox baş aparma ha!*

çox deyib az eşitməh – məsləhətə qulaq asmamaq: *Çox dedim, az eşitdi.*

Çoxbilmiş – çoğan doğramış. – Çoxbilmiş adam haqqında zarafatyana, yaxud kinayəli tərzdə işlədilir. Çoğan – yabanı bitki adıdır.

çoxdanın qurdu – təcrübəli, çox şey bilən, hiyləgər adam haqqında işlənən ifadə: *Çoxdanın qurdu.*

çöçün gəlməh – qəribə gəlmək, təəccüblü görünmək; şəninə dəymək: *Nooldu, sözüm saa çöçün gəldi? Filan şeyi eləməh saa çöçün gəlir?*

Çömçə tutan sənə (bizə, sizə) sarıdı. – Hər hansı bir işlə bağlı məsul şəxsin yaxın adam olduğunu bildirir.

çörəy ağacı – qazanc yeri (mənbəyi): *Kişi evin çörəy ağacıdır.*

çörəyi daşdan çıxmaq // pulu daşdan çıxmaq – əziyyətli qazanc əldə etmək: *Çörəyim daşdan çıxır.*

çörəyi qulağına yeməməh – çox şeydən məlumatlı olmaq: *Biz də çörəyi qulağımıza yemiriy!*

çörəyinin dəlisi // çörəyinin düşməni – Bədxərc, israfçı, qazancının qədrini bilməyən adamlar haqqında işlənir.

dabanı düşməməh – gəlişi ilə bədlük gətirmək: *Təzə gəlinin dabanı düşmədi bizə.*

Dabanın dağlansın, qaradaban. – Uğursuz, bədayaq adam haqqında işlənir: *Məsələn, uşax olur. Uşax olanda atası ölür, ya anası ölür, ya bir bəd hadisə olur. Beləsinə deyillər “qaradaban”.*

dadı damağında qalmaq – unutmamaq, yaddan çıxarmamaq: *Dadı damağında qalıb.*

dağı dağ üsdə qoymaq – ağır işin öhdəsindən gəlmək: *Adam isdəsə, dağı dağ üstə qoyar. Özünü ciddi bir hüner göstərmiş adam kimi aparən şəxs haqqında isə kinayəli tərzdə işlənir: Elə bil dağı dağ üsdə qoyub.*

dalağı sancmaq – şübhələnmək: *Mənim bu işdən dalağım sancır.*

Dalınca bir tolamazda at! – Arzuolunmaz gedişə acıqlı münasibət bildirərkən işlədilir: *Görürsən, gəlin yersiz yerə acıq edib gedir. Qaynana da deyir ki, gedir, cəhənnəmə getsin, dalınca da bir tolamazda at!*

damarına basmaq – xətrinə dəymək: *Damarıma basma!*

damdabaca görməh – qorxmaq; nədənsə qorxmuş adama təəccüblə müraciət edilir: *Damdabaca görmüсэн?*

Dana başına bir çatı? – nəyinsə bölüşdürülüb, bərabər paylaşmasına kiminsə etirazını bildirən ifadə.

danabaşdıx eləməh – özünü yekəxana aparmaq: *Adam ol, danabaşdıx eləmə!*

danaboyunnux eləməh – inadkarlıq etmək, yekəxanılıq etmək: *Danaboyunnux eləmə!*

Danqır, mən vırım sən anqır! – Uşağın başı təmiz qırxılında biri onun başına çırtma vurub zarafatla belə söyləyir.

Danzavərdən gəlməh – Adi bir şeyə təəccüblənən adam haqqında deyilir: *Danzavərdən gəlmisən, bını bilmirsən? Bu lap elə bil Danzavərdən gəlib.*

dara-bara salmaq – hay-küy salmaq: *Dara-bara salma bura!*

dareybidad yerdə axşamlamaq – gözlənilməz problemlə üzləşmək: *Dareybidad yerdə axşamladıx.*

darını kola tökməh – eşidib-bildiyinin hamısını danışmaq: *Darını kola tökmə. Darısını kola tökəndi.*

dartan-vartan salmaq – dartışdırmaq; bölüşdürə bilməmək: *Binnar yenə dartan-vartan salıblar.*

dartan-vartanda qalmaq – başını itirmək, çıxılmaz vəziyyətdə olmaq: *Dartan-vartanda qalıb.*

daş atıb başını tutmaq – razı olmamaq, kəskin imtina etmək: *Daş atdı, başını tutdu.*

daş dəymiş donuza dömməh – narazı, əsəbi, gərgin olmaq: *Vəzifədən çıxarıblar, daş dəymiş donuza dönüb.*

daş qəfədan – Çox xəsis adam haqqında deyilir: *Daş qəfədandı, adama bir içim su da verməz.*

daş olub başına düşməh – Birindən narazılıq edər-kən cavab şəklində deyilir: *Biri gəlir deyir ki, sən filanı elə-din, sən filanı elədin. Yəni onnan narazılığ eliyir. Bu da deyir ki, ha vaxdan daş olub başaa düşmüşəm, əl çək da mənnən.*

daşdan pul çıxartmaq – çalışqan olmaq; hər şeydən pul qazanmağı bacarmaq: *Daşdan pul çıxardır.*

Daşdan səs çıxdı, ondan yox. – Hər hansı bir mü-hüm məsələ barədə heç nə danışmayan adam haqqında iş-lədir.

daşdan yumşax – keyfiyyətindən asılı olmayaraq ye-yilə bilən hər şey: *Daşdan yumşax hər nə versən, yeyər.*

daşı ətəyinnən tökməh – fikrindən daşınmaq, ina-dından əl çəkmək: *Gəl daşı ətəyinnən tök.*

daşın atmaq – tərgitmək, əl çəkmək, əvvəlki hərəkə-tindən imtina etmək: *Təbəlliyin daşın atdı.*

Dayısı var. – “Himayədarı, arxa-dayağı var” məna-sında işlədir.

Dazıma baxma, yazıma bax! – zahirən kifir adamın, yaxud qabiliyyətsiz, qanacaqsız adamın taleyinin uğurlu alınmasına, bəxtinin gətirməsinə münasibəti bildirən ifadə: *Özü bir şey dəyil, amma bəxti gətirib. Belədə deyillər ki, dazıma baxma, yazıma bax!*

Dedim eşidəsən, yoxsa öyrənəsən? – hər hansı bir məsələ haqqında danışan şəxsin dinləyənin suallarına ver-diği cavab.

Dediyi(n) nədi, elədiyi(n) nə? – Sözü ilə əməli uy-ğun gəlməyən adam haqqında deyilir.

Dediyim dedıxdı, verdiyim verdıx. – Söyləyən şəxsin sözünün üstündə durduğunu, sözündən dönmədiyini ifadə edir.

deməhdən dili yan düşməh – deməkdən yorulmaq, usanmaq: *Söz qanır ki? Deməhdən dilim yan düşdü.*

Deməzsən ki, aldatdım? – hər hansı bir şəxsin başqasının şirnikləndirici, lakin sərfəli olmayan təklifi qarşısında işlətdiyi ifadə.

Demişəm, deməmiş olum. – Birinin dediyi sözə görə üzrxahlıq etməsini ifadə edir.

Deyilmişcən varsan. – Biri, haqqında tərifli, xoş sözlər eşitdiyi şəxslə qarşılaşdıqda mövcud müsbət fikirləri təsdiq edərkən işlədir.

Dədaa borjduyam? // Dədəm, dədaa borjdudu? – Birinin xahiş etdiyi nəyi isə vermək istəmədikdə işlədilir.

Dədaa dəysin. – Bir uşağın, yeniyetmənin arzuolunmaz, yaxud ədəbsiz hərəkəti zamanı işlədilir.

Dədəm nəkəriyəm? – Başqasının tapşırdığı və ya xahiş etdiyi hər hansı bir işi görmək istəməyən şəxs tərəfindən işlədilir.

Dədə gətir, nənə hop? – Evin kişisinin zəhmətkeş, qazanc gətirən, qadının isə israfçı olduğunu ifadə edir.

dədəboyu verməh – cəzalandırmaq, qulaqburması vermək: *Bizə dədəboyu verirsən?*

Dədəm, nənəm ola, ağzı olmuya? – Övladın valideynlərin qulluğunda durmalı, onlara baxmalı olması fikrini ifadə edir.

Dədəsinə də bəddi, nənəsinə də. – Kiminsə əldə etdikləri ilə və ya ona verilənlərlə kifayətlənməli olması fikrini ifadə edir.

dədəsini dalna şəlləməh – şiddətli cəzalandırmaq:
Adamın dədəsin dalna şəlləyərlər.

dədəsinin balası – Xasiyyətə atasına oxşayan övlad
haqqında deyilir: *Dədəsinin balasıdı da!*

dədəsinin malı kimi paylamax – başqasının malı ilə
əliaçıqlıq etmək: *Dədəsinin malı kimi paylıyır.*

dəf kimi – Sağlam, kefikök adamlar haqqında
deyilir: *Lap dəf kimidir.*

dəfədarəğ açmax – hər şeyi açıb-ağartmaq: *Dəfədarəğ
açma! Nə dəfədarəğ açmusan?*

Dəli qalxdı doйдаğa. – Birinin çox atılıb-düşdüyü və
ya cılğın rəqs etdiyi zaman kinayə ilə işlədilir.

Dəli olmusan, get başı vur daşa. – Özünü əsəbi, cıl-
ğın aparən adama müraciətlə deyilir.

dəlləhliyi başında öyrəmməh – naşı adamın hansısa
bir işi başqasının üzərində sınaqdan keçirməsi: *Dəlləhliyi
mənim başımda öyrənirsən?*

dəm-dəsgah açmax – səxavətli süfrə açmaq: *Yetirişi
dəm-dəsgah açır.*

Dən ver, su ver. – birisinin çox olan oğul-uşağının
gündəlik ehtiyaclarını çətinliklə təmin etməsi barədə
işlədilən gileyli ifadə: *Birinnən soruşullar, qırağa bir şey ata
bilrsən? Deyir ki, hardan? Dən ver, su ver. Yəni çörəh yeyənim
çoxdu, çatdıra bilmirəm.*

dəngi-dəngəsər etməh (olmax) – yormaq
(yorulmaq), bezdirmək (bezdirmək): *Adamı dəngi-
dəngəsər etməzdər.*

dəngi-dəngəsəri çıxmax – səs-küydən, danışıqdan
dəng olmaq, baş-beyni getmək: *Dəngi-dəngəsərim çıxdı.*

dənnişi dolu olmaq – bax: **çilədanı dolu olmaq**: *Dənnişi doludu, tərətmə.*

dərəni xəlvət görməh – nəzarət olmayan yerdə özbaşnalıq etmək: *Dərəni xəlvət görmüsən?*

dərisi beş qəpiyə dəyməh – dəyərsiz olmaq: *Dərisi beş qəpiyə dəyməz.*

dərisinə saman təpməh – incitmək, cəzalandırmaq: *Dərinə saman təpəllər.*

dərisini soymaq – bərk cəzalandırmaq: *Adamın dərisini soyub, yerinə saman təpəllər.*

dəvə dəlləyi – Bacarıqsız adam haqqında işlədilir: *Əlindən bir şey gəlmir, dəvə dəlləyidi.*

Dəvə dəvədən deyir. – Birilərinin yekəxana-yekəxana danışdıqları, özlərinin və ya özlərinə aid olanların üstünlüyünü nəzərə çarpdırmaq istədikləri situasiya haqqında işlədilir: *Dəvə dəvədən deyir. Yəni yekə-yekə danışır.*

dəvədə buynuz görməh – təəccüblənmək: *Nədi, dəvədə buynuz görmüsən?*

Dəvəni iynənin deşiyindən keçirər. – Çətin işləri məharətlə həll edə bilən adam haqqında işlədilir.

dəvəsi ölmüş ərəb – İtkilərə məruz qalmış dərdli və zavallı adam haqqında deyilir: *Dəvəsi ölmüş ərəbə dönüb. Dəvəsi ölmüş ərəbəm.*

Dəyən yeri yaxındı. – Tez küsən, heç nədən inciyən adam haqqında deyilir.

dəyirmannan darı gedən kimi getməh – tez getmək, sivişmək, aradan çıxmaq: *Dəyirmannan darı gedən kimi getdi.*

dındırına dəyməh – xətrinə dəymək: *Dındırına dəydi.*

dil-boğaza qoymamaq – aramsız danışmaq: *Tutuquşu kimi dil-boğaza qoymur.*

Dili varsa, dilçəyi də var. – Həm dilli-dilavər, özündən deyən, həm də işbacaran adam haqqında deyilir.

Dilim-dilim olasan, dilim. – Danışanın dediyi sözə görə peşmanlığını ifadə edir.

Dilimin ucundadı. – Bildiyi və demək istədiyi hər hansı bir informasiyanı, sözü yada sala bilməyən adam tərəfindən işlədilir.

dilinə dil yetirməməh – dilli-dilavər adama cavab verə bilməmək: *Dilaa dil yetirməy olmur e!*

dilinə söz düşməh – hansısa bir sözü, fikri çox işlətmək. Mətnaltı qatda həmin hərəkətin bəyənilmədiyi hiss olunur: *Dilinə söz düşüb, filan şeyi mən eləmişəm. Çox böyüyü iş görmüsən.*

dilinə tüt deməh – az danışmaq, sözünə sərhad qoymaq, dilini qısa etmək: *Dilinə tüt de! Dilinə tüt deyən dəyil.*

dilinə yəliyə eləməh – danışığına fikir vermək; yersiz ifadələr işlətməmək: *Dilaa yəliyə elə ki, başın bəlaya düşməsin.*

dilini çəkib qulağının dibinnən çıxarmaq – hədyan danışan adamı bərk cəzalandırmaq: *Adamın dilin çəkib qulağının dibindən çıxarallar.*

dilini pişih yeməh – Nəyi isə özü demək istəməyən adama və ya böyüyün suallarına cavab verməyən uşağa deyilir: *Sənin dilini pişih yeyib? Deyir filankəsə filan sözü de. Deyir sənin dilini pişih yeyib? Get özün de də.*

dilini udməx – susmaq, danışmamaq: *Dilu udmusan?*

Dilinnən asılmalıdı. – Dediği sözə görə müəyyən fəsad, problem yaratmış adam haqqında işlədilir.

dimdiyyənnən tora düşməh – tamahı ucbatından pis vəziyyətə düşmək: *Dimdiyyənnən tora düşüb.*

dirigözdü oda atmax – bilə-bilə birini xatalı işə sövq etmək: *Adamı dirigözdü oda atallar?*

dirsəh gösdərməh – qarşı çıxmaq, rədd etmək: *Sənə al tutana dirsəh göstərmə.*

dişi bağırsağın kəsməh – daxilən bərk əsəbiləşmək: *Dişi bağırsağın kəsir, amma heş nə demirdi.*

dişində şirə qalmax – nəyə isə dadanmaq, onu yenidən istəmək: *Dişində şirə qalib e! Dişində şirə qalib?*

dişinə vırmax – sınamaq, yoxlamaq: *Məni lax yumurta kimi dişə vırırsan?*

dişini dəyişməh – yeməyi dəyişmək, fərqli şey yemək: *Dişini dəyişirsən?*

dişini qıjamax – kiminsə mənafeyinə toxunmaq (üstünə getmək) istəmək: *Genə dişü kimə qıjamısan?*

dişinin dibin sormax // dişinin dibinin kiriynən dolammax – çətinliklə, əzab-əziyyətlə dolanmaq: *Yetim oğlandı, dişinin dibin sormaxnan böyüyüb; Dişinin dibinin kiriynən dolanır; Dişimin dibinin kiriynən bı uşaxları böyütmüşəm.*

dişinin dibinnən çıxanı deməh – bərk danlamaq, söymək: *Ona dişinin dibinnən çıxanı dedi.*

divara dırmaşdırmax – birini sıxışdırmaq, nəyəsə məcbur etmək: *Adamı divara dırmaşdırır.*

dizinin dibini kəsməh – yanından əl çəkməmək: *Qız ərə getmiyib, anasının dizinin dibin kəsib. Oğlan işdəmir, atasının dizinin dibin kəsib.*

dodağı əyilməh – narazı qalmaq: *Bına noolub, yənə dodağı əyilib.*

dodağı əyri – narazı: *Bacı gəlir qardaşı evinə. Gəlin ona yaxşı baxmır. O da dodağı əyri gedir.*

Dodağı yeddi yerdən çatdadı. – Bir şeyin həsrətini çəkən adam haqqında işlədilir.

Dolu gedir, boş gəlir. – Birinin sovqatla, pay-puşla qonaq getdiyi yerdən əliboş qayıtmasını ifadə edir.

Dombalan nübarı gətirmisən? – Birinin hansısa səbəbdən sevincək gəlişi zamanı digərinin ona etinasız və rişxəndlə dediyi ifadə. (Dombalan – bəzi bölgələrimizdə, xüsusilə Qarabağ zonasında torpağın altında bitən ətirli göbələk növü. Avropa mətbəxində delikates sayılan, bahalı, nadir nemətlərdən biridir. Bitdiyi yerdə torpağı qabartdığından belə adlanır. Ruslar ona “tryufel” deyirlər.): *Dombalan az tapılandı, hər yerdə olmur, hər torpaxda bitmir. Nübar çıxanda ləzzətli olur. Bını əgər bitirsə, gətiribsə, xoş bir hərəkətdi. Görürsən ki, biri sevincəh gəlir. O biri bına deyir, nədi, dombalan nübarın gətirmisən maa, belə sevincəh gəlmisən?*

doxdağa qalxmaq – atılıb-düşmək: *Dəvə doxdağa qalxanda qar yağar.*

dönəlgəsi dömməh – bəxti yatmaq: *Kişinin dönəlgəsi dömməsin!*

dört divar arasında qalmaq – evinə qapanmaq, başqaları ilə əlaqə saxlamamaq və ya buna məcbur edilmək: *Filankəs dörd divar arasında qalıb.*

dörd əvli qonşu – Birinin evinin dörd tərəfində yaşayan qonşular nəzərdə tutulur: *Dörd əvli qonşunun hər biri bilir ki, mən nə təər adamam.*

dörtgöz olmaq – ayıq-sayıq olmaq: *Dörtgöz oldu.*

Döydüm öldürməzdi. – “Dözümlü”, “davamlı” pal-tar və s. haqqında işlənir.

döyənəh yeri eləməh – Hər hansı bir şəxsin bir yerə çox gəlib-getməsinə narazılığı ifadə edir: *Buranı döyənəh yeri eliyib.*

dul arvad oğlu – Atasız böyüdüyü, kişi tərbiyəsi görmədiyi üçün mərdlik, qətiyyət, əliaçıqlıq kimi keyfiyyətləri çatışmayan adam haqqında istehzal şəkildə işlədilir: *Səni qınamıram e, dul arvad oğlusan. Dul arvad oğludu, qınama!*

durnanı gözünən vırmaq – Həm müsbət mənada (uğurlu seçim etmək), həm də kinayəli tərzdə (uğursuz seçim etmək) işlənir: *Durnanı gözünən vırdı. Durdu, durdu, durnanı gözünən vırdı!*

duruş gətirməh – dözmək, davam gətirmək: *Duruş gətir, görüm necə gətirirsən.*

duza getməh – Hər hansı bir işə həvəslə girişən, lakin görəcəyi işin qarşıda hansı problemlər yaradacağı barədə heç bir təsəvvürü olmayan adamlar haqqında işlənir: *Hələ duza gedir.*

duz-çörəh tökməh // duz-çörəh itirməh – edilən yaxşılıqı unutmaq: *Duz-çörəh tökəndi. Yediyin duz-çörəyi itirmə!*

duzdağa çəkməh // şirəyə çəkməh – adamı sonra baş verəcək çətinliklərini bilmədiyi bir işə şirnikləndirmək: *Səni hələ duzdağa çəkillər.*

duzsuz halva kimi axmaq – halsız, taqətsiz olmaq: *Görür bir qoca kişi yığıla-yığıla gedir. Deyir, a kişi, duzsuz halva kimi nə axırsan?*

Dünən bir, bu gün iki. // **Dünən şeş, böyün bes?** – “Nə tez?” mənasında işlədilir.

Dünya başıma (başına) fırrandı. // **Dünya başıma uşdu.** – gözlənilməz bir hadisədən sarsıntı keçirmək: *Elə bil dünya başıma uşdu (fırrandı).*

Dünya bir yanadı, sən (o) bir yana! – Hər hansı bir şəxsə xüsusi hörmətin, rəğbətin olduğunu ifadə edir.

Dünya dərəbəyliydi? – Qayda-qanuna, nizamə tabe olmayıb öz bildiyini edən adamın hərəkəti ilə əlaqədar işlədilir.

Dünya malını dördəlli tutur. – Mal-dövlətdən başqa heç nəyi düşünməyən xəsis adam haqqında işlədilir.

Dünya saa dar gəlir? – Çox forslu, özündənrazi, çox iddialı adam haqqında işlədilir.

Dünya vejinə dəyil. – Heç nəyin qayğısını çəkməyən arsız adam haqqında işlədilir.

dünyanı beşəlli tutmax – çox yaşamaq istəyən və dünya malına aludə olan adam haqqında deyilir: *Dünyanı beşəlli tutub.*

dünyaya eşşəh gəlib, eşşəh də getməh – çox cahil və qanmaz olmaq: *Dünyaya eşşəh gəlib, eşşəh də gedəcəhsən.*

Dünyaya kişi gəldi, kişi də getdi. – Həyatını mərd, dürüst, sözübütöv insan kimi yaşamış şəxslər haqqında deyilir.

düşərinə düşməh – yerinə düşmək: *Bir də görürsən, çıxmağ isdiyirsən. Bir qonşu gəlir maşınnan, keçir yanınnan. Deyir buyur, ayləş, gedirəm şəhərə, sən də gəl. Deyirsən, lap düşərinə düşdü.*

Düşmən malıdı? – İsrafçı, malının qədrini bilməyən, malını dağıdan, yaxud hər hansı bir əşyanı etinasızlıqla, səhlənkarlıqla işlədən adama müraciətlə deyilir.

el hüüzürünə danışmax – bir-biri ilə küsülü olan yaxın adamların el arasında, hər hansı bir məclisdə bir-biri ilə el üzünə dilucu danışması: *El hüüzürünə danışllar.*

Elə bil alçacıx dağları bu yaradıb. // **Elə bil qala fət eliyib.** // **Nədi, qala fət eləmişən?** – Özündənrazi, yekəxana, lovğa-lovğa davranan adam haqqında işlədilir.

Elə bil ölmüşəm, məni yerdən götür. – çətin bir işə, dara düşən adamın kömək üçün hər hansı bir şəxsə müraciət edərkən işlətdiyi ifadə: *Biri bir ağır işə düşür. Gedir filankəsin yanına. İlk sözü bu olur ki, elə bil ölmüşəm, məni yerdən götür, yəni maa köməy elə, umudum sənsən.*

Elə bil yer ayrıldı, yerə girdim. // **Elə bil yer ayrıldı, yeddi qatına girdim.** – Hansısa bir situasiyada, yaxud deyilən sözün qarşısında utanan, xəcalət çəkən adamın dilindən deyilir.

Elədiyın də burnumuzdan tökdü! – adamı peşman etmək, ovqatı korlamaq: *Biri birinə yaxşılığ eliyir. Sora da başdıyır deyə ki, mən filan işi elədim, mən filan şey elədim. On-da elədiyı adama pis təsir eliyir. Deyir ki, elədiyın də burnumuzdan tökdü!*

Eləmiyən kişi dəyil! – “Dediyni edə bilməzsən, bacarmazsan” mənasında işlənir: *Biri deyir onu eliyərəm, bını eliyərəm. O biri də deyir eləmiyən kişi dəyil!*

elinən bir eləmäh – biabır etmək: *Özü özünü elinən bir elədi.*

elinən bir olmax – rüsvay olmaq: *Elinən bir oldu.*

erkəy eşşəyə bala saldırmaq – istədiyini etdirə bilmək: *Erkək eşşəyə bala saldırar.*

Erməni meyidi kimi ağırdı. – Çox ağır olan bir şey haqqında işlədilir.

eşənəy atmaq – dağıtmaq, oturduğu yeri sahmansız vəziyyətə salmaq: *Eşənəy atıb.*

Eşit, inanma! – Haqqında danışılan hər hansı bir məlumatın yalan olduğunu bildirmək üçün işlədilir.

eşqi topuğuna vırmaq // eşqi kəlləsinə vırmaq – aşıq olmaq, dəlicəsinə vurulmaq; kinayə ilə deyilir: *Eşqi vurub topuğuna. Eşqi vurub kəlləsinə.*

eşşəyin dal ayağı – Qanacaqsız adam haqqında işlədilir.

Etmə, edəllər! – “Pislik etmə, pislik görərsən” mənasında işlədilir.

ev-eşiyinnən eləməh – didərgin salmaq, evindən, yurdundan didərgin düşməyə məcbur etmək: *Erməni quldurrarı bizi doğma ev-eşiyimizdən elədilər.*

evin dirəyi – ailənin bütün qayğılarını çəkən, ailənin möhkəmliyinin təminatçısı: *Qadın evin dirəyidi.*

evin diri-dirriyi – Evi dolandıran, evin yükünü əsas çəkən adam haqqında işlədilir.

Evində aygır saxlıyırsan? – Böyüyüb, boya-başa çatıb, lakin heç bir iş-güclə məşğul olmayan oğullarla bağlı, valideyninə müraciətlə deyilir.

Əcəb işə düşdüh. – Qəfil çətinliklə qarşılaşdıqda işlənir.

əcəl hərrəməh // əcəl aparmaq – Təhlükəli hərəkətlər edən şəxsə həmin təhlükənin olacaq nəticələri ilə bağlı xə-

bərdarlığı ifadə edir: *Dəəsən, səni acəl hərriyir ha? Elə bil acəl hərriyir. Adamı acəl aparır.*

əcəl təri aparmax // əcəl təri basmax – ölüm ayağında olmaq: *Filankəsi acəl təri aparıb. Elə bil onu acəl təri basıb.*

əcəli-mayallax – Qəribə ölümlər, insanın öz səhlənkarlığından ölməsi zamanı işlədilir: *Bu acəl deyil,əcəli-mayallaxdı.*

əhədi kəsilməh – bərk yorulmaq, taqətdən düşmək: *O qədər qaşdı ki, əhədi kəsildi.*

Əl aparır, qan gətirir. – Hərəkətləri təhlükəli və xatalı hesab edilən, əlindən dad-aman edilən şəxs haqqında işlədilir: *Oy-oy, dad onun əlinnən! Əl aparır, qan gətirir.*

əl tutmax – yardım göstərmək: *Əl tutmağ Əlidən qalıb.*

əl ulağına döndərməh – Hər iş üçün çox buyurulan adam haqqında deyilir: *Sən də onu lap əl ulağına döndərdin eee!*

ələci kəsilmək – ümitsiz qalmaq: *Ələci hər yerdən kəsildi, çar-naçar qaldı.*

əl-ayağ altında kül-torpax olmax – Həmişə çalışqan olan, qulluqda duran, qonağını canyananlıqla qarşılayan gəlinlər, qadınlar haqqında deyilir: *Yaxşı gəlin, iş görən gəlin əl-ayağ altında kül-torpax olur. Kim nə deyir onu eliyir, nə buyurur, onu eliyir. Silir, süpürür, yuyur, yığışdırır. Ya qonağın gəlir. Qonağa isdədiyin hörməti eliyirsən, ürəyincən eliyirsən. Bax ona deyillər ki, əl-ayağ altında kül-torpax oldu.*

əl-ayağa dolaşmax – mane olmaq: *Əl-ayağıma dolaşma!*

əldən ağıza qalmaq – başqasının artığına qalmaq: *Biri o birinə, məsələn, qonşu qonşuya gətirir bir paltar verir. Kasıbdılar da. Bının ürəyi yanır. O birisi də, ya anası görür deyir ki, əldən ağıza qalmısan? Sən camaatın niyə artığını götürürsən?*

əldən-əyaxdan getməh – çox can yandırmaq: *Hər yetənçün əldən-əyaxdan gedir.*

ələl-baş – Nəsə bir iş görəndə, alver edəndə xeyir götürə bilmədiyən, lakin ziyana da düşmədiyən hallarda işlənir: *Biz sənnən olduğ ələl-baş.*

ələm ağacı kimi – dini ayinlərdə (məhərrəmlikdə) işlədilən bayraq ağacı nəzərdə tutulur: *Ələm ağacı kimi başımın üsdünü kəsmə! Ələm ağacı kimi nə dayammısan?*

ələşən-küləşən danışmaq – mənasız, boş-boş danışmaq: *Ələşən-küləşən danışıb baş-beynimizi aparma! Ələşən-küləşən danışma!*

ələyçinin qilverəni – Yarınmaq məqsədi ilə özünü yardım edən adam kimi göstərən, əslində ciddi bir köməyi dəyməyən adam haqqında deyilir: *Qabaxlar at tükünnən ələy düzəldərdilər. Ələy toxuyana atın qılımı verənə deyərdilər ələyçinin qilverəni. İndi başqa mənada işlənir. Biri o birinə guya köməy edir. Deyiriy ki, ələyçinin qilverənidi. Ələyçinin qilverəni kimi nə düşmüşsən ortalığa?*

əli ayağınnan uzun – bir işi yarıtmadan, əliboş, bacarıqsızlıq edərək: *Əli ayağınnan uzun gəldi.*

əli cibində olmaq – pul xərcləmək: *Əlin cibində olsun.*

əli daş altda qalmaq – çətin vəziyyətə düşmək; asılı olmaq: *Əlin daş altda qalıb? Hələ ki, sənin əlin mənim daşımın altındadı.*

əli düşməh // **əli yüngül olmaq** – uğurlu, düşərli olmaq: *Əli düşmədi. Əli yüngüldü.*

Əli isdidi. – “Əlinə pul gəlib”, “yaxşı qazanır” mənalarda işləyir.

əli qısıx – xəsis: *Onun əli qısıxdı.*

əli qoynunda, dizi qarnında. – Çarəsizlikdə qalan adam haqqında deyilir.

əli qulağında qalmaq – intizarda, hansısa xəbər gözləyişində olmaq: *Əli qulağında qalıb.*

əli pula çatmaq – varlanmaq; əlinə pul keçmək: *Bunun yerışı də dəyişib. Görünür, əli pula çatıb.*

əli ürəynin üsdündə qalmaq – səksəkədə olmaq: *Əlim ürəyimnin üsdündə qalıb. Uşax gəlib-çıxmadı. Sən qayıdancan əlim ürəyimnin üsdündə qaldı.*

əli üzündə qalmaq // **əli üzünə yapışmaq** // **əli ağzında qalmaq** – təəccüblənmək, heyrət etmək: *Bı nə işiydi? Əlim üzümdə qaldı. Əli üzünə yapışdı. Əli ağzında qaldı.*

Əli yanıb, ağzına təpir. – çətinliyə düşəndə nəyə olsa əl atmaq: *Neynəsin, əli yanıb, ağzına təpir də.*

əli yerdən-göydən üzülməh – çarəsizliyə düşmək, ümitsiz olmaq: *Əlim yerdən-göydən üzüldü.*

Əlim boş, üzüm qara. – bir yerə əliboş (hədiyyəsiz və s.) gedərkən işlədilən ifadə.

Əlim cibimdə, ağlım başımda. – “Nə edəcəyimi özüm yaxşı bilirəm” mənasında işləyir.

Əlim, əyağım dəyməmiş, dur burdan siviş. – Artıq-əskik hərəkət edən adama hədələyici tərzdə deyilir.

Əlimin içini iyləmişdim? – Hər hansı bir irada qarşı “haradan biləydim” mənasında işləyir.

Əlin yağlıdı, öz başına çək! – Birinin maddiyyatla bağlı hər hansı bir təklifinə qürurlu şəxsini etirazını ifadə edir.

əlində çomağ eləməh // özünə alət eləməh – kimi işə bəhanə gətirmək, əldə əsas tutmaq, ondan istifadə etmək: *Məni əlində çomağ eliyib, filankəsdən xeyli borc alıb; Məni özünə alət eliyib.*

əlinə girəvə düşməh – fürsət düşmək: *Əlinə girəvə düşüb?*

əlinə su tökməyə yaramamaq – layiq olmamaq: *Əlinə su tökməyə belə yaramaz.*

Əlinə yapışmadı ki? – Deyilən bir şeyi götürmək, gətirmək və ya aparmaq istəməyən birisinə müraciətlə deyilir: *Deyirsən get filan şeyi gət. Getmir. Deyirsən əlinə yapışmıyacaq ki? (yapışmadı ki?)*

Əlinin dalı da kəsir, qabağı da. – Varlı və nüfuzlu, hər sözü keçərli olan adam haqqında işlədilir.

əlinin dalını yerə qoymaq – təslim olmaq, razılaşmaq: *Əlinin dalını yerə qoy! İndi əlinin dalını yerə qoyursan?*

Əlinnən gələni beş qaba çək. – Şəxsin hər hansı təhdid qarşısında qorxmadığını bildirən, “nə bacarırsan et” mənasında işlənən ifadədir.

əlinnən su içməh – xasiyyət yaxud bacarıq baxımından birisinə oxşamaq: *Elə bil atasının əlinnən su içib, atası kimi qoçaxdı.*

Əliyannısan, qannısan? – “Əliyannı” Qubadlıda dağ kəndi adıdır: *O vaxdər orda qaçax-quldur çox olub.*

əliynən qoymaq – axtarılan bir şeyi rahatlıqla tapmaq: *Elə bil əliynən qoyub.*

əliynən qoyub, əyağınan axtarma – özü qoyduğunu tapa bilməmək: *Əliynən qoyub, əyağınan axtarır.*

əliynən verib, əyağınan axtarma – bir adama borc və ya nəyi isə verib, sonra ala bilməmək, həmin şəxsin ardından düşməyə məcbur olmaq: *Əliynən verib, əyağınan axtarır.*

Əlləri böyüklər ətəyindədi. – Hansısa böyüklərə və ya vəzifəliyə arxalanaraq işlərini irəlilədən adamlar haqqında deyilir.

əlləriin içi gicişməh – dalaşmaq istəmək, kimisə döymək istəmək: *Əllərimin içi gicişir.*

əməli azmax – həddini bilməmək, yoldan çıxmaq: *Dinmədiyəcə əməlin azır ha sənini! Əməlini azıb e.*

əngini nallamax – çox danışmaq, söhbətə başı qatışmaq: *Hara gedirsən, əngü nallıyorsan.*

əniyhli köpəyə dömməh – Davakar, başqaları ilə aqressiv danışan adam haqqında işlədilir: *Əniyhli köpəyə dönüb. Yanı əniyhli köpək kimi yan-yörəsin qapır.*

əriyib çöp olmax – artıq dərəcədə zəifləmək, arıqlamaq: *Dərtdən əriyib çöp olub.*

ərşdən-kürşdən dəm vırmax – goplamaq, gopa basmaq: *Genə bı, ərşdən-kürşdən dəm vırır.*

əsgisi yanix olmax – əsassız yerə adı pis yerə çıxmaq, adı hallanmaq. Gördüyü iş yersiz söz-söhbətə, qınağa çevrilən adam haqqında deyilir: *Biz bını diyə bilməriy e, bizim əsgimiz yanıxdı. Məni o işə qatma, mənim əsgim yanıxdı.*

ətəyində namaz qılmax – Təmiz, dürüst insanlar haqqında işlədilir: *Ətəyində namaz qılımmalı adamdı. Əks mənada kinayəli də işlənir.*

Əti ətimizdən, qanı qanımızdandı. – Qan qohumu haqqında deyilir.

ətini yiyib, sümüyünə əl qatmaq – çox əziyyət vermək: *Ətini yiyib, sümüyünə əl qatıb.*

ətinnən ət kəsməh – çox incitmək, çox əziyyət vermək: *Elə bağırırsan ki, elə bil ətinnən ət kəsillər.*

əvciy-əvciy oynamaq // xala-xala oynamaq – Hər hansı bir işin qeyri-ciddi xarakter aldığını bildirən ifadə: *Əvciy-əvciy oynuyurux? Nədi, xala-xala oynuyurux?*

əyağı kəsilməh – bir yerə gedib-gəlməmək, əlaqə saxlamamaq: *Saa görə atam evinnən əyağım kəsildi.*

əyağının altın qazmaq – əleyhinə xəlvəti iş görmək, tələ qurmaq: *Əyağının altın qazır, quyuya salır.*

əyağının altına daş qoymaq – birinin nə deməyindən asılı olmayaraq sözünü təsdiqləmək, fikrini dəstəkləmək: *Axı o, düz danışmır. Sən də onun əyağının altına daş qoyursan.*

əyağının altında qarışqa qalmaq – nazla, yavaş-yavaş yerimək: *Əyağının altında qarışqa qalıb?*

əyağının altınnan yer qaçmaq – gözlənilməz bir hadisədən və ya bəd xəbərdən həyəcanlanmaq, heyrətlənmək: *Əyağının altınnan yer qaşdı.*

Əzrayılı güjdü oldu. – Xəstə olmayan, ölümü gözlənilməyən adamın ölməsi məqamında işlənir.

Əzrayılla çiliyağac oynamaq – özünü təhlükəyə atmaq, riskli iş görmək: *Əzrayılla çiliyağac oynuyur.*

fələyin güdazına getməh – gözlənilməz qəza ilə üzləşmək; fəlakətə düçar olmaq: *Fələyin güdazına getdi.*

fərməştayı düşməh – iki adamın (gülşərkən və s.) birdən yığılması, yorğunluqdan (işləyərkən) hərəsinin bir

tərəfdə düşüb qalması: *Tay-tuş iki adam güləşəndə, görürsən, ikisi də birdən yıxılır. Deyir fərməştayı düşdülər.*

fırı tutmaq – tərsliyi tutmaq, inadkarlıq etmək: *Genə bının fırı tutub.*

fısdırığı göynən getməh – yüksək əhvali-ruhiyyədə olmaq; şadlanmaq: *Filankəsin fısdırığı göynən gedir.*

fısı-tısı yatmaq – sakitləşmək, əsəbiliyi keçmək: *Fısın-tısın yatdı ta?*

fota getməh – məhv olmaq, puç olmaq: *Nəymiz vardısa, biz qaçanda fota getdi.*

fürsəti fota verməh – bir işi görmək üçün yaranmış vəziyyətdən istifadə edə bilməmək, fürsəti əldən vermək: *Fürsəti fota verməzdir.*

Gecəquşusan? – Gecə yatmayan, çox oyaq qalan adam haqqında deyilir.

gen dünya başına dar gəlməh – ciddi bir sarsıntıdan kədərlənmək: *Gen dünya başıma dar gəlir.*

Get dərədə mindar ol, gəl canına qurban ol. – Birini bir əngəldən, xatadan qurtaranda “xatanı məndən uzaq et” mənasında söylənir.

Get əllərinə xına yax! – Kinayəli şəkildə “get, sevin” mənasında işlədilir. Biri başına gəlmiş hər hansı bir bədbəxt, pis hadisə ilə əlaqədar, onu istəməyən və ya bu hadisəni arzu etmiş olan birisinə müraciətlə söyləyir.

Get otdamağına! – “Sən bilən iş deyil”; “get işinlə məşğul ol” kimi fikirlərin kobud ifadəsi.

Get, ay batannan sora gəl! – bir işin həllinin çox süründürülməsini, süni şəkildə yubadılmasını qiymətləndirən ifadə.

Get, itiyini başqa yerdə axtar. – Təkidlə kimisə istəyən, nəyi isə axtaran və ya adamı hansısa qüsurda günahlandıran şəxsi fikrindən daşındırmaq, özündən uzaqlaşdırmaq, başdan eləmək məqsədilə işlədilir.

Getmə gözümnən, gedərəm özümnən. – Bir-birinə çox bağlı olan adamların mehriban münasibətlərini ifadə etmək üçün işlədilir.

gəmiləri dəryada qərq olmaq – kədərlənmək, məyus görünmək: *Gəmilərin dəryada qərq olub?*

gijiyin çəkməh – paxıllıq etmək, paxıllığını çəkmək: *İki bacı bir-birin gijiyin çəkir.*

girəvəni əldən verməh – fürsəti itirmək: *Girəvəni əldən vermə.*

Gop da olsa, maraxlıdı. – yalan danışan şəxsin yalan danışmasına münasibəti əks edən ifadə.

goru gözüynən görməh – Ölümçül xəstəlikdən, vəziyyətdən qurtulmuş, bəzən də çətinliklərdən xilas ola bilmiş adam haqqında deyilir: *Goru gözüynən görüb gəlib.*

Goruma aparajeyəm? – Nəyisə kiməsə öyrədəndə və ya bağışlayanda işləyir: *Hələ ki mən varam, öyrən də. Goruma aparajeyəm?*

Göbəyin burda kəsilib? – Arzuolunmaz bir adamın bir yerə çox gəldiyi zaman, “nə var düşüb qalmısan burada” mənasında işlədilir.

Göbəyin düşər? – Ağır işdən çəkinən və ya iş görmək istəməyən adama xitabən deyilir: *Filan şeyi elə də... Niyə eləmirsən? Göbəyin düşər?*

gölə qələmə sancmaq – başqalarına zərər vurmaq; mərdimazarlıq etmək: *Gölə qələmə sancandı.*

gönü suya verməh – işləri korlamaq; bəkarəti pozulmaq: *Gönü suya verib.*

gönünün qalınnığına salmaq – qanmazlıq etmək, heç bir şeydən təsirlənməmək: *Gönünün qalınnığına salıb.*

gördüyünnən göz payı isdəməh – hər gördüyü şeyi istəmək, hər şeyə tamah salmaq, nəfsgir olmaq: *Gördüyünnən göz payı isdiyir.*

Görəcəhli günnərimiz hələ qabaxdeymiş ki. – Gözlənilməyən, arzu olunmayan hadisələrlə qarşılaşdıqda işlənilir.

görəndə gözü ağrımaq – Birinin görmək istəmədiyini adam haqqında işlətdiyi ifadə. “Gözüm onu görməsin” mənasında işlənilir: *Onu görəndə gözüm ağrıyır.*

gör-götür zəmanəsi – “İnsanın başqalarından görüb nəyi isə öyrəndiyi zaman” mənasında işlənilir: *Gör-götür zəmanəsidi.*

Götürüm düşüb! – Yorğunluqdan tərpənə bilməyən, oturaq qalan adam haqqında işlənilir.

Göy yarılıb göydən düşüb? // Qızıl səbətənnən göydən düşüb? // Göydən qırmızı zəbillə düşüb? – Ərköyünlük edən, ümumi normalara əməl etməyən, iş-gücdən yayınan, eyni zamanda əzizlənən, himayə olunan adam haqqında istehza ilə deyilir.

Göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşüb. – Çox axtarılan gərəkli bir şeyi təsadüfən əldə etdikdə və ya çoxdan görmək istədiyini adamı gördükdə işlənilir.

göz qaytarmaq – bəd nəzərlərdən qorunmaq üçün özünü imkanlarından zəif göstərmək: *Binə bax e, necə də göz qaytarır.*

göz verib, işix verməməh – incitmək, davamlı təzyiq altında saxlamaq: *Adama göz verir, işix vermir.*

gözavdınması verməh – qorxutmaq: *Dediyimi eləmiyib, hələ bir gözavdınması da verir.*

gözdə-qulaxda olmaq – nəzarət etmək, izləmək: *Gözdə-qulaxda ol ha!*

Gözdəməhdən gözümüz saqqızçı gözünə döndü. – “İntizarda qalmaq, çox gözləmək, nigaran qalmaq” mənalarında işlənir.

gözdən tük qapmaq – Bacarıqlı, diribaş adam haqqında işlənir: *Gözdən tük qapır.*

gözdən uzax, könüldən irax – Uzaqda yaşadığı üçün yada düşməyən şəxs haqqında işlədilir.

gözdəri kəlləsinə çıxmaq – heyrətlənmək: *Babam bacısını görəndə gözdəri kəlləsinə çıxır: “Ay qız, Göyçəh, sən sağsan, bəs bu oğlan ölmüş xəbər gətirdi ki, ölmüsən?”*

gözdəri yol çəkməh – intizarda olmaq, gözünü bir nöqtəyə dikib fikrə dalmaq: *Gözdəri yol çəkir.*

gözdərini qan tutmaq // gözünü qan örtməh – qan tökə bilmək dərəcəsində hiddətlənmək; qan tökməyə hazır olmaq: *Gözdərini qan tutub. Gözünü qan örtüb.*

gözdərini pul tutmaq – puluna güvənərək qudurğanlıq etmək, heç kəsi saymamaq: *Gözdərini pul tutub.*

gözdərinnən cin-şeytan yağmaq – Diribaş, gözləri biclik ifadə edən adam haqqında işlənir: *Gözdərinnən cin-şeytan yağır.*

gözə kül üfürməh – yalandan tərifləmək, kiçik bir uğuru şişirtmək, aldatmaq: *Gözə kül üfürür.*

gözədürtmə oynamaq – üstüörtülü danışmaq: *Biri qapalı danışır. O biri onu açıx danışmağa dəvət edir, deyir ki, bu nədi, gözədürtmə oynuyurux? Açıx danış, bir-birimizi annuyax.*

Gözəlin üzündə aş yeyillər? – Evlənmək üçün çox gözəl qız axtaran adama deyirlər: *Nədi, gözəlin üzündə aş yeyillər? Əsas onun ağı, kamalıdır.*

Gözü oğurrux? – açıq-aşkar oğurluq.

gözmüncüğü kimi yaxadan asılmaq – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *Gözmüncüğü kimi yaxamnan asılıb.*

Gözmüncüğü olmusan? – Müəyyən təmənnaları olan insanlar tərəfindən birisinin çox əziz, hörmətli tutulması zamanı işlədilir. Zahirən əziz tutulan adama müraciətlə deyilir və mətnaltı mənada müəyyən qədər etirazı da ifadə edir: *Yəni belə əziz olmusan ki, hamı isdiyir sənnən istifadə eləsin, hamının yaxasınnan asılasan? Gözmüncüğü olmusan?*

Gözü dağlammalıdır. – “Gözün dağlansın!” qarğışının dəyərləndirmə funksiyasında işlənən forması: *Pis adam haqqında deyilir. Ermənilərin gözdəri dağlammalıdır.*

gözü doymamaq – acgözlük etmək, həris olmaq, tamahkarlıq etmək: *Qarnı doyur, gözü doymur.*

gözü ayağının altını görməməh – özünü yekəxana aparmaq; başqalarını saymamaq; olduqca təkəbbürlü olmaq: *Gözü ayağının altını görmür.*

gözü göyərmiş – görməmiş, acgöz: *Gözü göyərmiş kimi basıb yeyir.*

gözü kəlləsində gəzməh – Gözü yaygın, ayağının altına baxmayan adam haqqında deyilir: *Gözü kəlləsində gəzir.*

gözü su içməməh – şübhələnmək, inanmamaq: *Mənim onnan heş gözüm su içmir.*

gözü-könlü tox – nəfsgir olmayan, mala-pula aludə olmayan adam haqqında işlənən ifadə.

Gözüm üsdə yeri(n) var. – Hər hansı bir şəxsin gəlişinə xoş münasibət, məmnunluq bildirərkən ifadə edilir.

gözümçixdiya salmax – sıxışdırmaq: *Uşağı gözümçixdiya salıb.*

gözün acısını almax – yuxusuz adamın azacıq mürgüləməsi: *Qoy gözümün acısını alım.*

gözün üsdə qaşın var deməmäh – xətrə dəyməmäh: *Heş kəsə “gözün üstə qaşın var” demərəm!*

gözünə su vermäh – başqasından nümunə götürmək, ibrət almaq: *Gözüə su ver. Filankəscən də olmadın?*

gözünə təpmäh – acgözlüklə yemək: *Gözünə təpir.*

gözünün qurdunu öldürmäh – müəyyən ehtiyacı gözünün arxasınca qalmayacağı dərəcədə təmin etmək: *Doyunca ye, gözüün qurdun öldür!*

gözünün midiyin axıtmax // gözünün qoravasını axıtmax – ağlamaq: *Gözünün midiyin axıdır. Gözüün qoravasını axıtma!*

gözünün odunu almax – qorxutmaq: *Gözünün odunu alıb.*

gözünün yaşı avcının içində olmax // gözünün yaşı əlində olmax // Gözünün yaşıda, burnunun suyu. – Tez kövrələn, adi bir hadisədə də tez-tez ağlayan adam haqqında işlədilir: *Gözüün yaşı avcın içindədi; Gözüün yaşı əlindədi, söz deməmiş ağlıyır.*

gücü dilinə çatmaq – dil pəhləvanı olmaq; yekə-yekə danışib bir iş görməmək: *Gücü dilinə çatır.*

güdazına getməh // güdazına gəlməh // zavalına gəlməh – başqasının əməllərinə görə zərər çəkmək: *Görəsən, kimin güdazına getdi? Görən kimin güdazına gəldin? Görəsən, kimin zavalına gəldi?*

gül ağzı açılmaq // gül ağzını açmaq – söyüş söymək, ağzına gələni demək: *Gül ağzı açıldı, nə açıldı. Genə gül ağzını aşdı.*

Gün hardan çıxıb? // Gün hardan doğub? – Təəccüblənmə məqamında işlənir. Çoxdan görünməyən bir şəxsin qonaq gəldiyi zaman, yaxud gözləmədiyin halda, birinin müsbət bir söz söyləməsi, yaxşı bir əməl etməsi zamanı təəccübü ifadə edir: *Görəsən, gün hardan çıxıb? Yolu salmışan bizə? Gün hardan doğub ki, sən buralara gəlmisən?*

günahına girməh – kiminsə haqqında olmayan bir şeyi söyləmək, haqqına girmək: *Heç kimin günahına girmə.*

günü günə satmaq – hər hansı bir işi ləngitmək: *A bala, günü günə niyə satırsan? Qurtar da bu işi.*

Günümüzün ağı daldan doğub. – Gözlənilməz bir yaxşı hadisənin sonradan baş verməsi zamanı söylənir. Arzuolunmaz, xoş olmayan hadisə baş verdikdə isə ifadə kinayəli tərzdə işlənir.

gününü göy əsgiyə bükməh // gününü qara eliyib göy əsgiyə bükməh – iztirab vermək, sıxıntı yaratmaq: *Ağ günümü qara eliyib göy əsgiyə büküb.*

Ha vır ki, eşşəh palçıxdan çixsın. – Söz dinləməyən adam haqqında işlədilir.

Hacılının quru bəyləri – kasıb, lakin özünü bəy kimi yuxarı tutan, özünü dartan adamlar haqqında işlənir: *Bizim rayonda Hacılı kəndi var. Orda da bəylər olub, kasıb bəylər. Daa sən deyən varrı bəylər yox. Binnar çox forsdu olublar, addarı elə bəy qalıb. Onnara deyillər Hacılının quru bəyləri. Onnar kimi hərəkət edəndə də deyillər Hacılının quru bəylərinə oxşuyur.*

haqqın yolunu tapmaq – işin çəmini tapmaq: *Haqqın yolun tapıb. Hə, indi haqqın yolunu tapdın!*

haqqına girməh – əmin olmadan başqasını nədə isə günahlandırmaq; əsassız olaraq başqasının qeybətini etmək: *Çalış heş kəsin haqqına girmə!*

haqqı-sayı itirməh – edilən yaxşılığı, xeyirxahlığı unutmaq; arada olan xətir-hörmətə xələl gətirən hərəkətlər etmək: *Adam gərəh haqqı-sayı itirmiyə!*

hal aparmax – buhuş olmaq, bayılmaq, huşunu itirmək; özünü itirmək: *Səni hal aparıb? Hal aparmağ ölümüdür. Elə bil, əsasən, təzə doğuş vaxtı qadınlarda olur. Qan aparır. Həkim də bilmir, hədixçi də bilmir. Qan o qədər gedir ki, qadın ölür. O vaxtı keçmişdə deyirdilər hal aparmax. İndi kişilərə də, qadınnara da deyillər səni hal aparır? Yəni özünü nə itirmisən?*

hal cınsı – Deyilən hər hansı bir işin əksini edən adam haqqında işlədilir: *Hal cınsıdı, hər şeyi tərsinə eliyir.*

halal çörəyinə haram qatmaq – haram sayılan işlər görmək; haram yolla pul qazanmağa çalışmaq: *Halal çörəyinə haram qatma gəl!*

Halındı, dəmin? – Hal-əhval tutarkən “necəsən?” mənasında işlənir. Daha çox çətinliyə düşən adamdan vəziyyətini soruşmaq üçün istifadə edilir.

Hamıya yaradı, saa yaramadı? – Hamının normal qəbul etdiyi və istifadə etdiyi hər hansı bir şeyi bəyənməyən adamlara müraciətlə deyilir.

Hamsı sənin! – Uşaq çəçəyəndə əllə kürəyinə vuru-laraq təkrar-təkrar söylənir.

hanayanı kimi gövdəli – boy-buxunlu, can-cüssəli sağlam adam haqqında deyilən ifadə: *Hana, bilirsiz da, xalı toxuyan. Onun yan dirəhləri möhkəm ağajdan olur. Əyilib-sınan dəyil. Belə möhkəm adamlara deyillər ki, hanayanı kimi gövdəlidir.*

Hansı daşı qaldırıllar, altınnan sən çıxırsan. – Çox qeybət qılan, söz gəzdirən adamlar haqqında deyilir.

Hansı yuvanın quşudu? – Əsli-nəsəbi bilinməyən yaxud niyyəti bəlli olmayan adam haqqında işlədilir: *İndi biz hardan biləy ki, bu, hansı yuvanın quşudu?*

hapa-gopa basmax – bir hadisəni çox şişirdilmiş şəkildə danışmaq, basıb-bağlamaq: *Həməşə bı hapa-gopa basır; Hapa-gopa basmağına baxma, iş görən dəyil.*

Haray bu başdan! – bəri başdan; hər hansı bir problemlə, yaxud onun gözləntisi ilə üzləşdikdə işin sonrakı gedişatını gözləmədən qətiyyətli hərəkət etmək, qərar vermək: *Haray bu başdan! Ayrılaş, çıxax gedəh.*

Harda qırıla qırıla. – Riskli bir iş görərkən “axırı necə olur-olsun” mənasında işlədilir: *Canım cəhənnəm, harda qırıla qırıla.*

Hardan işıx gəlir, ora barmağını tıxıyır. – “Özünə ziyan vurur”, “xeyrini bilmir” mənalalarında işlənir.

hav verməh – kömək olmaq, arxa durmaq: *Qaçqın gələndə qardaşım maa hav verdi.*

hay gəlməh – nə barədəsə xəbər (xəbərdarlıq) gəlmək; birinin hay-küylü hərəkəti və ya danışığı zamanı da işlənir: *Nolub, ə? Hay gəlib?*

Haydı-huydu, elə buydu. – “Olanı budur”, “əlimdəki budur” mənasında işlədilir.

hay-hayı gedib vay-vayı qalmax – Xəstə, zəif, taqətsiz şəxs və ya köhnəlib xarab olmuş, yararsız hala düşmüş əşya haqqında işlənir: *Filankəsin hay-hayı gedib, vay-vayı qalıb.*

hazırın nazırı olmax – zəhmət çəkmədən bir şeyə sahib olmaq: *Filankəs hazırın nazırıldı. Hazırın nazırı olmusan?*

Heç kəsin toyuğuna kiş deməz. – Heç kəsə dəyib-dolaşmayan, heç kimin xətrinə dəyməyən adam haqqında söylənir.

hesabı içəri verməh – Olan şeyləri açıb-ağartmayan, içində saxlayan, dözümlü insan haqqında söylənir: *Hesabı içəri verir.*

Heyif mənim zənnimə. – Haqqında müsbət bir fikirdə olduğun adam barədə yanıldıqda işlənir: *Heyif mənim zənnimə, sənin haqqında düz fikir rəşməmişəm.*

hədərə getməh – faydası olmamaq, boşa çıxmaq: *Zəhmətim hədərə getdi.*

Həkim eşşəy ətini dərman buyurub? – Birisi lazım olmayan bir işi inadkarlıqla görəndə “hökmən bunu etmə-lisən, etməsən olmaz?” mənasında ona xitabən söylənir.

Hələ anasınnan olmyıb. – “Mənə heç kim dəyib-toxuna bilməz” mənasında işlənir: *Maa söz deyən hələ anasınnan olmyıb.*

Hələ bu harasıdı? – “Bu nədir ki, irəlidə hələ nələr olacaq” mənasında işlədilir.

Hələ şələli oturmıyb. – Çətinliyə düşməmiş, özünü çox rahat hiss edən adamlar barədə deyilir.

həlləməliyə eləməh – Bilmədiyi müəyyən bir məsələ, iş haqqında bilənlər kimi danışmaq; özünü bilikli göstərməyə çalışmaq: *Həlləməliyə eləmə əşi.*

Həmədan eşşəyi – Qanmaz, mərifətsiz adam haqqında işlədilir: *Əsil Həmədan eşşəyidi.*

həng almax – dözmək, davam gətirməyi bacarmaq, duruş gətirmək: *Bı hər yerdə həng alan dəyil.*

hər baratası bir dərədə qalmax – dağılmaq, birliyi pozulmaq, bir-birindən ayrılmaq: *Hər baratası bir dərədə qaldı.*

Hər barmağı bir hava çalır. – Çox bacarıqlı adam haqqında deyilir.

hər çalınan havaya oynamax – başqasının sözü ilə oturub-durmax: *Hər çalınan havaya oynama!*

hər gördüyünə susamax – hər şeyə tamah salmaq: *Hər gördüyə susama.*

Hər kişinin işi dəyil. – hər adamın görə bilmədiyi bir işi görmək; hünər sahibi olmaq.

Hərə bir hava çalır. – Hər hansı məsələdə fikir birliyinin olmamasını ifadə edir.

həsbəndin çəkməh – həsrətin çəkmək: *Qaçqınnar torpaxlarının həsbəndin çəkir.*

hət-hüt qammamax // hət-hüt bilməməh – heç nə başa düşməmək; qanmaz olmaq: *Heş hət-hüt qammur e! Hət-hüt qanan dəyil. Hət-hüt bilmir.*

Həvəsdi bəsdı, ta bəsdı, bəsdı! – Artıq kifayətdir.

həvəsi gözündə qalmax – istəyi həyata keçməmək: *Həvəsim gözümdə qaldı.*

hikgəsinnən çatdamax // hirsinnən cilov gəmirməh – bərk hirsələnmək, acığından nə edəcəyini bilməmək: *Hikgəsinnən çatdıyr. Hirsinnən cilov gəmirir.*

hır-zır qammamax – qanmaz olmaq: *Nə hur qanır, nə zır.*

hiş-kişnən dolammamax – ailə üzvləri ilə səbirli və ehtiyatla davranmaq: *Hiş-kişnən dolanır.*

hozuluğunnan qalmamax // hozakılığınnan qalmamax – qanmazlıq, kobudluq etmək; kobud davranmaq: *Hozuluğunnan qalmır. Hozakılığınnan qalmırsan.*

hul getməh – burnunun dikinə getmək, göylə getmək; təkəbbürlü, özündənrazı, dikbaş adamlar haqqında işlədilir: *Hələ hul gedir.*

hürə-hürə it olmax – birinin bacarmadığı bir işlə məşğul ola-ola özünü o qəbil iş adamlarının sırasına qoşmasının kinayəli ifadəsi: *Bı da hürə-hürə it oldu.*

Xahişini qayış elə, bağla belinə. – Birisinin hansısa xahişini yerinə yetirmək istəməyən adam tərəfindən istehzalı tərzdə söylənir.

xalaxətrin qalmasın – bir işin könülsüz, cəndərdi görülməsini bildirən ifadə: *İşi xalaxətrin qalması*n görürsən ha.

xam xəyala düşməh – Reallaşması mümkün görünməyən bir şeyi arzu edən, ona can atan adam haqqında işlənilir: *Xam xəyala düşmə.*

Xamralı xas – ürəyimi bas. – “Xamralı” adlanan sacda bişirilmiş çörəyin ləzzətli olması haqqındadır.

xan kefində dolammamax – firavan yaşamaq: *Filankəs xan kefində dolanır.*

xata girməh – Qarşısına xatalı iş çıxacağı ehtimal olunan adam haqqında deyilir: *Yazığı xata girriyir e! Dəəsən, səni xata girriyir axı?*

xatası ... başında çatdamax – etdiyi xətaya görə bəla çəkmək: *Xatan öz başında çatdasın! Xatası bizim başımızda çatdadı.*

xatasını uzağ eləmäh – nəticəsi pis və ya bəla olacaq işdən uzaq olmaq: *Xatanı bizdən uzağ elə.*

Xeyirə-xeyir, şərə-şər. – “Nə təhər olur, olsun” mənasında işlənir.

Xəccə bəzəhdə qaldı. – “Bir iş görmək istəyirdi, alınmadı” mənasında işlənir. Bir məclisə (şənliyə, toya və s.) getmək üçün geyinib-keçinib hazırlaşsa da, müəyyən səbəbdən gedə bilməyən adam haqqında daha çox işlənir.

Xəmiri bir yerdə yoğrulub. – Xasiyyətə eyni olan yaxın adamlar (ər-arvad, dostlar və b.) haqqında deyilir.

Xəncəliin qaşsı düşər? – Hər hansı bir işi özünə sığışdırmayan adam haqqında kinayə ilə işlədilir.

Xıdırnəbi xəşilinə dömmäh – bir-birinə qarışmaq: *Xıdırnəbi xəşilinə dönüb.*

xır-xıra yığılmax – yorucu, adamı bezdirmiş bir işin sona çatmaq üzrə olması: *Bir şey qalmıyıb, ta yığılıb xır-xıra.*

xıriyhqurdu kimi eşmäh – çox yemək; yeyimcil adam haqqında işlədilir: *Xıriyhqurdu kimi eşir.*

xırtđıya-xırtđıya qalmax – çıxılmaz vəziyyətə düşmək, müəyyən hərəkət etmək üçün qərar verə bilməmək: *Nə oğula söz deyə bilir, nə gəlinə: qalıb xırtđıya-xırtđıya. Qalıb iki daşın arasında xırtđıya-xırtđıya.*

xoxgəldi eləmäh – yalandan qorxutmaq, hədələmək: *Xoxgəldi eliyir.*

xortumunu sallamax – narazı qalmaq: *Yenə xortumunu sallıyıb.*

xoruzun quyruğu görümməh – əsas mətləbi anlaşımaq; yavaş-yavaş üzə çıxmaq: *Dəəsən, xoruzun quyruğu görünür axı?*

xoruzunu qoltuğuna verməh – birisini məğlub etmək; rüsvayçılıqla işdən, məclisdən qovmaq: *Xoruzunu qoltuğuna verdilər.*

Xoş halı! – “Halal xoşun olsun” mənasında işlənir.

Xotana xoruzuna dömməh – Çox kokəlmiş, yanaqları qızarmış adam barədə bir qədər istehzalı tərzdə işlədilir: *Lap Xotana xoruzuna dönüb e!*

xotux kimi içini arıtdamax – Hıçqıraraq, öskürərək danışan uşaqlar haqqında işlədilir: *Xotux kimi içini artdıyır.*

ibnəsi tutmax – tərsliyi tutmaq, inadkarlıq etmək: *Bının genə ibnəsi tutub.*

içinə qurd düşməh – şübhələnmək: *İçinə qurd düşdü.*

içini tökməh – ürəyindən keçənləri demək: *İki nəfər dava eliyir. Dalaşillər, cihləşillər. Biri içini tökür: Ə, filan vaxtı filan oldu. Filan vaxtı filan elədim saa, sən bını bilmədin.*

iki daşın arasında – 1. darmacalda, vaxt çatışmazlığında: *İki daşın arasında da olsa, işdərini həll et! İki daşın arasında gördüyün işə bax!* 2. çıxılmaz vəziyyətdə: *İki daşın arasında qalıb.*

İki əlidi, bir ağzı. – Çox yeyən adam haqqında deyilir.

İki əlidi, bir başı. – Öz başını, saçını çox tumarlayan adam haqqında deyilir: *Keçəlin iki əlidi, bir başı.*

iki od arasında qalmax – bir-birinə zidd olan iki seçim qarşısında qalmaq: *İki od arasında qalıb.*

ikibaşdı danışmaq – mətnaltı mənası olan fikir ifadə etmək; üstüörtülü danışmaq: *Bı həməşə ikibaşdı danışır.*

ilan ağzınnan qurtarmaq – çox təhlükəli vəziyyətdən qurtulmaq: *Elə bil ilan ağzınnan qurtarıb. İlan ağzınnan qurtaran qurbağıya dönüb.*

ilan boğazınnan çıxmaq – çox zərif və incə olmaq: *Elə bil ilan boğazınnan çıxıb.*

ilan kimi dəridən-qabıxdan çıxmaq – çox çalışmaq: *Atalar var ki, öz balaların saxlamaq üçün dəridən-qabıxdan çıxır.*

ilan sümüyü olub boğazında qalmaq – Haram mal yeyən adam haqqında söylənir: *Yetim malı yemə, ilan sümüyü olub boğazında qalar.*

ilanın quyruğunu basdalammaq – kiminsə maraqlarına toxunub onu hirsələndirmək: *İlanın quyruğunu basdalammaq.*

ilim-ilim itməh (itirməh) – yoxa çıxmaq, səs-sorağı gəlməmək; yoxa çıxarmaq: *İlim-ilim itdi, irizığı da qalmadı. Adamı əlli-ayaxlı ilim-ilim itirəllər.*

illacdan düşməh – gücü tükənmək, taqətdən düşmək: *O qədər xəsdə yatıb ki, illacdan düşüb.*

illacdan salmaq – çox zəiflətmək: *Xəsdəliy onu illacdan salıb.*

illacı kəsilməh – çarəsiz qalmaq, çıxış yolu tapmaq: *İllacım kəsildi, məcbur olub borc aldım.*

iman gedən yer – İslam dininin tələblərinə zidd işlər (tərəzi dalında alıcını çəkiddə aldatmaq, qeybət etmək və s.) görüldüyü zaman işlənir: *İman gedən yerdi.*

İnanan daşa dönsün! – “İnanmaram” mənasında işlənir.

incitdi-küncütdü söz – bəyənیلən, xoşa gələn, zərif ifadə edilmiş fikir: *Lap incitdi-küncütdü söz dedin ha!*

İndiyə qədər hələhələ neyniyib ki, kərtənkələ də neyniyə? – “İş bilən nə edib ki, bilməyən nə edə?” mənasında işlədilir.

insafı əldən verməh – insafsız olmaq, insafını itirmək: *Heç vaxt insafını əldən vermə.*

ipə-sapa yat(ma)max – söz eşit(mə)mək, nəsihətə qulaq as(ma)maq: *Axır ki ipə-sapa yatdı. İpə-sapa yatan dəyil!*

ipi qırılmış dayça – Dəcəl, bir yerdə dayanmayan uşaqlar haqqında deyilir: *İpi qırılmış dayça kimi o yan, bu yana tullanır.*

ipini boş buraxmax – nəzarət etməmək: *Onun ipin boş buraxmısan.*

İrax qulaxlardan. – Bir ağır, bədbəxt hadisədən danışırkən, əllə qulağı dartır və bu ifadəni işlədirlər.

İran çayına dömməh – Gec-gec görünən adam haqqında deyilir: *İran çayına dömmüsən ə!*

irinni çivan kimi sızıldamax – Ağrıdan çox əziyyət çəkmək; dərdinin çoxluğundan ağlayıb-sıtqamaq: *İrinni çivan kimi sızıldıyır.*

isdi ocağına soyux su calamax – işini korlamaq, əngəl törətmək; ailə dağıtmaq: *İsdi ocağına soyux su calıyır.*

isdi ocağına soyux su cələmməh – Qəfildən ağır bir hadisə ilə üzləşmiş, çıxılmaz vəziyyətə düşmüş və ya rahat gedən işlərinə ciddi maneələr yaranmış adam haqqında işlənir: *Elə bil isdi ocağına soyux su cələndi.*

isdi yerini soyux eləməh – özünü hörmətdən salmaq, hörmət və nüfuzunu itirmək: *İsdi yeru soyux eləmə.*

isdi-soyuğu olmamax – aidiyyatı (dəxli) olmamaq: *Bının maa heş bir isdi-soyuğu yoxdu.*

İsrafil zır düdüyün çalanda – Bir işin alınmayacağına işarə edilir: *Bir alınmıyan işdi, deyir ha vaxt olıjey? Deyir İsrafil zır düdüyün çalanda.*

iş içinnən iş çıxarmax – gözlənilmədən problem yaratmaq: *İş içinnən iş çıxarma!*

İş işdən keçib. – Hansısa məsələdən vaxtında xəbər tutmadıqda, hansısa problemin həll edilməsində gecikdikdə işlənilir: *Artıq iş işdən keçib.*

İş qaldı qal oğlu qala. – Bir işin nə vaxtsa gerçəkləşəcəyinə inamsızlıq ifadə edir.

işi Allaha qalmax – çətin, çarəsiz vəziyyətdə olmaq: *Sənin işin qalıb bir Allaha!*

işi daşa ilişməh – çətinliklə qarşılaşmaq: *İşim daşa ilişib.*

işi hədəqədən çıxartmax – işi böyütmək, ifrata varmaq, cızığını aşmaq: *İşi hədəqədən çıxartma.*

işiğ ucu görümməh (görümməməh) – Çətin bir məsələnin həllində irəliləyişin olması (olmaması) ehtimalını bildirir: *Birdən işiğ ucu görümmür.*

işix düşən yerə barmağını dirəməh – xeyrini bilməmək, öz zərərinə hərəkət etmək: *İşix düşən yerə barmağı dirəmə!*

işix gözü – qaranlıq düşməmiş, alatoranlıq: *İşix gözü get yamaждан heyvannarı yiğ gətir.*

İşin (işi) qərəvəllidi. – İş, hərəkətləri gülüş doğuran; lətifə, komediya qəhrəmanına bənzəyən adam haqqında işlədilir: *Sənin də hər işin lap qərəvəllidi e!*

işini əl altdan tutmaq – bir işi gizlin görmək: *İşin əl altdan tutur.*

işinin çəmin tapmaq – müəyyən çətinliyin həllinin rahat yolunu tapmaq: *İşinin çəmin tapıb.*

it ağzına düşməh – Arxasınca danışılaraq dilə-ağıza düşən və işi alınmayan adam haqqında işlənir: *Elə bil it ağzına düşmüşəm.*

it ağzına sümüh düşməh – bir şey haqqında təkrar-təkrar danışmaq: *İt ağzına sümüh düşüb.* Bir şey haqqında çox danışan adama müraciətlə sual cümləsi şəklində də işlənir: *İt ağzına sümüh düşüb?*

İt aparanın olsun! – Könülsüz, məcburən bir şey verilirəkən “haramın olsun” mənasında işlədilir.

it əl-ayağı yeməh – Çox nadinclik edən, çox hərəkətdə olan uşaqlara deyilir: *Nədi, it əl-ayağı yemisən? İt əl-ayağı yeyib e.*

it ilindən qalma – köhnə bir şey haqqında istehzalı ifadə: *İt ilindən qalma paltardı.*

İt kimi iy bilir. – Hər şeydən vaxtında xəbər tutub müdaxilə edən adam haqqında işlədilir.

it oğrusu – Əhəmiyyətsiz şeyi də tamah salaraq oğurlayan adam haqqında işlədilir.

it oynadan – Başqalarını məzəli zarafatları ilə əyləndirən, bəzən də ələ salan adam haqqında deyilir.

İt yəəsini tanımır. – Qarma-qarışıqlıq olan yer haqqında deyilir: *Orda it yəəsini tanımır.*

İtdə tamırım var, onda yox. – istəməmək; tamah salmamaq; “onda tamahım yoxdur” mənasında bəyənməməzliyin sərt və kobud ifadəsi.

İtdən alıb itə verməh – biabır etmək, sərt danlamaq: *Adamı itdən alıb, itə verir.*

İtdən azdı, qurtdan çox. – Danışanın bəyənmədiyi çoxuşaqlı ailə, çox qohum-əqrəbalı nəsil haqqında kinayəli işlədilir: *Filankəsdər itdən azdı, qurtdan çox.*

İtə də bir çörəh borjdudu. – Çox adama borclu olan şəxs haqqında işlədilir.

İti görüm, qurdu görüm, onu (səni) görmiyim. – birinin bəyənmədiyi, görmək istəmədiyi adam haqqında işlətdiyi ifadə.

İti quyruğunnan bağlasan, durmaz. – Şaxtalı, çox soyuq, yaxud çox isti hava, yer haqqında işlədilir: *Bırda iti quyruğunnan bağlasan, durmaz.*

İti yəəsinə tanıtmax – “Onu mənə tanıdırsan? Tanıyıram da” mənasında işlədilir: *Kiminsə haqqında danışırısan. O birsi deyir ki, iti yəəsinə tanıdırsan? Tanıyırix da.*

İtiyi tapılmamax – Adətən, qız arxasınca gələn oğlana, qız üçün gələn elçilərə rədd cavabının, imtinanın kobud və sərt tərzdə ifadəsi kimi işlədilir. “Bizdə sənə (sizə) veriləsi qız yoxdur” mənasında da qavranıla bilər: *Sənin itiyin buralarda tapılmaz.*

İtqusdu aparmax – sərxoşu qolundan tutub sürüyə-sürüyə aparmaq: *Sərxoşu itqusdu aparallar.*

İtnən pişih kimi dolammx – yola getməmək: *İtnən pişih kimi dolanıllar.*

İyi burnında qalmax – xatırlamaq; Əsasən, keçmiş günlərinə aid müəyyən vərdislərindən əl çəkə bilməyən

adamlar barədə deyilir: *Yetimçiliyin iyi burnunda qalıb. Vəzifə iyi hələ burnunda qalıb? Köhnə iy hələ burnunda qalıb.*

iyi burnunun ucunda olmaq – Hansısa qoxunu daim hiss etmək: *Anamın xörəylərinin iyi burnumun ucundadı.*

İynə atsan, yerə düşməz. – Bir yerdə çox qələbəlik olduğunu bildirəndə işlədilir.

İynə üsdündə oturmaq – narahat, nigaran olmaq: *İynə üsdündə oturmusan?*

İynə yemiş it kimi // İynə yemiş itə dömməh – Çox sınıxmış, çox zəifləmiş, halsızlıqdan çapalayıb-zarıldıyan adam haqqında işlədilir: *İynə yemiş it kimi yerdə döşəli qalıb. İynə yemiş itə dönüb.*

İynələrə sap olmaq – artıq dərəcədə zəifləmək, çox arıqlamaq: *Əriyib-əriyib İynələrə sap olub.*

İynəynən gor qazmaq – ağır işdə çalışmaq, çətinliklə dolanmaq: *Bı yaşamax dəyil e, İynəynən gor qazmaxdı.*

keçən ilin keçmişİ – əvvəllər: *Keçən ilin keçmişində olannarı üzə vurmazdar.*

keçiləri başına yığışmaq – əsəbi və gərgin olmaq, qəzəblənmək, tərsliliyi tutmaq: *Yenə keçiləri yığışıb başına.*

keçiləri dağılmaq – hirsli soyumaq, sakitləşmək: *Deyəsən, keçilərin dağılıb axı!*

kefi kəlləçarxa vırmaq – şadlanmaq, əhvalı yüksəlmək: *Kefi vırıb kəlləçarxa.*

kefi kök, damağı çağ – şad, nəşəli, rahat: *Quduz erməni işğalınnan əvvəl hamı öz evində kefi kök, damağı çağ yaşıyırdı.*

kefinə fışdırıx atmax – şadlanmaq, əhvalı xoş olmaq, əhvali-ruhiyyəsi yüksəlmək: *İşdəri çox yaxşıdı, kefinə fışdırıx atır.*

kefinə korrux çəkdirməməh – Nə olursa-olsun, öz istirahətindən, kefindən qalmayan adam haqqında işlədilir: *Kefinə korrux çəkdirən dəyil.*

kefinə soğan doğramax – dilxor etmək, qanını qaraltmaq: *Kefinə soğan doğradılar.*

Keşişə söyürəm? – “Mən də sən deyəni deyirəm də” mənasında işlədilir: *Mən keşişə söyürəm ki?*

Kəbinim halal, canım azad. – bir adamın boşananda, bezdirici bir işdən çıxanda rahatlaşdığını bildirən ifadə.

kəbinni arvada döndərməh – İşlə əlaqədar, hər şeyə buyurulan, macalı olmayan işçi ilə onun tabe olduğu şəxs arasında münasibətin gileyli tərzdə ifadəsidir: *Kəbinni arvada döndəriblər.*

kəfəni yırtmax – ağır, təhlükəli xəstəlikdən qurtulmaq: *Filankəs kəfəni yırtıb.*

kəkliyi azmax – çox və qarışıq yeməkdən mədə-bağrısağı pozulmaq, mədəsində köp əmələ gəlmək, hıçqırmaq: *Elə ye-iç ki, kəkliyin azmasın! Kəkliyi azıb.*

kələfi qarışmax – ciddi çətinliklə üzləşmək, vəziyyəti ağırlaşmaq: *Onu çox çək-çevirə saldılar, axırda kələfi qarışdı.*

kələfin ucunu itirməh – pis vəziyyətə düşmək, nə edəcəyini bilməmək: *Kələfin ucunu itirib.*

kəndir olub boğaza keçməh – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *Kəndir olub keçib boğazıma.*

kəpəyi üzülməməh – Çox xəstə yatan, lakin hələ ölməyən adamlar haqqında işlənir: *Hələ kəpəyi üzülməyib.*

Kişi qazanı götürüb, böyüh qazanı asır. – Müsbət çalarda “hörmət etmək”, mənfi çalarda “hörmət etməmək” mənasında işlədilir. Əsasən, gələn qonağı etinasız qarşılayan ev sahibəsi haqqında kinayə ilə deyilir.

kirişə çəkməh – əzab-əziyyət vermək: *Elə bil girişə çəkillər.*

kirkıra kimi yarmalamax – Hər sözün xırdalıqlarına varan, xırdalayan adamlar bərədə deyilir: *Kirkıra kimi yarmalıdır.*

kirpiyləriynən köz götürməh – əziyyətlərə qatlaşmaq: *Kirpiyləriynən köz götürmüşəm.*

Kişi olmuyan yerdə bu da kişidi. // kişi olub kişilərə qoşulmax – birinin şəxsiyyətinin bəyənilməməsinin kinayəli ifadəsi; Bəzən də böyüklərlə hər hansı məclisdə iştirak edən oğlan usaqı haqqında zarafatyana təzadə işlədilir: *Bu da kişi olub kişilərə qoşulub.*

kişmiş gülüməh – şirin-şirin gülmək: *Kişmiş güdür.*

kitabı bağlammax – haqqında mənfi qərar verilmək: *Onun kitabı bağlandı.*

kor dilənçi kimi – Çox gedib-gələrək insanlardan (qohumdan, qonşudan) nələri isə təkidlə istəyən adam haqqında etirazkarlıqla işlədilir: *Kor dilənçi kimi qapını kəs-mə! Kor dilənçiyə dönüb. Kor dilənçi kimi tutduğun buraxmaz.*

Kor qız kimi evin bir küncündə oturum düşüb. // Kor qız kimi ocağın qırağını kəsib. – İşləyib-qazanmayan, çölə getməyən, axşamacan evdə oturub “ver yeyim” deyən adam haqqında işlənir.

kor ocax – Yarıtmaz, yaramaz, ata-anasının başını aşağı edən övlad haqqında işlənir: *Kor ocaxdı.*

Kor-kor, gör-gör. – “Bilinən, görülən məlum bir şeyi, hadisəni danmaq olmaz”, “hər şey göz qabağındadır” mənalığında işlədilir.

köhnə hava çalmaq – hər kəsə məlum olan və ya əvvəllər də özünün çox söylədiyi bir fikri təkrar etmək: *Köhnə hava çalır.*

köhnə qurt // qoca qurt – təcrübəli, çox şeyi bilən, hiyləgər adam.

köhnə palan içi tökməh – yaddan çıxmış hansısa pis bir işi, qüsurları xatırlamaq: *Köhnə palan içi tökmə.*

kölgə salan olmamaq // kölgəsi olmamaq – Adamın bir işinə yarımayan, kömək etməyən şəxs haqqında deyilir: *Heş kəsə kölgə salan dəyil. Kölgəsi yoxdu.*

kölgəsin qılınjdamaq – birinin arxasınca hədələyici tərzdə danışmaq: *Həməşə kölgəmi qılınjdıyır.*

kölgəsinən qorxmaq – çox qorxaq, ürkək olmaq: *Filankəs kölgəsinən qorxandı.*

köpünü almaq // köpü alımmaq – mənəm-mənəmlik edən şəxsin hərəkətlərinin qarşısını almaq: *Köpün alındı?*

Küçə mənə dar gəlir. // Dünya sənə dar gəlir? – Forslu, həddindən artıq lovğa və təkəbbürlü, özündən çox razı adamlar haqqında işlənir.

Kül ağlıa! – Yersiz söz deyən adama xitabən, ərklə və bir qədər lağla söylənir: *Kül ağlıa, bu nə sözdü?*

kündə sayan – Xəsis kişilər haqqında işlənir: *Filankəs kündə sayandı.*

küpünə girməh – həddindən artıq içki aludəçisi olmaq: *İçir nədi, hələ küpünə də girir.*

kürt toyux – İşə-gücə getməyib, evdə bikar oturan adam haqqında işlənir: *Kürt toyux kimi oturduğu yerdən qalxmağ isdəmir. Kürt toyux kimi sıvaşıb yerə.*

kütü kəsilməh – evinə kənardan gələn, pay kimi davamlı göndərilən ruzinin kəsilməsi: *Kütü kəsildi.*

qabağınnan yeməməh – söz götürməmək, sözünü demək, dikbaşlıq etmək: *Öz qabağınnan yiyən dəyil.*

qabaxdangəlmişdiy eləməh – başqasının haqlı olaraq irad tutacağı yerdə onu qabaqlayaraq özünü təmizə çıxarmaq: *Qabağdangəlmişdiy edir.*

Qabındakı odu. // **Qabında olan bıdı.** – “Bacardığı bundan ibarətdir” mənasında işlədilir: *Onun qabındakı elə odur. Qabında olan bıdı da!*

qabırğa olmax – birisinə onun istəyindən asılı olmadan qoşulmaq, nəyəsə şərik çıxmaq: *Çalış heç vaxt başqasına qabırğa olma.*

qabırğası qalın olmaq // **qalınnığına salmax** – Söz təsir etməyən, söz gec çatan, məsləhətə qulaq asmayan, qanmaz adam haqqında işlənir: *Qabırğası qalındı. Ə, qalınnığına salma!*

Qal oğlu qaldı ki, qaldı. – Görülməli olan, lakin görülməmiş qalan bir iş haqqında deyilir.

qaldırıb dağ başına qoymax – həddən artıq tərifləmək, şişirtmək: *Qaldırıb qoyub dağ başına, indi də düşürə bilmir.*

qan çanağı // **barıt dağarcığı** – Münaqişə və gərginlik yaradan, heç nədən dava, qan sala bilən adam haqqında deyilir: *Qan çanağıdı. Lap qan çanağına dönüb. Barıt dağarcığıdı.*

qan çəkməh – qohumluq əlaqəsini hiss etdirmək: *De-yirəm axı bu bizimkilərdəndi. Qan çəkir də.*

qan davlamax – qan-qan demək; qanlı-bıçaq olmaq: *İki qonşu bir-biriynən qan davlıyır.*

qan iyi gəlməh – Müəyyən bir işdən qanlı-qadalı münaqişə törəyə biləcəyi ehtimalını ifadə edir: *Bı işdən qan iyi gəlir.*

qan ocağı – Münaqişə, gərginlik yaradan, davakarlığa meyil edən ailələr haqqında işlənir: *Qan ocağıdı.*

Qanacağın dədəin ocağınnan qırağa çıxmasın! – Mərifətsiz bir hərəkət edən adam haqqında ərklə, yaxud zarafat tonunda söylənir.

qanı qaynamax – bəyənmək, ürəyinə yatmaq: *Sənə qanı qaynadı.*

qanına susamax // qanına yeriyləməh – kimisə öldürmək istəmək: *Qanına susayıb. Qanına yeriyhliyir.*

qanını it qanına döndərməh – əsəbiləşdirmək, qanını qaraltmaq: *Qanıni it qanına döndərdi.*

qanının arasına girməh // qanını satın almax – kimi-sə təhlükədən xilas etmək: *Qanının arasına girdi. Qanın satın aldı.*

qannıbıçağ olmax – ölüb-öldürmək dərəcəsində düşmənçilik etmək: *Qannıbıçağ olma!*

qapıdan girib bacadan çıxmax – gəlməyi ilə getməyi bir olmaq: *Qapıdan girdi bacadan çıxdı.*

Qapıdan qavırsan, bacadan girir. – Öz sırtıqlığı və inadkarlığı ilə başqalarını bezdirən adam haqqında işlənir.

qara gününü qavqarmaq – gözlənilən pis günü, bəlanı qarşılamağa hazır olmaq: *Qara günümü qavqarmışam; Qara günün qavqarib.*

Qara kötüyü ha döyəjdə. – Nəsihətin, danlağın heç bir səmərə verməyəcəyi, müsbətə doğru dəyişdirə bilməyəcəyi, söz eşitməyən gönüqalın adam haqqında işlədilir.

Qara köynəyə ağ yamax? – Evli, nişanlı və ya sevgili olub, bir-birinə yaraşmayan (biri gözəl, biri çirkin olan və s.) cütlüklər haqqında deyilir.

Qara qaşia, gözəa görədi? // Qara qaşia, qara gözəa bənd olub? – Görülən hər hansı xeyirxah işin sadəcə obyektə hörmətin, rəğbətin nəticəsi olmadığını və başqa əsl səbəblə – təmənnə və umacaq, yaxud obyektin bacarıq və qabiliyyəti ilə əlaqədar olduğunu ifadə edir. “Havayı deyil” mənasında da işlədilir.

Qara qızın bəxti gətirib. – layiq olmayan birisinin şanslı olması, bəxtinin gətirməsini bildirən ifadə.

Qara qızın dərdi var. // Qara qızın dərdi açıldı. – Biri müəyyən söhbətdən, demək istədiyinə dolayı yolla yaxınlaşdıqdan sonra əsl mətləbi deyəndə işlədilir: *Ta deynən qara qızın dərdi varmış da!*

Qara qızın matahı çıxıb? – Qəşəng olmayan bir qıza bir neçə yerdən elçi gəldikdə, yaxud beləsi çoxunu özünə cəlb etdikdə kinayəli tərzdə və təəccüblə söylənir.

qara saçını ağ hörməh – Erkən dul düşüb həyatını övladlarını böyütməyə həsr etmiş qadınlar barəsində işlədilir: *Qara saçın ağ hörüüb.*

qara sudan qaymax tutmax – bacarıqlı olmaq; heç nədən ortalığa bir şey çıxarmaq: *Qara sudan qaymax tutar.*

qara yaxmax – ləkələmək, böhtan atmaq: *Başqasına qara yaxmax yaxşı deyil.*

qaraçıdan qırılıb qalmaq – Danışığını, geyim-keçimini, davranışını bilməyən səviyyəsiz adam haqqında işlənir: *Elə bil qaraçıdan qırılıb qalıb.*

qaraçuxası yatmaq – bax: **basaratı bağlammaq**; işləri alınmamaq, bəxti gətirməmək: *Sanki alın-qolun bağlanıb, qaraçuxan yatıb.*

qarağaç kösöyü kimi yanmaq – çox zəhmətkeş olmaq, çox əziyyət çəkmək: *Qarağaç kösöyü kimi yanıb.*

qarğış qabı – qarğış obyektı: *Özünü qarğış qabı eləmə!*

qarğış-bəddıva tökməh – qarğış etmək: *Qarğış-bəddıva tökür.*

qarğıya dömməh – çox arıqlamaq: *Çox arıqlayıb çöp kimi olan adamlara deyirdilər qarğıya dönüb.*

qarx qalmaq – çıxılmaz vəziyyətdə qalmaq, quruyub-qalmaq, çaşbaş qalmaq: *Yazıx illap qarx qalıb e, heş bilmir neynəsin. Qaşqınnar təzə gələndə qarx qalmışdılar, hardan başdamağı bilmirdilər.*

qarışqadan fil düzəltməh – kiçik bir işi şişirtmək: *Qarışqadan fil düzəldir.*

Qarnın dərdi-azarı nədi? – “Problemin nədir?” mənasında işlədilir: *Qarnın dərdi-azarı nədi ki, bikef gəzirsən, bizdən gen gəzirsən?*

qarnına təpməh – acgözlüklə yemək; sual intonasiası ilə deyildikdə “artıqlıq etmir” mənasını bildirir: *Biri o birinə deyir ki, saa bı işi verirəm, hörmətini də edirəm. Bu nazdanır, ya götürməy isdəmir. Bu deyir qarnaa təpir? Nə forsdanırsan, götür də.*

qarnında paltar yumax – Çox çay içən adamlar haqqında deyilir: *Qarnında paltar yuyursan?*

Qarnındakı qurtdar üzünə vurub. – Paxıl, xəbis insanlar haqqında deyilir.

qarnını dağıtmaq – İcində saxladığı fikirləri kiminsə üzünə demək: *Yəni içindəkiləri tökmə çölə. Məsələn, iki nəfər dava eliyir. Dalaşullar, cihləşillər. Biri içini tökür: Ə, filan vaxtı filan oldu. Filan vaxtı filan elədim saa, sən bını bilmədin. O biri diyir, qarnını dağıtma, ə!*

qarnının altındakı – Çoxbilmiş və paxıl adam haqqında işlədilir: *Sənin qarnının altından keçənnərdən heş fələy də baş açmaz. Sənin qarnın altındakını heç kim bilməz.*

qaşdı-qovdu iş tutmaq – tələm-tələsik iş görmək: *Qaşdı-qovdu iş tutmazdar.*

qaşx döyüşdürməh – mübahisə etmək: *Mənnən qaşx döyüşdürmə!*

qaş-qabağınnan zəhrimar yağmaq – hədsiz narazı olmaq; acıqlı, bikef olmaq: *Qaş-qabağınnan zəhrimar yağır.*

qatığı dağılmış qarıya dömməh – qanı qaralmaq, bikef olmaq: *Qatığı dağılmış qarıya dönüb.*

qavırğa kimi qavrılmaq – əziyyət çəkmək: *Sajda qavırğa kimi qavrılıram.*

qaz kimi yolmaq – birinin pulunu-malını verməyə məcbur buraxmaq, soymaq: *Adamı qaz kimi yolullar.*

qazdan ayıx – hər şeyi dərhal hiss edən: *Filankəs qazdan ayıxdı.*

qəflət yuxusuna getməh – ətrafda baş verənlərdən bixəbər olmaq: *Qəflət yuxusuna gedib, ayıldanı yoxdu.*

qəhmər çıxmaq – tərəfdar çıxmaq, müdafiə etmək:
Qardaşım maa qəhmər çıxdı.

qəlbidən getməh – lovğalanmaq: *O qədər də qəlbidən getmə!*

qəlbidən qırtmaq // özünənən qırtmaq // yekə yerdən qırtmaq – lovğa-lovğa danışmaq: *Çox qəlbidən qırtırsan! Yekə-yekə özünənən qırtır. Çox yekə yerdən qırtır!*

qəmbərqulu(su) çıxmaq – gözlənilməz maneə ilə qarşılaşmaq, qəfil problemlə üzləşmək: *Şərtini bəri başdan kəs ki, sora qəmbərqulusu çıxmasın.*

Qəndəhərdən qənd gətirmisən? – Özündənrazi, lovğa-lovğa davranan adam haqqında işlədilir.

qənim kəsilməh – düşmən olmaq; incitmək: *Saxla, böyüt, axırda saa qənim kəsilsin?*

qəpiyə güllə atmaq – heç pulu olmamaq, kasıb yaşamaq: *Qəpiyə güllə atır, var-döletdən dəm vırır.*

qərcimədəş oynamaq – bəhsləşmək: *Nədi, qərcimədəş oynuyurux?*

qərəmət basmaq – qayğılanmaq, dərddli-fikirli olmaq: *Qərəmət məni basıb.*

qəzəl oxumaq – uydurma söhbətlər etmək, yalan danışmaq: *Maa qəzəl oxuma ə!*

qılıncı qında durmamax – İstədiyini edən; davakarlığa meyil edən adamlar haqqında işlənir: *Qılıncı qında durmur.*

qınına çəkilməh – özünə qapanmaq, heç nəyə qarışmamaq: *Hərə öz qınına çəkilib.*

qırx eşşəyi birdən sağına gəlməh – Kasıbçılığı qəbul edə bilməyən, özünü tox tutan, olmayan yerdə çox şey is-

təyən adam haqqında işlədilir: *Elə bil qırx eşşəyi birdən sağına gəlib.*

qırışığı açılmaq – üzü gülmək, ovqatı yüksəlmək, sevinmək; inkarda da işlənir: *Qırışığı açılmır ki, açılmır.*

qırmızı geyib taxta çıxmaq – özünü yekəxana aparmaq; kinayəli şəkildə deyilir: *Qırmızı geyib taxta çıxmısan?*

qısır əmən danaya dömməh – Anasının yanından ayrılmayan uşaq haqqında işlənir: *Qısır əmən danaya dönüb e!*

qismət ilahidən – “İnşallah”, “Allah qoysa” ifadələrinin qarşılığı.

qışda buzu çox görməh – çox xəsis olmaq: *Yaddara uf da deməz, xərjdiyər, yaxınnara qışda buzu çox görər.*

qışın oğlan çağı – qışın çox soyuq, şaxtalı vaxtı.

Qız deyil e, qızdırmadı, qızdırma! – Qoçaq, diribaş qızlar haqqında deyilir.

Qız olsun, əl-ayağı düz olsun. – “Yeni doğulacaq uşağın oğlan yaxud qız olmasının fərqi yoxdur, əsas odur ki, sağlam olsun” fikrini ifadə edir.

Qızaran üzü yox, bozaran sifəti. – Sırtıq və üzvlü adam haqqında işlədilir.

qızıl xırdalamax – mənalı və dəyərli fikirlər söyləmək: *Söz demir e, qızıl xırdalıyır.*

qızıl quşa dömməh – Bacarıqlı və fərasətli adam haqqında işlədilir: *Maşallah, lap qızıl quşa dömmüsən.*

qoltuğuna qarpız verməh – kimisə şişirdilmiş şəkildə yalandan tərifləmək: *Heş kəsi tərifliyə qoltuğuna qarpız vermə.*

qolunnan nə çıxır // qulpundan çıxan – imkançı çatan qədər, bacardığı qədər: *Evlərdən ərişdə aparırdılar, sulu əriş-*

də. Sora sütdü çilə aparırdılar. Nə bilim, kimin qolunna nə çıxır – yumurta qaynadıf aparırdılar, kartofu qaynadıf, soğan dağında qızardıf aparırdılar; O, qulpunna çıxannan kasıblara köməy eliyir.

qoyun-qoltuğu dolu – Çox pulu olan adam haqqında işlənir. Daha çox pullu qoca qadınlar barədə deyilir: *Qoyun-qoltuğu doludu.*

qoz qabığına soxmaq. – incitmək, sıxışdırmaq: *Adamı qoz qabığına soxar.*

qoz-qoz oynamaq – bəhsləşmək, dikbaşlıq etmək: *Mənnən qoz-qoz oynama ha!*

Qudurasan, Boynax. // Qudurasan, qurbağa! – İmkanlarına uyğun olmayan iddialara düşən özündənrazi adam haqqında işlədilir. (Boynax it adıdır.)

Quh deyirsən, qulax tutulur. – Səs-küysüz, çox sakitlik olan təbiət guşəsi (dərə, yamac, dağ və s.) haqqında işlədilir.

Qulağaa isməzəm duası oxunub? // Saa isməzəm duası yazılıb? – Özündənrazi, özündən müştəbeh şəkildə davranan, danışan adama kinayəli şəkildə müraciətlə deyilir.

qulağardına vırmaq – deyilən sözü nəzərə almamaq, eşitməzlik etmək, sözə etinasız yanaşmaq: *Sözü qulağardına vırma. Hər şeyi qulağardına vırır.*

qulağı bürüşməh // qulağı düşməh – çətinliklərlə üzləşmək. Əvvəllər vəziyyəti yaxşı olub, sonradan tənəzzülə uğramış, yaxud əvvəlki yaxşı mövqeyini (vəzifəsini, qazancını və s.) itirmiş adamlar haqqında işlənir: *Kişinin qulağı bürüşüb. Qulağı düşüb.*

qulağı çalmaq // qulağı bir söz çalmaq // qulağına bir söz dəyməh – hansısa xəbəri eşitmək: *Qulağım çaldı; Qulağım bir söz çaldı; Qulağıma bir söz dəydi.*

qulağı darı dəlməh – eşitmə qabiliyyəti yüksək olmaq; başqalarının məhrəm, gizli söhbətlərini eşitməyə can atmaq: *Filankəsin qulağı darı dəlidir.*

qulağı səsdə olmaq – nəyin isə intizarında olmaq, xəbərini gözləmək: *Qulağı səsdəydi. Bilirdi ki, oğlu bu gündə gələcək.*

Qulağın dalın görərsən. – “Əldə etməyəcəksən”, “onu görməyəcəksən”, “sən deyən olmayacaq” mənalarda işlədilir.

qulağın doldurmaq – bir fikri kiməsə qəbul etdirməyə çalışmaq: *Qaynana oğlunun qulağın doldurur, gəlnin də günnü göy əsgiyə bükür.*

qulağına almamaq // Qulağına dəyil. – Sözə, məsləhətə qulaq asmayan, heç nəyi vecinə almayan adam haqqında işlənir: *Heç nəyi qulağına almır. Nə deyirsən, de, heç qulağına dəyil.*

qulağına girməməh – bax: **qulağına almamaq**: *Deyilən söz elə bil havıya gedir, qulağına girmir.*

qulağına pambıx tıxamaq – qulaq asmaq istəməmək: *Qulağına pambıq tıxamısən?*

qulağında qalmaq – yadda saxlamaq: *Birinə öyüd verirənsən, deyirsən ki, qulağında qalsın.*

qulağının dibində arı dızıldamaq – söz eşitməmək: *Nə qədər deyirsən, dediyin söz ona çatmır. Elə bil qulağının dibində arı dızıldıyır.*

Qulağının dibindən qan alıblar? – Söz eşitməyən, özünü eşitməməzliyə qoyan adama müraciətlə söylənir:

Ulux çərriyəndə qulağının dibinnən qan alıllar. Bəzi adamlara da söz eşitməyəndə deyillər ki, qulağının dibinnən qan alıblar? Eşitmirsən nə deyirəm saa?

Qulağının dibinnən (dalınnan) halva iyi gəlir. – “Ölümü yaxınlaşır” mənasında işlənir.

qulax günahkarı olmaq – neqativ informasiyanı eşitmək: *Çalış qulax günahkarı olma!*

qulaxdan qut olmaq – deyilən sözlərdən yorulmaq, baş-beyni getmək: *O qədər söz deyillər ki, qulağ eşitməy isdəmir, qulax yorulur. Belə vaxt deyillər qulaxdan qut oldum.*

qulaxlara qurğuşun – Arzu edilməyən bir hadisə haqqında danışılarkən əllə qulağı dartır və “bizdən uzaq olsun”, “qulaqlardan uzaq” mənalarında söyləyirlər.

Qulluğunda dursun. – Edilən hər hansı bir hərəkətin qarşılığını vermək istəyi ifadə olunur. Həmin hərəkət bəyəniləndirsə, ifadə “inşaallah, əvəzini çıxaram” mənasında; pis hərəkətdirsə, ifadə hədəedici tərzdə “cavabını alacaqsan” mənasında işlənir.

qum göyərəndə – heç vaxt: *Qum göyərəndə gələcəhsən? Qum göyərəndə olacax?*

qurbağa gölünə daş atılmaq – tam sakitlik hökm sürmək: *Elə bil qurbağa gölünə daş atıldı.*

Qurban olasan qurbannara. – Kiməsə xatir birinin günahından, qəbahətindən keçdikdə günahkara müraciətlə deyilir: *Birinin günahınnan keçirsən. Bir günah eliyir, bir qəbahət eliyir saa qarşı, üzür isdiyir. Deyirsən ki, qurban olasan səni filankəsdərə. Ya da deyirsən ki, qurban olasan qurbannara.*

qurd ürəyi yemək – cəsarətli olmaq, qorxmamaq: *Qurd ürəyi yemisən?*

quru yurdda qoymax – kasıblaşmasına, müflisləşməsinə səbəb olmaq; nəyi varsa əlindən çıxarmaq: *Bacarıxsız arvad ərini quru yurdda qoyar.*

quru yuyub yaş sərməh – biabır etmək; möhkəm danlamaq: *Quru yudu, yaş sərdi.*

quruyub quş həddinə düşməh – çox zəifləmək, çox arıqlamaq: *Quruyub quş həddinə düşüb.*

quruyub yerində qalmaq // quruyub yerə yapışmaq – heyrlənmək, təəccüb etmək, şoka düşmək: *Qurudum yerimdə qaldım. Qurudum, yerə yapışdım.*

quş iliyi, can dərmanı – yeməli nemətlər barədə zənginliyi, hər şeyin olduğunu bildirən ifadə: *Gedirsən bazara. Bazarda dünyada nə deyirsən var. Yaxud qonax gedirsən. Süfrədə hər naz-nemət var. Bu zaman deyiriy ki, quş iliyi, can dərmanı, hər şey var.*

quş yuxusu yatmaq – az yatmaq, yuxudan çox tez oyanmaq: *Quş yuxusu yatır.*

Quşqunu boşdu. – Tez yumşalan, asanlıqla təsirə düşən adamlar haqqında işlənir: *Quşqun boş olanda yəhər atın belində durmur. Bu sözü də sıvıx adamlara deyillər ki, quşqunu boşdu.*

Quşdar xəbər verdi. – Bir xəbərin mənbəyini bildirmək istəmədikdə işlədilir: *Deyir hardan bildin? Deyir quşdar xəbər verdi.*

quşu qommamax – xoşu gəlməmək, etibar etməmək: *O adama quşum qommur.*

qutdan düşməh – zəifləmək, halsız olmaq, heydən düşmək: *Qutdan düşmüşəm, heş nə yeyə bilmirəm.*

Qutuda ilan görmüsən? – “Nə təəccüblənirsən?” yaxud “nə qorxursan?” mənalığında işlənir.

quyruğu qapı arasında qalmaq – çıxılmaz vəziyyətə düşmək: *Quyruğu qapı arasında qalıb.*

quyruğu tapdammış ilana dömməh – Mənafeyinə toxunulmuş adamın acıqlı vəziyyətini ifadə edir: *Quyruğu tapdammış ilana dönüb.*

quyruğunu belinə qısmaq – qorxmaq, özündən güclü, vəzifəli bir şəxs qarşısında çəkinmək, büzüşmək: *Quyruğunu belinə qısdı.*

quyruğunu ələ verməməh – Hər situasiyadan özünü təmiz çıxarmağı, yaxalanmalı vəziyyətlərdən qurtulmağı bacaran insanlar haqqında deyilir: *Quyruğunu ələ verən dəyil.*

quzuya dömməh – yumşalmaq, həlimləşmək: *Lap quzuya dönüb.*

ləj düşməh – düşmənçilik, nifaqçılıq etmək: *Çalış, ləj düşmə! Dalaşmaq var, ləj düşməh yox!*

ləj salmaq – nifaq salmaq, düşmənçilik salmaq: *Araya ləj salma.*

Lənət saa kor şeytan! – Adamın işi alınmayanda, axtarılan bir şey tapılmayanda işlədilir.

Lətfəsi bizə (sizə) dəyməsin! – Hər hansı bir situasiya ilə bağlı uyğun, lakin kobud ifadə olunan misal çəkildəndə işlədilir: *Lətfəsi sizə dəyməsin, eşşəy eşşəydi, o da bir dəfə batdığı palçığa bir də girmir.*

Maa qalan ağzımmın içəri keçəndi. – Qayğıları çox olan, qazancını ailəsinin, yaxın ətrafının tələbatlarını ödəmək üçün xərcləyən, maddi baxımdan özünə bir şey ayıra bilməyən adam tərəfindən işlədilir.

Maa nə vermisən, ala bilmirsən? – birinin hər hansı tələbləri, ittihamları qarşısında digərinin etirazını bildirən

ifadə: *Biri gəlir, deyir filan şey filan oldu. Filan şeyi filan elədin. Bı da deyir əl çək də yaxamnan. Maa nə vermişən, ala bilmişən?*

matı-mutu qurumax – təəccüb etmək, heyrətdən donub yerində qalmaq: *Matım-mutum qurudu.*

Mazandaran ayısı – Çox kök, yekəpər adam haqqında ikrah və istehza ilə deyilir: *Bı lap Mazandaran ayısıdı e.*

məəşər əyağına çəkməh – sorğu-suala tutmaq; hər hansı bir iş görə hesabat tələb etmək: *Adamı lap məəşər əyağına çəkir.*

Mələmə bala, bildim haralısan. – *Birinnən soruşullar haralısan? Deyir məən? Deyir, mələmə bala, bildim haralısan.*

məlxətə qatmax – ara qarışdırmaq: *Söbətın şirin yerində biri gəlib söz atır ortalığa, məlxətə qatır, gedir.*

Məmə yeyənnən pəpə deyənə qədən. // **Pəpə deyənən, məmə yeyənə qədən.** – uşaqdan böyüyə qədər, hamılıqla: *Məmə yeyənnən pəpə deyənə qədən hamı ordaydı.*

Mən çəkdiyimi fələh də çəkə bilməz. – Dərd-səri çox olan adamın dilindən deyilir.

Mən deyirəm, mən eşidirəm! – Birinin dediyi sözlərin təsiri və faydası olmadığı situasiyada işlədilir.

Mən nə dərtdəyəm, sən nə dərtdəsən. // **Mən nə hayda, sən nə hayda.** // **Mən nə gündə, sən nə kefdə.** – ciddi sıxıntıları olan adama əhəmiyyətsiz bir məsələ ilə bağlı müraciət edilərkən verilən cavab.

Mən ölü, sən diri. – “Sən özün şahidi olacaqsan” mənasında işlədilir.

Mənim əyağım biləni sənin başın bilməz. – Hər hansı bir məsələ haqqında ciddi məlumatı olmadığı halda,

özünü bilən kimi göstərərək danışan adama müraciətlə deyilir.

Mənim tayımın üstündə otur. – “Mənim sözümdə”, “mən deyəni təsdiqlə” mənalarında işlənir.

Mənnən deməh, sənnən eşitməh. – Birinə məsləhət verərkən işlədilir.

mənnən olub, mənə oxşamıyan – Valideyn onun yaxşı cəhətlərini götürməmiş övladı haqqında işlədir, övladının xasiyyəti, yaxud əməlləri ilə bağlı təəssüfünü ifadə edir: *Ay mənnən olub, mənə oxşamıyan.*

Mərifətin dədənin evində qalsın. – Mərifətsiz bir hərəkət edən adam haqqında ərklə, yaxud zarafat tonunda söylənir.

Məsələ çərrədi. – Hər hansı bir problemin həll olunmaması, daha da qabarması və ya həllinin uzanması zamanı işlədilir.

mış vurmaq – mürgüləmək: *Təzəcə mış vururdum ki, uşaqlar səs saldılar.*

mız qoymaq – bəyənmemək, yersiz irad tutmaq: *Hər şeyə bir mız qoyur.*

min oyundan çıxmaq – bic və hiyləgər olmaq, fırıl-daqlar işlətmək: *Bir dıqqılı boyuyunan min oyundan çıxır.*

Minnətin artıq olsun! – Edilən hörməti, yaxşılığı dəyərləndirməyən adama müraciətlə deyilir. Yəni “hələ bir minnət elə ki, sənə bu işi görürəm” mənasında işlədilir.

moltanı balasına dömməh – söz qanmamaq: *Moltanı balasına dönüb.*

moltanı əlinə düşməh – əziyyəətə, zülmə düşər edilmək; adətən, birinin gəlin getdiyi yerdə, yaxud işlədiyi

yerdə incidilməsinə münasibəti ifadə edir: *Moltanı əlinə düşmüşdün?*

Mürdəşir pişiyi kimi yapışıb qopmur. – İstədiyini, dediyini əldə etməyincə adamı rahat buraxmır.

müşdəri gözünən baxmax – nəyəsə sahiblənmək, onu əldə etməyi, ondan istifadə etməyi ürəyindən keçirmək: *Lap müşdəri gözünən baxır.*

nallı eşşəh kimi əyaxların dirəməh – israr və inadkarlıq etmək; Haqlı olmasa da, hər hansı bir işlə bağlı mövqeyində israr və inadkarlıq edən adam haqqında istehzalı tərzdə işlədilir: *Nallı eşşəh kimi əyaxların diriyib.*

Nə ağlıyanda üzün gör, nə güləndə. – Ağlayanda da, güləndə də ifrata varan, sakitləşmək bilməyən adam haqqında işlədilir.

nə billah eləməh – yalvarmaq, dil tökmək: *Nə qədər yalvardım, nə billah elədim, qalmadı, getdi.*

Nə getdi, mənnən getdi. – “Nə zərbə dəyibsə, mənə dəyib” mənasında işlədilir: *Nə getdi, mənnən getdi. Ona nooldu ki?*

Nə itin azıb? – Bir yerə arzuolunmaz adamın gəlişi ilə əlaqədar deyilir: *Buralarda nə itin azıb?* Bir yerə özünün getməyini münasib bilməyən adam tərəfindən bu şəkildə işlənir: *Mənim orda nə itim azıb?*

Nə bilim sənnən çox bilir? – Verilən suala “nə bilim” deyərək cavabdan yayınan şəxsə deyilir: *Biri gəlir deyir filan iş filan oldu. Deyir nə bilim? Filan şeyi eləmişən? Deyir nə bilim? Bu da deyir nə bilim sənnən çox bilir?*

Nəyi itirib, nəyi axtarırsan? – Ortaqlıqda ciddi bir məsələ olduğu halda, əhəmiyyətsiz bir məsələdən söz açan adama müraciətlə deyilir.

O baban çoxdan ölüb. – Keçmiş haqqında xiffətlə danışan adama müraciətlə, “sən deyənlər keçmişdə qalıb” mənasında işlədilir.

Od almağa gəlmisən? – “Niyə tez gedirsən” mənasında işlədilir.

od qonşusu – Yaxın qonşu haqqında deyilir: *Yaxşı qonşu od qonşusudu. Od qonşusu olmağı hər adam bacarmaz.*

odnan oynamax – təhlükəli işlə məşğul olmaq: *Odnan oynayır.*

Oğlansan, qız? – Bir iş dalınca göndərilən adam qayıtdıqda “İşi yarıtmısan, yarıtmamısan?” və ya “Həll etdin, yoxsa etmədin?” mənasında ona müraciətlə deyilir.

oxu atıb, yayı gizdətməh – fikri yarımçıq söyləmək: *Oxu atıb, yayı gizdətmə!*

oxu daşa dəyməh – məqsədinə nail olmamaq: *İlk oxu daşa dəydi.*

Olan maa oldu. – “Nə zərbə dəyibsə, mənə dəyib” mənasında işlədilir.

Olmadı elə, oldu belə. – “Birdən baş tutmadı?” mənasında işlədilir.

ortada yeyib qıraxda gəzməh – bir iş görmədən, zəhmət çəkmədən hazır olana sahib çıxmaq, başqalarının zəhmətindən rahatlıqla bəhrələnmək: *Ortada yeyib qıraxda gəzir.*

ortasına örkən dolammamax – çox kök olmaq: *Ortasına örkən dolammır.*

ot yoldurmax – əziyyət vermək: *Adama ot yoldurar.*

Otur oturduğun yerdə. // Dayan durduğun yerdə! – “Nəyəsə qarışma”, “həddini bil” mənalarında işlədilir:

Sənniy dəyil, otur oturduğun yerdə. Heç cır-pır eləmə, dayan durduğun yerdə!

oturum düşməh – çox yorulub yerindən tərpənə bilməmək: *Oturum düşüb!*

ödü ağzına gəlməh – iyrənmək: *Ödüm ağzıma gəldi.*

Ölmədih, bu günü də gördüh. – Çox sevinc bəxş edən bir hadisə baş verdikdə sevincli tərzdə, arzu edilməz bir hadisə ilə üzləşdikdə təəssüfedicə tərzdə işlədilir.

ölmüş eşşəyin nalını çəkməh – Çox tamahkar, nəfsgir, hər şeydə öz marağını güdən adam haqqında işlədilir: *Ölmüş eşşəyin nalını çəkəndi.*

Ölmüşəm, məni yerdən götür! – Çox çətin vəziyyətə düşmüş adam bununla əlaqədar birindən nəsə xahiş edəndə işlədir.

Ölü yesə dirilər. – Dadlı, ləziz yemək haqqında işlədilir.

ölüdən can isdəməh – heç nəyi olmayan adamdan nəyisə istəmək, ummaq: *Ölüdən can isdiyir.*

ölümü gəlməh – ölümlə nəticələnə biləcək təhlükəli hərəkətlər etmək: *Ölümün gəlib ha! Ölümün gəlib?*

Ölümüzü aparıb dirimizi gətirmisən? – “Nə yaxşılıq etmisən ki”, “nə etmisən ki, belə danışırısan” mənalarda işlədilir: *Adam var danışır, saaa onu elədim, bını elədim. Filan vaxt filan oldu. Bı da deyir ki, nədi, ölümüzü aparıb dirimizi gətirmisən?*

ölünü qoyub, diriyə ağlamax – Adətən, əzizi, böyüyü ölüb, yarıtmaz, problemlə övladı qalan, yaxud ailə başçısı ölüb, üzvləri çox çətinliklər, sıxıntılar içində qalan adamlar haqqında işlədilir: *Ölüsünü qoyub, dirisini ağlıyır.*

ömrünə balta çalmaq – öz həyatının qədrini bilməyib onu puç etmək: *Ömrünə balta çaldı.*

örkən üsdə darı sərməh – səmərəsiz bir işlə məşğul olmaq: *Örkən üstə darı sərir.*

öz arşınıynan ölçməh – insanlara və hadisələrə münasibət bildirərkən obyektiv olmamaq, öz istədiyi kimi qiymətləndirmək: *Hamını öz arşınıynan ölçür.*

Öz başı yiyəsən. – Sözün şirin yerində biri səbir gətirəndə ona zarafatyana tərzdə müraciətlə deyilir.

Öz dərdı çək! – “Mənim qayğılarımın işin olmasın, özün haqqında danış” mənasında işlədilir.

Öz dərdim özümə bəddi. – Dərd-səri çox olan birinin yanına başqası gəlib öz qayğılarında danışanda birinci tərəfindən deyilir.

Öz əcəliynən ölən dəyil. – Heç nədən qarşıdurma törədən, problem yaradan adam haqqında deyilir.

Öz əli, öz başı. – “Sərbəst, müstəqil, başqalarından asılı olmadan yaşamaq” mənasını ifadə edir.

öz əliynən özünə qəbir qazmaq – Özünün tutduğu iş nəticəsində ölümə və ya çətinliyə düşərək olan adam haqqında işlədilir: *Öz əliynən özünə qəbir qazdı.*

öz gününə ağlamax – öz dərdini çəkmək: *Sən öz gününə ağla!*

öz hayında olmaq – başqalarını deyil, özünü düşünmək; öz qayğıları ilə məşğul olmaq: *Hərə öz hayındadı.*

öz milçəyin qavlamax – öz mənafeyini güdmək, öz hayında olmaq: *Hərə öz milçəyin qavlıyır.*

Özaa gorə ol! – Həddini bil; özünü yığışdır.

özü çalib özü oynamax – dediklərinin təsiri və faydası olmamaq; başqasının fikirlərinə əhəmiyyət verməmək: *Özü çalib özü oynuyur.*

Özümnən yoxdu. – Özündənrazılıq ifadə edir.

özünə boy verməh – özündənrazi, özündən müştəbeh olmaq; özündən demək: *Özünə boy verəndi. Çox da özəə boy vermə!*

özünə görə olmamax – Güman ediləndən daha artıq ağıllı söz deyən, yaxud fərasətli bir iş görən adama müraciətlə deyilir. İfadədə bir qədər təəccüb və tərif çaları da vardır: *Sən də özəə görə dəyilsən ha!*

özünə gün ağlamax – öz gələcəyini düşünmək, yaxşı yaşamaq üçün çalışmaq: *Özünə nə gün ağlamısan ki, başqasına da ağlıyasan? Özəə bir gün ağla!*

özünə qənim kəsilməh – öz həyatının qədrini bilməyib onu puç etmək: *Özü özünə qənim kəsilib.*

özünə toxdaxlıx verməh – rahatlaşmaq, gərginlikdən çıxmaq: *Özəə toxdaxlıx ver.*

özünnən çıxmax – hirslənmək: *Özünnən çıxma.*

özünnən dəm vırmax – lovğalanmaq: *Bəzi adamlar özünnən dəm vırır.*

özünnən yekə danışmax – birinin bacarmadığı, bilmədiyini işlər haqqında bilən adamlar kimi danışması: *Özünnən yekə danışır.*

özün-sözün bilməməh – nə danışdığının fərqi nə verməməsi: *Özün-sözün bilmir.*

özünü abıra salmax – geyim-keçimini, zahiri görkəmini səliqəyə salmaq: *Özünü abıra saldı.*

özünü ceyran belinə qoymax // özünü dağ başına qoymax – təkəbbürlülük etmək: *Özünü dartıb ceyran belinə qoyub. Özünü qaldırıb qoyub dağ başına.*

özünü didməh // özünü yeyib-tökməh – həyəcanla, hirsli, hikkəli danışmaq; coşmaq, haray-həşir salmaq: *Nənə sərçə kimi özünü didir. Nənə sərçə kimi özünü yeyib-tökür.*

özünü gic yerinə qoymax – sarsaqalamaq, axmaqlamaq: *Özünü gic yerinə qoymusan?*

özünü xora-xoşa qoymax – oyunbazlıq etmək, məzənlənmək: *Özünü xora-xoşa qoymusan? Mənimnən məzəlliy eliyirsən?*

özünü qələməyə pərçim eləməh – özünü təhlükəyə, çətinliyə salmaq, özü üçün problem yaratmaq: *Özünü qələməyə pərçim eliyir.*

özünü pis kişi eləməh – “Kiminsə işinə qarışib arada pis olmaq” mənasında işlədilir: *Nəyəə lazımdı ki? Özünü pis kişi eləmə!* Özünü yüngülsaqqal eləmə.

özünü sərvaxdan salmax – ehtiyatı əldən vermək, sayıqlığı itirmək: *Özünü sərvaxdan salma.*

özünü tülkiliyə vırmax (qoymax) – Bir şeyi bildiyi halda, özünü bilməməzliyə qoyan adam haqqında işlədilir: *Özünü tülkiliyə vırma. Özünü tülkiliyə qoyub.*

özünü yüngülsaqqal eləməh – sözü yerə düşmək; birinin hər hansı xahişinə imtina (rədd) cavabı verilməsi ilə əlaqədar nüfuzuna xələl gəlməsi: *Özünü yüngülsaqqal eləmə.*

özünü-sözünü itirməh – çətin vəziyyətdə nə edəcəyini bilməmək: *Lap özünü-sözünü itirmisən e!*

palax toyuğa dömməh – Köklükdən çətin yeriyan bəstəboy adam haqqında işlənilir: *Palax toyuğa dönüb.*

palan içi tökməh – bir işi açıb-ağartmaq: *Tökməli palan içi dəyil. Palan içi tökmə.*

pambıxnan baş kəsməh – başqasına etdiyi pisliyi ustalıqla, hiyləgərliklə, şirin dilini işə salaraq həyata keçirməyi bacarmaq: *Pambıxnan baş kəsəndir.*

pəl vurmax // pəl qatmax – mane olmaq: *Xeyir işə pəl vurmazdar. Xeyir işə pəl qatmazdar.*

pərəpozannıx salmax – araqarışdıranlıq etmək: *Pərəpozannıx salma!*

pərgarı pozulmax – Ailə başçısını itirmiş və ya ailəsi dağılmış insanlar haqqında “nizamı pozulmaq” mənasında deyilir: *Pərgarı pozulub.*

pəsdah açmax – fırlıdaq işlətmək, kələk gəlmək, hoqqa çıxarmaq: *Başıma nə pəsdah açırsan?*

pinəsini verməh – qınamaq: *Pinəsin özü versin.*

pir deyib yapışmax – Birinin yaxşılıq gördüyü, çox inandığı bir adama güvənməsi, arxalanması, ona bağlanması: *Pir deyib yapışib yaxasınnan.*

pis yerdə axşamlamax – çətin vəziyyətə düşmək: *Nə pis yerdə axşamladıx.*

Pişiy asqırdı. – Verdiyi sözdən qaçan adam haqqında, ya da ona müraciətlə deyilir: *Nooldu, pişiy asqırdı?*

Pişiy ətin yanın kəsən kimi yanını kəsib. – Birinin yanından çox uzaqlaşmayan, əl çəkməyən adam haqqında işlədilir. Məsələn, uşaq anasının, ər arvadının, kimsə imkanlı bir tanışının yanında çox olduğu zaman bu ifadədən istifadə edilir.

pişiyh başı(n) bəzəməh – ağ yalan danışmaq: *Pişiyh başı(n) bəziyirsən?*

pişiyh kimi arxasını yerə qoymama – özünü günahkar bilməmək; ittihamı qəbul etməmək: *Pişiyh kimi arxasını yerə qoymur.*

pul tələsi – pul qoparmaq məqsədi daşıyan hər hansı bir təklif: *Pul tələsidi.*

pula pul deməməh – çox zəngin olmaq: *Filankəs pula pul demir.*

pulu artıx düşməh // pulunun başı ağrımax – lazımsız yerə pul xərcləmək: *Pulun artıx düşüb? Puluun başı ağrıyır?*

Pulun çoxdu, ver qatığa, yax başaa! – Pulu ilə çox lovğalanan, yerli-yersiz pulunu gözə dürtən, qarşısındakına müxtəlif məqsədlə pul təklif edən adama xitabən deyilir.

Puluna minnət. – Hər hansı bir işlə bağlı “Pulunu verib etdirəcəyəm” mənasında işlədilir.

pulunu balta kəsməməh – həddən çox pullu olmaq: *Onun pulunu balta kəsməz.*

pülüşüyü çıxmax – yanmaq, yanıb suluqlamaq: *Səni görüm qır qazanında pülüşüyün çıxsın.*

Saa xoş, maa onnan da xoş. – “Səni qane edən məni də qane edir” mənasında işlədilir.

saatın xoş vaxtına düşməh – bəxti gətirmək; Bir iş üçün edilən müraciət həmin müraciət olunan şəxsin ovqatının yaxşı vaxtına düşdükdə işlədilir: *Saatın xoş vaxtına düşüb.*

Sağ əl vurub, sol əli kəsib. – Bir yaxının, qohumun başqa bir yaxının ölümünə, fəlakətinə səbəb olduğunu ifadə edir.

Sağ əli sağa verir, sol əli sola. – İsfərcılıq dərəcəsində səxavətli olan, malını-pulunu dağıdan adam haqqında deyilir.

Sağ əlin başıma! – Birinə qismət olan xeyirli bir işi, xoş günü özünə də arzulayarkən işlədilir: *Sağ əlin mənim başıma! Sağ əlini başıma çək! Sağ əlini başıma qoy.*

sağ əlnən sol qulağı qaşım ax – hər hansı bir işi kəsə və rahat yolla deyil, dolayı və dolaşlıq tərzdə görmək.

sağanağı qalmax – yararsız vəziyyətə düşmək; çox zəifləmək: *Filankəs elə xəsdələnib ki, sağanağı qalıb. Yazıx neçə vaxtı xəsdəydi. Ayağ üsdə quruyub, sağanağı qalıb.*

saqqalı ələ verməh – Əsasən, ailədə söz sahibi olmayan, ixtiyarını arvadına verən kişi haqqında işlədilir: *Saqqalı arvad əlinə verib.*

Saqqızı qurtarıb qır çeyniyir. – Sözü mənasız tərzdə uzadıb çox danışan adam haqqında deyilir.

saqqızını oğurramax – qılığına girib təsir altına almaq, nəyə isə razı salmaq: *Saqqızını oğurrıyıblar.*

salba atmax – sataşmaq, söz atmaq: *Hər yetənə bir salba atır.*

sallax satmamax – saymamaq, saya salmamaq, hörmət qoymamaq: *Heş kəsə sallax satmur; Bı heç adama sallax satmur ki.*

savıya qalmax – gecikmək: *Buyıl yaz savıya qaldı; Biri gec evlənəndə deyillər savıya qaldı.*

Saybalı yasa gedən kimi gedir. – Çox yavaş yeriyən, ləng adamlar haqqında işlədilir.

sayılı qoz – Dəqiqlik, konkretlik ifadə edir: *Sayılı qoz kimi hamsı yerindədi.*

səbir kasası daşmaq – daha dözə bilməmək, hövsələdən çıxmaq: *Səbir kasası daşıb.*

Səhəngdə qarpız var? – Olmayan bir şey haqqında işlədilir: *Uşaxlara deyirdilər ki, niyə gedib yatmırsız, səhəngdə qarpız var, kəsax?*

səhəri dirigözdü açmaq – gecəni səhərəcən yatmamaq: *Səhəri dirigözdü aşdım.*

Sən (mən) girən kol dəyil. – “Sən (mən) bacaran iş deyil” mənasında işlədilir.

Sən daş qoyan yerə mən baş qoyaram. – “Sən qoşulduğun işdə mən də səninlə bərabərəm, səninlə bu işi görməyə hazırım” mənasında işlədilir.

Sən gəzən yerrəri mən dünənnən gəzib gəlmişəm.
// **Sən gedəndə mən gəlirdim.** – “Sən dediklərini mən yaxşı bilirəm”, “bu şeylər mənə məlumdur” mənalarında işlədilir.

Sən sağ, mən salamat. – Birlikdə görülən hər hansı bir iş bitərkən ayrılma zamanı işlədilir.

Sən sən ol, mən də mən! – Mübahisə zamanı “görərsən nə edəcəyəm” mənasında hədələyici tonda işlədilir.

Sən soruşandan yaxşıyam. – Birinin “necəsən” sualına cavab olaraq “məndən heç xəbər tutmursan” mənasında kinayəli tərzdə işlədilir.

Səndə qurd ürəyi varmı. – Cəsarətli, ürəkli olan, qorxmaz adam haqqında deyilir.

Sənə zəhmət, mənə xəcalət. – Nəyi isə xahiş etmə məqamında, bəzən də kinayəli işlədilir.

Səni (onu) yerdən tapmışam? – Birinin qədir-qiymətinin bilindiğini, xətrinin əziz tutulduğunu ifadə edir: *Görürsən, qohum-aqrəba arasında, dost arasında biri o birisinə deyir ki, səni yerdən tapmışam? Qoymaram əziyyətdə düşsən, başına bir iş gəlsin, yəni səni qoruyaram.*

Sənin (onun) qarnının altını fələy də bilməz. – Qapalı, ürəyinin sözünü başqasına deməyən, ən çox da paxıl adam haqqında işlədilir.

Sənin sözün sınınca, düşmənin boynu sınınsın! – Bir adamın xahişindən imtina etmədikdə işlədilir.

Səninki elə bura qədərdir? – Bir işi yarımçıq qoyan adam haqqında deyilir.

Səninki əldəyməz fənddu? – Öz malına qıymayıb başqasının (qohumunun, dostunun, tanışının və b.) hər hansı bir əşyasını işlətməyə çalışan adama müraciətlə deyilir.

Səninki səndə, mənimki məndə. – Bir ortaq iş görüb ortaqlığı bitirən zaman və ya hər hansı məsələ ilə bağlı razılığa gələ bilmədikdə; münasibətlərə son qoyduqda işlədilir.

Sənnən horralığım gəlir, urvalığım? – “Səndən asılı bir işim yoxdur” mənasında işlədilir.

sərçəçimişi çimməh – Çox qısa bir zamanda çimən adam haqqında işlədilir: *Sərçəçimişi çimir. Səninki lap sərçəçimişi oldu ki.*

səsinə başına atmax – qışqıra-qışqıra danışmaq: *Səsin atıb başına.*

sınıx saxsıya dömməh – Dərd-sərindən çox ağlayıb-sızlayan adam haqqında, bəzən də ağlaşan uşaq haqqında deyilir: *Sınıx saxsıya dönüb.*

Sınmadısa, daş gətirim! – Kiminsə əlindən qab və ya hər hansı sına bilən bir əşya yerə düşdükdə kinayəli deyilir: *Qab uşağın əlindən, ya qadının əlindən düşüb sınır. Böyüyü qışqırır, ya əri deyir ki, sınmadısa, daş gətirim!*

sırtmasın dirəməh – dirəşmək; adamı nəyisə verməyə, nəyisə etməyə məcbur etmək; öz dediyini yeritmək: *Sırtmasın dirədi, məjburlub verdim.*

sıtqı sıyrılmax – incimək, qəlbi sınmaq: *Sıtqım sıyrılıb onnan.*

siçan deşiyini satın almax – möhkəm qorxmaq; qorxusundan qaçmağa, gizlənməyə yer axtarmaq: *Başaa bir oyun açaram ki, siçan deşiyini satın alarsan.*

siçan-pişi y o y n a m a x – aldatmaq, bir-birinə kələk gəlmək: *Mənnən siçan-pişi oynuyursan?*

sinav getməh – çox istəmək: *Bircə bala üçün sınav gədənər çoxdu.*

sinəsinə döyməh – öyünmək, lovğalanmaq: *Çox da mənəm-mənəm deyib, sinənə döymə.*

sintiran çəkməh – əzab-əziyyət çəkmək: *Gəldix-gəlmədix, çox sintiran çəkdi.*

sir-sifətinnən zəhrimar (zəqqutum) yağmax – hirsli, qaşqabaqlı olmaq: *Sir-sifətinnən zəhrimar yağır.*

söhbətə yol salmax – söhbətə başlamaq: *Söhbətə yol salax.*

söz altında qalmamax – hazır cavab olmaq, deyilənə dərhal cavab vermək: *Söz altında qalan dəyil.*

söz dağarcığı – Sənəsi söz-söhbətlə dolu olan adam haqqında işlədilir: *Söz dağarcığıdı e!*

söz güləşdirməh – yersiz mübahisə etmək: *Mənnən söz güləşdirmə.*

sözdən söz çıxartmaq – deyilən sözü mənfi yerə yozmaq: *Sözdən söz çıxardandı.*

sözuun qüvvəti – Müsahibin hər hansı bir fikrini qüvvətləndirərkən, inkişaf etdirərkən işlədilir.

sözü ağzına almamaq – müəyyən fikri bir daha işlətməmək: *Bir də bu sözü ağza alma.*

sözü ağzında gəvələməh – demək istədiyini deyə bilməmək, aydın danışa bilməmək: *Sözü ağzında gəvələmə! Ağzında sözü gəvələmə, nə deyirsən, aç de!*

sözü ağzından kəlbətinən çıxarmaq – danışmaq istəməyən adamı danışmağa, cavab verməyə məcbur etmək: *Sözü ağzından kəlbətinən çıxarullar.*

sözü çək-çevir eləməh – eyni fikri, eyni sözü təkrar-təkrar söyləmək: *Sözü çox çək-çevir eləməzdir.*

sözü çürütməh – uzun-uzadı danışmaq, uzunçuluq etmək: *Az danış, sözü çürütmə!*

sözü daşdan keçməh – nüfuzuna görə fikrini başqalarına qəbul etdirməyi bacarmaq: *Sözü daşdan keçir.*

sözü kəsərdən düşməh – sözünü eşitməmək, sözünün təsiri olmamaq: *Dediylərim ona kar etmir, sözüm kəsərdən düşüb.*

sözü qulağına vırmaq – deyilən sözə əhəmiyyət verməmək: *Hər sözü qulağına vırır.*

sözü qulağında sırğa eləməh – vacib bir tövsiyəni unutmamaq: *Sözümü sırğa elə as qulağından!*

Sözü qurtarıb, saqqız çeyniyir. – “Boş-boş danışır”, “eyni fikri təkrarlayır” mənalarında işlənir.

sözü yerə düşməh – xahişi rədd edilmək, tövsiyəsi qəbul olunmamaq: *Bir söz dedim, sözüm yerə düşdü. Onnan bir xahiş elədim, sözüm yerə düşdü.*

Sözümüz sözdü. – Qarşılıqlı verilən sözün, kəsilən şərtin qətiliyini bildirir: *Sözümüz sözdü ha! Başqa cür ola bilməz.*

sözün başına ip salıb sürüməh – danışıq zamanı eyni fikri çox təkrarlamaq: *Hər sözün başına ip salıb sürüməzdər.*

sözün göyərtməh – sözünü təsdiqləmək; sözünə inanmaq; fikrini dəstəkləmək: *Onun sözün göyərttilər.*

sözün ucunnan tutub ucuzduğa getməh – uzunçuluq etmək: *Sözün ucunnan tutub ucuzduğa getmə!*

Sözün var, söz danış! – Lazım olmayan mövzuya, söhbətə etiraz etmək, mövzunu dəyişmək məqsədi ilə işlədilir.

sözünü qəribçiliyə salmax – sözünə əhəmiyyət verməmək: *Sözümü qəribçiliyə salma!*

sözünün canı – demək istənilən əsas fikir: *Mətləb üsdə gəl. Sözüün canını de.*

sözünün dalınnan qaçmax – verdiyi sözü yerinə yetirməmək: *Verdiyin sözün dalınnan qaçma!*

sözünün həlləməsin deməh – əsl mətləbi demək: *Sözüün həlləməsin bəri başdan de.*

sözünün qabağına söz deməh – birinin fikrinə qarşı çıxmaq: *Sözümün qabağına söz demə!*

sözünün üsdünə gəlib çıxmax – Haqqında danışılan adam söhbət yerinə gəlib çıxdıqda söylənilir: *Ürəyi düz adamdı, sözünün üsdünə gəlib çıxdı.*

su yoluna döndərməh – Bir yerə çox gedib-gələn adam haqqında işlədilir: *Bıranı su yoluna döndərib e.*

subulandırması eləməh – fitnə-fəsad salmaq, aranı qarışdırmaq: *Genə su bulandırması eliyir.*

suquşu kimi çimməh – Tez-tez çimən adamlar haqqında deyilir: *Suquşu kimi sudan çıxmır. Suquşusan, gündə çimirsən?*

Suyı bir yerdən götürülüb. – Xasiyyətə eyni olan yaxın adamlar (ər-arvad, dostlar və b.) haqqında deyilir.

suyı savılmış dəyirman – uçulub-dağılmış, baxımsız və ya heç nəyə yaramayan yer: *Suyı savılmış dəyirmanı oxşuyur; Kişi rəhmətə getdi, ev döndü suyu savılmış dəyirmanı.*

suyı süzülə-süzülə – pərt, qanıqara: *Suyü süzülə-süzülə getdi.*

suyu üfürə-üfürə içməh – Çox ehtiyatlı hərəkət edən, vasvası adam haqqında işlədilir: *Suyü da üfürə-üfürə içir.*

Suyumu elə odu. – “Bacardığı odur” mənasında işlədilir.

Südaa görə mələ. – İmkanı çatmadığı bir şeyi istəyən adama deyilir: *Görürsən ki, evdə imkan yoxdu. Amma uşax, ya qadın tələb eliyir, filan şey olsun, filan şey olsun. Bı da deyir, südaa görə mələ, bala!*

sümbülündə su oynamaq – Şən, şux adam haqqında işlədilir: *Sümbülündə su oynayıyır.*

sümüylərinin hərəsi bir hava çalmaq – Canı çox ağrıyan və ya xəstəlikdən üzgün vəziyyətə düşmüş adam haqqında işlədilir: *Sümüylərimin hərəsi bir hava çalır.*

sümüyünü it sümüyünə calamaq – layiq bilinməyən bir nəsillə qohum olmaq: *Sümüyüm it sümüyünə calandı.*

süt gölündə üzməh – rifah içində yaşamaq, zəngin olmaq: *Filankəs süt gölündə üzür.*

sütdən çıxmış ağ qaşım – Özünü məsum və günahsız adam kimi göstərən, əslində elə olmayan şəxs haqqında kinayə ilə deyilir: *Lap süddən çıxmış ağ qaşım kimisən.*

şaddığına şitdiy eləməh – naşükür olmaq; qədirbil-məzlik etmək: *Filankəs şaddığına şitdiy eliyir.*

şam kimi əriməh – fikirdən, qüssədən üzülmək; arıqlamaq, zəifləmək: *Şam kimi əriyib.*

şapalaxnan üz qızartmax – Bir işi cüzi imkanlarla edə bilmək: *Şapalaxnan üz qızardıram.*

şəşi beş eləməh – Bir işi yarıtmayıb, lakin özündən-razı davranan, yaxud əhəmiyyətsiz bir əməli ilə öyünən adama istehza ilə deyilir: *Nədi, şəşi beş eləmisən?*

şeytan fəhləsi – Həddindən çox işləyən, çox işləyib zəhmətindən bəhrələnə bilməyən adam haqqında işlədilir: *Şeytan fəhləsisən? Bir belə işdiyirsən, işdiyirsən, nə qədər işdiyəllər?*

şeytan şapalağı – Çox balaca, cüssəsiz uşaqlar haqqında deyilir: *Lap şeytan şapalağı kimidi.*

Şeytan yoldan çıxardıb. – Yanlış yola düşmüş, yolunu azmış adam haqqında işlədilir.

şeytana daş atan – hədsiz dərəcədə mərdimazar, baş-qalarına yamanlıq edən adam: *Şeytana daş atandı.*

şeytana papışı tərsinə geydirməh – çoxbilmiş, fırıl-daqcı olmaq: *O bilirsən nədi? Şeytana papışı tərsinə geydirər.*

şeytanın qıçın qırmax // şeytanın qılçasın sındırmax – uzun fasilədən sonra bir yerə getmək, baş çəkmək; kim-lərisə yoluxmaq: *Axır ki, şeytanın qıçın qırdın. Neçə vaxdı, Etibar məlim bizə gəlmirdi. Axır ki, şeytanın qılçasın sındırdı.*

şəttinnəri başına yığışmax – əsəbi və gərgin olmaq; davakar adamın əsəbiləşməsi: *Şəttinnəri yenə başına yığışıb.*

şələ-küləsin (şələ-şüləsin) qoltuğuna verməh – qovmaq; kimisə işindən, tutduğu vəzifəsindən uzaqlaşdırmaq: *Şələ-küləsin verdi qoltuğuna. Əri onun şələ-şüləsin qoltuğuna verib əvinnən qaadı.*

Şəlləncəh götür, şəllə dalaa. – Kimsə birini müdafiə edəndə digəri ona etiraz olaraq istehza ilə bu ifadəni işlədir: *Ya ana oğlunu, ya biri birini müdafiə eliyir. O biri də deyir, ə, get şəlləncəh də götür, şəllə dalaa.*

şəltəsi işdəməməh – sözü keçməmək: *Birinə deyir ki, gedəh filan yerdə qan yatızdırax, ya get elçiliyə, ya filankəsə filan sözü de. Deyir ki, mənim bu yerdə şəltəm işləməz.*

şəpəsi dəyməh – xatası toxunmaq: *Şəpəsi bizə dəyməsin.*

Şərikli nəyiniz var, bölə bilmirsiniz? – “Ciddi səbəb yoxdur, niyə mübahisə edirsiniz?” mənasında işlədilir.

şəstinə dəyməh – qüruruna toxunmaq: *Uşağın şəstinə dəymə.*

şıldır yabıya dömməh – İşləməkdən zəifləmiş adam haqqında deyilir: *Şıldır yabıya dönüb.*

şirəsi dişində qalmax – xeyrini gördüyü, bəhrələndiyi nəyi isə unutmamaq, yaddan çıxarmamaq: *Bir dəfə bir iş görür, yaxşı alınır. İkinci dəfə gedir həmin işi görməy isdiyəndə alınmur. Deyir şirəsi dişində qalmışdı.*

şirəyə çəkməh – Bir işin törədəcəyi çətinliklər barədə təsəvvürü olmayan birisinin həmin işə cəlb edilməsi, şirnikləndirilməsi: *Hələ şirəyə çəkirlər.*

şirin cana qəsd eləməh – özünü əzab-əziyyəyə salmaq: *Genə şirin cana qəsd eliyir.*

şitin-şorun çıxarmaq – hərəkətlərinə sərhəd qoymamaq, ifrata varmaq: *Şitin-şorun çıxarma!*

tale quşu başına qommaq – gözlənilməz zənginlik, uğur əldə etmək, bəxti gətirmək: *Tale quşu başına qonub.*

tamahı güc gəlməh – nəfsini saxlaya bilməmək: *Tamah sənə güc gəldi?*

Tanrı tamına tamarzı olmaq – yeməli, içməli bir şeyin həsrətində olmaq; ruziyə möhtac olmaq: *Tanrı tamına tamarzıdı. Tanrı tamına tamarzı canım vay.*

Tanrısına təpiy atmaq – naşükür, nankor olmaq: *Tanrısına təpik atır.*

tat içində kürd görməh – təəccüblənmək: *Tat içində kürd görmüsən?*

təhnə-tabağı qoltuğunda qalmaq // süfrə-tabağı qoltuğunda qalmaq – Erkən evlənən və ya evləndirilən adam haqqında “hara tələsirdi ki”, “niyə tələsirsən” mənalarında işlədilir: *Deyir təhnə-tabağı qoltuğunda qalmışdı ki, belə tez evləndirillər? Bu saat sənin evlənməh vaxtıdı? Süfrə-tabağın qoltuğunda qalıb?*

tərs damarına düşməh – inad etmək, tərslik etmək, razılaşmamaq: *Tərs damarına düşüb.*

tərs keçi – İnadçı adam haqqında deyilir: *Tərs keçi kimi dirəşib.*

Təşər Abbas kimi təşərrədir. – Lövğa, ədəbaz adam haqqında “çox lovğalanır, ədəbazlıq edir” mənasında işlədilir.

tətihdə durmax (dayammax) – Cavab verməyə sanki hazır vəziyyətdə duran adam haqqında deyilir: *Elə bil tətihdə durub. Elə tətihdəymiş ki.*

Təzədən hacı-bıçı? – Ailə olub, yaxın olub ayrılmış insanların barışması, yenidən yaxınlıq etməsi zamanı bir qədər təəccüblə işlədilir.

tıxsız balıx – başqalarına zərəri dəyməyən, sakit adam: *Tıxsız balıxdı, adama zərər verməz.*

tikan üsdündə oturmax – ciddi narahatlığı olmaq: *Elə bil tikan üsdündə oturub. Tikan üsdündə oturmusan?*

tırrığına salmax – tərslik, inadkarlıq etmək; öz dediyin yeritmək: *Nə tırrığına salmısan? Qurban genə tırrığına saldı.*

tobalatma verməh – dərslərini vermək, qulaqbürməsi vermək: *Ona bir tobalatma verdilər, bir də buralara gəlmədi.*

tox evin ac iti – Zəngin, imkanlı ailədən çıxmış tamahkar, acgöz adam haqqında işlədilir.

Toqquş, bərəkalla qanacağaa. – Qanacaqsız hərəkət edən adam haqqında deyilir.

tolamazda atmax – söz atmaq: *Yenə tolamazda atırsan?*

torba tikməh – dolaşdırmaq, tələyə salmaq: *Özü öz başına torba tikdi; torbası tikilməh* – dolaşmaq, tələyə salınmaq: *Torbası tikildi.*

Torbada pişih var. – “Deyəsən, işin içində iş var” mənasında işlədilir: *Torbada pişih varmış ki.*

torbası qoltuğunda qalmax – evli olmayan, yemək-içməyinə özü baxan kişilər haqqında deyilir: *Torbası qalıb qoltuğunda.*

toruna qızıl balıx düşməh – gözlənilməz böyük uğur əldə etmək: *Toruna qızıl balıx düşüb.* Həmçinin

israfçılıq edən, bədxərc adam haqqında sual intonasiası ilə kinayəli işlədilir: *Toruna qızıl balıx düşüb?*

tovuz quşuna dömməh – bəzənmək: *Tovuz quşuna dömmüsən!*

toy tutmax – cəzalandırmaq, divan tutmaq: *Saa bir toy tutaram, dədam toyu yadına düşər.*

toyu küllühdə çalınmax – bir işi tələsik görmək: *Toyun küllühdə çalınır?*

toyuğun təndirə girən çağı – Qışın soyuq çağlarını – çilənin soyuq vaxtlarını ifadə edir.

toyun səsi qulaxlardan getməmiş – toydan az sonra: *Toyun səsi qulaxlardan getməmiş ayrıldılar.*

tula payı verməh – layiq olmayan cüzi bir şeyi pay adı ilə vermək: *Tula payı verdilər. (verirsən?)*

Tuluğu axıtma. – Bir hərəkəti etməmək barədə xəbərdarlıq mənasında işlədilir: *Tuluğu axıtma ha!*

turp kimi – Sağlam, gümrah adam haqqında işlədilir: *Filankəs turp kimidi.*

tutduğun buraxmamax – inad etmək, dediyini etmək: *Tutduğun buraxan dəyil; Tutduğun buraxmaz.*

Tü bırda qalsın. – Nəsihət və ya hədə tonunda “bu, sonuncu dəfə olsun”, “bir də belə iş tutma” mənalalarında işlənir.

tükləri biz-biz olmax – bərk qorxmaq: *Tükləri biz-biz oldu.*

tükü də tərpxəmməh – vecinə almamaq, narahat olmamaq: *Tükü də tərpxəmmədi.*

tükü-tükdən seçməh – diqqətli olmaq, gözündən heç nə yayınmamaq: *Tükü tükdən seçəndi.*

tülküdən çox bilməh – Çoxbilmiş adam haqqında işlənilir: *Tülküdən çox bilir.*

tüpürdüyünü yalamax – verdiyi sözdən boyun qaçıрмаq: *Tüpürdüyün yalayan dəyil.*

tüsdüsü göyə çıxmax // tüsdüsü təpəsinnən çıxmax – bərk hirslənmək: *Tüsdüsü göyə çıxdı. Tüsdüm təpənnən çıxdı.*

ubur-subura salmax – süründürməçilik etmək, get-gələ salmaq: *İşi ubur-subura salma!*

ucugüləbətinni söz – ağır, çox təsiredici söz: *Saa elə ucugüləbətinni söz diyərəm ki, dəymişin duran yerdə kalın tökülər. Ucugüləbətinni sözdəriwi saxla, lazımmın olar.*

ucunнан tutub ucuzduğa getməh – uzunçuluq etmək, deyilmiş bir sözü yersiz olaraq çox çək-çevirə salmaq: *Ucunнан tutub ucuzduğa getmə.*

ucunнан-qulağınнан deməh – nə barədəsə müəyyən qədər məlumat vermək: *Ucunнан-qulağınнан de, biz də biləy.*

ucunнан-qulağınнан eşitməh – nə barədəsə müəyyən qədər məlumatlı olmaq: *Biz də ucunнан-qulağınнан eşitdih.*

ulqumu olmamax – sirr saxlaya bilməmək; hər bildiyini danışmaq: *Arvadın ulqumu yoxdu, söz saxlıya bilməz.*

umudunu üzməh – istəyinin reallaşacağına inanmaq: *Heç vaxt umudunu Allahdan üzmə.*

Umuduu qoz elə. – Birisinin arzu və planlarına inamsızlıq ifadə edir. “Ay etdin ha”, “ay oldu ha” mənalarında işlədilir: *Biri deyir belə edəcəyəm, elə edəcəyəm. Bu da deyir ki, umuduu qoz elə as yaxannan.*

urvatdan salmax – hörmətdən salmaq: *Özünü urvatdan salma!*

Uşağınan uşaxdı, böyüynən böyüy. – Sadə, mehriban, istiqanlı adam haqqında deyilir.

Utanırsan üzə ələh tut. – Özünü yersiz yerə utanan kimi göstərən adama ya zarafatla, ya da tənə ilə deyilir.

ürəh-göbəyi düşməh – qorxmaq, bərk həyəcanlanmaq: *Qorxudan ürəh-göbəyim düşdi.*

ürəyi atdammax – istəmək, can atmaq: *Ürəyi atdandı.*

ürəyində donuz tükü bitməh – Qəddar, zalım olmaq; insanların taleyinə laqəyd olmaq: *Ürəyində donuz tükü bitib.*

ürəyinə daş bağlamax – soyuqqanlı olmaq: *Ürəyimə daş bağladım, dözdüm.*

ürəyini buz kimi saxlamax – arxayın olmaq, narahat olmamaq: *Ürəyi buz kimi saxla. Hər şey sən deyən kimi olacax.*

ürəyini çəkməh – intizarda qoymaq: *Ürəyim çəkildi.*

ürəyini qısmax – kədərlənmək, dərd çəkmək: *Ürəyi qısma, inşallah, yaxşı olar!*

ürəyinnən ağır daş asılmax – narahatlıq içində olmaq: *Elə bil ürəyinnən ağır bir daş asılıb.*

ürəyinnən tikan çıxmax – məmnun olmaq: *Ürəyinnən tikan çıxdı.*

Üsdüaçıx kəntdən gəlmisən? – “Tanıyırıq da səni, nə lovğalanırsan, həmin adamsan da” mənasında kinayəli tərzdə işlədilir.

üsdün vırmamax – hər hansı bir neqativ hadisə, kimin isə pis cəhəti haqqında danışmamaq: *Üsdün vırma, xatası çıxar.*

ütüyə düşməh – çətinliyə düşmək: *Çalış ütüyə düşmə.*

ütüyə salmax – çətinliyə salmaq: *Özünü ütüyə salma.*

üz vırmax – nəyi isə israrla xahiş etmək: *Üz vırma, verə bilmərəm.*

Üzaa güləb suyu. – Natəmiz, ürək bulandırıcı bir hərəkət haqqında danışdıqda qarşıdakına xitabən deyilir.

üzdə gülüb, daldada hürməh // üzə gülüb, arxada peyin vırmax – Birinin üzünə xoş danışıb, arxasınca qeybətini edən adam haqqında deyilir: *Üzdə gülür, daldada hürür. Üzə gülür, arxada peyin vırır.*

üz-gözünən şəətin yağmax – Hiyləgər təsiri bağışlayan xəbis adam haqqında işlədilir: *Bının üz-gözünən şəətin yağır.*

Üzuun abrı tökülsün. // Üzuun suyu tökülsün. – “Bi-abır olasan” mənasında işlədilir.

Üzü bu, asdarı bu. – “Olan iş (söhbət) budur, istəyirsən inan, istəyirsən inanma” mənasında işlədilir.

üzü çaylax daşına dömməh – sirtılmaq, söz təsir etməmək: *Üzü çaylax daşına dönüb, söz kar eləmir.*

üzü gəlməməh – bir sözü deməyə, bir şeyi istəməyə utanmaq: *Sözü deməyə üzüm gəlmədi.*

üzü ilə asdarı bilimməməh – Daxili aləmi, mənəviyyatı ilə zahiri özünü təqdimə uyğun gəlməyən adam haqqında işlənir: *Bunun üzü ilə asdarı bilinmir.*

Üzümə bax, halımı xəbər al. – Xəstə və ya dərddli adamdan əhvalını soruşduqda belə cavab verir. Yəni “görürsən necəyəm, üzümdən bilinir də” mənasında işlədilir.

Üzümə gül, canımı al! – Qarşısındakından xoş üz görmək istəyən, ondan xoş rəftar uman adamın dilindən deyilir.

Üzün ağ olsun qazan qarası kimi. – Qarşısındakından bir yaxşı hərəkət gözlədiyi halda, əksini görəndən adam narazılığını gileyli və bir qədər də zarafat tərzində belə ifadə edir.

üzündə su qalmamaq – utanmaz olmaq; abırsız danışmaq: *Binin üzündə su qalmayıb.*

üzündə şeytan tükü bitməh // Üzündə şeytan tükü var. – Qılıqlı, şirin dilli, özünü başqalarına cəlb etdirə bilən adam haqqında işlənir: *Elə bil üzündə şeytan tükü bitib.*

üzünə üz bağlamaq – utanmamaq, sırtıqlıq etmək: *Üzünə üz bağlayıb, heç utammır e...*

üzünü yerə salmaq – utandırmaq, xəcalətli etmək: *Oğul, üzün qara olsun, qonşuların yanında üzümü yerə saldın.*

üzüyünün qaşu düşməh – Birisi bir işi görməkdən çəkindikdə ona müraciətlə deyilir: *Nədi gedib desən, üzüyünün qaşu düşər?*

vanəfsə qoparmaq – ağlaşmaq, şivən qoparmaq, heç nədən hay-küy salmaq: *Hər şeyə vanəfsə qoparır.*

varınnan yox olmaq – ciddi şəkildə həyəcanlanmaq: *Bini eşidəndə varınnan yox oldu.*

vayqannı olmaq – haqsız yerə günahlandırılmaq: *Vayqannı olmuşam.*

vecinə almamaq – nəzərə almamaq; saya salmamaq: *Heç nəyi vecinə almır. Heç kəsi vecinə almır.*

vedrə bağlamaq – şəbədə qoşmaq: *Oturar-durar, hamıya vedrə bağlayar.*

Ver əli kasatdı. – Xəsis adamdır.

verim dostu – Umacağı olduğu, imkanlarından bəh-rələndiyi insanlarla dostluq edən adam haqqında işlədilir: *Filankəs verim dostudu.*

Vəssalam, şüttamam! – Bir işi başa çatdırdıqda, hər hansı söhbəti bitirdikdə işlədilir.

Vur çatdasın, çal oynasın! – Çox səs-küylü məclis, çal-çağır olan yer haqqında deyilir.

Vücutu bir qara qəpiyə dəyməz. – Əhəmiyyətsiz, dəyərsiz adam haqqında işlədilir.

Ya saa verən Allah, ya maa! // Ya maa verər allah, ya saa. – qarşıdurma vəziyyətində olan adamlardan birinin digərinə hədə ilə dediyi ifadə.

yağlı əppəy olub ərsə çəkilməh – yox olmaq, yoxa çıxmaq, tapılmamaq: *Yağlı əppəy olub ərsə çəkilib.*

yağ içində böyrəh kimi bəsdəmməh – naz-nemət içində böyümək: *Yağ içində böyrəh kimi bəsdənib.*

yağdan tükü çəkən kimi çəkməh – birindən demək istəmədiyini hər hansı bir informasiyanı asanlıqla ala bilmək.

Yağı malıdı? – Malının qədrini bilməyən, israfçılıq edən adama müraciətlə deyilir.

Yağlı əlii başıma çək! – “Başqalarına etdiyini yardımı mənə də et, mənə də bir yol aç” mənasında işlədilir.

Yağmasa da, guruldıyır. – Bir iş görməsə də, iş görən adam kimi hay-küylə danışır.

yaxası əldə qalmax // yaxası ələ keçməh – kimdənsə asılı olmaq: *Yaxamız gədə-güdə əlində qalıb. Yaxam keçib qam-maz əlinə.*

yal yatızdırmamax – Yaxınlıq etməyə imkan vermə-mək, yaxına buraxmamaq: *Biri gedir, isdiyir biriynən müna-*

sibət qursun. O adam bına yal yatızdırmır, yəni yaxına qoymur, yaxınnıx vermir. Atdarın yalı var axı, tumarriyırsan, yalını yatızdırırsan.

Yalanın buynuzu olur? – Yalan danışan adamın yalanını boynuna almaması zamanı deyilir.

Yalansa, dilaa qıyıx keşsin. – Yalan danışan adama deyilir.

yalotu olmax – Yemək dostu olan adamlar haqqında deyilir: *Ə, yalotu olma!*

yaman yerdə axşamlamax – çətin vəziyyətə düşmək: *Yaman yerdə axşamladıx.*

yanağınnan qan dammax – sağlam olmaq, gümrah olmaq: *Filankəs turp kimidi, yanağınnan qan damır.*

Yanan da mənəm, yaman da? – Birinə yaxşılıq etdiyi, can yandırdığı halda, ittiham edilən, günahlandırılan şəxs tərəfindən deyilir.

Yandı qızın dədəsi. – Hər hansı bir iş alınmayanda işlədilir.

yandı-qındı verməh – adama acıx vermək: *Elə bil maa yandı-qındı verirdi.*

yaralı çivan kimi sızıldamax – çox vaxt giley-güzar etmək, problemlərindən danışaraq ağlayıb-sızılmaq: *Yaralı çivan kimi sızıldıyıv.*

yaralı çivana dömməh – adamı incitmək: *Yaralı çivana dönüb.*

yarasına duz səpməh // yarasının üsdünə duz tökməh // yarasının üsdünə köz basmax // yarasını qanatmax – birinin dərini yadına salıb kədərləndirmək; dərini təzələmək: *Bacısının dərdinə şəriy olmağ əvəzinə, elə sözdər dedi ki, lap yarasına duz səpdi; Elə bil açix yaramın üsdünə duz*

tökdülər; *Elə bil yaramın üsdünə köz basdılar; Yaramı qanatma!*

yarasının üsdünə su səpməh – dərini yüngülləşdirmək: *Elə bil yaramın üsdünə su səpdilər.*

yaraşığını yad eləməh – yaraş(dır)mamaq: *Kişi deyir ki, mən gedirəm filan yerə. Qadına deyir ki, sən gəlmə. Deyir niyə getmiyim ki? Yaraşığu yad eliyirəm?*

yaş işi olmaq // yaş odun satmaq – qəbahəti, təqsiri, günahı olmaq: *Adamın yaş işi var; Yanında yaş işim var? Nədi, saa yaş odun satmışam? Niyə qorxursan, yaş odun satmışan?*

yaşınnan-başınnan böyüy danışmaq – özündən böyükülərin yanında yekəxana danışmaq: *Bı uşax yaşınnan-başınnan böyüy danışır.*

yaşınnan-başınnan utammamax – Yaşlı, ahıl adamın yaşına uyğun olmayan hərəkət etməsi, söz deməsi: *Yaşınnan-başınnan utammır, gör nə danışır.*

Yavaş ye, boğazında qalar! – Birisinin arzu və planlarına inamsızlıq ifadə edir. “Ay oldu ha” mənasında işlədilir.

yaz danasına dömməh – gümrək olmaq, kökəlmək; daha çox kinayəli işlədilir: *Yarıyıb, yaz danasına dönüb.*

Yeddi həndəvərin qoruyur. – İmkanlı olub, qohum-əqrəbasını, yaxın ətrafını saymayan, tanımaq istəməyən adam haqqında işlədilir.

yeddi illiyi geri düşməh – Hansısa hadisə ilə əlaqədar bərk sarsıntı keçirən adam haqqında deyilir: *Yeddi illiyi geri düşdü.*

yeddi qatınnan keçməh – bərk təsirləndirmək: *Elə söz deyərəm, yeddi qatınnan keçər.*

Yedi var, apardı yoxdu. – hər hansı bir məclisdə ev sahibinin qonaqlara zarafatla dediyi ifadə.

yediyi-içdiyi irin-qan olmaq – əhvalı pozulmaq, qanı qaralmaq: *Sənin əlinnən yediyim-işdiyim irin-qan olub.*

yediyinə təpiy atmaq – nankorluq etmək, yediyi çörəyə hörmət qoymamaq: *Yediyinə təpiy atandı.*

yediyini gəvşəyə gətirməh – qazanıb yığdığını ya-vaş-yavaş xərcləmək; bir sözü, fikri dönə-dönə təkrar etmək: *Yediyin gəvşəyə gətirir.*

Yel əsib, qoz tökülüb? – Asanlıqla xeyir əldə olunması güman edilən bir yerə gələn adamlara etirazı ifadə edir. “Nə olub? Niyə gəlmisiniz?” mənasında işlədilir: *Bırda yel əsib qoz tökülüb, nəyə gəlmisiz? Kəntdər hamsı tökülür gəlir Bakıya da. Şəhərə yığışıllar. Nə var, Bakıda yel əsib qoz tökülüb? Evuz var, həyatuz var, qalın orda işləyin də.*

Yel hardan əsib? – Gözlənilməz xoş münasibətə təəcübü ifadə edir: *Gözdəmədiyim halda bir qohum, ya bir tanış gəlir sənin kefini xəbər alır. Ya zəng edib halını soruşur. Deyir-sən ki, görəsən, yel hardan əsib ki, mən yada düşmüşəm.*

yemi artıx düşməh – harınlamaq, qudurmaq: *Yemin artıx düşüb?*

yemi dəyil – Gücü, imkanı çatmayan işə girişən adam haqqında “bacardığı deyil”, “imkanına uyğun deyil” mənalarında işlədilir: *Onun yemi dəyil.*

Yer altdan yasa gedir. – Zahirən sakit görünsə də, gizləndə öz işini görən; altdan-altdan ara vuran adam haqqında işlədilir.

Yeraa utanım. – Utancverici, xəcalətverici bir iş görən, bir söz deyən adama müraciətlə deyilir.

yeri gəldi, gəlmədi – məqamı münasib oldu, olmadı:
Yeri gəldi, gəlmədi danışır.

yeridiyi yerə naz eləməh – nazla, yavaş-yavaş yerimək: *Yeridiyi yerə naz eliyir.*

Yerin altın da bilir, üstün də. // **Yerin altınnan da xəbər verir, üstünnən də.** – Hər şeydən məlumatlı, çoxbilmiş adam haqqında işlədilir.

yerin gen isdəməh – Qayınana-qayınatanın oğul və gəlinlə bir yerdə yaşamaq istəməyib, onları evdən çıxarmasına, yaxud əksinə, oğul və gəlinin ata-ana ilə bir yerdə yaşamaq istəməməsinə münasibəti ifadə edir: *Yerin gen isdiyir?*

Yerin məlum // Yerin görünür! – “Kaş ki sən də orada olaydın” mənasında işlədilir.

yerinə düşməh – vaxtında, məqamında deyilən söz, edilən hərəkət haqqında işlədilən ifadə: *Sənin təklifin lap yerinə düşdü.*

yerinə qor dolmaq // yorğanına qor dolmaq – qayğısının çoxluğundan, fikirdən yata bilməmək: *Elə bil yerinə qor dolub; Yorğanıma qor doldu.*

yerinə su cələmməh – rahatlığı pozulmaq: *Yerinə su cələnib.*

yerini şirin salmaq – yaltaqlanmaq, özünü canıyanan göstərmək: *Gör yerin necə şirin salır.*

yerinnən tez olmaq – tez əsəbiləşmək, özündən çıxmaq: *Yerinnən tez olandı. Tez yerinnən olma!*

yerişinə haram qatmaq – tez-tez yerimək, yerişini sürtətləndirmək: *Yerişinə haram qatan dəyil.*

Yeriy üsdəsən? – Əldə olmayan yeməyi nəfsi çəkib istəyən adama deyilir.

yeriyənnən yumağ asmaq – 1. hər fürsətdə başqalarından istifadə etmək: *Məsələn, biri gedir mağazına çörəy almağa. O biri qonşu bına deyir maa da filan şey al gətir. Bu adət-kərdədi də. Kim hara gedirsə, bı da bir söz tapşırır. Bına deyillər yeriyənnən yumağ asır.* 2. sataşmaq, söz atmaq, qulp qoymaq: *Başqasına söz atan adama da deyillər yeriyənnən yumağ asandı.*

Yetdiyinə yetir, yetmədiyinə bir daş atır. – Davakar, acıdil adam haqqında deyilir.

yetim doyuran – İri yemək qabı (mis qab, cam və s.) haqqında deyilir: *Yetim doyurandı.*

yeyib üsdünnən su içməh – başqasına məxsus olan bir şeyi mənimsəmək: *Pulu yedi, üsdünnən də su işdi.*

Yezid kimi adama bir avıç su da verməz. – Xəsis adam haqqında “ehtiyacı olana yardım etməz” mənasında işlədilir.

yıxıb sürüməh – kəskin tənqid etmək: *Filankəsi yıxıb-sürüdülər.*

yıxılana mədət verməməh – yardıma ehtiyacı olana kömək etməmək: *Yıxılana mədət verməz.*

yıxılı evin dirəyi – Zirək, işgüzar adam haqqında deyilir: *Yıxılı evin dirəyidi.*

Yıxılmağa yer axtarır. – Getmək bilməyən üzvlü qonaq haqqında deyilir.

Yoxa lənət! – “Əlindəki aza qane olmaq, şükür etmək” mənasında işlədilir.

yol ölçməh – Bir yerə çox gedib-gələn adam haqqında işlədilir: *Yol ölçürsən?*

yola körpü salmaq – səfər zamanı, yol gedərkən söhbət etmək: *Yol gedəndə biri o birnə deyir ki, gəl yola körpü*

salax. Yol gedəndə iki adam söhbət eliyir də baş qarışdırmağ üçün. Araya bir söz atıllar, söhbətnən keçillər o yoldan.

yol-yolağa bilməh – işləri sahmana salmağı bacarmaq: *Yol-yolağa bilən dəyil.*

Yönnü adam bizə rast gəlməz. – Birinin arzu etmədiyi adamla qarşılaşdığını ifadə edir.

yuxa qulağı sulamax – yaltaqlanmaq, özünü canıyanan göstərmək: *Yuxa qulağı suluyur.*

yuxarıda Allah, aşağıda sən – Etibar, etimad, xahiş edilən, yaxud əmanət verilən şəxsə müraciətlə deyilir: *Uşağı yuxarıda Allaha, aşağıda sənə tapşırıram.*

yuxu bişirməh – yatmaq: *Hələ yuxu bişirir.*

yumurtadan yun qırxmax – Hər şeydən mənfəət götürməyə çalışan adam haqqında işlədilir: *Yumurtadan yun qırxır.*

yumurtası tərs gəlməh – narahat olmaq, var-gəl etmək: *Yumurtası tərs gələn toyux kimi vırnıxır.*

yuyub yarpız üstə qoymax – nəyinsə üstünü örtmək, üstünü vurmamaq, təqsiri və ya günahı olan birisini müdafiə etmək: *Birinnən danışsən ki, filan işi elədi, filan səhvi elədi. O birsi müdafiyəyə qalxır, yox, bu belə dəyil, elə dəyil. Deyir yuyub yarpız üsdə qoyma.*

yüz ilin bir başı – nadir halda: *Yüz ilin bir başı isdədih bir iş görəy, o da alınmadı.*

zarafata salmax – Hər hansı bir fikri yumorla, zarafatla ifadə etmək: *Hər şeyi zarafata salır.*

zayı çıxmax – korlanmaq: *Zayı çıxıb e lap.*

zəhər tuluğu – Acıdil, ətiacı adam haqqında deyilir: *Zəhər tuluğudu.*

zəhlə tökməh – bezdirmək: *Ə, zəhləmi tökmə də!*

zəli kimi yapışmaq – daim narahat etmək, əl çəkməmək: *Zəli kimi yapışib qopmur ki, qopmur.*

zəmanə uşağı – Dövrün nəbzni tutan, mövcud şəraitə uyğunlaşan gənclər haqqında deyilir.

zır dəli, zırrama dəli – dəlisov, hərəkətlərinə heç bir məhdudiyyət qoymayan çılğın adam haqqında işlədilir.

zihyerə döyməh – yorulmaq, bezmək: *Deməhdən zih-yerə döydüm.*

zildən getməh // zilə çıxmaq – səsinin tonunu yüksəltmək; lovğa-lovğa danışmaq: *Çox zildən gedirsən ha! Çox zilə çıxma!*

zürzükə qopmaq – çaxnaşma düşmək, qarışıqlıq yaranmaq: *Birdən zürzükə qopdu, hamı fəryad içində oyan-buyana qaşdı. Dədəm öləndə bir zürzükə qopdu, gəl görəsən.*

Müraciət deyimləri

Anam, bacım olasan!

Ay anası ölmüş!

Ay birçəyi ağarmış!

Ay sənə mələməmiş quzu kəsim!

Azarın bezarın maa gəlsin!

Bıy, başaa xeyir canım!

Bıy, mənim başıma xeyir!

Bıy, saa anan qurban!

Daş nənələr bağına!

Dərdin maa gəlsin!

Dərdin-azarın maa gəlsin!

Dönüm gözüa!
Dönüm zorua!
Qada-balan ürəyimə!
Saa gələn, maa gəlsin!
Saa gələn qada-bala maa gəlsin!
Sözuu balnan kəsim!
Sözuu gülnən kəsim!
Sözuun arasında balan dursun!
Sözuun arasında əzizdərin dursun!

LƏQƏBLƏR*

Əziz Eyvaz – *Uşağı əziz Eyvaz kimi çox da əzizdəmə, ziyanın çəkərsən!*

Gic Balaxanım – *Ay Gic Balaxanım, işu yönünü gör.*

Hambal Dadaş – *İşdəri Hambal Dadaş görəcəy?*

Xay Balaxanım – *Elə bil Xay Balaxanımdı, özü də bilmir neynir.*

Key Molla – *Key Molla kimi nə qurcalanırsan?*

Qarmaqayış Xudabaxış – *Qarmaqayış Xudabaxış kimi boya verir, ağıla yox.*

Lal Fəti – *Lal Fəti kimi üzümə nə baxırsan? Lal Fətisən, niyə dinmirsən?*

Tapança Kərim – *Kərim kişi varmış kəntdə. O da sözi deyən kimi partdıyırmış. Adın qoyublar Tapança Kərim. Sora bına oxşuyan biri çıxanda diyillər ki, Tapança Kərimə dönüb ki. Tapança Kərimсэн?*

Təşər Abbas – *Təşər Abbas kimi təşərrədir.*

Erkəy Fatma – *Erkəy Fatma kimi hər işi bacarır.*

* Burada sadəcə bölgə adamlarına aid edilən ləqəbləri deyil, yalnız xalq deyimləri daxilində işlənən, bir növ frazeolojiləşmiş ləqəbləri qeyd etmişik.

DİALEKT SÖZLÜYÜ

ağıl – mal-qara saxlamaq üçün ətrafı hasarlanmış üstü açıq yer: *Çobannar qoyunnarı ağıla yığdı.*

ağırtaxda – ciddi xarakterli, ağırtəbiətli, sanballı: *Qasım kişi ağırtaxda adamdı.*

ağız – yeni doğmuş heyvanın ilk sağılan südü: *Ağızdan kətəmər bişirillər.*

ağnağaz – ehtiyac üçün üyüdülmən azacıq taxıl: *Ağnağazu araya saldın?*

axmıra: deyingənlik, ah-zar: *Axmıranı tökmə üsdümə.*

alabaydağ eləməx' – biabır etmək, rüsvay etmək: *Filankəsi el içində alabaydağ elədi.*

alageh olmax – yorulmaq, əldən düşmək: *Daa güjüm qalmıyıb. Bulaxdan su gətirincən alageh oluram.*

andır – sovxa: *Andıra qalsın.*

anışdırmax – başa düşməmək, ayırd edə bilməmək: *Anışdıra bilmədim, yəni ayırd edə bilmədim, binnən bir şey başa düşə bilmədim. Ayırd edə bilmədim bu nə diyir; Birin bir yerdə görmüşəm, birin bir yerdə görmüşəm. Ola bilər ki, lap ikisi də bir yerdə olsun. Onu anışdıra bilmirəm. Ama ikisin də mən görmüşəm.*

arğaç – Xalça, gəbə, palaz kimi toxunan şeylərdə eninə gedən ip: *Xalçanı toxuyanda o ipi-zadı verənnən sora ipi belə-belə eliyillər ha, ona arğaç deyillər.*

arxaç – qoyun, mal yatağı: *Arxaç qoyunnar saxlanan yerdı. Qoyunnarı arxaca saldılar.*

artdamax – təmizləmək, arıtlamaq: *Düyüni artdadı.*

ayamda-sayamda (bir) – ayda-ildə (bir dəfə), nadir halda: *Ayamda-sayamda bir görüşürüy.*

bağırdalağ olmaq – qorxmaq: *Qorxudan bağırdalağ oldu.*

balaxəndəx' – qarın, mədə: *Balaxəndəyə bir şey atmısan? Nə olsa, ötürür balaxəndəyə. Dədəm gətirir, nənəm ötürür balaxəndəyə.*

balata – xəmir mayası: *So:ra balatanı xəmir eliyirdilər, kündəliyib kündəni yayırdılar.*

barata – nişanə, iz, şey: *Hər baratası bir dərədə qaldı. Baratası tapılmadı. Hər şeyi dağıldı.*

barxana – cehiz; boxça, bağlama; məhsul yığılan yer, tikili: *Barxanasın bağlıyır. Nə barım var, nə barxanam.*

behdin – işsiz, avara; **bekar-behdin** – boş-bikar, boş-boşuna: *Bekar-behdin aralıxda it döyür. Bekar-behdin nə gəzirsən bu aralıxda?*

beyüz m eləməx' – hörmətdən salmaq, hörmətsiz etmək, biabır etmək: *Özü-özünü el arasında beyüz m elədi.*

bədirhava – davakar, dalaşqan: *O qədər bədirhavadı ki, söz deməli dəyil. Hər sözü davıya çevirir.*

bəlləmməx' – müəyyənləşmək, bəlli olmaq: *Ocax sö-nər, külü bəllənər.*

bəndəm – ot dərzinı bağlamaq üçün uzun otdan düzəldilmiş bağ: *Bəndəm otu bağlamağ üçündü. O vaxt məfdil-zad yoxuydu, otu yığırdılar, bağ kimi düzəldirdilər. Göy otdan belə burub saç kimi düzəldirdilər. Ona bəndəm deyirdilər.*

bi:man – imansız: *Canı yanmış ikimizi də bi:man elədi.*

biavsana eləməx' – dəyərsiz etmək, ovsanadan çıxarmaq: *Gördüyün işi biavsana eləmə.*

bicəngə – kələkbaz, hiyləgər, çoxbilmiş: *Bicəngəliyinnən boyu da balaca qalıb.*

bir şığal – bir qədər: *O gəldi bir şığal danışdı getdi.*

botu – yarımboğaz çəkmə: *O, botularını ayağına geydi.*

buğum – qaynama, qaynayış, dəfə; **bir buğum** – azca, bircə dəfə, bir qaynayış (qaynamaq sözü ilə işlənir): *Axşamnan biğdanı qaynammış suda isdadırdılar. Bir buğum da qaynadırdılar. Bircə buğum. Yəni qaynara düşən kimi də; Elə bil ki qaynara düşür. Bir-iki dəqəyə kimi qaynıyır, az. Bina deyillər bir buğum qaynadı. Məsələn, toyuğu bir buğum qaynadırıx, suyun töküriyü ayənə. Hə, suyun tökürsən ayənə, so:ra təzdən su töküb qoyursan bişməyə.*

bulama – yeni doğan heyvanın südündən hazırlanan yemək növü: *İneyin bir neçə gün axı əmcəyinnən gələn sütdən qatıx çalmax olmaz, bişirməy olmaz. O südü başqa heyvannarın südüynən qarışdırıb bulama bişirillər.*

buruşmax – büzüşmək: *O, otağın bir küncündə buruşub oturdu.*

buşqağ – evin küncü, bucağı: *Sınıq cəhrə buşqağlarda cırıldıyır; taxça: Kimin qolundan nə gəlirdi, buşqağında olan-nan-olmazdan yığıb qədir saxlayacağımız evə aparardıx; Damlarda difarda açıx yer qoyurdular. Difarda ş kaf qoymullar? Hə, balaca heylə yerrər qoyurdular. Ərzaxların, vacib olan şeylərin qoyurdular ora. Ona buşqağ deyillər.*

camam – ayaqdakı, əldəki sümük çıxıntısı, şiş: *Çox iş-dəməydən onun biləyində camam əmələ gəlmişdi.*

candiş – zəhmətkeş, həddindən çox zəhmət çəkən, dözümlü, canını dişinə tutan adam: *Nahidə yaman candişdi, özünə əziyyət verəndi.*

ceydax – ucaboy və arıq (istehza ilə, mənfi çalarda işlənir): *Gör nə ceydaxdı.*

cərcəm olmaq – şil-küt olmaq, bərk əzilmək: *Qayadan yıxıldı cərcəm oldu.*

cəyən – ot adı (çay kənarında bitir): *Ağlaa cəyən əkim.*

cırılğan – tez cırılan: *cırılğan parça*; forslu, təkəbbürlü (məcazi mənada): *cırılğan adam*

cırtqoz – tez hirsələnən, tez özündən çıxan: *Cırtqoz adamnan söbət eləməx' çətindi.*

cıvrıx – qabıq, dəri; **cıvrıx çıxmaq** – qabığı, dərisi çıxmaq, soyulmaq: *Toyuğu pörşdiyəndə cıvrıx çıxmır? Bax ona cıvrıx deyillər. Ya yanan adamın, irax olsun, dərisi cıvrıx çıxır. Ya uşaxlar gedir ağacın qabığının soyur, çıxardır ha. Bax ona da deyillər cıvrıx çıxdı.*

cıvrıxlamax – kobudcasına soyundurmaq; qozu göy qabıqdan çıxarmaq, soymaq: *Anam qozdarı cıvrıxlıyır.*

cihləşməx' – mübahisə etmək: *Dalaşmırığ e, cihləşiriy.*

cincilimərcan – əlvan rəngli muncuqlar: *Xamırnan o qədər oynuyur ki, elə bil cuncilimərcan düziür.*

combaz – coşma; **combaza qalxmaq** – coşmaq, qalmaqal salmaq: *O ki combaza qalxdı, qabağını almağ olmaz.*

cumculux olmaq – tamamilə islanmaq: *Çaya yıxılıb cumculux oldu. Gəzinti zamanı bərk yağış yağdı, hamımız cumculux oldux.*

cümləqayğı – qayğıkeş, hamının qayğısına qalan adam: *Cümləqayğı özünənən başqa, hamının qayğısın çəkər.*

cürdəx' – saxsıdan düzəldilmiş darboğazlı kiçik su qabı: *Biçinə gedənnər özdəriynən cürdəx'də su aparırdılar.*

cürəpə – cüssə: *Cansız-cürəpəsiz adamdı. Can-cürəpəsi yoxdu.*

çaldır-çuldur – dələduz, adam aldadan, həlləm-qəlləm: *Çaldır-çuldur adamnan uzağ olsan, yaxşıdı.*

çalğı – kollardan hazırlanan həyət süpürgəsi: *O, həyət-bacanı çalğıynan süpürdi.*

çalıxmax – çapalamaq: *Səhərə kimi qızdırmanın içində çalıxdı.*

çalkeçir – qarmaq, qənarə; nehrə asmaq üçün ipdən üçayaqlı dayağa bağlanaraq düzəldilmiş asılqan: *Sicimi çalkeçir eliyillər də çatmanın başına. Doluyullar o başa-bu başa, firriyullar, nehrəni asmağ üçün şərayit yaradılar.*

çapoulçu – oğru, quldur: *Filankəs çapoulçulux edir.*

çarpanax – daş qırıntısı; daş çixıntısı: *Daşı yonanda çarpanaxlar qırağa sıçradı. Usda daşın çarpanaxların çixardıb difara qoydu.*

çatma – baş tərəfdən bir-birinə bağlanmış üç möhkəm ağacdan düzəldilmiş qurğu; nehrə və s. asmaq üçün üçayaqlı dayaq: *Çatmanın başına sicimnən çalkeçir eliyillər. Çatmadan nehrə asıllar.*

çavıstan – evin çardağı: *Hamının evində çavıstan yoxudu ha! Bir kəntdə üç-dörd evin üsdündə çavıstanı varidi.*

çəpərə – toyuğun qabırğa hissəsi: *Toyuğun çəpərəsini uşax yemədi.*

çətən – qarğıdan hörülmüş alaçıq qapısı: *Bı zaman alaçığin çətəni aralanır, qonax içəri girir.*

çilav – aş növü (göyerti ilə – əvəliklə, qırxbuğumla və s. bişirilən, süzülməyən buğlama aş): *Nənəm çilav bişirdi.*

çiləkən olmaq – dağılmaq, yayılmaq: *20 yanvar gecəsi günahsız insannarın qanı küçələrdə çiləkən oldu. Qaçqınlar yollarda çiləkən olmuşdular.*

çimir – mürgü; **çimir eləməx'** – mürgüləmək: *Yorulanda bir qədər çimir eliyirəm.*

çivan – çiban: *İrinni çivan kimi sızıldıyır.*

çoğan – yabanı bitki adı: *Çoxbilmiş – çoğan doğramış.*

çöçə – yemək növü (qovrulmuş lobyalı kətə): *Nooruz bayramında hamı çöçə bişirirdi.*

çöçün: çöçün gəlməx' – 1. qərribə gəlmək, təəccüblü görünmək: *Nooldu, sözüm saa çöçün gəldi?* 2. şəninə dəymək: *Filan şeyi eləməx' saa çöçün gəlir?*

çust – ayaqqabı, tuflı: *Mənim çustumun altı qopdu, qaldı zığın içində.*

dabalağ – badalaq: *Yeriyənə dabalağ atma!*

dabanqırma: dabanqırma gəlməx' – dərhal, ardınca gəlmək: *Dabanqırma gəldi.*

dadıxmaq – dadını dəyişmək: *Pendir dadıxıb.*

dağ eləməx' – (yağı) əritmək, isitmək: *Yağı dağ eliyirlər. Yağı dağ eləməmiş plovun üsdünə tökmüllər.*

dağ olmaq – ərimək, isinmək (yağın ocaqda əridilib qızmar vəziyyətə düşməsi): *Yağı əridib normal vəziyyətə salanda deyillər yağ dağ oldu. Yağı əridillər, dağ olanda əriyi töküllər yağın içinə.*

dağal – cığal: *Dağal uşağı yola verməx' çox çətindi. Dağal öküzü cütə qoşmaq çətindi.*

dalbımmax – könülsüz yemək: *O yaxşı yimir, dalbınır.*

danqır – təmiz qırılmış baş, daz, keçəl: *Danqır, mən vurum, sən anqır! Keçəl danqırın qaşuya-qaşuya qalmışdı.*

dara-bara – hay-küy; **dara-bara salmaq** – hay-küy salmaq: *Nə qədər dara-bara saldı, o diyən olmadı.*

dardüdüx' – dar: *Yazıx bı dardüdüx' şalvarda nətəər gəzir e!*

dargöz – çox xəsis: *O qədər dargözdü ki, öz qarnına da qiymir.*

dartan-vartan – dartışdırma, çırpışdırma; **dartan-vartan salmaq** – dartışdırmaq; çırpışdırmaq, bölüşdürə bilməmək: *Binnar yenə dartan-vartan salıblar.*

davar – qoyun-keçi: *Davarı yaylağa apardılar.*

davlamak: qan davlamak – qan-qan demək; qanlıbıçaq olmaq: *İki qonşu bir-biriynən qan davlıyır.*

dəbbə – sözündən qaçan, şərti pozan: *Dəbbə adamla iş görmə, axırda işi dəbbəliyər.*

dəbərtməx' – tərpətmək: *Filankəsi yerinnən dəbərttilər.*

dədəboyu: dədəboyu verməx' – qulaqburması vermək: *Bizə dədəboyu verirsen?*

dəhmərrəməx' – qovmaq, yerişini sürətləndirmək; tələsdirmək: *O, atı dəhmərrədi ki, mənzil başına tez çatsın.*

dəjəlxata – dəcəl, xatakün: *Çox dəjəlxata uşaxdı.*

dələngəvaz – hərdəmxəyal, boşboğaz: *Dələngəvazdı, onun danışığına fikir vermə.*

dəlitevan – dəli-divanə; geyiminə, sözünə fikir verməyən, qərribə hərəkətlər edən, özünü dəli kimi aparan (adam): *Dəlitevana dönüb.*

dəmbələn – oyun adı; **başına dəmbələn oyunu aç-max** – əziyyətə salmaq: *Bir tikə vaxtımızdan başımıza dəmbələn oyunu açır.*

dəmdəməki – hərdəmxəyal, hərdən bir fikrə düşən, qeyri-ciddi, yüngülxasiyyət adam: *Dəmdəməki adamnan dosdux gözdəmə.*

dəng – tay, top, bağlama, yük: *Dəvəni dəngiynən yeyir, nə gördüm, nə yedim deyir.*

dənquş – yüngülxasiyyət, dingiş: *Dənquş-dənquş danışma.*

dənnix' – çinədan: *Toyuğun dənniyi nə qədər dolu olsa da, elə eşləmməyi xoş bilir. Dənniyi doludu, tərpatmə.*

dərdəcər – dərdli; xəstə: *Fərsiz oğul atanı dərdəcər edər.*

dərəbə – məhəccər: *Az qalırdı yıxılsın, dərəbədən yapışdı.*

dərəçay eləməx' – sulu yeməyin suyunu normadan çox etmək: *Yeməy bişirir, suyun çox eliyir. Məsələn, supda. Bina deyirix' ki, dərəçay elədi.*

dəsdərhan – üzərində xəmir yoğurulan süfrə: *Dəsdərhan un surfasına deyillər. Teşti qoyullar o surfanın üsdünə, xamır yoğurullar. Bax ona deyillər dəsdərhan.*

dəstəvuz eləməx' – bəhanə etmək: *Məni dəstəvuz eliyib öz bildiyin danışır.*

dığ eləməx' – dəngəsər etmək; bezdirmək: *Adamı lap dığ eliyir e!*

dıqqılı – çox kiçik, bapbalaca: *Bir dıqqılı daş atdı başına dəydi. Bir dıqqılı boyuyunan min oyunnan çıxır.*

dılğır – qotur; yararsız; səfeh (istehzal, təhqiramiz mənada işlədilir): *Bir dılğır yabısı var, bilmir ki, neynəsin. Bı dılğır gədə özünən çox razıdı.*

dındır: dındırına dəyməh – xətrinə dəymək: *Dındırına dəydi.*

dırbız – kobud, kələ-kötür, nahamar: *Bı, dırbız danıya dönüb ki.*

dız-dız – ağlağan (uşaq): *Bu uşax çox dız-dız uşaxdı.*

dızqax – qorxaq; qorxub qaçan: *Bı uşax niyə belə dızqaxdı?*

dibəx' – çəltiyi, çovdarı döymək üçün istifadə olunan içi ovulmuş daş: *Daşın için oyurdular, basdırırdılar yerə. Bına dibəx' deyirdilər. Çəltiyi düyü eləməyçün dibəx'də döyürdülər.*

dingədamax – tez inciyən, dəymədüşər, küsəyən: *Fi-lankəs dingədamaxdı, tez yerinnən olur. Dingədamağ adamnan zarafat tutmaz.*

doydax: doydağa qalxmax – atılıb-düşmək: *Dəvə doydağa qalxanda qar yağar.*

dönəlgə – bəxt, tale: *Kişinin dönəlgəsi dönməsin!*

döyməcə – pitinin ət, kartof, noxudunun toxmaqla əzilmiş forması: *Bızda piti bişirəndə suyun çörəynən yeyirdilər. O yerdə qalan ətin, noxudun, kartofun kasada döyürdülər balaca toxmaxnan. Toxmax yumşaldırdı, qatırdılar bir yerə yeyirdilər. Bına döyməcə deyirdilər.*

duzax – tələ: *Ala dana çox bilmişdiyinnən duzağa düşər. Mərdiməzar başqalarına duzax qurar.*

dübür – bir-iki illik erkək keçi: *Biz əmimgilə gedəndə o bizə dübür kəsərdi. Deyərdi ki, dübür əti datdı olar.*

dügçə – yumaq: *Dügçə əlinnən düşüb yomalandı.*

dümələmməx' – asta-asta, ürəksiz iş görmək; qurda-
lanmaq: *Bı iş görmür e, dümələnir.*

düşüx' – yersiz söz danışan, yüngülxasiyyət: *Düşüy
adamdı, ona fikir vermə. Ə, düşüx'-düşüx' danışma.*

düşüx'ləməx' – yersiz söz danışmaq; yüngül davran-
maq: *Yenə düşüx'lədi, yəni kəmsər danışdı da.*

erağaş – tez: *Hamıdan erağaş tərpendi.*

erağaşdan – tezdən, sübhədən: *Erağaşdan durub hara
gedirdin?*

əcərri – təzə, geyilməmiş (paltar): *Əcərridi, hələ bir
dəfə də geyməmişəm.*

əfsəx' – səfeh; **əfsəx'-əfsəx'** – səfeh-səfeh: *Əfsəy-əfsəy
danışma.*

əfsəl – əvvəl: *Binnən əfsəl böyüx'lər deyirdi, uşaxlar eşi-
dirdi.*

əfsəməx' – düyünü, buğdanı və s.-ni zibildən
ayırmaq üçün tabaq, sini və s. gen qabda atıb-tutmaq;
hövsəmək: *Düyüni əfsədi; Düyüni, biğdanı əfsiyillər ki, qabığı
çıxsm. Alıllar bir siniyə. Onu başdıyıllar altdan-yuxarı ata-ata
əfsəməyə.*

ələtaş – qan-tər içində: *Bir dəfə ot biçinnin qızğın vax-
tında Bəylər dayı gəlib görür ki, babam ələtaş ot biçir. Babam
ələtaş gəlib kolun dibinnən bardağı çıxardır ki, su içsin.*

ələxur-ələxur – acgözlüklə, pinti şəkildə, danışa-
danışa, tələm-tələsik (yemək): *Ələxur-ələxur yeyir.*

ələngə – keyfiyyətsiz, bir şeyə yaramayan: *Filankəs
ələngədi, binnən adam olmaz.*

ələşən-küləşən – mənasız, boş-boş: *Ələşən-küləşən danışı-
ma.*

ələyhmə-kələyhmə (danışmax) – yalan-palan, artıq-əskik (danışmaq): *Yalançı adam həmişə ələyhmə-kələyhmə danışır.*

əlqap – tələsik: *Əlqap yeməyə bir şey hazırladı; əlqap eləməx'* – müəyyən bir işi tələsik yerinə yetirmək: *Ac adam çöldən gəlir. Yeməx' yoxdu. Əlqap eliyir, bir şey tapıb yeyir.*

əməlbətər – kələkbaz, fırldaqçı: *Filankəs əməlbətərdi, ona-buna kələx' quran adamdı.*

ənix' – küçük, itin balası: *Yanı ənix'li köpək kimi yan-yörəsin qapır. Ənix'li köpəyə dönüb.*

ərəsət – 1. cəncəl, xatalı, qalmaqal törədən: *Ərəsət adamsan e, vallah? 2. fərasətli, bacarıqlı: Ərəsət adamdı, hər şey əlinnən gəlir. Hər şeyi eliyə bilir.*

əslahu – əstəğfürullah: *Görürsən Allaha qarşı danışılar, imansız danışılar, deyir əslahu!*

əvdiməx' – seçib yığmaq: *Ağajdan tökülən tutu bircə-bircə əvdidi.*

əvgəndə – veyil-veyil, boş-boşuna gəzən: *Əvgəndə kişi aylə-uşax qədri bilməz. O ev sənin, bu ev mənim, o kənd sənin, bu kənd mənim, avara-avara gəzən adamlara, evə kül tökməyən adamlara deyilir əvgəndədi.*

əvnə – nahar; yeməyin bir dəfəsi: *Yazıx əvnəsin savışdırır daa, neynəsin?! Əvnəsin heş keçirməz.*

əyənbəyənbə – o yan-bu yan: *Əyənbəyənbə baxma.*

əyin-öyün – evin ehtiyacı üçün alınan gündəlik şeylər, ayın-oyun: *Getdi bazara, əyin-öyün aldı.*

əylişməx' – arası dəymək, incimək; düşmənçilik etmək, qanlı-bıçaq olmaq, münəqişəni davam etdirmək: *Dalaşmax var, əylişməx' yox. Əylişməy olmaz!*

əyrimçə – çirkin, çox arıq (istehza ilə işlədilir): *Heş birlirsən, bu əyrimçədə nələr var? Gördün əyrimçə neynədi?*

fasıx – hiyləgər, bic, əl altdan iş görən; **fasıx-fasıx** – hiyləgərcəsinə: *Fasıx-fasıx sözün yeridir.*

fərməş – içərisinə yorğan-döşək yığmaq üçün xüsusi toxunmuş çuvala bənzər əşya: *Dağa köçəndə şeyləri fərməş-dərə qavqarıdır.*

fərməştayı – köç zamanı pal-paltar, yorğan-döşək yığmaq üçün istifadə olunan iri cüt çuvalın (fərməşin) tayı: *Fərməş bir dənə yükləmmir. İki fərməşi doldurullar yorğan-döşəynən. So:ra oları cütüdüyb atıllar atın üsdünə. Ayrılıxda birinə deyillər fərməştayı.*

fət – fərli, layiqli, əməlli-başlı: *Çox fət iş görüb, hələ bir bərəkalla da isdiyir.*

fır – tərslik, inad; **fırı tutmaq** – tərsliyi tutmaq: *Genə bunun fıru tutub.*

finnəri-sağara getməh – cəhənnəm odunda yanmaq (ərəb dilində “fi nəri-s-səqəri” – “cəhənnəm odunda” deməkdir): *Cərə get, cəhənnəmə get, finnəri-sağara get.*

fot eləməx' – məhv etmək, puç etmək: *Afat çəyirtkəsi kimi hər şeyi fot elədi. Bir dəyqədə əlindəkin fot eliyir, sora qalır məətdəl.*

gejdənnən – sübh tezdən: *Anam gejdənnən durub xəmir yoğurur.*

gənəşməx' – məsləhətləşmək: *Vuran oğul atasına gənəşməz.*

gəvələməx' – çeynəmək (malın otu ağızında davamlı çeynəməsi): *İnəy otu gəvəliyirdi. Sözü ağızında gəvələmə!*

gəvəzəx' – boşboğaz, çoxdanışan, boş-boş danışan: *Gəvəzəx'-gəvəzəx' danışma.*

gəvşəx' – çeynəmə (mal-heyvanda): *Yediyin gəvşəyə gətirir.*

gəvşəməx': gəvşəyə gətirməx' – mal-heyvanın yediyi otu çeynəməsi: *Mallar, heyvannar yedix'ləri otu-filanı az-az qaytarır ağzına, başdıyır gəvşəməyə, yəni onu üyütməyə, yumşaltmağa.* Məcəzi mənada: *Keçmişdə yediylərin indi gəvşəyə gətirir.*

gijix' – həsəd, paxıllıq; **gijiyin çəkməx'** – bir-birinin paxıllığını çəkmək: *İki bacı bir-birin gijiyin çəkir.*

gijvər – gic, gicbəsər: *Nə isdiyirsən, gijvərin biri gijvər?*

girəvə – fürsət: *Əlinə girəvə düşüb? Bu girəvə həməşə ələ düşməz.*

girəvəkeş – kəmfürsət: *Girəvəkeş adam həməşə girəvədə durar.*

gödənqulu – qarınqulu: *Bı ancax gödəninə qullux eliyir. Gödənqulu kişidən aylə başçısı çıxmaz.*

gönnəməx' – malın gönünü soymaq: *Babam cöngəni gönnədi.* məcəzi mənada – soymaq, nəyi varsa əlindən əlmaq: – *Filankəsi gördün? – Gördüm də, gönnədim də.*

gözəvdıması: gözəvdıması verməx' – qabaqdangəlmişlik etmək: *Dediyimi eləmiyib, hələ bir gözəvdıması da verir.*

günəvər – gün tutan yer: *Günəvərdən keşdilər daldıya.*

hadıxçı – mamaça: *Yüz hadıxçı olsa da, güc doğanda olar.*

hanayanı – hananın (xalça toxunan qurğunun) yan dirəkləri: *Hanayanı kimi gövdəlidir.*

handa bir – çox az, tək-tük, hər hansı bir: *Handa bir adam bu işi görə bilməz.*

harfa – ədəbsiz; **harfa-harfa** – ədəbsiz-ədəbsiz: *Ə, harfa-harfa danışıma!*

havlama (**hav vermə**) – kömək olmaq, arxa durmaq: *Qaçqın gələndə qardaşım məni havladı.*

hayıxma – özündən çıxmaq: *Adamı adam yerinə qoyanda hayıxmaz.*

hazarpeşə – qab-qacaq, stəkan-nəlbəki və s. üçün taxtadan hazırlanmış xüsusi qutu, qab: *Dülgər hazırıradığı hazarpeşəni dostuna hədiyyə elədi. O, hazarpeşəni çox gözəl düzəltmişdi.*

helləmə – çox tökmək, əndərmək: *Suyı qazana helləmə. Suyı bozbaşın içinə helliyib dadını qaçırtıdı.*

hədarəcavab – hazırcavab; cavab qaytaran: *Filankəs çox hədarəcavabdı. Hədarəcavab adamnan mən bacarmaram.*

həfgələmə – oxalamaq, ovuşdurmaq, əzmək: *Gəl belimi həfgələ. Xamır yumşaxdı, bir az həfgələ, bərkisin. Elə basırsan barmağınnan, tum çıxır, ta həfgələmillər e.*

həlləmə – iri daş parçası, qaya parçası: *Ay sənin başaa həlləmə düşsün!*

həng – dözümlü, güc, qüvvət: *Bı hər yerdə həng alan dəyil.*

hərcayı – yerli-yersiz, açıq-saçıq danışan: *Bəzən özbaşına böyüyən adam yerri-yersiz danışır, yava danışır. Onda deyillər ki, hərcayıdı, hərcayı danışır.*

həsbənd: **həsbəndin çəkmə** – həsrətin çəkmək: *Qaçqınnar torpaxlarının həsbəndin çəkir.*

həşəm olma – dağılmaq, puç olmaq: *Əzizim həşəm oldu, // Bağ-bağçam həşəm oldu.*

hətərən-pətərən – kor-kobud, baş-ayaq (danışmaq):
Hətərən-pətərən danışma.

hət-hüt: hət-hüt qammamax – heç nə başa düşməmək; anlaqsız olmaq: *Heş hət-hüt qammır e!*

hopbulmax – tullanmaq, hoppanmaq: *Nətər odun üsdünnən hoppulmurdular? Arxın üsdünnən də heylə hoppulurdular.*

hozakılıx – kobudluq, qanmazlıq: *Hozakılığınnan qalmırsan.*

hozu – qanmaz, kobud, zırrama: *Nə hozu adamdı bu?*

hozulux – qanmazlıq, kobudluq: *Hozuluğınnan qalmır.*

hucubunux – uzun: *Hucubunux qamış kimi altdan yuxarı uzanır.*

hul – dik, yuxarı; **hul getməx'** – burnunun dikinə getmək: *Hələ hul gedir.*

xamra – xəmir mayası: *Xamralı çörəx'di. Xamra vurulmuş xəmir di, onu kündəliyillər. So:ra əlnən yayıb, da: oxlo:nan yaymullar. Əlnən belə-belə yayıb qoyullar sacın üsdünə bişirillər.*

xamralı – xəmirinə maya vurulmuş və sacda bişirilən qalın çörək: *Xamralı xas – ürəyimi bas.*

xay – gic, ağılsız, sarsaq: *Xay boyuu yerə quyluyum.*

xaylamax – sarsaqlamaq, ağılsız iş tutmaq: *Adamın avamlığınnan başına çox iş gələr, xaylama! Bı genə Xay Bala-xanım kimi xaylıtır.*

xeyləx' // xeylax – xeyli; **bir xeyləx'** – bir qədər, bir xeyli: *Bir xeyləx' də şüşə qırıntısı yığ torbaya, atginən xurcunun içinə. İçinə də xeylax yağ tökürdülər.*

xəlbiraltı – buğdanın, hər hansı bir dənli bitkinin xəlbirlənməsi zamanı xəlbirdən yerə tökülən qırıqları, keyfiyyətsiz hissəsi: *Çalış heç vaxt xəlbiraltı olma.*

xəyin-xırtış – paxıl: *Xəyin-xırtış adamları işdəindəki qurtdar gəmirər.*

xıla – ayaqyolu, tualet: *Hannan-hana özünə gəlib, “ağa, xıladakı söz” deyir.*

xıltıxlammax – yaltaqlanmaq: *Axşamacan müdürə xırtıxlanır.*

xımış-xımış – yavaş-yavaş (yemək, danışmaq); altdan-altdan, bic-bic, bığaltı (gülmək): *Xımış-xımış gülür. Xımış-xımış danışır.*

xır-xır – xırtdək; xırıldı; **xır-xıra yığılmax** // **xır-xırda olmax** – sona çatmaq üzrə olmaq: *Bir şey qalmıyıb, ta yığılib xırxıra. Xırxırdadı.*

xırix'qurdu – baramaqurdu: *Xırix'qurdu kimi eşir.*

xırtdamax – udqunmaq, çeçəmək, tutulmaq: *Qalib iki daşın arasında xırtdıya-xırtdıya. Nə oğula söz deyə bilir, nə gəlinə: qalib xırtdıya-xırtdıya.*

xotux – eşşəyin balası, qoduq: *Xotux kimi içini arıtdıyır.*

xudru – nahaq, əbəs: *Xudru yerə sənin dalınca gəldim. Xudru yerə bı sözü saa dedim.*

ibnə – hər şeyə mız qoyan, adamı bezdirən, zəhlətökən adam: *Bı ibnədi, adamı yerinnən eliyir.*

ilinməx' – istilənmək, ilıqlaşmaq: *Ağzında su ilinmir.*

ilitməx' – qızdırmaq, isitmək: *Qazanda su da ilitsən, qızaa pay ver.*

illac – əlac, çarə: *İllacım kəsildi. Umudumuz, illacımız sənsən.*

illahım – xüsusilə, xüsusən: *İllahım da kişilər, görəsən, hansı günnərinə baxıb belə şaddanıllar.*

illap – lap: *Yazıx illap qarx qalıb e, heş bilmir neynəsin.*

incəvara – yaxşı ki, xoşbəxtlikdən: *İncəvara qonağımız vaxtında gəldi. İncəvara bu söhbət gedəndə sən də burdaydın.*

ipləmə – dəlisov, tez özündən çıxan: *Bı ki lap ipləmədi.*

iraxlamaq – hazırlamaq, nizamlamaq: *Yeməy iraxladı. Qonax üyçün yer iraxladı.*

irızg – ruzi: *Naşükürün irızgı artmaz.*

isbatdı – səliqəli: *İşi isbatdı görəllər.*

işgil – 1. kilid, cəftə: *O yatmağa gedəndə qapının işgilin vırdı;* 2. dolaşığı məqam: *Bı işin işgili var, yəni ilişən yeri var. Sənin sözuun işgili var. İşində işgilin var, dəəsən.*

kahal – key, sözü gec başa düşən: *O, çox kahal adamdı, onnan danışmaq çətindi. Kahaldı – hər şeyi annıyan dəyil.*

kalafa – oyulmuş, qazılmış yer; oyuq: *Kalafa qazdı, şeyləri atdı ora; məcazi mənada – mədə, qarın: Sudan lıqlıyib kalafasına, nəfəs ala bilmir.*

kəfrəm – yorğanın və ya döşəyin alt üzü, mitili: *Anam yunu kəfrəmin içinə yığıb sırdı.*

kələfətir – duzsuz acımamış xəmirədən dəyirməndə bişirilən fətir. Sacda və təndirdə deyil, ocağın üstünə qoyulmuş hamar daşların üzərində bişirilir: *Dəyirməna götür pendir, orda bişir kələfətir.*

kəlləmsav – ağzına gələni danışan, gicbəsər: *Filankəs kəlləmsav adamdı. Filankəs kəlləmsav danışığıynan məni yordu. Kəlləmsav-kəlləmsav danışma.*

kəmsər – kəmağıl, ağılsız: *Onun kəmsər danışığına baş qoşma.*

kəmsərrəməx' – səfehləmək, axmaq-axmaq danışmaq: *Bu çox danışanda kəmsərriyir e. Ay qız, çox kəmsərrəmə, bir dayan.*

kəmsix' – bağ, ip, xalta: *Kəmsiyi, adətən, itdərin boğazına salıllar. Kəmsiyi itin başına bağlıyıb apardı. Məcəzi mənada: Kəmsiyi salıb başına sürüyyür.*

kərsəx' – kəsək, quruyub bərkimiş palçıq yumrusu: *Xamır, ya çörəx' qalıb bərkiyir. Ona diyillər kərsəyə dönüb.*

kəsix' – qız övladı haqqında işlədilir: *Qız kəsix'di – onun payını kəsməy olmaz.*

kətəməz – yeni doğmuş heyvanın ilk südündən bişirilən yemək: *İnəymiz doğanda anamız bizə kətəməz bişirərdi.*

kəviz – 32 kq taxıl tutan ölçü qabı: *Bir kəviz göz yaşı tökdüm.*

kircənə – ala-çirk, az çirkli, tam təmizlənməmiş: *Yuduğu paltar kircənəydi.*

kirdar – güc, əlac: *Kirdarı kəsildi; səbir, hövsələ: Kirdarı yoxdu.*

kiriş – cəhrəni işlədən ip; **kirişə çəkməx'** – əzab-əziyyət vermək: *Elə bil kirişə çəkillər.*

kirkıra – əl dəyirmanı: *Xıdırnəbi bayramında bığda qavırıb kirkırada çəkillər.*

koraqıpıx – gözüqıpıq, hər şeydən qorxan, səksəkəli;
koraqıpığ olmaq – gözüqıpıq olmaq: *Uşağı o qədər dannadılar, sıxışdırdılar, axırda koraqıpığ oldu.*

korapuç eləməx' – puç etmək, özünü üzmək: *Hər şeyə görə özüu korapuç eləmə.*

köpəşiməx' – şişmək, köpmək: *Xamır köpəşidi. Adamın əli yanmır? Yanannan sora yanuxın yeri köpəşiyir axı.*

köşə – göndən nazik şəkildə kəsilib hazırlanmış ip, bağ: *Köşə malın dərisinnən çəkilir. Nazik ip kimi çəkillər, çox nazik. So:ra isdadıllar, dartıllar, burullar, qurudullar. Köşəni çarışda, xəlbirdə işdədillər.*

küp – yelləncək: *Həyətdəki ağajdan sijimmən küp asılardı. Yelləncəyə biz küp deyirdix'.*

küpyelli – oyun adı; Novruz mərasimi zamanı, ilaxır çərşənbədə keçirilərdi. *Qızdar küpyelli oynuyurdular.*

küt – təndirin divarından qopub odun içinə düşən çörək: *Duzsuz xamır küt gedər.*

qaqqa – konfet və s. şirniyyat (uşaqların dilində daha çox işlənir): *Dədəm maa qaqqa verdi. Aldığı pulu da verir qaqqa-qoza.*

qalın – sacda bişirilən çörək növü: *Anam qalın bişirdi.*

qamaşmaq – çəkinmək, qorxmaq: *Heç bir işdən qamaşmaz. Heç nədən qamaşmır.*

qamqalax – odun qırıntısı, xırda odun parçaları: *Hazır qamqalağı samavara tökdü. Odunu samavara tökməy üçün xırda-xırda doğrıyıllar ha, bax ona deyillər qamqalax.*

qaradaban – uğursuz, bədayaq: *Dabanın dağlansın, qaradaban.*

qaradalağ olmaq – tövşümək, tənqəfəs olmaq: *Qovdular, qaradalağ oldu.*

qaraqudum – bədayaq, ayağı düşərli olmayan: *Qaraqudum adamnan xeyir gözdəmə!*

qarayaxa – insanı bezdirəcək dərəcədə israr edən, istədiyindən əl çəkməyən: *Qarayaxa adamdı.*

qarayaxalıq eləməx' – həyasızlıq etmək; əl çəkməmək, bezdirmək: *Filankəs həməşə qarayaxalıq eliyir, isdədiyini alır.*

qarx: qarx qalmaq – çıxılmaz vəziyyətdə qalmaq, quruyub-qalmaq, çaşbaş qalmaq: *Yazıx illəp qarx qalib e, heş bilmir neynəsin. Qaşqınnar təzə gələndə qarx qalmışdılar, hardan başdamağı bilmirdilər.*

qarixmaq – karixmaq: *Qarixan iki yerə oturur.*

qarmaqayış – baldırıqayış; arıq, lakin sağlam: *Qarmaqayış Xudabaxış.*

qarnəvli – acgöz, çoxyeyən: *Qarnəvli adamın qarnı doymaz.*

qatqar eləməx' – qarışdırmaq: *Üzdü pendiri üzsüznən qatqar eliyib satıllar.*

qavırğa – qovurğa: *Nooruz bayramında nənəm qavırğa qavırır, içinə qoz-kışmış qarışdırıb süfrəyə qoyardı.*

qavqarmaq – qablaşdırmaq, yerləşdirmək, yığmaq, toparlamaq: *Dağa köçəndə şeyləri fərməşdəmə qavqarırıx. Məcəzi mənada: Qara günümü qavqarmışam.*

qavsalammaq – qamarlamaq, əlinə keçirmək, ələ almaq: *Ərin qavsalıyib yığıb əlinə. Gəlin gələnnən qavsalıyib evi yığıb əlinə.*

qədiz olmaq – məcburən ilişib qalmaq: *Saa görə qədiz oldum. Bının işinə görə mən də qədiz oldum, qaldım birdə.*

qəhmər çıxmaq // qəhmər durmaq – tərəfdar çıxmaq, müdafiə etmək, dayaq olmaq: *Qardaşım maa qəhmər çıxdı. Yazığın bir qəhmər duranı yoxdu.*

qəlbi – hündür: *Qəlbidi, əlim çatmır. Çox qəlbidən danışma.*

qələmə – peyvənd üçün qələm kimi kəsilmiş ucu sivri nazik şiv (ağac çubuğu): *tut qələməsi; Qələmə ucu mij balaca çubuğa deyiriy. Özünü qələmiyə pərçim edir.*

qənşər – qabaq, qarşı, irəli: *Çıx mənim qənşərimə, görüm nə deyirsən. Qənşərə çıxıb ətrafı seyr elədi.*

qərcimədaş – oyun adı: *Nədi, qərcimədaş oynuyurux?*

qərəmət – Müasir Azərbaycan dilində və onun dialektlərində ayrılıqda işlənir. Mifoloji anlamda: şər qüvvə, bədxah ruh. // **qərəmət basmaq** – fikir, qayğıdan iş görə bilməmək; ətalətə düşərək, sanki əli-qolu bağlanaraq işi getməmək: *Qərəmət məni basıb. Bəzən görürsən biri otduğu yerdə yuxuluyur. Ona da deyillər qərəmət basır. Bir də var adamın o qədər işi-gücü var, hamısı dayanıb. Nəsə eliyə bilmir. Deyirsən qərəmət basıb səni, işin getmir?*

qəysava – ərikdən bişirilən yemək növü: *Evdə yağ, əriy olseydi, qəysava bişirərdim. Qəysava ərix' qurusunnan olur.*

qəzilləməx' – aldatmaq: *Adamı lap qəzilliyir e! Başımı qəzilliyirsən?*

qıcammaq – qorxutmaq məqsədilə hədəyana əl hərəkəti etmək, sanki birini vurmuş kimi hərəkət etmək: *Uşağa qıcanırsan, ama vurmırsan. Vurmur e, qorxudur; Onun*

yatağına yaxınlaşib kösövü üş dəfə Bəylər dayının üsdünə qıcanır.

qırım – meyil, fikir, məqsəd, vəziyyət: *Kişinin qırımını görən arvat səsinə içinə saldı.*

qırnıx – azacıq: *Çörəx'dən bir qırnıx kəsib ağzına qoydu.*

qırtmax – kəsmək: *Mənnən qırtıb özünə caladı; “danışmaq” mənasının kobud ifadəsi; qəlbidən qırtmax* – lovğa-lovğa danışmaq: *Çox qəlbidən qırtırsan! Yekə yerdən qırtır.*

qıvıl: bu qıvıl – bu cür: *Bu qıvıl adamları yola verməx' çox çətindi.*

qıvşımax – çox qıqcırmaq, turşumaq: *Qatıx qıvşıyıb. Axşamnan qalan xörəh qıvşıyıb.*

qolqay – qohum-əqraba: *Onun qolqayı çoxdu. Filankəs qolqayın yığdı başına.*

qorava – göz yaşı: *Gözünün qoravasını axıtma!*

qulaxdaş – qulaq yoldaşı, həmsöhbət: *Bir qulaxdaşım yoxdu.*

qurrey – sadələvh: *başdan qurrey*

qut – güc, tərər: *Yağlı ye, ürəyində qut olsun! qutdan düşməx'* – heydən (gücdən) düşmək: *Qutdan düşmüşəm, heş nə yeyə bilmirəm.*

latayır – ədəbsiz (söz): *Filankəs həmişə latayır danışır.*

ləj – nifaq, düşmənçilik; **ləj düşməx'** – düşmən olmaq, nifaqcılıq etmək: *Çalış, ləj düşmə! Dalaşmax var, ləj düşməx' yox! ləj salmax* – nifaq salmaq, düşmənçilik salmaq: *Araya ləj salma.*

lələdağ etməx' – yormaq; əziyyət vermək, əsir-yesir etmək; qorxutmaq, bağırını yarmaq: *Ə, Qurban, bu arvad-uşağı niyə lələdağ edirsən?*

lələdağ olmaq – yanıb-tökülmək, dağ çəkilmək: *Bu sözdərdən lap lələdağ oldum; yorulmaq, halsız olmaq, əldən düşmək: Yayın günü isdidən lələdağ oldum. Getdim, çıxdım bu işdəri gördüm, lələdağ oldum, əsir-yesir oldum.*

lətərjin – yeməyi acgözlüklə, pinti yeyən, qatıb-qarışdıran adam. *O, lətərjindi.*

ləvərdə – yöndəmsiz, nahamar, qeyri-mütənasib (bədən, adam): *O, ləvərdə bədənini güjnən hərriyirdi. Nə qədər gözəl paltar geysə də, ləvərdə bədəninə yaraşmırdı.*

lığlamax – ağzına qədər doldurmaq: *Sudan lığlıyıb ka-lafasına nəfəs ala bilmir. Lığlıyıb qazanı suynan qoyub üsdə.*

lo: – bəd, pis: *Bir lo: xəbər eşidəndə qulağın ucun dartıb “kiş-kişdər olsun” deyəllər.*

lodur – tənbel: *Lodurdu – dərs də oxumur.*

lotgödən – acgöz, çoxyeyən, qarınqulu: *Lotgödənin biridi.*

maddım-maddım – mat-məəttəl: *Maddım-maddım baxır.*

mağıl – nə yaxşı ki: *Mağıl ələx'çinin qıl verəni də var imiş. Mağıl əməlli-başdı iş görmüşdüx'. Mağıl işimiz gedirdi.*

mağmın – aciz, bacarıqsız, əfəl, əlindən iş gəlməyən, yazıq: *Filankəs mağmın adamdı. Filankəs mağmın oldu.*

mahna – bəhanə: *Mahna eləmə, bilirəm yalan deyirsən.*

mama – bibi: *Göyçəx' mamamgili Ləpəxeyrannıda yaşayırdı.*

manqal – bacarıqsız, fərsiz, aciz adam: *Sən maa əvlad olmadın, manqal oldun.*

maş – kiçik lobyə: *Bizim yerdə maşdı döşəməplov bişirillər.*

mezar – ipdən toxunma adyal tipli örtük: *Mezarı atdı üsdünə yatdı. Mezarın üsdünə sərildi yatdı; Mezar ipdən toxumma olur, palazdan da nazik bir şeydi. Cecimnən də nazikdi.*

məhlim – mægər: *Məhlim sən bilmirdin oğlu əsgərə gedib?*

məkülkət – mal-mülk, var-yox: *Qaçqınnar bütün məkülkətdərini qoyub gəldilər.*

məlxətə – şuluqluq; **məlxətə qatmaq** – ara qarışdırmaq, şuluqluq salmaq: *Sö:bətin şirin yerində biri gəlib söz atır ortalığa, məlxətə qatır, gedir.*

mərö:cə – yabanı göyərtili (yeməli bitki) növü: *Uşaxlar xeyli mərö:cə yığıb gətirdilər; Mərö:cə kolların dibində bitir, yaz ağzı yığıllar. Onu qaynadıb qavırdılar. Yiyərdilər qatıxnan.*

mətə – camaatın toplaşdığı yer: *Mətiyə gəlin.*

məzəlliy eləməx' – məzələnmək, ələ salmaq: *Mənimnən məzəlliy eliyirsən?*

mıxaşər – çəyirdəyi çıxarılmış zoğal qurusu: *Anam yağda çoxlu soğan qavırırdı, isdammış mıxaşəri də töküdü ora.*

mılıx – aciz: *Elə mılıx olmuşux e, mılıx. Heş kəsin işinə qarışmamışıx. Gəlinnərə baldızdıx eləməmişix'.*

mış – mürgü, çimir; **mış vurmaq** – mürgüləmək: *Təzəcə mış vururdum ki, uşaxlar səs saldılar.*

mızix – incidən, əl çəkməyən: *Mızix adamdı. Mızix azardı.*

midara – əşya, şey-şüy, nişanə: *Varımız, yoxumuz, hər şeyimiz dağıldı, midaramız qalmadı.*

midix' – göz yaşı: *İlimiz on iki ayı gözünün midiyin axıdır.*

mij – sivri, iti: *Qələmə ucu mij balaca çubuğa deyirix'.*
Bir yumurtanın mij təpəsin o biri yumurtanın mij təpəsinə vurursan. Qələmin uju mijdi.

müsdər – bacarıqsız, aciz: *Allah müsdər oğul verməx' - dənsə, verməsə yaxşıdı.*

nəm-nüm eləməx' – tərəddüd etmək; naz elmək:
Hələ nəm-nüm eliyir.

nəmüjməl – naməlum, məchul: *Gedirəm bu işin dalıyca, nəmüjməldi, bilmirəm alınıjey, alınmıyijey.*

nəyaaz – Nə yaxşı? Nə əcəb? *Sənnən çıxmıyan iş, nəyaaz ora getdin?*

ojur-ojur – acgözlüklə (yemək): *Ojur-ojur yeyir.*

omac – süd və ya su qarışdırılmış undan ovxalanmaq yolu ilə əmələ gələn məmulat: *Unu südüənə omac eliyillər. Omacı başdıyırсан yağda qavırırсан. Anam omac halvəsi bişirdi.*

orux-torux – məcazi mənada: qohum-əqrəba; kinayə, bəyənməməzliklə söylənir: *Orux-toruğunu başına yığıb.*

otuxmax – ot yeməyə başlamaq, yenicə ota düşmək:
Yaz ağızı heyvannar otuxurdu.

öddəx' – qorxaq: *Öddəy olma!*

ölmə-diril – birtəhər, çətinliklə: *Ölmə-diril dolanıram da. Ölmə-diril yaşamax da kişilix'dən dəyil.*

palax – yastıyapalaq: *Palax toyuğa dönüb;* məcazi mənada – köklükdən çətin yeriyən bəstəboy (adam) haqqında deyilir: *Filankəs o qədər palaxdı ki, heş nə eliyə bilmir.*

papaxlammax – şişmək, köpmək, irilənmək: *Ərix' qurusun tərtemiz yuyub isdi suda isdadıllar axşamnan. Səhərəcən bir az papaxlanır da. İsdı suda papaxlanır.*

pay-pürüş – pay-puş: *Gəlinin anası, yaxın qadın qohumları da gəlirdi. Pay-pürüş gətirirdilər.*

peşəri – yığımdan sonra ağacda qalan meyvə: *Uşaxlar meşiyə peşəriyə getdilər.*

pəl: pəl vurmax // pəl qatmax – mane olmaq: *Xeyir işə pəl vurmazdar. Xeyir işə pəl qatmazdar.*

pəndəm olmax – qəbiz olmaq: *Yeyib-içib, pəndəm olub.*

pərəpozan – araqarışdıran; **pərəpozannıx** – araqarışdıranlıq: *Pərəpozannıx salma!*

pərşum – ikinci şum; **pərşum eləməx'** – şumu dağıtmaq; görülmüş işi pozmaq: *Erməni gədaləri əvləri pərşum elədilər.*

pərtav – söyüşcül, ağzına gələni danışan: *ağızdan pərtav.*

pəsdah – fırldaq, hoqqa: *Allah kimin nə pəsdahdardan çıxdığını görür. pəsdah açmax* – fırldaq işlətmək, kələk gəlmək: *Başıma nə pəsdah açırsan?*

pəşm eləməx' – fərqləndirmək, ayırd etmək, fikir vermək: *Qadın görür ki, kişi heş pəşm eləmir.*

pəyəndaz – ayaqaltı: *Pəyəndaz olmağı sevir.*

pinə – qınaq; **pinə eləməx'** – qınamaq, tənə etmək, qulp qoymaq: *Heş kəsə pinə eləmə! Başqasına pinə eləmə ki, sənə də pinə eləməsinnər. Pinəsin özü versin.*

pissuyum – acgöz, hər şeyə tamah salan; **pissuyumlulux** – acgözlük, hər şeyə tamah salma: *Pissuyumlulux kişiyyə yaraşmaz!*

potu – kök: *Kök, yumru uşaxlara potu deyillər. Çağranda da potu deyillər. Ə, potu, bura gəl.*

pörşələməx' – pörtmək, pörtələmək: *Tüklərini yolmağ üçün toyuğu qaynar suya salırsan ha, ona toyuğu pörşələdi deyirix'*; məcazi mənada – yandırıb-yaxmaq: *Adamı hər anda pörşələməyə hazırdı; Adam var ki, adamı diliynən pörşəliyir; Ay balam, ploovun başu sizə, altını oğlannarıma verirəm də, daha nə isdiyirsiz, – deyib, gəlinnəri pörşəliyirdi.*

pülüşüx' – yanıq; **pülüşüyü çıxmax** – yanmaq, yanıb suluqlamaq: *Səni görüm qır qazanında pülüşüyün çıxsın.*

rəncidə eləməx' – bezdirmək: *Bu müğənnilər oynuyay oynuyay oxuyanda adamı lap rəncidə eliyir.*

sağanax – ələk, xəlbir kimi dəyirmi şeylərə keçirilən halqa, çəmbər; ələyin, xəlbirin kəmər (dairəvi taxta) hissəsi: *Xəlbirin köşəsi dağılıb, sağanağı qalıb.*

salma: salma çay – şirin çay: *Hər səhər anamız bizə salma çay verərdi.* Başqa mənada: **bir salma** – bir atımlıq: *Gedir qonşuya, deyir bir salma duz ver.*

sava – gec: *İnəh gejdə doğanda – birinci, ikinci il doğmuyanda deyillər sava doğdu.*

savışdırmax – sovuşdurmaq, yola vermək, keçirtmək: *Hərə bir miqdar yeməx' bişirif gətirirdi. O günü onnan savışdırırdılar.*

savışmax – sovuşmaq, keçmək: *Xata sənnən savışdı.*

selav – sel yatağı, sel axan dərə: *Güjdü sel dananı aparıf selava saldı.*

səki – guya: *Səki isdədim bı işi görəm, alınmadı.*

səllimi – özbaşına, başlı-başına: *Səllimi böyüyən uşağ elə səllimi olar.*

sərvaxt – ayıq-sayıq; **sərvaxdıx** – ehtiyatlılıq, ayıq-sayıqlıq: *Özünü sərvaxdan salma.*

səydəş – yersiz danışan, yersiz hərəkət edən; ağılsız:
O, səydəşin biridi, ona fikir vermə.

sırxav – vasvası, hər şeydən iyrənən: *Filankəs sırxav adamdı.*

sırxavlıx – vasvasılıq: *Sırxavlıx sağalmaz.*

sırtmal – (bax: **tır**) öcəşkən, inadkar: *Sırtmal adam, öz dediyin yeridən adama deyillər. Məsələn, filankəs sırtmasın dirədi. İstədiyini elədi. Dirəşir sənnən nəsə alır.*

siləvsin – hər şeyə tamah salan, nəfsgir: *Qonşum o qədər siləvsindi ki, hamıdan pay umur. Siləvsin adam xəsyətini heş kəsdən gizdiyə bilməz. Siləvsinniyinnən al çəkmir.*

simsar – qohum: *Filankəs mənim simsarımdı.*

sinav: sinav getməx' – çox istəmək: *Bircə bala üçün sinav gedənnər çoxdu.*

sintiran – əzab-əziyyət; **sintiran çəkməx'** – əzab-əziyyət çəkmək: *Gəldix-gəlmədix, çox sintiran çəkdix'.*

sirimsiməx' – 1. sırtılmaq: *Bunun üzü sirimsiyib e, söz kar eləmir.* 2. bərkimək (yeməkdə): *Yeməy xarab olub, sirimsiyib.*

sitildəməx' – soyuqdan əsmək: *O sitildiyə-sitildiyə gəldi. Sitildiyə-sitildiyə arxdan çıxıb cəld geyinərdilər.*

sıvaşmax – yayxanmaq, yayılıb oturmaq (əsasən, kürt düşmüş, yumurta üstündə yatan toyuq haqqında işlənir): *Kürt toyux kimi sıvaşıb yerə.*

sıvxarmax – tamamilə boşaltmaq: *Anam un kisəsindəki unu sıvxarıb xamır yoğurdu.*

sıvıx – yarıduru halda olan: *Xamır boş olanda deyillər sıvıx xamır.*

sivişməx' – sakitcə çıxıb getmək, aradan çıxmaq: *Əlim, ayağım dəyməmiş, dur burdan siviş. Şagird uzaxdan mələimin gəldiyini görüb sivişdi.*

sonalamax – uzun-uzadı seçim etmək, çox götür-qoy etmək: *Hər şeyi sonalama!*

soyxa – sovxa, ölmüş adamın paltar və əşyaları: *Ölünün paltarrarın soyxa kimi kəndin kasıb-kusubuna paylıyır-dılar.*

sucux – 1. yeni doğmuş qoyunun ilk südünün xüsusi üsulla bişirilmiş forması – yemək növü: *Çobannar yenici doğmuş qoyunun südünnən sucux bişirirdilər.* 2. çərəz növü; doşablı şərbətdə isladılmış və qurudulmuş qoz ləpəsi: *Qoz ləpəsinnən sucux da hazırrıyılar.*

suyumsuz – abırsız, üzünün suyu olmayan: *Suyumsuz olma!*

südəcər – dalbadal doğulan uşaqlar: *Şakil bibimin oğlu İmannon sonra dalbadal iki qızı olur – südəcər-südəcər. Birinin südü qurumamış o biri olur. Bir ilin, il yarımın içində ikinci uşağı olur. Ona deyillər südəcər.*

süləx' – sülənən, sümsünən, yemək ardınca düşən, sümsük, gördüyünə tamah salan: *Süləy adamdı, hər şeyə tamah salır.*

süləngi – bax: **süləx'**: *Süləngi it kimi burnun hər yerə soxur.*

şamaxı – kələğayı: *Şamaxını atırdılar üsdərinə. Kənar-dan baxan heş kəs bilmirdi ki, bı oynuyannar kimdi.*

şapbır – yekə, iri: *şapbır dodax.*

şeyran – lovğa, özünü öyən, özündənrazi: *Filankəs şeyran adamdı. Filankəs şeyrannığınnan qalmır.*

şədərə – irigözlü xəlbir: *Xırmanda savrılmış taxılı so:ra şədərədən keçirdirdilər. Şədərəni əllərində firriyıllar. Bığdası tökülürdü aşağa, qılçıqları qalırdı şədərədə. Onun gözdəri iri olur, xəlbirin gözdərinnən iri olur; Şədərə ancax xırmanda işdədir.*

şələ-külə // **şələ-şülə** – şey-şüy, avadanlıq, müxəlləfat: *Əri onun şələ-şüləsini qoltuğuna verib əvinnən qavdı.*

şəlləncəx' – qadınların uşağı dalına şəlləmək (kürəyində saxlamaq) üçün istifadə etdikləri parça; bürüncək: *Şəlləncəx' prostına kimi bir şeydi. Şal da ola bilər, so:ra yekə prostına da ola bilər. Kö:nə arvatdar uşağı kürəyində onıynan saxlıyırdılar. Uşağı dalaa şəlliyirdilər.*

şəltə – qadınlar üçün alt paltarı, dizlik: *Qadınnar o vaxtı üss paltarın altınnan birin də geyərdilər. Ona şəltə deyəllər. Ya şəltə deyillər, ya dizdiy deyillər; Nənəm özünə göy çitdən şəltə tikdi.*

şəpə – ləpə, dalğa: *Qorx ki, şəpəsi bizi də vırar.*

şərxah – şəx-böhtan atan, üzə duran: *Şərxah adam düz sözü də pisə yozur.*

şəx-şəbətə – şəx-böhtan atan, şərxata: *Şəx-şəbətə – adamı salar dərdə.*

şıldır – arıq, lakin işə yararlı at haqqında deyilir: *Şıldır yabıya dönüb.*

şitəmməx'– şitlik eləmək, dəcəllik etmək: *Söz dedikcə şitənir.*

şiv – 1. çubuq, pöhrə, cavan budaq: *Elə ağajdar var ki, onların yanınnan, kökünnən şivlər çıxır; 2. uzun və nazik (çubuq və budağa aid edilir): Başçı əlindəki şiv çubuxnan onun ayaqlarına vıradı.*

şöt – təzə paltar tikilərkən kökləmə zamanı edilən iri tikiş: *Paltar təzə biçilənnən sora tikilir e. Onda bir qaralama gedillər axı. Ona diyillər şöt. şöt getməx'* – (bax: **şötdələməx'** – 1.): *Paltarı maşına verməzdən qabax əldə əl sapı ilə tikillər. Bına deyillər şöt gedir.*

şötdələməx'– 1. Paltar biçildikdən sonra kəsilmiş hissələrini kökləmək (ilkin olaraq iri tikişlə bir-birinə tikmək): *Tikiş mənasındadı. Bir şeyi tikməzdən əvvəl onu şötdələyillər.* 2. Hər hansı bir işi başdansovdu görmək: *İşi şötdələmə görməzdir. Filankəs hər işi şötdələmə eliyir.*

şumal – hamar: *Çaydan şumal daş yığdı. Çayda daşdar şumal olur.*

ta (tay) – daha; **tay da** – daha da: *Mən saa ta söz tapmıram deyəm. Mənim saa tay sözüm yoxdu. Hə, tay arxayınix, uşağa heş nə olmaz. Tay bının vaxtı keşdi.*

talan-qarat – talan, qarət; **talan-qarat eləməx'** – talan etmək, qarət etmək: *Ermənilər elimizi talan-qarat elədilər.*

tam – təam, yemək: *Tanrı tamına tamarzı canım vay.*

tamır – tamah, nəfs: *İtdə tamırım var, onda yox.*

tavlamax – 1. qaynanmış əti, toyuğu tavada yağda azaçıq pörtmək, yüngülcə qovurmaq: *Əti tavlıyırsan da bişənnən qabax. Anam toyuğu taqladı.* 2. aldatmaq, yoldan çıxarmaq: *Filankəsi taqladım.*

teyxa (teyxaca) – tamam, büsbütün: *Bu ət teyxa yağdı. Bu, teyxaca sümüx'dü.*

tezcənəx' – tez, cəld: *Tezcənəx' getdin xəbərrədin?*

teztav – tələskən: *O, teztav adamdı.*

teztavlığ eləməx' – tələsmək: *Teztavlıx eləmə; Teztavlığ eliyib yerinnən olma!*

təhniz // **tə:niz** – danlaq, məzəmmət: *Tə:niz-töhmət elədi, başa saldı ki, belə olmaz.*

tələsbənt – tələsik, tələm-tələsik: *İşi tələsbənt görməzdər. Hər işi tələsbənd eliyir.*

təməssix' – ləzzət: *Mən bı işdən bir təməssiy annamadım.*

təntix' – tələskən, hər işi tələsik görən: *Təntix' görülən iş yaxşı alımmaz.*

təpcihləməx' – paltarın sökülmüş yerini tikmək, yırtıq-yamaq etmək: *Şalvarın sökülən yerin təpcihlə.*

təpitmə – azacıq isidilmiş müalicəvi xəmir, yağlı xəmirdən hazırlanmış məlhəm: *Anam xamırdan təpitmə eliyib çivanın üsdünə qoydu.*

təşər – lovğa, ədəbaz: *Təşər Abbas kimi təşərrərir; təşər-təşər* – lovğa-lovğa: *Təşər-təşər gəzir.*

təşərrəmməx' – lovğalanmaq, ədəbazlıq etmək: *Əlu cibaa qoyub nə təşərrəirsən ə!*

təvərə – dairəvi: *Başındakı təvərə papağı götürüb tərini sildi.*

tıncıxmax – sıxılmaq: *İsdidən nəfəsim tıncıxdı.*

tır – (bax: **sırtmal**) tərs, inadkar, öcəşkən: *Filankəs tır adamdı. Tır adam, yəni sırtmal adam, öz dediyin yeridən. Hax-nahax deyir ki, belə olmalıdı.*

tırrəmməx' – yıxılmaq, uzanmaq: *Tırrəndi yerə.*

tırrıx – inadkarlıq; **tırrığına salmax** – öcəşmək, inadkarlıq etmək: *Nə tırrığına salmışan? Yənə tırrığına salıb.*

tısmax (tısdamməx) – küsmək: *Tısdanıb yatıb.*

tısmırıx – kök və bəstəboy (adam): *Tısmırıx adamdı.*

tobalatma verməx' – tövbələtmə vermək, dərslərini vermək, qulaqburması vermək: *Ona bir tobalatma verdilər, bir də buralara gəlmədi.*

toxməmə – gözütöx: *Özünü üzdə toxməmə gösdərir.*

tolamazda – səlbə; **tolamazda atmax** – səlbə atmaq: *Ağaca tolamazda atıllar, ağacın meyvəsi düşür yerə. Məcəzi mənada – söz atmaq: *Yenə tolamazda atırsan?**

tüt – bəs, yetərli; **tüt deməx'** – bəsdir demək, dur demək: *Adam tamahına tüt deyər. Tüt deməhdən dilimdə tük bitdi.*

ubur-subur – get-gəl; **ubur-subur eləməx'** – get-gəl eləmək; **ubur-subura salmax** – süründürməçilik etmək, get-gələ salmaq: *İşi ubur-subura salma!*

ufallı – xoşxasiyyət, mədəni, sakit, yumşaqxasiyyətli: *Dayım çox ufallı adam idi.*

ulqumleş eləməx': heyvanı qaydası üzrə kəsə bilməyib mundar etmək: *Birinə toyuğu verirsən ki, kəssin. Kəsir, amma kəsə bilmir, xirtdəyini qırmır. Bina deyillər ulqumleş elədi.*

urva – xəmiri kündələyərkən və ya yayarkən ələ yapışmaması üçün onun üstünə səpilən az un: *Ola bilər ki xamırın hamısını yoğurasan, ama yaymağa urvan olmuya. Ona görə deyillər ki, xamırı yoğurmamış urvanı götür; Urvan mənənən olmasa, xamırın küt gedər.*

urvalıx – urva kimi istifadə edilən (un): *Evində yox urvalıx, konlunna keçir darğalıx.*

urvat – hörmət, sanbal; **urvatdan salmax** – hörmətdən, sanbalıdan salmaq: *Özünü urvatdan salma!*

ustufca – ehtiyatla, yavaşca: *Aşix yaxınnaşib çiyniynən balabançıya ustufca toxunardı.*

ürcah olmax – rast gəlmək; **ürcah eləməx'** – rastına çıxarmaq, calamaq: *Buni hardan ürcah elədin maa?*

ütü – təhlükə, çətinlik: *Çalış ütüyə düşmə. Özüü ütüyə salma.*

ütüx' – çevik, cəld, bacarıqlı: *O cavan oğlan çox ütüx' - dü. O, çox ütüy adamdı.*

üzbəsurat – üz-üzə, qarşı-qarşıya: *Gəl söbəti üzbəsurat eliyəx'.*

üzgörüncəyi – Təzəgəlinin üzə çıxması zamanı qaynata, yaxud qaynana tərəfindən gəlinə verilən hədiyyə: *Adətən, təzəgəlin üzə çıxanda – üçgünnüx'də qaynata, ya qaynana ona hədiyyə verir. Heyvan, qızıl aşıya, xalça, nəysə belə hədiyyə verillər. Ona deyillər üzgörüncəyi.*

va:nəfsə – qalmaqal, hay-küy, ağlaşma, şivən; **va:nəfsə qoparmax** – ağlaşmaq, şivən qoparmaq, heç nədən hay-küy salmaq: *Hər şeyə vanəfsə qoparır.*

vam – zəif (əsasən, “od”, “ocaq” sözləri ilə birlikdə işlənir): *Vam odda əti qızartdı.*

vərəvurd eləməx' – fikirləşmək, götür-qoy etmək; diqqətlə baxmaq: *Vərəvurd eliyirsən ki, görüm o nədi.*

yağır-bağır eləməx' – qorxutmaq: *Camaatı yağır-bağır edib nahaq qan tökmə!*

yaxantı – qabların yuyulub yaxalandığı çirkli su: *Qabların yaxantısını itin yal qabına tökdüm.*

yaxıntı – qabın dibində qalan yemək qalığı: *Özüü ona-bına yaxıntı eləmə!*

yanşax – çoxdanışan: *Arvadı yanşağ olan kişi tez qocalar.*

yanşım ax – boşboğazlıq etmək, mənasız danışmaq: *Çənəsin boş qoyub yanşıyır.*

yarağan – yarğan: *Atının yüyənni bir az buraxır, çapır yarağana sarı.*

yaşdaş – yaşid: *Biz yaşdaş olmasax da, söhbətimiz çox gözəl alınırdı.*

yava – 1. tərs; köntöy: *Bəzən özbaşına böyüyən adam yerri-yersiz danışır, yava danışır.* 2. Boş-boşuna: *Filankəs yava gəzəndi; Bir yerə kül tökən dəyil. Orda-burda günün keçirdir – yava gəzir.*

yavannıx – çörəklə yeyilən süd məmulatı (yağ, pendir və s.): *Orujduğun yavannığın yazda yığardılar.*

yavıx – yaxın: *Səhərə yavıx yağış yağdı.*

yeləgedən – hər sözə tez inanan, küyə gedən, başqalarının sözü ilə hərəkət edən: *Nə diyirsən inanır, yeləgedəndi.*

yelhayı – bax: **yeləgedən**: *Yelhayıdı, biri bir hay çaldı, o da düşür onnan barabar hoylanır.*

yelqavan – qovaq tükü: *Yelqavan kimi bir yerdə durmur.*

yetirişi – dərhal, yetən kimi, çatan kimi: *Yetirişi dəmdəsgah açır. Yetirişi xəberrədin?*

yeypur – hamılıqla, elliklə: *Yeypur bütün kənt camaatı hamsı birdən çıxır qəbir üsdünə. Zəlzələdə camaat yeypur çölə töküldülər.*

yeysən olmax – büsbütün dağılmaq, yerlə bir olmaq: *Yurd-yuvamız yeysən oldu.*

yə:vay – yiyəsizlik: *Ev-eşix'ləri yə:vay dərdindən dağıldı, kor qaldı.*

yoğalabasma – necə gəldi, başdansovdu: *İşi yoğalabasma görür. Yoğalabasma görülən iş salğasız olar.*

yosun – görkəm; **yosunnu** – oxşar, bənzər: *Bu it yosunnu ermənilər bizim elimizi talan-qarat elədilər.*

yuvadibi – sonbeşik: *Bu uşax yuvadibidi.*

zarıncı olmaq – ağır xəstə olmaq; çox zəifləmək: *Səni görüm yorğan-döşəx' zarıncısı olasan.*

zəqqutum – acı; zəhər: *Sir-sifətinən zəqqutum yağır.*

zəllə – həddindən çox xəsis: *Filankəs zəllədi, canınnan pul çıxmır.*

zərbəzəng – hərbə-zorba, hədə-qorxu: *Özü gəlməmiş zərbəzəngi gəlir.*

zığ – pəlçiq: *Mənim çustumun altı qopdu, qaldı zığım içində.*

zıl – (quşun, milçəyin, arının) ifrazatı: *Bağ-bağçanı gəzər gələr, Zılın qoyar, aləm yeyər; Qaranquş hər il gəlib bizim aynabəndin qabağında, bir də balkonumuzda o aynabəndin şüşələrinin qırağına zılım qoyurdu, bala çıxardırdı.*

zınqırav – zınqırov: *Başqasına zınqırav asmaxdan əvvəl özaa bax!*

zihyerə: zihyerə döyməx' – yorulmaq, bezmək: *Deməx'dən zihyerə döydüm.*

ziləv – sırtıq: *Bu gədə ziləvin biridi.*

zirdəss eləməx' – yorub-bezdirmək: *Adamı zirdəss eliyir.*

zürzükə – vəlvələ, çaxnaşma; **zürzükə qopmaq** – çaxnaşma düşmək, qarışıqlıq yaranmaq: *Birdən zürzükə*

qopdu, hamı fəryad içində oyan-buyana qaşdı. Dədəm öləndə bir zürzükə qopdu, gəl görəsən.

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Səh.34. Urut // Urud – Qərbi Azərbaycanın Qarakilsə (Sisyan) rayonunda kənd. Zağalı – Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunda kənd.

Səh.49. **Bir keçilik gəlin.** – Söyləyici bu rəvayəti 1957-65-ci illərdə Qubadlının Əliquluuşağı kəndində müəllim işləyərkən Sayad adlı qadından eşitmişdir. Söyləyicinin sözlərinə görə, Sayad arvad “ahıl qadındı, savatsızıydı, ama çoxbilmiş arvadiydi”.

Səh.52. **Evimi sökürəm.** Mən eyni əhvalatı (iki qardaşın birlikdə yaşadığı evin birinci mərtəbəsini qardaşlardan birinin sökmək istəməsi) 1960-70-ci illərdə atam Əjdər Ruhulla oğlundan Bakının Masazır kəndində yaşamış Dəli Nəbi adlı şəxslə bağlı eşitmişəm.

Səh.54. **Un yeyən kişi.** Söyləyicinin dediyinə görə, olmuş hadisədir. Qadın Əliquluuşağı, kişi Dovutdu kəndindən olub.

Səh.56. **Aşığın sağollaşması**

Mən aşığam, gəlin yaz.

Gəlin payız, gəlin yaz.

Aşın payız bişirdi,

Yağın tökdü, gəlin yaz.

Ola bilsin ki, bu bayatı Sarı Aşığa məxsus olmuşdur. Birincisi, söyləyici bu aşıq rəvayətini məhz Sarı Aşıqla bağlı digər rəvayəti danışdıqda xatırlamış və ardınca söyləmişdir. İkincisi, Sarı Aşıqla və onun bayatları ilə bağlı bir çox rəvayətlərin mövcud olduğu məlumdur. Üçüncüsü, S.Paşayev bu bayatının az fərqlənən variantını Sarı Aşığın bayatı-bağlaması kimi təqdim etmişdir. Orada bayatı belə verilir:

*Mən aşıqəm, gələn yaz,
Al əlinə qələm, yaz.
Aşı Payız bişirdi,
Yağın tökdü Gələnyaz.*

Düzdür, bayatının və rəvayətin Sarı Aşığa aid olub-olmadığını soruşduqda söyləyici dəqiqləşdirə bilmədi. Lakin onun söylənmə tərzini ilə bağlı maraqlı məlumat verdi:

*Vallah, onu deyə bilmirəm. Onu anam belə danışardı. Əv-
vəlcə tapmaca kimi bayatını deyirdi. Sora deyirdi ki, axı bu nə
deməhdi? Biz də heş birimiz tapmırdıx tapmacanın cavabın. Hə,
deyirdi ki, bəs belə-belə. Bir aşıx gedir bir yerə toya. Sora gəlir
bir evdə qalır. Evdən gedəndə bayatını deyir. Deyillər bı nədi?
Deyir bı bıdı, bı da bıdı.*

Səh.63. **Hərə öz dölünə çəkib.** Bu nağılı – eyni əhvalatı fərqli vaxtlarda iki dəfə yazıya almışıq. Söyləyici nağılda sözü gedən ailə başçısını bir dəfə “bir kişi”, başqa bir görüşümüzə isə “Süleyman peyğəmbər” kimi təqdim etmişdir.

Səh.74. **Hüsü də kişidi.** – Söyləyicinin dediyinə görə, Əliquluuşağı kəndində işləyərkən eşitmişdir.

Səh.188. **Ölmüşdü Xankişi, həm gülləni verə, həm qırmanı.** – Məsəllə bağlı, şübhəsiz, rəvayət vardır. Söyləyici yadına sala bilmədi.

Səh.192. **Sikgə yerə yenənnən hax göyə çəkilib.** – Fikrimizcə, bu ifadə orta əsrlərdə kənd adamlarının puldan istifadə etməyə başladığı zamanlarda meydana çıxmışdır.

MÜNDƏRİCAT

Redaksiyadan	3
Folklor – milli yola düşən işıq və yolun özüdür	11
ETNOQRAFİK MƏTNLƏR	
Xıdırnəbi bayramı ilə bağlı mətnlər	49
Xıdırnəbi bayramı	49
Xıdırnəbi xəşili	49
Novruz bayramı ilə bağlı mətnlər	50
Novruz mərasim, adət və inancları	50
Bayram süfrəsi	52
Baca-baca	53
Qədir saxlamaq	53
Qəbirüsdü	56
Novruz falları	57
Novruz oyunları	60
Küpyelli	60
Haxışda	62
Yumurta döyüşdürmək	64
Maral oyunu	64
Yallı	65
Eşşəkbeli	67
Dilədöymə	67
Yeni doğulmuş uşaqla bağlı adətlər	67
Qayalının toy adətləri	69
Elçilik deyimləri	74
Yas adətlərindən	74
Ağçıqlar haqqında	77
Xalq mətbəxindən	78

Xamralı	78
Mıxaşər	78
Çöçə	79
Fəsəli	79
Qəysava	80
Omac halvəsi	80
Tərhalva	83
Qavırğa	83
Qavıt	84
Sütdü şilə, sütdü aş	84
Qavırma	85
Quymax	85
Sucux	86
Kətəmöz	86
Bulama	86
Köç-yaylaq xatirələrindən	86
Etnoqrafik deyimlər	93

MİFOLOJİ MƏTN VƏ ƏFSANƏLƏR

Qulyabani	95
Allah arada şahıtdı	95

RƏVAYƏTLƏR

Ayax yox, baş lazımdı	97
Milçək olmayan yer	97
Xanın qatırı	98
Pəltək bacılar	99
Ona beş manat, mənə üç manat?	100
Tuluğu axıtma ha!	101
Dilimə bağla!	101
Bəs zınqravı pişiyin boğazına kim assın?	102

Dostların səfəri	102
Qayğıkeş qaynana	103
Xəsis qarı və gəlinləri	103
Ay pır, mənnən işin olmasın	103
“Xıladakı söz”	104
Getdi nəyini deyim, gəldi nəyini deyim	104
Bir keçilik gəlin	105
Üzlü qonaq	106
Gəlinin əməli	108
Şarap-şupdadı	108
Əsnəy əsnəy gətirər, vay samannıxdakının gününə	109
Evimi sökürəm	109
Hər nədisə, bas belimə	110
O ağ şey nədisə, sizi öldürüjey	110
Un yeyən kişi	111
Dağların gülün-çiçəyin verməmişəm	111
Qaçax Nəbi	111
Aşıq Sarı	113
Aşığın sağollaşması	113
Ana qızının cibinə daş qoyur	114

NAĞILLAR

Mələk və Qaraquşun nağılı	115
Hərə öz dölünə çəkib	122
Yazıya pozu yoxdu	125
Bir almanın halallığı	130

LƏTİFƏLƏR

Səni yandırmasın, məni yandırmaz	133
Ye öz malın kimi	133

Anam qoymadı	133
Sənin atın tövləsində	134
Sən quşdarın sayını azalt, mən də tağlarımı qısaltım	134
Hayıf şalvarımnan, təzəydi	135
Ta deynən, öl İrbahım, öl da!	135
Hüsü də kişidi	135
Gördün nədi? Hələ yedim də	136
Arpa yemir, saman yemir dütdəyir	136
Təndir məsələsi	137
Bəylər dayının zarafatları	137
ANDLAR	139
ALQIŞ VƏ DUALAR	141
QARĞIŞLAR	148
Qarğış-bayatılar	157
İNANCLAR	158
TAPMACALAR	163
YANILTMACLAR.....	169
OXŞAMALAR, ƏZİZLƏMƏLƏR	170
BAYATILAR	172
ŞEİR PARÇALARI. MAHNILARDAN	182
ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR	183
ÖYÜD VƏ NƏSİHƏTLƏR	261
İZAHLI XALQ DEYİMLƏRİ	266
Müraciət deyimləri	384
LƏQƏBLƏR	386
DİALEKT SÖZLÜYÜ	387
QEYD VƏ ŞƏRHLƏR	424

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun “Sosial-demoqrafik proseslər kontekstində Zəngəzur folkloru: milli-mədəni yaddaş və bəşəri zənginlik” elmi-tədqiqat proqramı çərçivəsində nəşr olunur.

Kompüter tərtibçisi: * li Hüseynov*
Bədii tərtibat: *Elçin Zeynalov*

Formatı: 60x84 ¹/₁₆
Həcmi: 27  .v.
Tirajı: 300